

**KARABÜK İLİ, ESKİPAZAR İLÇESİ, HADRIANOUPOLIS ANTİK
KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN
A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ**

Sedat BİÇER

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**MART 2010
ANKARA**

Sedat BİÇER tarafından hazırlanan KARABÜK İLİ, ESKİPAZAR İLÇESİ, HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ adlı bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Can M. HERSEK
Tez Danışmanı, Mimarlık Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Mimarlık Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Gediz URAK
Mimarlık Ana Bilim Dalı, Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Can M. HERSEK
Mimarlık Ana Bilim Dalı, Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Halit ÇAL
Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Tarih: 10 / 03 / 2010

Bu tez ile G.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu Yüksek Lisans derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Bilal TOKLU
Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Sedat BİÇER

**KARABÜK İLİ, ESKİPAZAR İLÇESİ, HADRIANOUPOLIS ANTİK
KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN
A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ
(Yüksek Lisans Tezi)**

Sedat BİÇER

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Mart 2010**

ÖZET

Bu çalışma, Karabük ili, Eskipazar ilçesi, Hadrianoupolis Antik kentinde yapılan arkeolojik kazılar neticesinde ortaya çıkartılan ve Geç Antik/Erken Bizans dönemine tarihlenen “Hamam A” yapısını konu edinmektedir. Güney Paphlagonia bölgesinde yer alan Hadrianoupolis Antik kentinin, tarihsel ve kültürel yapısı ile Türkiye’nin önemli ören yerlerinden biri olacağı düşünülmektedir. Kentte tespit edilen mimari kalıntılardan biri olan “Hamam A” yapısının gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılabilmesi için; yapının bugünkü durum tespiti yapılmış, tarihi araştırma ve karşılaştırmalı çalışmalar yardımı ile özgün haline ilişkin öneriler oluşturulmuştur. Ortaya çıkan bu bilgilerden faydalanarak, restorasyon imkanları çerçevesinde, yapıya uygun yeni bir işlev belirlenmiş ve buna ilişkin koruma projeleri hazırlanmıştır.

Bilim Kodu : 803.1.085
Anahtar Kelimeler : Karabük, Eskipazar, Hadrianoupolis, hamam, restorasyon
Sayfa Adedi : 291
Tez Yöneticisi : Prof. Dr. Can Mehmet HERSEK

**THE PROPOSAL OF CONSERVATION OF THE BATH A BUILDING
FROM LATE ANTIQUE PERIOD IN HADRIANOUPOLIS,
MODERN ESKİPAZAR, KARABÜK
(M.Sc. Thesis)**

Sedat BİÇER

**GAZİ UNIVERSITY
INSTITUTE OF SCIENCE AND TECHNOLOGY
March 2010**

ABSTRACT

The topic of this master study is about “Bath A” building dated to Late Antique/Early Byzantine period which was excavated in Hadrianoupolis modern Eskipazar, Karabük. It has been thought that ancient city of Hadrianoupolis in South Paphlagonia is one of the most important archaeological site in Turkey with its cultural and historical structure. To transfer the “Bath A” building, one of the excavated architectural remains in ancient site, to the future generations the present condition of the building was identified and the proposals/suggestions for the original condition of the building are generated by comparative studies and historical research. The proposals are prepared being determined a new convenient function of the building considering restoration possibilities by means of all information from the site and the building in this context.

Science Code : 803.1.085

Key Words : Karabük, Eskipazar, Hadrianoupolis, bath, restoration

Page Number : 291

Adviser : Prof. Dr. Can Mehmet HERSEK

TEŞEKKÜR

Bu tezin hazırlanmasında önerileri ile beni yönlendiren danışmanım Prof. Dr. Can Mehmet HERSEK'e teşekkür ederim.

Çalışmalarım esnasında ellerindeki belge, bilgi ve bulguları benden esirgemeyen ve bana her konuda yardımcı olan Hadrianoupolis Arkeolojik Kazıları Kazı Başkanı Yard. Doç. Dr. Ergün LAFLI'ya ve ekibine teşekkür ederim.

Rölöve çizimleri için ölçü alma aşamasındaki yardımlarından dolayı, kardeşim Rıfat BİÇER'e, kuzenlerim Yıldırım ŞEKER ve Ayşegül SOYAK'a, çalışmalarımın her aşamasında, maddi ve manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan kardeşim Suat BİÇER, annem Şükran BİÇER ve babam İsmail BİÇER'e çok değerli yardımları ve destekleri için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	xii
RESİMLERİN LİSTESİ.....	xv
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xx
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xxi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Amacı.....	1
1.2. Çalışmanın Kapsam ve Yöntemi	2
2. TARİHSEL VE FİZİKSEL YAPI ARAŞTIRMASI	4
2.1. Yöntem	4
2.2. Eskipazar İlçesinin Fiziksel Gelişim Süreci	5
2.2.1. İlçenin fiziksel yapısı	5
2.2.2. İlçenin tarihi	8
2.3. Hadrianoupolis Antik Kentinin Fiziksel Gelişim Süreci	11
2.3.1. Antik kent hakkında yapılan araştırma ve yayınlar	11
2.3.2. Antik kentin fiziksel yapısı.....	15
2.3.3. Antik kentin tarihi	27
2.4. Hamam Yapılarının Fiziksel Gelişim Süreci	28

	Sayfa
2.4.1. Yöntem	28
2.4.2. Hamamların genel fiziksel yapısı	29
2.4.3. Hamamların tarihsel kökeni ve gelişimi	34
3. GEÇ ANTİK DÖNEM A HAMAMININ MEVCUT DURUM ANALİZİ	42
3.1.Yapının Grafik Belgelemesi	42
3.1.1. Yöntem	42
3.1.2. Rölöve çizimleri	44
3.2.Yapının Tanımlanması	45
3.2.1. Yöntem	45
3.2.2. Genel tanımlama.....	46
3.2.3. Yapının tarihsel gelişim süreci	54
3.2.4. Mekansal tanımlama	57
3.3.Mimari Analizler	57
3.3.1. Malzeme kullanım analizi	57
3.3.2. Taşıyıcı mimari elemanların analizi	66
3.3.3. Taşıyıcı olmayan mimari elemanların analizi	69
3.3.4. Yapım tekniği analizi	77
3.3.5. Yapısal izlerin analizi	82
3.3.6. Taşıyıcı yapı problemleri ve malzeme bozulmaları	83
4. KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMA	90
4.1.Yöntem.....	90
4.2.Anadolu’da Antik/Geç Antik Dönem Hamamları	92
4.2.1. Plan tipi.....	92

	Sayfa
4.2.2. Plan elemanları	98
4.2.3. Taşıyıcı mimari elemanlar.....	108
4.2.4. Taşıyıcı olmayan mimari elemanlar.....	113
4.2.5. Yapı malzemesi.....	120
4.2.6. Yapı tesisatı	123
5. GEÇ ANTİK DÖNEM A HAMAMININ RESTİTÜSYON ÖNERİSİ	129
5.1. Yöntem.....	129
5.2. Restitüsyon İçin Kaynak Kullanımı.....	130
5.3. Restitüsyon Projesi.....	131
5.3.1. Yapının plan özellikleri	131
5.3.2. Plan elemanları ve işlev şeması	135
5.3.3. Taşıyıcı mimari elemanlar.....	143
5.3.4. Taşıyıcı olmayan mimari elemanlar	149
5.3.5. Yapı malzemesi.....	152
5.3.6. Yapı tesisatı	156
6. GEÇ ANTİK DÖNEM A HAMAMINI KORUMA VE YENİDEN İŞLEVLENDİRME ÖNERİSİ	160
6.1. Yöntem.....	160
6.2. Yapının Potansiyelini Oluşturan Faktörler	161
6.2.1. Yapının çevre ve turizm potansiyeli.....	161
6.2.2. Yapının tarihi ve kültürel değeri.....	162
6.3. Yapının Koruma ve Yeniden İşlevlendirme Projesi.....	163
6.3.1. Projenin amacı.....	163

Sayfa

6.3.2. Projenin genel yaklaşım kararları	164
6.3.3. Yapının yeni işlevi.....	165
6.3.4. İşleve uygun hazırlanan çağdaş ekler ve düzenlemeler	168
6.3.5. Yapıya ilişkin müdahale teknikleri ve yasak kabuller.....	176
6.3.6. Süreç	184
7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	187
KAYNAKLAR.....	189
EKLER	192
EK-1 Rölöve çizimleri	193
EK-2 Yapı tespit tabloları	202
EK-3 Analiz paftaları	226
EK-4 Karşılaştırmalı çalışma tabloları	238
EK-5 Restitüsyon kaynakları	242
EK-6 Restitüsyon çizimleri	248
EK-7 Restorasyon çizimleri	258
EK-8 Restorasyon müdahale çizimleri	277
EK-9 Restorasyon müdahale tabloları	285
ÖZGEÇMİŞ.....	291

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. Yıllara göre merkez ve köylerdeki nüfus artışı tablosu [6, 7]	7
Çizelge 2.2. Hamam terimleri ve Krencker'in hazırladığı harf sistemi [19] ...	30
Çizelge 4.1. Krencker'in dolaşım modeline göre hazırladığı plan tipolojisi (Tablo: Biçer)	93

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. Hadrianoupolis Antik kentinin yayılma alanını gösteren hava fotoğrafı (Çizim: Biçer)	18
Şekil 2.2. Kentteki mimari kalıntıları gösteren hava fotoğrafı (Çizim: Biçer)	20
Şekil 2.3. Simetrik plana sahip imparatorluk hamamı plan tipi örnekleri [19]	31
Şekil 2.4. Asimetrik plana sahip küçük kent hamamı plan tipi örnekleri [19]	31
Şekil 2.5. Hamamların ısıtılmasını gösteren bir şema [22]	33
Şekil 2.6. Gela (Sicilya)'daki Yunan hamamları planı [19]	36
Şekil 3.1. "Hamam A" yapısı ve çevresindeki mimari kalıntıları gösteren hava fotoğrafı (Çizim: Biçer)	48
Şekil 3.2. "Hamam A" yapısını oluşturan mekanları gösteren üç boyutlu plan (Çizim: Biçer)	50
Şekil 3.3. Yapının güney yönünden üç boyutlu görünümü (Çizim: Biçer)	52
Şekil 3.4. Yapının doğu yönünden üç boyutlu görünümü (Çizim: Biçer)	53
Şekil 3.5. M 11 mekanının strüktürel hareketlerinin görünümü (Çizim: Biçer)	67
Şekil 3.6. Yapının moloz taş duvar ve payanda örgü tekniği (Çizim: Biçer) ..	78
Şekil 3.7. M 4b mekanının tuğla yalıtım duvarı (Çizim: Biçer)	79
Şekil 3.8. Yapının günümüze ulaşabilen mevcut dokusu (Çizim: Biçer)	82
Şekil 4.1. "Hamam A" yapısının mekansal kurgusu ve planı (Çizim: Biçer) .	97
Şekil 4.2. Vergilius Capito Hamamı (Milet) planı [19]	100
Şekil 4.3. Doğu Hamam–Gymnasium (Efes) yapısında hamam bloğunu saran U formu soyunmalık/çok amaçlı salon [19]	101

Şekil	Sayfa
Şekil 4.4. Amorium Hamamı (Amorium) yapısında hamam bloğu soyunmalık ilişkisi [22]	102
Şekil 4.5. Hamam C (Antakya) yapısının plan şeması [26]	106
Şekil 4.6. “Hamam A” yapısının soyunmalık bölümünde bulunan payanda ve payanda kemerlerinin rekonstrüksiyonu (Çizim: Biçer)	110
Şekil 4.7. Güney Kapısı Hamamı (Perge) yapısında dışarıya çıkıntı yapan apsisler [19]	116
Şekil 4.8. Sütunlu ve kanallı alttan ısıtma sistemi [19]	123
Şekil 4.9. Roma hamamlarının alttan ısıtma sistem şeması [19]	124
Şekil 4.10. Roma hamamlarının cehennemlik bölümünde kullanılan taşıyıcı ayak (pilae) örnekleri [22]	124
Şekil 4.11. “Hamam A” yapısının sütunlu alttan ısıtma sistemi (Çizim: Biçer)	127
Şekil 5.1. Yapının oluşum evresini gösteren mevcut plan (Çizim: Biçer)	132
Şekil 5.2. Yapının iki farklı kota oturan kuzey ve güney bölümlerinin rölöve ve restitüsyona göre karşılaştırmalı görünümü (Çizim: Biçer)	133
Şekil 5.3. Yapının plan elemanları ve işlev şeması (Çizim: Biçer)	135
Şekil 5.4. Yapının restitüsyon plan görünümü (Çizim: Biçer)	135
Şekil 5.5. Yapının ocak bölümü ve üzerinde yer alan su kazanının sıcaklık mekanı ile ilişkisini gösteren bir restitüsyon (Çizim: Biçer)	137
Şekil 5.6. Yapının cehennemlik katını ve ısıtılan mekanlarını gösteren bir restitüsyon çizimi (Çizim: Biçer)	138
Şekil 5.7. Yapının soyunmalık mekanını gösteren bir restitüsyon çizimi (Çizim: Biçer)	142
Şekil 5.8. M 11 mekanında yer alan payanda ve payanda kemerlerini gösteren bir restitüsyon çizimi (Çizim: Biçer)	145
Şekil 5.9. Yapının sıcaklık zemin döşemesini gösteren bir kesit restitüsyon çizimi (Çizim: Biçer)	146

Şekil	Sayfa
Şekil 5.10. Yapının farklı kotta bulunan güney ve kuzey mekanlarının üst örtü sistemlerine ilişkin bir restitüsyon çizimi (Çizim: Biçer)	148
Şekil 5.11. Yapının üst örtü sistemini gösteren bir restitüsyon çizimi (Çizim: Biçer)	148
Şekil 5.12. Yapının sıcaklık mekanının döşemesini taşıdığı düşünülen tuğla ayak (pilae) örneği [22]	157
Şekil 5.13. Yapının cehennemlik katını ve ocağı gösteren bir restitüsyon çizimi (Çizim: Biçer)	157
Şekil 6.1. “Hamam A” yapısının restorasyonuna ilişkin çizim 1 (Çizim: Biçer)	172
Şekil 6.2. “Hamam A” yapısının restorasyonuna ilişkin çizim 2 (Çizim: Biçer)	173
Şekil 6.3. “Hamam A” yapısının restorasyonuna ilişkin çizim 3 (Çizim: Biçer)	173
Şekil 6.4. “Hamam A” yapısının restorasyonuna ilişkin çizim 4 (Çizim: Biçer)	173
Şekil 6.5. “Hamam A” yapısının restorasyonuna ilişkin çizim 5 (Çizim: Biçer)	174
Şekil 6.6. “Hamam A” yapısının restorasyonuna ilişkin çizim 6 (Çizim: Biçer)	174
Şekil 6.7. “Hamam A” yapısının restorasyonuna ilişkin çizim 7 (Çizim: Biçer)	175
Şekil 6.8. “Hamam A” yapısının restorasyonuna ilişkin çizim 8 (Çizim: Biçer)	175
Şekil 6.9. “Hamam A” yapısının restorasyonuna ilişkin çizim 9 (Çizim: Biçer)	175
Şekil 6.10. Lento taşını sağlamlaştırmak için kullanılan çelik taşıyıcı strüktür (Çizim: Biçer)	179

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 2.1. “Erken Bizans Kilise A” yapısı genel görünümü (Fotoğraf: Kazı arşivi)	22
Resim 2.2. “Erken Bizans Kilise B” yapısı genel görünümü (Fotoğraf: Biçer)	22
Resim 2.3. “Erken Bizans villası” genel görünümü (Fotoğraf: Biçer)	24
Resim 2.4. Tiyatro yapısı basamak düzeni (Fotoğraf: Biçer)	24
Resim 2.5. “Hamam A” yapısının güneyindeki kaya mezarı (Fotoğraf: Biçer).....	25
Resim 2.6. Vazo üzerinde Yunan yıkanma kültürünü gösteren bir sahne [18]	35
Resim 3.1. Yapının rölöve çizimlerinin hazırlanması için yapılan ölçü alma çalışması (Fotoğraf: Biçer)	43
Resim 3.2. Arkeolojik kazı öncesi yapı alanının mevcut durumu (Fotoğraf: Kazı arşivi)	47
Resim 3.3. Viranşehir vadisinden yapının görünümü (Fotoğraf: Biçer)	48
Resim 3.4. Yapının kuzeydoğu köşesinden bir görünüm (Fotoğraf: Biçer) ..	50
Resim 3.5. M 2 mekanının cehennemlik bölümü ve zemin üzerinde yer alan taşıyıcı ayak (pilae) izleri (Fotoğraf: Kazı arşivi)	51
Resim 3.6. M 10 ve M 11 mekanları arasında kalan üç kemerli taş duvar ve taşlar arasında kullanılan tuğla malzeme (Fotoğraf:Kazı arşivi) 53	53
Resim 3.7. “MARCUS AURELIUS GALLIEUNUS” yazısının M 4a mekanının zeminine çıkan izi (Fotoğraf: Kazı arşivi)	55
Resim 3.8. Geç Antik döneme tarihlenen pişmiş toprak bulgular (Kazı arşivi)	56
Resim 3.9. M 11 mekanında yer alan geometrik bezemeli taban mozaïği (Fotoğraf: Kazı arşivi)	56
Resim 3.10. Yapının moloz taş duvarlarından bir görünüm (Fotoğraf: Biçer)	58

Resim	Sayfa
Resim 3.11. Yapının duvar kenarlarında ve kemerlerinde kullanılan kaba yonu kesme taş (Fotoğraf: Biçer)	59
Resim 3.12. Yapıya sonraki dönemlerde eklenen mekanların moloz taş duvar yapısı (Fotoğraf: Kazı arşivi)	59
Resim 3.13. M 11a mekanının duvarları içinde yer alan tuğla bant sırası ve üzerinde bulunan “stucco siva” kalıntıları (Fotoğraf: Biçer)	60
Resim 3.14. M 4b mekanının taş duvarı önünde yer alan tuğla duvar ve mermer kalıntıları (Fotoğraf: Kazı arşivi)	61
Resim 3.15. M 2 mekanının sıcaklık döşemesini taşıdığı düşünülen tuğla duvar (Fotoğraf: Kazı arşivi)	61
Resim 3.16. M 3 mekanının konglemera zemini ve üzerindeki mermer kaplama kalıntısı (Fotoğraf: Kazı arşivi)	62
Resim 3.17. M 10 mekanının zeminindeki sarı traverten (Fotoğraf: Biçer)	63
Resim 3.18. M 11 mekanının zemininde yer alan geometrik bezemeli taban mozağinden detay (Fotoğraf: Kazı arşivi)	63
Resim 3.19. M 11b mekanının zemininden görünüm (Fotoğraf: Kazı arşivi)	64
Resim 3.20. İnce yonu kesme taş ve mermer malzemeden yapılmış mimari öğeler (Fotoğraf: Biçer)	65
Resim 3.21. Payandalarla desteklenen duvar yapısı (Fotoğraf: Biçer)	67
Resim 3.22. Yıkılmış olan payanda kemerlerinin izleri (Fotoğraf: Biçer)	68
Resim 3.23. Yapının sıcaklık zemin döşemesini taşıyan tuğla taşıyıcı ayak (pilae) kalıntıları (Fotoğraf: Kazı arşivi)	69
Resim 3.24. M 1 ve M 2 mekanları arasında kalan kapı açıklığı ve eşik taşı üzerindeki izler (Fotoğraf: Kazı arşivi)	71
Resim 3.25. M 6 mekanına girişi sağlayan kapı açıklığı ve eşik taşı üzerindeki izler (Fotoğraf: Kazı arşivi)	71
Resim 3.26. M 8 ve M 11 mekanları arasında kalan kapı açıklığı ve eşik taşı üzerindeki izler (Fotoğraf: Biçer)	71

Resim	Sayfa
Resim 3.27. M 2a mekanında yer alan niş (Fotoğraf: Kazı arşivi)	73
Resim 3.28. M 8 mekanındaki “opus sectile” döşemeli niş (Fotoğraf: Biçer)	73
Resim 3.29. M 11a mekanındaki küçük bir niş (Fotoğraf: Biçer)	74
Resim 3.30. M 11a mekanının geometrik kompozisyona sahip taban mozaïği (Fotoğraf: Kazı arşivi)	75
Resim 3.31. “Kilise A” ve “Kilise B” yapılarının taban mozaiklerinden detaylar (Fotoğraf: Kazı arşivi)	75
Resim 3.32. Mermer silme örneği (Fotoğraf: Biçer)	76
Resim 3.33. Yapının moloz taş duvar örgü tekniği (Fotoğraf: Biçer)	77
Resim 3.34. M 4b mekanının tuğla yalıtım duvar örgü tekniği ve mermer kalıntıları (Fotoğraf: Biçer)	79
Resim 3.35. Payandaların örgü tekniği ve duvar birleşimleri (Fotoğraf: Biçer)	80
Resim 3.36. Mozaik zemin döşeme tekniği ve altta yer alan konglemera zemin (Fotoğraf: Kazı arşivi)	82
Resim 3.37. Lentoda meydana gelen yapısal bozulma (Fotoğraf: Biçer)	84
Resim 3.38. Duvarlarda meydana gelen yapısal bozulmalar (Fotoğraf: Biçer)	84
Resim 3.39. Doğal kaya oluşum üzerinde ortaya çıkan yosun ve otlar (Fotoğraf: Kazı arşivi)	86
Resim 3.40. Yapının stucco sıva kaplamasında dökülme ve malzeme kaybı (Fotoğraf: Biçer)	86
Resim 3.41. Yapının duvar ve zeminde meydana gelen bozulmalar ve malzeme kaybı (Fotoğraf: Biçer)	87
Resim 3.42. M 11 mekanının zemininde yer alan ateş yanığı izleri ve malzeme kaybı (Fotoğraf: Kazı arşivi)	89
Resim 3.43. M 11 mekanını ikiye ayıran geç dönem ek duvarı (Fotoğraf: Kazı arşivi)	89

Resim	Sayfa
Resim 4.1. “Hamam A” yapısının soyunmalık mekanı (Fotoğraf: Biçer)	103
Resim 4.2. “Hamam A” yapısında bulunan kemerler (Fotoğraf: Kazı arşivi)	112
Resim 4.3. “Hamam A” yapısında bulunan niş (Fotoğraf: Kazı arşivi)	114
Resim 4.4. Tios (Filyos) kenti hamam yapısında bulunan taş taşıyıcı ayaklar ve cehennemlik bölümünden bir görünüm (Fotoğraf: Biçer)	126
Resim 4.5. Tios (Filyos) kenti hamam yapısında bulunan taş taşıyıcı ayaklar ve üzerlerinde yer alan döşemenin kesiti (Fotoğraf: Biçer)	126
Resim 4.6. “Hamam A” yapısında bulunan su kanalları (Fotoğraf: Biçer) ...	128
Resim 5.1. Yapının kuzey ve güney kanatlarına ait birbirinden bağımsız örülen duvar dokusu (Fotoğraf: Biçer)	132
Resim 5.2. M 13 mekanının yapıya sonradan eklendiğini gösteren ve hamam bloğundan farklılıklar arz eden duvar dokusu (Fotoğraf: Biçer) ...	134
Resim 5.3. Özgün halinde ocak bölümü olduğu tahmin edilen sıcaklık mekanına bakan açıklık (Fotoğraf: Kazı arşivi)	136
Resim 5.4. Sıcaklık mekanının kuzeyine geç dönemde eklenen duvar (Fotoğraf: Kazı arşivi)	138
Resim 5.5. M 7 mekanında yer alan geç dönem eklentileri (Fotoğraf: Biçer)	140
Resim 5.6. M 9 mekanında yer alan özgün duvar kalıntıları ve mekanın içinde yer alan su gideri (Fotoğraf: Biçer)	140
Resim 5.7. Soyunmalık mekanının üstten bir görünümü (Fotoğraf: Biçer) ...	141
Resim 5.8. Soyunmalık mekanına girişi sağlayan kapı açıklığı ve özgün eşik taşı (Fotoğraf: Biçer)	142
Resim 5.9. M 4 mekanının ortasında yer alan duvar (Fotoğraf: Kazı arşivi)	143
Resim 5.10. Kemer altlarında yer alan, devşirme taşlardan oluşturulmuş geç dönem duvarları (Fotoğraf: Biçer)	144

Resim	Sayfa
Resim 5.11. Soyunmalık mekanının tonoz örtü sistemine ilişkin yapısal izler (Fotoğraf: Biçer)	147
Resim 5.12. Kapı açıklıkları ve üzerinde yer alan izler (Fotoğraf: Biçer)	150
Resim 5.13. M 8 mekanında yer alan “opus sectile” döşemeli niş (Fotoğraf: Kazı arşivi)	150
Resim 5.14. Kazı alanından çıkan mermer silme parçalar (Fotoğraf: Biçer)	152
Resim 5.15. Duvarlarda yer alan “stucco siva “ kalıntıları (Fotoğraf: Kazı arşivi)	153
Resim 5.16. M 3 mekanında yer alan mermer kaplama kalıntıları (Fotoğraf: Kazı arşivi)	153
Resim 5.17. Yapı duvarlarında yer alan “stucco siva “ kalıntıları ve yüzeyindeki farklı renk tonu (Fotoğraf: Biçer)	155
Resim 5.18. Yapının cehennemlik katından bir görünüm (Fotoğraf: Kazı arşivi)	156
Resim 5.19. M 4 mekanında yer alan su gider deliklerinden bir tanesi (Fotoğraf: Biçer)	159
Resim 6.1. Çatalhöyük ören yerinde uygulanan koruyucu çatı örneği	168
Resim 6.2. Karatepe açık hava müzesinde uygulanan koruyucu çatı örneği	169

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 2.1. Eskipazar ilçesi ve çevresi (Harita: Kazı arşivi)	5
Harita 2.2. Hadrianoupolis ve Kimistene Antik yerleşim alanlarını gösteren coğrafi durum haritası (Harita: Kazı arşivi)	9
Harita 3.1. Antik kentin kadastro haritası (Harita: Kazı arşivi)	46

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış bazı simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler	Açıklama
cm.	Santimetre
km.	Kilometre
m.	Metre
yy.	Yüzyıl
Kısaltmalar	Açıklama
H.	Hicri
M.	Miladi
M.Ö.	Milattan önce
M.S.	Milattan sonra
Vd.	Ve diğerleri
Çev.	Çeviren
Bkz.	Bakınız

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı

Temizlik ve yıkanma kültürü insanlık tarihi boyunca önem arz etmiş olmakla birlikte medeniyetlerin, bu kültürü günlük yaşamlarıyla birleştirme yöntemleri ve ona yükledikleri anlamlar farklılıklar göstermiştir. Antik dönem boyunca, temizlenmenin işlevsel yönünün ötesinde bir anlam taşıyarak, kentli ve vatandaş olmanın temel bir belirtisi (paganlar yıkanarak barbarlardan ayrıldıklarını düşünürler) ve günlük yaşamın önemli bir alışkanlığı olarak görülen yıkanma kültürü, kentlerdeki su kaynaklarının ve maddi imkanların el verdiği ölçüde pek çok hamam yapısının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, Anadolu'daki Antik dönem kentlerinin 4. yy.'dan itibaren Hristiyan inancı ile resmi olarak tanışması ve kaynaşması, kent yaşamının bir parçası olan bu kültürü de derinden etkilemiştir. Bu durum hamamların mekansal örgütlenmelerinin, kent içindeki konumlanışlarının, kullanılan malzemelerin ve yapıların estetik özelliklerinin değişmesine yol açmıştır.

Bu bağlamda, Paphlagonia bölgesindeki önemli Antik dönem yerleşmelerinden birisi olan ve 9. yy.'a kadar yaşamını sürdüren Hadrianoupolis Antik kenti, barındırdığı yıkanma kültürüyle, kendi döneminin doğasını yansıtacak hamam yapılarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu bölgede yapılan yüzey araştırmaları neticesinde, arkeolojik çalışmalara ilk defa, 2003 yılında Karadeniz Ereğli müzesinin öncülüğündeki kurtarma kazıları ile başlanmıştır. 2005 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Ergün Lafli başkanlığındaki bir ekip tarafından, "Paphlagonia Hadrianoupolis'i Arkeolojik Kazıları" adı ile yeniden başlatılan bölgedeki arkeolojik kazılar, 2009 yılı itibariyle devam etmektedir. Arkeolojik kazıya ilişkin elde edilen bilgiler ve yapılan değerlendirmeler her çalışma dönemi sonunda düzenli olarak yayınlanmaktadır [1, 2, 3, 4, 5].

Bu alışmalar neticesinde Hadrianoupolis Antik kentinde, birbirine yakın mesafede iki adet hamam yapısı tespit edilmiştir. Bunlardan kalıntıları ilk tespit edilen ve bu nedenle “Hamam A” olarak isimlendirilen yapının arkeolojik kazıları 2008 yılı itibariyle tamamlanmıştır. “Hamam B” olarak isimlendirilen diğerk yapıda ise çalışmalar tamamlanmamış olup, hamamı oluşturan mekanların büyük bölümü henüz toprak altındadır.

Hypocaust sisteminin özellikleri, duvar ve malzeme teknikleri ve ele geçen küçük bulgular neticesinde 5. yy.’ın son çeyreğinde inşa edildiğitahmin edilen “Hamam A” yapısı, Hadrianoupolis Antik kentinin surları içinde yer almakta olup, farklı işlevlerle de olsa 8. yy.’a kadar yaşamını devam ettirmiştir [2, 4]. Bu dönemden sonra meydana gelen gerek doğal nedenler, gerekse de insan müdahaleleri neticesinde yapının st örtü sistemi tamamen yıkılmış, duvarları ise belirli bir yksekliğekadar ayakta kalabilmiştir. Yapının ayakta kaldığidnem zarfında, hamama pek çok müdahalelerde bulunulduğu ve farklı işlevsel amaçlar için de kullanıldığı anlaşılmaktadır [2].

Bu alışmada, Hadrianoupolis Antik kentindeki arkeolojik kazılar neticesinde ortaya çıkartılmış olan ve Geç Antik/Erken Bizans dönemine tarihlenen “Hamam A” yapısı ele alınmıştır. Bu bağlamda yapının tarihsel oluşum süreci, mekansal örgütlenmeleri ve mekanların birbirleri ile olan ilişkileri, yapının kent içindeki konumu ve değeri incelenerek belgeleme çalışmalarını yapmak ve yapıya ilişkin “sürdürülebilir koruma” anlayışı çerçevesinde öneriler sunarak gerekli restorasyon projelerini hazırlamak amaçlanmıştır.

1.2.Çalışmanın Kapsam ve Yöntemi

Çalışmanın amacı doğrultusunda, öncelikle Hadrianoupolis Antik kentinde bulunan Geç Antik dönem “Hamam A” yapısının belgeleme faaliyetlerine başlanmıştır. Bu belgeleme çalışmaları yapıya ilişkin rölöve plan, kesit, görünüş ve detay projelerinin hazırlanması, topografik kent planı üzerine vaziyet planının yerleştirilmesi şeklinde olmuştur. Ayrıca acil korunması

gereken duvar bölümleri, sıvalar ve zemin kaplamaları tespit edilmiş ve yapılan hasar tespit çalışmaları doğrultusunda bozulmalar ortaya konulmuştur. Belgeleme çalışmalarında kullanılan yöntem klasik tekniklerle yapılan rölöve ölçümü, mimari çizim, fotoğraflama ve rapor faaliyetlerini içermektedir.

Antik dönem hamamlarının mimarisini tipolojik ve kronolojik açıdan tespit edebilmek ve sınıflandırmak oldukça zor bir mesele olmakla birlikte, bir sonraki aşamada “Hamam A” yapısının çağdaşı olan hamamlar incelenmiş ve karşılaştırmalı çalışmalar yapabilmek için veriler toplanmıştır. Bu bağlamda, yapının belirli bir yüksekliğe kadar ayakta kalan mevcut duvar dokusu incelenmiş ve dönem tespit çalışması yapılmaya çalışılmıştır. Böylece yapının geçirmiş olduğu evreler ve yapıya uygulanan müdahaleler tespit edilmiştir. Çalışmalar neticesinde ortaya çıkan mimari veriler ve arkeolojik bulguların incelenmesi ve kentteki diğer kalıntılar da göz önünde tutularak restitüsyon denemeleri yapılmıştır.

Son olarak, “Hamam A” yapısına ilişkin hazırlanan mimari belgeleme faaliyetleri ve kısmi restitüsyon çalışmaları doğrultusunda, yapının “sürdürülebilir korunması” anlayışına uygun olacak şekilde önerilerde bulunulmuştur. Bu öneriler doğrultusunda yapılan çalışmanın, “restorasyon” projesi mahiyetinde olmayıp, “yeniden kullanım ve koruma” projesi olarak değerlendirilmesinin daha uygun olacağını düşünmekteyiz. Bu bağlamda hazırlanan proje, yapının korunabilmesi ve gezilebilmesi için hazırlanan çatı projesi, gezi platformları ve sergileme alanlarının oluşturulması gibi unsurlardan oluşmaktadır. Aynı zamanda yapıda onarıma muhtaç olan taş duvarlar, sıvalar, zemin döşemeleri gibi mimari öğeler üzerinde de koruma çalışmaları yapılarak müdahale önerileri hazırlanmıştır.

2. TARİHSEL VE FİZİKSEL YAPI ARAŞTIRMASI

2.1.Yöntem

Bu bölüm genel anlamda üç başlık altında ele alınacaktır. Bunlardan ilki; çalışmanın ana konusu olan “Hamam A” yapısının günümüzde bağlı bulunduğu ve en yakın yerleşim birimi olan Eskipazar ilçesinin genel fiziksel gelişim sürecini kapsamaktadır (Bkz. Bölüm 2.2). Bu bağlamda ilçenin günümüz fiziksel özellikleri araştırılmış ve genel görünümü saptanmıştır. Ayrıca ilçenin tarihi oluşumu ve geçirdiği evrelerden de bahsedilmiştir.

İkinci bölümde, bu bölgede kurulan iki büyük Antik kentten birisi olan ve “Hamam A” yapısının da içinde yer aldığı, Antik/Geç Antik döneme tarihlenen Hadrianoupolis kentinin fiziksel gelişim süreci incelenmiştir (Bkz. Bölüm 2.3). Bu bağlamda ilk olarak, Antik kent üzerine yapılan araştırma ve yayınlar ele alınmıştır. Daha sonra, yapılan arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmaları neticesinde ortaya çıkan mimari kalıntılardan hareket ederek kentin günümüz fiziksel yapısı tespit edilmiştir. Tüm bu veriler çerçevesinde son olarak, kentin az bilinen tarihi ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

Anadolu’nun en az bilinen yerleşim alanlarından biri olarak bu bölge üzerine yapılan tarihsel ve fiziksel yapı araştırmaları henüz yeterli seviyede değildir. Özellikle bu bölgede yer alan Antik yerleşim alanlarının ve bu alanları oluşturan mimari kalıntıların tespit edilmesi, mevcut bilgilerin yeniden ele alınmasını ve düzenlenmesini gerektirecektir.

Bu bölümün son konusu olarak, hamam yapılarının fiziksel gelişim süreci irdelenmiştir (Bkz. Bölüm 2.4). Bu bağlamda, hamam yapılarının kökeni ve oluşumu incelenmiş ve Antik/Geç Antik dönem hamamlarına kadar olan sürede yapıların nasıl bir fiziksel dönüşüm içinde yer aldıkları ve ne gibi mekansal örgütlenmelere sahip oldukları anlatılmaya çalışılmıştır.

2.2.Eskipazar İlçesinin Fiziksel Gelişim Süreci

2.2.1. İlçenin fiziksel yapısı

Bu bölümde Hadrianoupolis Antik kentinin de içinde yer aldığı Karabük iline bağlı Eskipazar ilçesinin günümüz fiziksel yapısı irdelenmiştir. Bu bağlamda ilçenin, coğrafi yapısı, iklim ve bitki örtüsü, demografik yapısı, sosyo-kültürel yapısı, ekonomik yapısı ve doğal zenginlikleri kısaca ele alınacaktır.

Coğrafi yapısı

Eskipazar, Karadeniz bölgesinin Batı Karadeniz bölümü içerisinde yer alan, Karabük iline bağlı bir ilçedir. İlçenin doğusunda Çankırı ili ve Çerkeş ilçesi, kuzeydoğusunda Ovacık ilçesi, batıda Bolu ili ve Mengen ilçesi, güneybatıda Gerede ilçesi, kuzeyde Karabük ili ve Safranbolu ilçesi ile sınırlıdır (Bkz. Harita 2.1). Yüzölçümü 696 kilometrekare, denizden yüksekliği 750 m. ve Karabük merkezine uzaklığı 36 km.'dir [6, 7].

Harita 2.1. Eskipazar ilçesi ve çevresi (Harita: Kazı arşivi)

Eskipazar ilçesi tarih boyunca önemli bir geçiş noktası durumunda olmuştur. Günümüzde İstanbul ve Ankara illerini, Karabük iline bağlayan devlet kara yolu ve Zonguldak-Karabük-Ankara arasında önemli bir bağ oluşturan devlet demir yolu, Eskipazar ilçesinden geçmektedir. 5 mahallesi ve 49 köyü bulunan kent, dağınık bir yerleşim alanına sahiptir [6, 7].

İklim ve bitki örtüsü

Eskipazar ilçesi, Orta Anadolu'nun karasal iklimi ile Karadeniz'in ılıman ikliminin tam kesiştiği noktada yer almaktadır. İlçenin kuzey ve kuzeydoğusundaki sırtlarda yer alan yerleşimler daha ılıman ve yağışlı bir iklime maruz kalırlar. Eskipazar'ın güney ve doğusunda kalan yerleşimler de ise iklim, daha soğuk ve sert geçer.

İlçenin batısında yer alan tepeler yüksek meşe ve çam ormanları ile kaplıdır. Daha alçak tepelerden oluşan doğu ve güney bölümünde ise, ormanlıklar seyrekleşmekte ve verimli otlakların meydana getirdiği ovalar teşekkül etmektedir. Ormancılık önemli bir geçim kaynağını oluşturmaktadır. Kentin akarsuları çevresinde oluşan alüvyonlu topraklar sebze ve meyve yetiştiriciliği için ideal alanlar meydana getirmektedir.

Demografik yapısı

Eskipazar ilçesinde, 2008 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre, merkezde 7.357, köylerde 5.860 olmak üzere toplam 13.217 kişinin yaşadığı tespit edilmiştir (Bkz. Çizelge 2.1). Nüfusun %55'i ilçe merkezinde, %45 ise köylerde yaşamaktadır. İlçe genelinde kadın nüfusun erkek nüfusa oranla fazla olduğu, köylerdeki nüfusun ise giderek azaldığı gözlenmektedir. Eskipazar toplam nüfus artış hızı %-32.65 ile, Karabük ilinin en yüksek düşüş oranına sahip ilçesidir. Nüfusun yaş guruplarına göre dağılımında ise, özellikle 25 yaş üstü nüfus dikkat çekmektedir [6, 7].

Çizelge 2.1. Yıllara göre merkez ve köylerdeki nüfus artışı tablosu [6, 7]

YILLAR	İLÇE MERKEZİ	KÖYLER	TOPLAM
1935	507	16.002	16.509
1950	911	19.009	19.920
1955	1.304	19.336	20.640
1960	1.539	20.044	21.583
1965	1.887	20.465	22.465
1970	2.326	19.514	21.840
1975	2.865	18.245	21.110
1980	5.007	18.056	23.063
1985	7.280	16.332	23.612
1990	8.560	14.126	22.686
2000	8.457	7.908	16.365
2008	7.357	5.860	13.217

Sosyo – kültürel yapısı

Eskipazar, geleneksel toplum hayatının hakim olduğu, sanayileşme etkisinin sınırlı kaldığı bir ilçedir. Nüfusun %55'i ilçe merkezinde, %45'i ise köylerde yaşamaktadır. Anadolu'nun fethinden bu güne kadar düşman işgaline uğramamış ender ilçelerden birisidir. İlçede bir adet halk kütüphanesi bulunmakta ve haftalık bir gazete çıkartılmaktadır [6, 7].

Ekonomik yapısı ve doğal zenginlikleri

İlçe ekonomisinin büyük bölümü iç tüketime hitap eden tarım sektöründen sağlanmaktadır. Köy nüfusunun %50'si kuru tarım ve hayvancılık, %25 ormancılık ve %25'i sebze-meyvecilik alanlarında çalışmaktadır. Sanayi ve ticaret henüz gelişme safhasındadır. Eskipazar'da turizm potansiyeli

bulunmakla birlikte bu özelliğini kullanamamaktadır. Sınırları içerisinde bulunan antik yerleşim alanları, kültür turizmi açısından önem arz etmektedir.

Kent traverten taş ocakları bakımından çok zengindir. Sarı ve kahverengi traverten çeşitleri çıkartılabilmektedir. Hadrianoupolis Antik kentinin sınırları içinde bulunan taş ocağı, Anıtkabir ve T.B.M.M.'nin yapımında kullanılmış olan taşların çıkartıldığı bir alandır [6, 7].

2.2.2. İlçenin tarihi

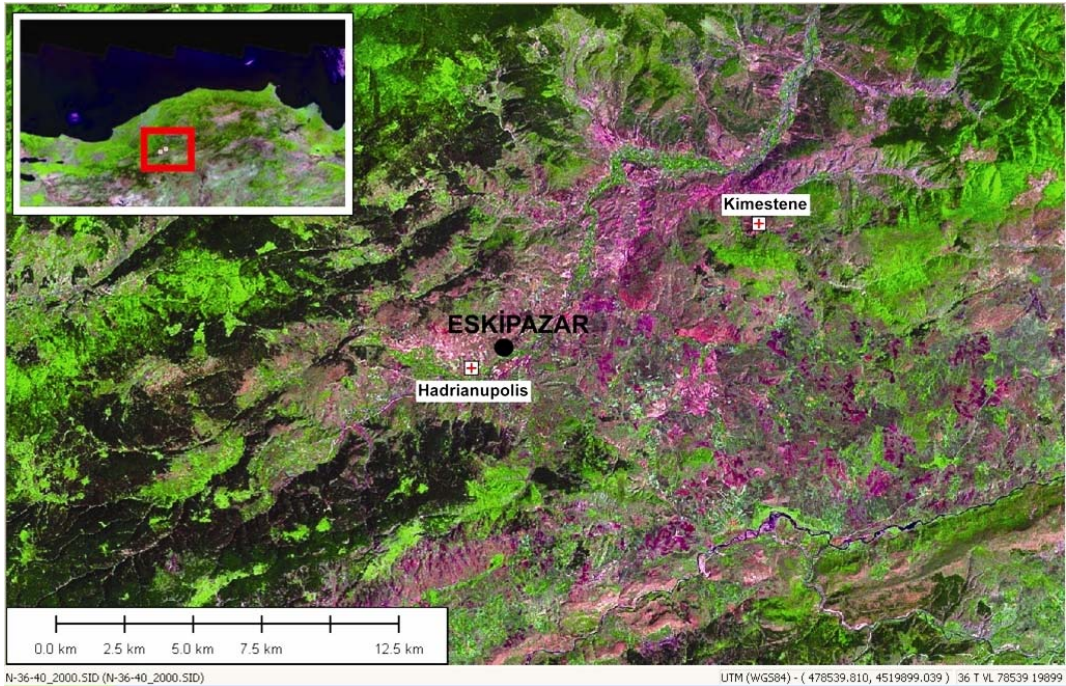
Kentin yazılı tarihi, Paphlagonia ve Roma dönemlerinden itibaren başlamakla beraber, bölgenin tarihinin daha eski dönemlere kadar uzandığı son yapılan araştırmalarda ortaya çıkmıştır. İsmail Kaygusuz, Gangra (Çankırı) bölgesinde bulunan yazıtlar üzerine yaptığı doktora tezi çalışmasında, bölgenin ne kadar zengin bir tarihsel yapıya sahip olduğunu aktarmaktadır [8]. İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'ne bağlı Roger Matthews yönetimindeki bir ekip tarafından, 1997-2001 yılları arasında bölgede yapılan yüzey araştırmaları neticesinde; Paleolitik dönemden başlamak kaydıyla, Kalkeolitik ve Erken Bronz Çağları, Hitit, Frigya, Helenistik, Roma, Bizans ve Türk dönemlerinin izleri takip edilmiş ve 330'dan fazla arkeolojik ve tarihsel değere sahip yerleşim alanının izine ulaşılmıştır [9].

Bölgedeki yerleşim alanları üzerine yapılan bu çalışmalar neticesinde, Paphlagonia bölgesinin geçmişten günümüze değin dağınık bir yerleşim düzenine sahip olduğu anlaşılmaktadır [1]. Bu çok parçalılığın en önemli nedeninin günümüzde de süregeldiği üzere, coğrafi ve fiziksel şartlar olduğu muhakkaktır.

Tespit edilen bu arkeolojik alanlar hususunda kapsamlı çalışmalar ve kazılar henüz yeterli seviyede değildir. Dolayısıyla bu tespitler öngörü mahiyetindedir.

Eskipazar'ın bölgede önemli bir kent haline gelmesi, Helen uygarlığının bu topraklara gelmesi ile başlamaktadır. Bölge Helen uygarlığından önce, M.Ö. 543-333 yılları arasında Pers hakimiyetinde de bulunmuştur. Persler döneminde Daksykion Eyaletine bağlı olarak idare edilmiştir [6, 7]. Bu döneme ilişkin olarak elimizde çok fazla veri bulunmamaktadır.

I. Seleukos'un M.Ö. 280 yıllarında ölümünden sonra, bölgede Bithynia Krallığı kurulmuştur. Eskipazar yöresi Paphlagonia, Galatia ve Bithynia bölgeleri sınırında bulunmakla birlikte, bir Güneybatı Paphlagonia kenti olarak kabul edilmektedir [2]. Bölge M.Ö. 1. yy.'da Roma İmparatorluğu hakimiyetine girmiştir. Roma İmparatorluğu'nun M.Ö. 1. yy.'da Anadolu'ya yerleşmesi ile birlikte, önem verdiği yerlerden birisi de Batı Karadeniz bölgesi olmuştur. Romalılar burada yer alan orman alanlarını ve madenleri, emperyalist bir politika izleyerek kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayı bilmiştir. Romalılar zamanında bölge, önce Bithynia (M.Ö. 74), sonra da Bithynia-Pontos (M.Ö. 64) eyalet adları ile idare edilmiştir [2].

Harita 2.2. Hadrianoupolis ve Kimestene Antik yerleşim alanlarını gösteren coğrafi durum haritası (Harita: Kazı arşivi)

Roma yönetiminin Güneybatı Paphlagonia bölgesinde kurduğu en önemli kentler, Eskipazar sınırları içinde yer almaktadır. Bunlar Hadrianoupolis ve Kimistene adı ile anılan yerleşme alanlarıdır (Bkz. Harita 2.2).

Eskipazar'da yer alan Antik yerleşim alanlarından ilki, Kimistene kentidir. Kimistene kenti hakkında yeterli bilgi olmamakla birlikte, etimolojik özelliği bakımından bu ismin Helen öncesi bir uygarlığa ait olduğu izlenimi uyanmaktadır [2]. Eskipazar ilçesi, Deresemail köyü, Değirmenbaşı mahallesinin doğusunda, Asar Tepe isimli dağ silsilesinin üzerinde yer alan, dört yükseltili antik bir örendir. Bu yükseltilerden ortadakine "Akropolis", diğerlerine ise, "Birinci Nekropolis Tepeliği", "İkinci Nekropolis Tepeliği" ve "Sarnıç" isimleri verilmiştir. Bu yerleşimin "polis" mi (kent), yoksa "kome" mi (köy) olduğu konusu henüz aydınlatılamamıştır [2].

Bu yerleşim alanlarından diğeri Hadrianoupolis Antik kentidir. "Hamam A" yapısının da yer aldığı bu kentin tarihsel ve fiziksel yapısı hakkındaki analitik değerlendirmeler, bir sonraki bölümde daha detaylı bir şekilde yapılacaktır (Bkz. Bölüm 2.3).

Bu yerleşim alanlarının M.S. 8. ve 9. yy.'a kadar bölgede hayatlarını devam ettirdikleri, ortaya çıkan arkeolojik verilerden tespit edilebilmektedir [1, 2]. Bu tarihlerden sonra, Anadolu'nun genelinde olduğu gibi, bölge kentlerinin varlığı ve yapısı hususunda elimizde olan kaynak ve bilgiler yetersizdir.

Bununla beraber, Orta Bizans Çağı olarak adlandırılabilir bu dönemde, Anadolu'nun genelinde kentsel yaşam canlılığını yitirmiştir [10]. C. Foss, bu dönem kentlerinin tümüyle ortadan kalkmadığını ancak büyük bir canlılık da göstermediğini, küçülüp bazen köy düzenine düşse de varlığını sürdürdüğünü söylemektedir [11].

1071 Malazgirt zaferinden sonra Türk akınlarının gelmeye başlamasıyla, Emir Karatekin liderliğindeki ilk Oğuz grubu bölgeye yerleşmiştir. Bölgeye

Viranşehir adını veren ve zaman içinde Türkleşen şehir ve çevresine Bayındır, Kargın ve Sallar gibi Türk boyları yerleşmiştir. Günümüzde köy adları halen aynıdır. Viranşehir olarak anılan bölge, Osmanlı Devleti'nin yükselme dönemindeki idari düzenlemelerle, Bolu Sancak Beyliğine bağlı mültezimlik ve mutasarrıflık merkezi olarak kalmıştır [6, 7].

1894 yılında yayımlanan Kastamonu il yıllığında, bu bölgeye Viranşehir sancağı denmekte, Safranbolu ve Bartın ilçelerinin bu sancağa bağlı olduğu kaydedilmektedir. II. Meşrutiyet'ten sonra Çerkeş ilçesinin bir bucağı olarak Çankırı iline bağlanmıştır. Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte, pazarının eskiliği nedeniyle "Eskipazar" adını almıştır [6].

1945 yılında ilçe statüsü kazanan Eskipazar'da, 1946 yılında belediye teşkilatı kurulmuş ve ilçe Çankırı iline bağlanmıştır. 06.06.1995 gün ve 22305 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 550 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Karabük il olarak tescillenirken, Eskipazar'da Çankırı'dan alınarak Karabük'e verilmiştir. Günümüzde Karabük iline bağlı bir ilçedir [6].

2.3.Hadrianoupolis Antik Kentinin Fiziksel Gelişim Süreci

2.3.1. Antik kent hakkında yapılan araştırma ve yayınlar

Anadolu'nun diğer yerleşim alanlarına nazaran daha az bilinen bu bölgede 20. yy.'ın başından itibaren çalışmalar yapan araştırmacı ve seyyahlar, çeşitli antik kaynaklarda (Hierekles ve Justinianos gibi antik dönem seyyahların yazdıkları) söz edilen Hadrianoupolis kentinin yerini tespit etmek için çaba sarf etmişlerdir [12]. Bu kaynaklara göre Hadrianoupolis kentinin, Antik Paphlagonia, Galatia ve Bithynia bölgelerinin kesiştiği sınırlar arasında, bir Güney Paphlagonia kenti olduğu anlaşılmaktadır [2]. Ancak son yapılan çalışmalara kadar kentin tam yeri bilinmemektedir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Hadrianoupolis Antik kentinden; J. M. Kinneir, W. F. Ainsworth, C. Texier, G. Hirschfeld, G. Doublet, K. Kannenberg, R. Leonhard, G. Mendel, H. Von Gall, G. Jacopi, A. Gökoğlu, D. R. Wilson, K. Belke, İ. Kaygusuz, C. Marek ve R. Matthews gibi araştırmacılar yayınlarında bahsetmişlerdir.

1901 yılında G. Mendel, kentin nekropolünü araştırmış ve bulduğu bir yazıttan hareketle, bugün mimari kalıntıların olduğu yerleşim alanının Hadrianoupolis kenti olduğu neticesine varmıştır [13]. R. Leonhard ise, 1915’de bir heykelin kaidesinde bulduğu kitabede, “Caesar Hadrianoupolis” adını okumuş ve şehrin bugünkü bölgede olduğunu düşünmüştür [2]. Sonraki dönemlerde yapılan arazi çalışmaları ve bilimsel çalışmalar bu görüşü desteklemektedir. 1966 yılında bölge ile ilgili Oxford Üniversitesi’nde doktora tezi yapan D. R. Wilson, kentin yeri hususunda aynı görüşlere sahiptir [14]. C. Marek ise, 1990’lı yıllarda, kent ile ilgili o güne kadar ortaya çıkartılan tüm yazıtları toplamıştır [15, 16]. Diğer önemli bir çalışma ise 1997-2001 yılları arasında, Paphlagonia bölgesinde, R. Matthews tarafından yapılan yüzey araştırmalarıdır [9]. Bu araştırmaya ait çalışmalar kitap haline getirilmiş olup basım aşamasındadır.

En son yapılan bilimsel çalışmalar, kentte gerçekleştirilen arkeolojik kazılardır. İlk kazı 2003 yılında Karadeniz Ereğli müzesinin “Erken Bizans B Kilisesi” olarak adlandırılan yapıda yaptığı kurtarma kazısı olmuştur. 2005 yılından itibaren, bölgedeki arkeolojik araştırmalar, Dokuz Eylül Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Ergün Laflı başkanlığındaki bir ekip tarafından yürütülmektedir. Günümüze kadar Hadrianoupolis Antik kentinden bahseden pek çok yayın yapılmıştır [2].

Kaygusuz, İ., “Gangra (Çankırı) Çevresinde Yeni Bulunmuş Grekçe Yazıtların Filolojik Değerlendirilmesi Ve Bölgenin Eski Çağ Tarihi Ve Kültürüne Katkıları Yönünden İncelenmesi”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Diller ve Edebiyatları Bölümü, Doktora Tezi, 1980.

Doublet, G., "Inscriptions de Paphlagonie", BCH 13, s: 292-319, 1889.

Hirschfeld, G., "Paphlagonische Felsengräber", 1885.

Kannenberg, K., "Die Paphlagonischen Felsengräber", Globus 67, 1895.

Leonhard, R., "Paphlagonia", 1915.

Jakopi, G., "Dalla Paflagonia alla Commagene", 1935.

Jakopi, G., "Esplorazioni e Studi in Paflagonia e Cappadocia", 1936.

Bittel, K.–Naumann, R., "Notizen über einige Paphlagonische Felsengräber", Anadolu Araştırmaları I-II, s: 71-84, 1965.

Von Gall, H., "Die Paphlagonischen Felsengräber" Beiheft 1, 1966.

Neumann, F., "Die Ikonographie der Kybele in der phrygischen und der griechischen Kunst", 1983.

Marek, C., "Stadt, Aera und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia", Istanbulur Forschungen Band 39, 1998.

Marek, C., "Orbis Provinciarum. Pontus et Bithynia. Die Romischen Provinzen im Norden Kleinasien", 2003.

Kinneir, J. M., "Jocrney through Asia Minor in the years 1813-1814", London, 1818.

Wilson, D.R., "The Historical Geography of Bithynia, Paphlagonia and Pontus in the Greek and Roman Periods; a New Survey with Particular Reference to Surface Remains Still Visible (Ungedruckte diss)", Oxford, 1966.

Belke, K., "Paphlagonien und Honorias", *Tabula Imperii Byzantini*, Wien, 1996.

Mendel, G., "inscriptions de Bithynie", *BCH* 25, s: 5-92, 1901.

Ainsworth, W. F., "Asia Minor", London, 1842.

Gökoğlu, A., "Paphlagonia–Paflagonya Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi I" Kastamonu, 1952.

Texier, C., "Asie Mineure", *Geographique, Historique et Archeologique Des Provinces et Des Villes De Chersonnese D'Asie*, Paris, 1862.

Matthews, R.-Glatz, C., "At Empires' Edge. Project Paphlagonia Regional Survey in North-Central Turkey", London: BIAA, 2009.

Lafli, E., "Paphlagonia Hadrianoupolis'i Arkeolojik Kazıları 2007 Yılı Çalışmaları", T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 30. Kazı Sonuçları Toplantısı, Haziran 2008.

Lafli, E., "Paphlagonia Hadrianoupolis'i Arkeolojik Kazıları ve Onarım Çalışmaları 2008 Yılı Çalışma Raporu", T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 31. Kazı Sonuçları Toplantısı, Haziran 2009.

Lafli, E., "Paphlagonia Bölgesi Arkeolojik Araştırmalar Projesi: Hadrianoupolis ve Kimistene Antik Yerleşimleri Yüzey Araştırmaları 2005", *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler* 22, s: 31-32, Mayıs 2006.

Lafli, E., "Paphlagonia Hadrianoupolis'i Arkeolojik Kazıları 2006 Yılı Çalışmaları", *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler* 24, Mayıs 2007.

Laflı, E., “Inchriften aus Hadrianoupolis in Paphlagonien”, *Epigraphica Anatolica*, 2007.

Laflı, E.-Zäh, A., “Archäologische Forschungen im byzantinischen Hadrianoúpolis in Paphlagonien”, *Byzantinische Zeitschrift* 101, 2008.

Umar, B., “Paphlagonia: Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması Ve Gezi Rehberi”, *İnkılap Yayınları*, İstanbul, 2007.

Laflı, E., “Paphlagonia Hadrianoupolis’i 2006 Yılı Arkeolojik Kazıları Ön Raporu”, 29. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 2007.

2.3.2. Antik kentin fiziksel yapısı

Hadrianoupolis kentinde yapılan son arkeolojik çalışmalar neticesinde, kısmen de olsa kentin genel fiziksel yapısına ilişkin veriler elde edilmiştir. Tüm bu çalışmalar ve ele geçen veriler doğrultusunda, antik kentin yerleşim alanının, günümüzde Karabük ili, Eskipazar ilçesi merkezinin 3 km. batısında, Viranşehir olarak adlandırılan mevkide, Budaklar ve Çaylı köyleri arasında olduğu anlaşılmaktadır [1, 2, 4].

Bölgede, M.Ö. 1. yy.’dan başlayarak Antik yerleşmelerin oluşmaya başladığı bilinmekle beraber kentin, M.S. 2. yy.’da Roma İmparatoru Hadrianus tarafından kurulduğu ve M.S. 9. yy. başlarına kadar hayatını devam ettirdiğini, yapılan arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmaları neticesinde ortaya çıkan mimari kalıntılardan ve ele geçen buluntulardan anlamaktayız [1, 2]. Şu ana kadar tespit edilen ve ortaya çıkartılan mimari kalıntılar incelendiğinde, kentin yüzeyindeki bu yapıların büyük bölümünün Geç Antik/Erken Bizans dönemine ait olduğunu ve Budaklar köyüne bağlı Hacı Ahmetler mahallesinde yoğunlaştığı görülmektedir [1].

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak, Hadrianoupolis'in, nasıl bir kent modeli içinde yer aldığını kısmi karşılaştırmalarla ortaya koymaya çalışacağız. Daha sonraki aşamada ise, kent üzerine dağılmış mimari kalıntıların analizi yapılarak, birbirleri ile olan ilişkiler irdelenecek ve böylece kentin genel anlamda fiziksel yapısına ilişkin tespitlerde bulunulacaktır.

Hadrianoupolis'in de içinde yer aldığı Anadolu'daki Geç Antik dönem kentleri üzerinde çalışan tüm araştırmacıların ortak kanısı, bu döneme ilişkin kaynaklarının yetersizliği ve arkeolojik araştırmaların azlığı nedeniyle büyük bilgi boşluklarının ortaya çıktığı yönündedir. Dönemin yerleşimlerinin kentsel özellikler taşıyıp taşımadığı hususunda dahi şiddetli tartışmalar olduğunu ve günümüzde de bu tartışmaların devam ettiğini görmekteyiz [10, 11].

Bu tartışmayı yapan araştırmacılardan birisi olan C. Foss, Erken Bizans dönemindeki Anadolu kentlerinin tümüyle ortadan kalkmamakla birlikte büyük bir canlılık da göstermediğini, küçülüp bazen köy düzenine düşse de varlığını sürdürdüğünü ileri sürmektedir [11].

Yine bir başka araştırmacı olan Ostrogorsky, bu dönemdeki piskoposluk kenti listelerine dayanarak, pek çok kentin önemini koruduğunu iddia etmektedir [17]. Bununla birlikte, Orta Bizans dönemlerinden itibaren kentlere atanan piskoposların görev yerlerine uğramadığını ve tüm zamanlarını Constantinopolis'te geçirdiklerini, Sardis kenti üzerine yapılan araştırmalardan anlamaktayız [11].

Tüm bu tartışmalar çerçevesinde birbirinin aynı iki kent bulmanın bile zor olduğu bu dönemde, mevcut kentler için önerilen iki yerleşim modeli bulunmaktadır. Bunlar “kale kent” ve “çok parçalı kent” modelleri olarak isimlendirilebilir [10].

“Kale kent” modelinin temel özelliği, ana yerleşme alanının sur içinde olmasıdır. Surun çevrelediği alan daima küçüktür ve yayılma alanı çok daha

ufaktır. Bununla birlikte manastır gibi dinsel alanlar, bu yayılma alanı içine serpiştirilmiş olabilir. Sur dışında Antik dönemden kalan kamusal yapılar kısmen kullanılmış ya da terkedilmiştir. Ankara'daki Roma hamamının, Geç Antik dönem zarfında belirli bir süre ve kısmen kullanıldığı anlaşılmakla birlikte, yerleşim alanının buralara dek uzandığı da pek söylenemez [10].

Anadolu'daki Geç Antik dönem kentleri için söyleyebileceğimiz diğer model "çok parçalı kent" modelidir. Şu ana kadar yapılan araştırma ve kazılar neticesinde, Hadrianoupolis kentinin de bu model içinde tariflenmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Bu modelin temel özelliği, antik bir kentin yerleşim alanı üzerinde, köy olarak da nitelendirebileceğimiz küçük ve birbirinden kopuk, geniş yayılma alanına sahip nüvelerin var olmasıdır. Bu nüvelerin kendilerine ait nekropol alanları ve kiliseleri bulunabilir. Antik surlar önemini yitirmiş ve bakım görmez olmuşlardır. Örgütlü bir ticaret alanı olmadığı gibi, bu tür etkinlikler kent içinde dağınık olarak da konumlanmış olabilmektedir [10].

Hangi model içinde tarifleniyor olursa olsun, Anadolu'daki Geç Antik dönem kentlerinin bazı temel benzerlikleri göze çarpmaktadır. Kentler için tarımın daha çok önem kazandığı ve önemli bir gelir kaynağı olduğunu görmekteyiz. Araştırmalar neticesinde ele geçen nümizmatik bulgulara dayanarak, bu dönemden itibaren kentsel ekonominin duraksadığı ve bu durumdan etkilenen kentsel yaşamın büyük darbe aldığı muhakkaktır [10].

Ekonomideki bu duraksayış büyük boyutlu yeni kamusal yapı yapımlarına girişilmemesine neden olmuştur. Antik Dönemden kalan kentsel donatı alanları ise itibarını kaybetmiş, yüksek işletim maliyetleri ve yaşanan felaketler nedeniyle kullanılamaz hale gelmişlerdir. Örneğin devasa hamam komplekslerini yaşatacak ekonomik güç olmaması nedeniyle, mevcut yapılar kısmen kullanılmış ya da farklı işlevlere hizmet eder hale getirilmişlerdir [10].

Pek çok hamam yapısının bu dönemlerde hapishane olarak kullanılmış olması dikkat çekici bir durumdur [18].

Yapılan araştırmalar bize göstermektedir ki, Bizans dönemi Anadolu'sunun parçalanmış yapısına rağmen Hadrianoupolis kenti, Batı Karadeniz'deki sahil kentlerine ulaşımında önemli bir geçiş noktası durumundadır [1]. Kentin bu öneminin genel fiziksel yapıya ve kentsel yaşamın gerçekleştiği mimari eserlere nasıl tesir ettiği, bundan sonraki aşamada ele alınacaktır.

Şekil 2.1. Hadrianoupolis Antik kentinin yayılma alanını gösteren hava fotoğrafı (Çizim: Biçer)

M.S. 9. yy. başlarına kadar yaşamını sürdürdüğü düşünülen Hadrianoupolis Antik kenti, diğer Paphlagonia yerleşimlerinde olduğu gibi bir “çekirdek” bölgeye ve bu bölge çevresinde yoğunlaşan “yayılma alanına” sahiptir (Bkz. Şekil 2.1). Antik dönemde “chora” olarak adlandırılan bu yayılma alanının günümüzde Budaklar köyü sınırları içinde, 8 km.’lik doğu-batı ve 4 km.’lik

kuzey-güney hattında, Eskipazar-Mengen karayoluna paralel olacak şekilde konumlandığı anlaşılmaktadır [1, 2, 4].

Tespit edilen yapı kalıntılarının geniş bir alanda ve dağınık bir şekilde yerleştirilmiş olması dikkat çekmektedir. Bu haliyle kent “çok parçalı kent” modeli içerisinde ele alınmalıdır.

Son yapılan arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmaları neticesinde kentin bu yerleşim sınırları içinde, farklı işlevlere sahip 14 adet yapı tespit edilmiştir [1]. Bu kalıntılar arasında hamamlar, kiliseler, savunma yapıları, tiyatro, nekropol alanları gibi kamusal yapılar olmakla birlikte villalar gibi sivil yapılarda bulunmaktadır (Bkz. Şekil 2.2).

Çalışmanın bu bölümünde, yapıların mimari özelliklerine kısaca değinilerek birbirleri ile oluşturdukları ilişkiler doğrultusunda kentin genel fiziksel yapısına ilişkin tespitlerde bulunulacaktır. Tezin esas konusunu teşkil eden “Hamam A” yapısının mimari analizi ise, bundan sonraki bölümde detaylı şekilde anlatılacaktır (Bkz. Bölüm 3).

Şekil 2.2. Kentteki mimari kalıntıları gösteren hava fotoğrafı (Çizim: Biçer)

Hadrianoupolis kentinde 2003 yılında başlayan yüzey araştırmaları ve kazılar neticesinde iki adet Erken Bizans kilisesi ortaya çıkartılmıştır. “Kilise A” olarak adlandırılan ilk kilise, kent surlarının dışında tespit edilmiştir (Bkz. Resim 2.1).

Bu bölge, Antik dönem surlarının yaklaşık 2,5 km. doğusunda, Göksu vadisinin 500 m. kuzeyinde, Yerebatan ismi verilen bir tepe üzerinde bulunur. Genel olarak boyutları 20x16 m. olup, üç nefli bazilikal planlı bir kilisedir. Kilise içinde dört adet bağımsız ayak bulunmaktadır. Bu ayaklar orta nefin üzerini örten kubbeyi taşımaktadır.

“Kilise B” olarak adlandırılan yapı ise kent surları içinde konumlanmıştır. (Bkz. Resim 2.2). “Kilise A” yapısının yaklaşık 4 km. batısında yer alan bu yapı, plansal ve boyutsal olarak diğer kilisenin bir kopyası durumundadır. İki kilise arasındaki mesafenin uzunluğu, kentin ne kadar geniş bir yayılma alanı olduğunun bir göstergesidir (Bkz. Şekil 2.1) [1, 2]. Bu kilise “Hamam A” yapısının yaklaşık 300 m. kuzeyinde bulunmaktadır ve hamam yapısı ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir [1].

Bu iki kilisenin zemini de zengin mozaiklerle süslenmiştir. “Kilise B” yapısında, bemanın hemen önünde yer alan ana sahnede, İncil’de adı geçen nehirler “Geon, Phison, Tigris, Euphrates” tasvir edilmiştir.

Aynı zamanda bu iki kilisede de üzüm yaprağı ve salkımı motifleri dikkat çekicidir. Yaşadıkları çevrenin tasvirlerini kilise mozaiklerine işlemenin önemli bir süsleme ögesi olduğu bu dönemde, bağcılığın ve şarap üretiminin bölge için önem arz ettiği görülmektedir [1].

Resim 2.1. “Erken Bizans Kilise A” yapısı genel görünümü
(Fotoğraf: Kazı arşivi)

Resim 2.2. “Erken Bizans Kilise B” yapısı genel görünümü (Fotoğraf: Biçer)

Hadrianoupolis Antik kenti kazı faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan bir diğer yapı ise “Erken Bizans villası” dır (Bkz. Resim 2.3). Şu ana kadar kentte kazısı yapılan ilk sivil yapı örneği olması ve bugüne değin Erken Bizans dönemine ait çok az konut mimarisi kazısı yapılmış olması açısından önem arz etmektedir [2]. “Kilise B” yapısının yaklaşık 150 m. doğusunda ve “Hamam A” yapısının 400 m. kadar kuzeydoğusunda bulunan villanın, ele geçen buluntular doğrultusunda, M.S. 5. yy.’ın sonunda inşa edildiği ve M.S. 7. yy. başlarında bilinmeyen bir nedenle terk edildiği sanılmaktadır [2]. Geniş bir avlu etrafında 10 kadar mekandan oluşan villa, kuzeyindeki kayalık sırtta yaslanır şekilde düz bir alana yerleşmiştir. Batı yönünden girişi olan avlunun çevresine sıralanmış olan mekanların zeminleri zengin mozaiklerle süslenmiştir. Avlunun ortasında yer alan mozaik pano malzeme ve üslup açısından, “Kilise A” yapısındaki mozaik zemin ile benzerlikler gösterir. Panonun ortasında geometrik motifler, kenarlarında ise hayvan figürleri betimlenmiştir. Yapının güneydoğu ek mekanının zemininde ise, evin sahibinin ve karısının portreleri birebir ölçeğinde resmedilmiştir. Yapının doğusunda yer alan duvar dibinde ve kuzeyinde yaslandığı doğal kaya çevresinde bir su şebekesi bulunmuştur. Kentteki hamam yapıları yanında, sivil yapı örnekleri çevresinde de bu gibi bulgulara rastlanmış olması, Hadrianoupolis kentinin su şebeke sisteminin gelişmişliğini ve suyun kentteki bolluğunu göstermesi açısından önemlidir [2].

Antik kentteki diğer bir kamusal yapı tiyatrodur (Bkz. Resim 2.4). Henüz arkeolojik kazısı başlanmamakla birlikte, toprak üzerinde bulunan izlerden yapının yeri tespit edilebilmiştir. Oturma sıraları yakınından geçen su şebekesi ve güneyinde yer alan kaya mezarı, yapının sonraki dönemlerde başka amaçlar için de kullanıldığını düşündürmektedir [2]. Çalışmanın asıl konusu olan “Hamam A” yapısının hemen kuzeybatı yamacında bulunan tiyatronun çevresinde yer alan su şebekesinin, kentteki hamamlar ile ilişkisi, sonraki dönemlerde yapılacak kazılar neticesinde açıklığa kavuşturulacaktır.

Resim 2.3. “Erken Bizans villası” genel görünümü (Fotoğraf: Biğer)

Resim 2.4. Tiyatro yapısı basamak düzeni (Fotoğraf: Biğer)

Kentin bir diğerkamusal alanı nekropol alanlarıdır. Bu alanlar genelde kaya mezarı şeklinde teşekkül etmiştir. Geç Antik dönem mezar yapılarının oluşumuna ve üslubuna uygun olan bu alanlar, kentin geneline yayılmış durumdadırlar. Bu bağlamda Antik kent ve çevresinde, M.S. 2. ve 3. yy.'a tarihleyebileceğimiz pek çok kaya mezarı tespit edilmiştir [3, 4]. Bunlardan bir tanesi “Delikkaya” olarak adlandırılan mevkide, Bizans dönemi sur kalıntılarının olduğu alanda bulunan kaya mezarlarıdır. Bu alanda, içinde “kline” oluşumları bulunan toplam 13 adet mezar bulunmaktadır [2].

Kentin Antik dönemden günümüze ulaşan en önemli kaya mezarı, “Hamam A” yapısının 10 m. güneyinde bulunan mezar yapısıdır (Bkz. Resim 2.5). “Hamam A” yapısının oturduğu doğal zeminin uzantısı olan kayaya oyulan mezar, üç adet klineye sahiptir. Vurgulu hale getirilmiş olan giriş cephesinin her iki yanında, nişler bulunmaktadır. Muhtemelen bu nişler, mezara ilişkin heykel ve kabartmaların yer aldığı sunak yerleri olmalıdır. Bu kaya mezarı mimari özellikleri ve cephe üslubu açısından genel itibariyle M.S. 3. yy.'a tarihlendirilmektedir [2].

Resim 2.5. “Hamam A” yapısının güneyindeki kaya mezarı (Fotoğraf: Biçer)

Kentin savunma yapılarına ilişkin elimizde çok fazla mimari kalıntı bulunmamaktadır. Kentin doğu girişini vurguladığı düşünölen ve temel özellikleri dikkate alınarak 9. yy.'a tarihlendirilebilecek olan bazı kalıntılar toprak üstünde göze çarpmaktadır [2]. Sonraki dönemlerde yapılacak arkeolojik kazılar, kenti sınırlayan savunma yapılarının izini sürmemizi sağlayacaktır.

Hadrianoupolis Antik kentinde yapılan arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmaları neticesinde tespit edilen ve ortaya çıkartılan mimari kalıntılar incelediğinde, kentin yüzeyindeki bu yapıların büyük bölümünün Erken ve Orta Bizans dönemlerine ait olduğunu görmekteyiz.

Bu bağlamda Hadrianoupolis kentinin, Geç Antik/Erken Bizans döneminde, İç Anadolu'yu Batı Karadeniz'deki sahil kentlerine bağlayan önemli bir kavşak noktasında yer aldığını söyleyebiliriz [1]. Bizans döneminde piskoposluk payesi taşıyor olması da, kentin ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir. Kentin fiziksel yapısı ve oluşturduğu geniş yayılma alanı göz önüne alındığında, çağdaşı olan Ephesus'un yaklaşık dörtte biri kadar olduğu ve muhtemel nüfusunun 30000'lere vardığı tahmin edilmektedir [1].

Bununla birlikte yapılan çalışmaların henüz yeterli seviyede olmaması nedeniyle, toprak altında olduğu tahmin edilen pek çok yapı kalıntısının henüz gün yüzüne çıkmadığı da bir gerçektir. Sonraki dönemlerde yapılacak çalışmalar ile, Hadrianus'un kurduğu kentin kalıntılarına ve temellerine ulaşılması umulmaktadır.

Bu zamana kadar yapılan çalışmalar göstermektedir ki, Hadrianoupolis Antik kenti, geniş yayılma alanı, ortaya çıkan yapıların mimari niteliği ve zengin süsleme özellikleri itibariyle dönemin diğer kentlerine kıyasla önemli bir konuma sahiptir.

2.3.3. Antik kentin tarihi

Paphlagonia Hadrianoupolis'i olarak bilinen Antik kentin, sahip olduğu orman alanları, tatlı su kaynakları, verimli arazileri yanında güvenlik açısından da önemli bir coğrafyada olması, tarih boyunca devletlerin ilgisini çekmesine neden olmuştur. Eskipazar ilçesi ve çevresinde kurulan iki büyük yerleşim alanından birisi olan Hadrianoupolis üzerine yapılan araştırmalar neticesinde kentin, M.Ö. 1. yy. içinde Geç Helenistik dönemde kurulduğu sanılmaktadır [1, 2]. Kentin bu dönemdeki isminin ne olduğu ve nasıl bir yerleşim alanına sahip olduğu hususunda elimizde bilgi yoktur. Yazılı kaynaklarda (Hierekles ve Justinianos gibi Antik dönem seyyahların yazdıkları) Hadrianoupolis bahsi, Roma İmparatoru Hadrianus'un kenti onarması, yeniden imarı ve basmış olduğu paralar ile başlamaktadır [12]. Buna göre M.S. 127-162 yıllarında avı çok seven Romalı İmparator Hadrianus, Bithynia dağlarında ava çıkar ve av sporunun anısına, sevgilisi Antanios şerefine Bithynia'nın doğusunda Hadrianoupolis'i kurar [2].

Hadrianoupolis kentine ilişkin günümüze gelen yazılı kaynaklar, kitabeler ve mimari kalıntıların Geç Antik/Erken Bizans dönemine yoğunlaştığını görmekteyiz. Bu kaynaklarda kentin ismi "Kaisareia" olarak geçmektedir [15, 16]. Bizans İmparatoru Theodosius döneminde (M.S. 408-450), Doğu Roma'nın "Honorias" eyaletine bağlı idari bir birim olarak kentin 8. ve 9. yy.'a kadar işlevini sürdürdüğünü, ortaya çıkan arkeolojik kalıntı ve buluntulardan anlamaktayız [1, 2]. Hadrianoupolis Antik kentinin, Bizans dönemi yerleşim alanları için dinsel açıdan önem arz eden bir özellik olan "piskoposluk" payesini taşıdığını da görmekteyiz [12].

Bu tarihlerden sonra Anadolu'nun genelinde olduğu gibi, Hadrianoupolis kentinin varlığı ve yapısı hususunda elimizde olan kaynak ve bilgiler yetersizdir. Bununla beraber Orta Bizans Çağı olarak adlandırılabilir bu dönemde, Anadolu'nun genelinde kentsel yaşam canlılığını yitirmiş ve mekansal örgütlenmeler kaybolmaya yüz tutmuştur [10].

Hadrianoupolis Antik kentinin fiziksel yapısı, son yapılan arkeolojik kazılarla gün yüzüne çıkartılmaya başlanmıştır. Geniş bir alanda, dağınık bir şekilde konumlanan yapı kalıntılarının bir kısmı üzerinde, 2003 yılından bu tarafa çalışılmaktadır. Ancak henüz kazı yapılan alan, kentin çok küçük bir bölümünü teşkil etmektedir. İleriki yıllarda yapılan çalışmalar ve arkeolojik kazılar, kentin tarihini daha iyi anlamamıza yardımcı olacak ve bugün doğru olduğunu düşündüğümüz bazı verilerin tekrar sorgulanmasına neden olacaktır.

Bu bağlamda yapılacak çalışmaların daha verimli ve sağlıklı olabilmesi için, Antik kentin yayılmış olduğu alan, Eylül 2007 yılında Karabük Bölge Koruma Kurulu tarafından “1. Derece Arkeolojik Sit” olarak tescillenmiş ve koruma altına alınmıştır.

2.4. Hamam Yapılarının Fiziksel Gelişim Süreci

2.4.1. Yöntem

Bu bölümde hamam yapılarının tarihsel gelişim süreçleri, bu süreçlerin oluşturduğu yıkanma kültürü ve fiziksel yapılarına ilişkin genel anlamda bilgiler verilecektir.

Bu inceleme “Hamam A” yapısının mevcut durumunun anlatıldığı üçüncü bölüme, Anadolu’da yer alan Antik/Geç Antik dönem hamamlarının araştırıldığı dördüncü bölüme ve restitüsyon proje önerisinin yer aldığı beşinci bölüme bir altlık ve kaynak oluşturma niteliğindedir.

Bu bölümünde ilk olarak, incelenen dönemlere ait hamamların genel fiziksel yapıları anlatılacaktır. Özellikle bu bilgiler “Hamam A” yapısının tanımlanması aşamasında kolaylık sağlamak ve mekansal terimlere aşina olmak maksadıyla önem arz etmektedir.

Sonraki aşamada, hamamların tarihsel kökeni ve gelişim süreci ele alınacaktır. Tezin ana konusu olan “Hamam A” yapısı, Geç Antik/Erken Bizans dönemine tarihlenmektedir. Bu nedenle tarihsel incelememiz, bu dönemden sonrayı kapsamamaktadır. Bu bağlamda hamamların tarihsel gelişim süreci üç evreye ayrılmıştır. Bunlar Antik dönem öncesindeki hamamlar ve yıkanma kültürü, Yunan ve Roma kültürlerini içine alan Antik dönem hamamları ve 4. yy. ortalarından itibaren Roma İmparatorluğu’nun parçalanması ile başlayan Geç Antik/Erken Bizans dönemi hamamlarıdır.

Anadolu’da yer alan Antik/Geç Antik dönem hamamlarının plan tipleri, plan elemanları, taşıyıcı olan ve olmayan mimari elemanları ve yapı malzemeleri hususunda daha detaylı bilgi “karşılaştırmalı çalışma” da verilecektir (Bkz. Bölüm 4).

2.4.2. Hamamların genel fiziksel yapısı

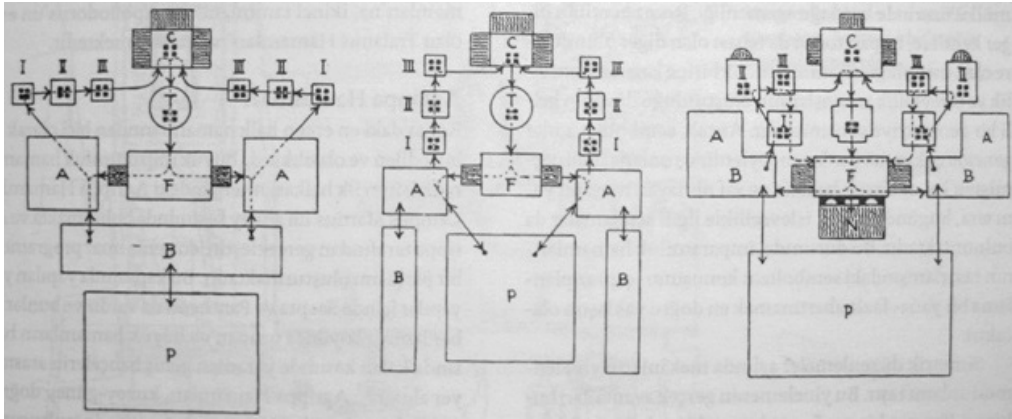
Bu bölümde hamamların genel anlamda fiziksel ve mekansal yapıları kısaca anlatılacaktır. Buradaki temel amaç, “Hamam A” yapısının tanımlanması aşamasında faydalı olacak bilgilere kısaca değinmek ve hamamları oluşturan mekansal terimlere aşina olmayı sağlamaktır.

Bu terimler metin içinde Türkçe isimleri ile verilmekle birlikte, Antik dönem isimlendirmeleri ve tanımlamaları bir tabloda açıklanmıştır (Bkz. Çizelge 2.2). Aynı zamanda bu tabloda, Daniel Krencker’in [19] hazırlamış olduğu, terimlere karşılık gelen harf sistemine de yer verilmiştir. “Karşılaştırmalı çalışma” aşamasında, incelenen hamam planları üzerinde bulunan harfler, bu mekanları simgelemektedir (Bkz. EK-4).

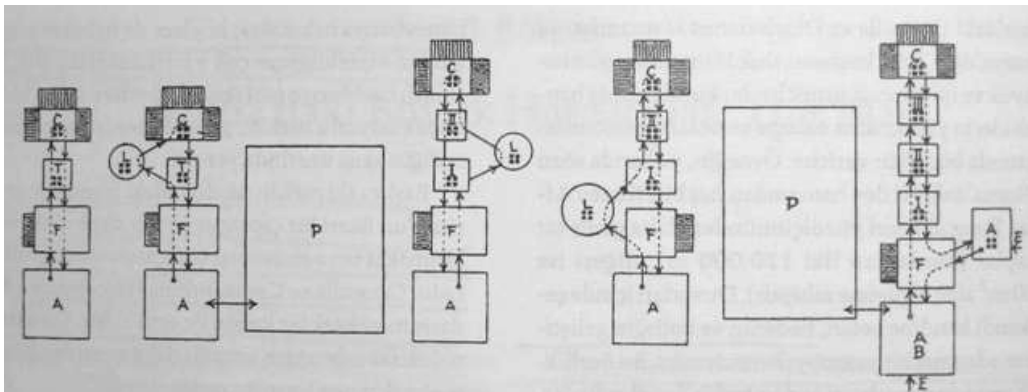
Çizelge 2.2. Hamam terimleri ve Krencker'in hazırladığı harf sistemi [19]

Türkçe isimlendirme	Antik dönem isimlendirme	Açıklama	Simge
Soyunmalık	Ambulacrum/ Apodyterium	Egzersiz, yürüyüş, toplantı ve tören gibi işlevlere uygun, giyinip-soyunma maksatlı kullanılan salon.	A
	Aqueduct	Uzun mesafelerden su getirmeye yarayan gelişkin su sistemi.	–
	Balnae	Küçük kent hamamları.	–
Bazilika	Basilica Thermae	Çok işlevli olarak kullanılabilen, kapalı palaestra alanları.	B
Sıcaklık	Caldarium	Hamamların ana sıcaklık bölümü.	C
Soğukluk	Frigidarium	Hamamların ana soğukluk bölümü.	F
Cehennemlik	Hypocaust	Mekanların alttan ısıtılması sistemi.	–
Şeref salonu	Kaisersaal	İmparatorluk salonu, şeref salonu olarak kullanılan mekan.	M
Halvet	Laconicum	Hamamların sıcak ve buharlı terleme odası, halvet mekanı.	L
Tuvalet	Latrina	Hamamların tuvalet mekanları.	La
Soğukluk havuzu	Natatio	Isıtılmamış yüzme havuzu ve bu havuzu çevreleyen mekan.	N
	Nymphaeum	Büyük ve anıtsal çeşme.	–
	Opus Sectile	Küçük geometrik şekiller halinde kesilen mermer parçalardan oluşturulan tezyini zemin döşemesi.	–
	Palaestra/ Gymnasium	Bedensel eğitim maksatlı kullanılan etrafı sütunlarla çevrili alan	P
Külhan	Praefurnium	Hamamlarda ateşin yakıldığı külhan bölümü.	f
	Pilae	Hypocaust bölümünü taşıyan ayaklar.	–
	Suspensura	Hypocaust ile caldarium arasında yer alan zemin döşemesi.	–
	Stucco Sıva	Alçı ağırlıklı hazırlanan, üzerinde süsleme yapmaya uygun sıva.	–
Ilıklık	Tepidarium	Hamamların ılık bölümü.	T
	Thermae	Büyük imparatorluk hamamları.	–
Giriş mekanı	Vestibulum	Hamamların giriş bölümü.	S

Antik dünyada hamamlara gitme eylemi, temizlenme ve yıkanmanın ötesinde kamusal bir anlam taşımaktaydı. Bu anlayış ile birlikte, Roma mimarisi ve teknolojisindeki gelişmelerinde etkisiyle ortaya çıkan hamamlar, dönemin en özel ve gösterişli yapıları haline gelmiştir [19, 20, 21]. Antik dönem zarfında kentlerde, ekonomik koşulların elverdiği ölçüde çok sayıda hamam yapısı yapılmıştır. Bu hamamları, mülkiyet durumları ve boyutlarını dikkate alarak iki tipte adlandırılabiliriz. Bunlar “küçük kent hamamları (balnae)” ve “imparatorluk hamamları (thermae)” dir. Küçük kent hamamları, kentin yoğun yapılaşması içinde yer alan, özel mülkiyete bağlı olabilen, daha küçük hamam işletmeleridir. İmparatorluk hamamları ise, devlet ya da belediyenin mülkiyetinde olan, açık alanda çok geniş bir yapı adasını kapsayan büyük yapılardır. Bu iki tipte tüm yurttaşlara açık işletmelerdir [19].

Şekil 2.3. Simetrik plana sahip imparatorluk hamamı plan tipi örnekleri [19]

Şekil 2.4. Asimetrik plana sahip küçük kent hamamı plan tipi örnekleri [19]

Genel anlamda hamam yapılarını, plansal ve mekansal kurguları açısından belirli tipolojilere oturtabilmek güç bir durumdur. Bununla birlikte hamamların, simetrik ve asimetrik plan tipi olarak iki başlık altında sınıflandırılabilceğı ve bu yönde bir tipoloji oluşturulabileceğı kanaati baskındır. Bu iki tipin dışında yer alan ya da her iki tipten özellikleri olabilen hamam yapılarına da rastlanılabilir.

Simetrik plan tipi, bir eksenin iki tarafına yerleşen hamam mekanlarının olduğı, düzenli ve statik bir tasarımı tarif eder (Bkz. Şekil 2.3). Genelde büyük hamam kuruluşları bu tipte uygulanır. Asimetrik plan tipinde ise, odaların belirli düzende sıralanması ile oluşan bir kurgudan bahsedilebilir (Bkz. Şekil 2.4). Genelde küçük kent hamamlarında ve arazi şartlarının elvermediğı alanlarda uygulanan bir tiptir [19] (Bkz. Bölüm 4.2).

Hamam yapılarının mekanları arasındaki ilişki, geleneksel kullanım biçimlerine dayanan ve günümüze kadar devam eden bir düzenin neticesidir. Hamamlar soğuk, ılık ve sıcak mekanların birbirlerine bağılı olacak şekilde oluşturdukları yapısal bir bütünlük arz eder.

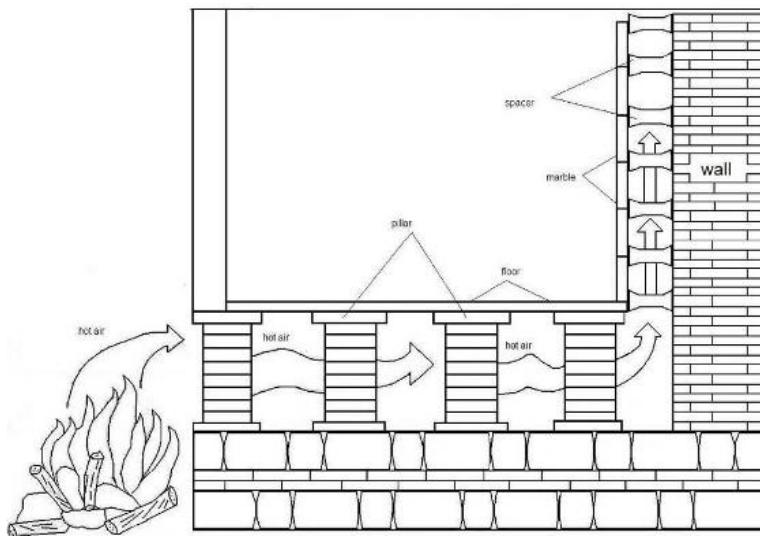
Hamamların çok işlevli olmasını sağlayan en önemli mekan “palaestra” alanıdır. Hamamın ısıtılmayan mekanlarından biri olan palaestra bölümünde, atletizm ve sportif faaliyetlerin yapılmasının yanı sıra, konferans salonları, çok amaçlı salonlar, kütüphanelerinde bulunması, onu çok işlevli hale getirir. Genelde büyük hamam yapılarında bulunan palaestralar, dikdörtgen formda ve revaklı (peristil) olurlar.

Hamamların ısıtılmayan bir diğ er ana mekanı “soyunmalık (apodyterium/ambulacrum)” alanlarıdır. Bu mekanlar hamam bloğı içinde, üzeri kapalı, çok amaçlı salonlar olarak hizmet verirler. İnsanların giyinme/soyunma yeri olarak ta kullandıkları mekanlardır. Hemen hemen tüm hamamlarda bulunan bu mekanlar, genelde dikdörtgen formda ve beşik tonozlu olurlar.

Isıtılmayan alanlardan bir diğeri, hamamların “soğukluk (frigidarium)” mekanlarıdır. Hamamların büyüklüğüne göre, soğukluk mekanlarında su havuzları ve küvetler olabilir.

Hamamların kısmen ısıtıldığı alanlar “ılıklik (tepidarium)” mekanlarıdır. Isıtılan ve ısıtılmayan alanlar arasındaki mekansal bağı sağlayan bu odalar, yapının diğer bölümlerine nazaran daha küçük olurlar.

Hamam yapılarının ısıtılan alanları “sıcaklık (caldarium)” olarak isimlendirilir. Sıcaklık alanları hamamların ana yıkanma mekanlarıdır. Yapıların ocak bölümünün yer aldığı “külhan (praefurnium)” alanlarında yanan ateşin ortaya çıkardığı sıcak hava, sıcaklık mekanı altında yer alan boşluklarda dolaşarak bu bölümleri ısıtır (Bkz. Şekil 2.5). Alttan ısıtma olarak tarif edilen bu sisteme “cehennemlik (hypocaust)” denir. Cehennemlik katı üzerinde yer alan sıcaklık zemin döşemesi, “pilae” adı verilen taşıyıcı ayaklar ile taşınır (Bkz. Bölüm 4.2). Genelde tonoz strüktür ile örtülen sıcaklık mekanları, kendisine direk bağlı yan odalara ve “halvet (laconicum)” adı verilen terleme odalarına sahip olabilmektedir [19]. Sıcaklık mekanları içinde sıcak su havuzları, küvetler, kurnalar ve çeşmeler yer alır.

Şekil 2.5. Hamamların ısıtılmasını gösteren bir şema [22]

Hamamı oluşturan mekanların yapı malzemeleri farklılıklar arz edebilir. Sirkülasyonu bol olan mekanların zeminleri genelde taş ve traverten; ısıtılan mekanlar ise, mermer, taş, tuğla gibi malzemelerden meydana gelmektedir. Önem verilen bazı mekanların zeminleri ise, mozaik ile döşenmiştir.

Yapı duvarları genel itibariyle kagir olup, ana malzemesi taştır. Bununla birlikte, duvarlarda tuğla ve harçlı moloz taş kullanımına da rastlamaktayız. Üst yapı taşıyıcılar ise, genel itibariyle kavisli strüktürel elemanlardan oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda en çok kullanılan sistem beşik tonoz tavandır. Bunun yanında haç tonoz, kubbe gibi kavisli üst yapı elemanları da kullanılmaktadır. Ahşap çatı örneklerine de rastlanılabilmektedir [19].

Hamamların fiziksel, mekansal ve yapısal özelliklerine ilişkin daha detaylı bilgiler ve kıyaslamalar, Anadolu'daki Antik/Geç Antik dönem hamamlarının incelendiği "karşılaştırmalı çalışma" bölümünde verilecektir (Bkz. Bölüm 4).

2.4.3. Hamamların tarihsel kökeni ve gelişimi

Antik dönem öncesi hamamlar

Yunan ve Roma dönemleri öncesindeki hamamlar ve yıkanma kültürü üzerine elimizde yeteri kadar bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte yüzyıllar boyunca insanlar ruhen ve bedenen temizlenmenin yollarını aramışlardır. Dinlerinde katkı sağladığı temizlenme ihtiyacı bir şekilde giderilmeye çalışılmıştır. Mısırlılar Nil nehrini, Hintliler Ganj'ı, Asurlular ise Fırat'ı kutsal görmüşler ve belli dönemlerde buralarda yıkandıktan sonra, günahlardan arındıklarına inanmışlardır [23].

İlk dönemlerde Mısır ve Anadolu gibi medeniyetin beşiği yerlerde, müstakil bir hamam binasının olmadığını ancak sarayda ve zenginlerin evlerinde, yıkanmak için özel bölümlerin olduğunu görmekteyiz. M.Ö. 2800'lerde Firavun'un sarayındaki bir salonda, derin olmayan dikdörtgen bir küvet ve kirli

suların akmasını sağlayan kanalizasyon sistemi bulunmakta idi [24]. Buna benzer banyo odaları, M.Ö. 2000'lerden itibaren Anadolu ve Girit'teki yerleşim alanlarında göze çarpmaktadır.

Sonraki dönemlerde ortaya çıkacak olan gelişmiş hamam yapılarının oluşmasını sağlayan gerekli yapısal bilgi ve yetenek henüz bu dönemde keşfedilmemiştir. Aynı zamanda su kaynaklarının azlığı ve bu kaynakların kamusal alana getirilmesindeki zorluklar, bu komplekslerin oluşmamasındaki diğer bir önemli etkindir [22].

Antik dönem hamamları

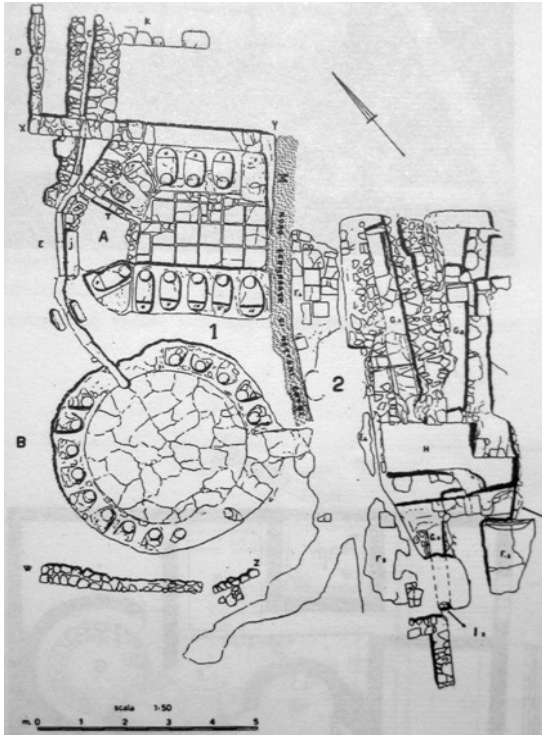
Yunan ve Roma uygarlıklarını içine alan bu dönem, imparatorluğun ikiye ayrılması ile sona ermektedir. Bu bölümde, bu süre zarfında gelişen Antik dönem hamamlarının tarihsel gelişim süreci irdelenecektir. İlk olarak Yunan/Helen kültüründe yıkanma işlevinin yeri ve buna bağlı oluşturulan mekanlar araştırılacaktır.

Resim 2.6. Vazo üzerinde Yunan yıkanma kültürünü gösteren bir sahne [23]

Yunan kültürü kendinden önceki yıkanma alışkanlıklarını kabul etmekle birlikte, ona yeni anlamlar da kazandırmıştır. Bu bağlamda yıkanmak ve temizlenmek dinsel amaçlar için kullanılmakla beraber, ilk kez spor faaliyetleri ve hastalıkların tedavisi gibi dünyevi/bedeni işlerle de ilişkilendirilmiştir [22]. Bu özellik, sonraki dönemlerde göreceğimiz hamam kültürünün ilk adımlarıdır.

Bu dönemlerde suyun yetersiz oluşu ve kamuya açık alanlara getirilmesindeki zorluklar nedeniyle, sonraki dönemlerde göreceğimiz kamusal hamam yapılarına rastlayamayız [25]. Bu nedenle M.Ö. 6. yy.'dan itibaren ilk yıkanma yerlerini zenginlerin villalarında görmekteyiz. M.Ö. 5. yy.'da, Olympia'daki Zeus kutsal yeri alanında yapılan kazılarda, hamamların gelişimi hususunda bize önemli bilgiler sunacak mimari kalıntılara ulaşmaktayız [19, 23]. Bu binalar ısıtılmamakla birlikte, yapının terleme odaları olduğunu düşündüğümüz alanlarının, mangal yöntemi ile ısıtıldığı sanılmaktadır [19].

Şekil 2.6. Gela (Sicilya)'daki Yunan hamamları planı [19]

M.Ö. 3. yy.'dan itibaren suyun bolluğu ve şehirlere taşınması ile birlikte daha gelişmiş hamam yapıları ortaya çıkmaya başlar. Bu yüzyılda İtalya'da yer alan Gela hamamında, ilkel bir tabandan ısıtma sistemi görülmeye başlanır [20] (Bkz. Şekil 2.6). M.Ö. 3. yy.'a tarihlenen Yunanistan Arcadia'daki Gortys hamamlarında, yapının bazı bölümlerinin (havuz, apsis) altında ısıtma kanallarına rastlanmıştır. Roma hamamlarında kullanılan yapı teknolojisinin ilk adımlarının bu dönemlerde atıldığı anlaşılmaktadır [19].

Bununla beraber alttan ısıtma sistemine ilişkin en kesin veriler Pompeii'deki Stabia hamamlarından (M.Ö. 2. yy.) ve Olympia'daki Yunan hamamlarından gelir. Stabia hamamları, sonraki dönemlerde gerçekleşecek olan hamam planlamasının ilk örneğini oluşturur. İşlevleri açısından birbirleri ile ilişkili soğukluk, ılıkılık ve sıcaklık odalarının bir dizi halinde sıralanması; ısıtılmamış odalardan ısıtılan odalara doğru ilerleyen ve bunun tam tersi şekilde geri dönülen plan anlayışının ilk kez uygulandığını görmekteyiz. Bu anlayış "tek eksenli dizi tip" olarak adlandırılmıştır [19].

Bu dönem hamam yapıları, kısıtlı imkanlarına rağmen, bundan sonra gelişecek olan hamam mimarisini ve yıkanma kültürünü derinden etkilemesi açısından büyük önem arz eder. Romalıların, Yunan ve önceki kültürlerden devraldığı bu oluşumu, üstün yapı tekniklerini ve yeteneklerini kullanarak Antik dönemin nasıl önemli bir mimari unsuru haline getirdikleri bundan sonraki kısımda irdelenecektir.

Roma hamamlarının gelişimini, Pompeii'deki Stabia hamamları (M.Ö. 2. yy.), Olympia'daki Yunan hamamları ve İtalya'daki kır ve kent evlerinde ortaya çıkan yıkanma mekanları ile başlatmak mümkündür [20]. Bununla birlikte Roma hamamları, döneminin en önemli kamusal yapıları haline gelmiştir. Hamamlar yıkanma ve temizlenmenin dışında, atletizm ve sportif faaliyetlerin yapıldığı, sosyal kulüp, halk kütüphanesi, sanat galerisi, toplantı yeri ve çeşitli eğlencelerin düzenlendiği yerler olarak çok geniş bir alana hizmet etmeye başlamışlardır [19, 20, 21, 22].

Roma hamamlarının en önemli atılımlarından birisi hiç şüphesiz yapı tesisatı alanındadır. Alttan ısıtma olarak bilinen döşeme-panel ısıtma sisteminin ilk örneklerini, Pompeii'deki Stabia hamamlarında gördüğümüzü söylemiştik. Roma mimarisi bu sistemi benimsemiş ve daha da geliştirmiştir. Isıtma sistemini duvarlara ve hatta tonozlara taşımak, Roma hamam mimarisi ve teknolojisinin en önemli buluşlarından biridir. Böylece ısıtılan alanların ebatları ve sayısı artmış ve dev mekanların ısıtılması sağlanmıştır. Ayrıca bu salonlara büyük pencereler açılabilmiştir. Böylece su ve nem kontrolü de sağlanmış olmaktadır. Bu durum küçük kent hamam yapılarının oluşmasını sağlamış ve büyük hamam yapılarının ortaya çıkmasının da ilk adımlarını oluşturmuştur.

Roma hamam mimarisindeki bir diğer önemli adım strüktürel elemanlarda olmuştur. Roma mimarisinin geliştirdiği, açıklıkları kubbe ve tonozlarla geçmeye dayalı gelişmiş kagir sistem ile birlikte, yapılarda puzzolan çimentosu ile oluşturdukları betonu kullanmaları, Romalıların büyük ve anıtsal hamamlar inşa etmelerini sağlamıştır [19].

Antik dönem hamam mimarisinde her mekanın işlevini belirlemek zor olabilmekte, bölgelere göre farklı plan tipleri ve inşaat teknikleri ortaya çıkabilmektedir. Bu durum hamam mimarisi hususunda genel bir tipoloji ve standartlar oluşturmayı zorlaştırır.

Bu bağlamda ele alındığında, genel anlamda Antik döneme ilişkin olarak, “simetrik” ve “asimetrik” iki plan tipi önerilmekle birlikte, bu ikisinin arasında yer alan, “yarı-eksensel tip” diyebileceğimiz planlamalara da rastlamak mümkündür [19].

Genel anlamda Antik dönem hamam mimarisi farklı bölgesel kollarda ilerlemiştir. Bunlardan bir tanesi, hiç şüphesiz Anadolu’da gelişen Antik dönem hamam mimarisidir. Bu çalışmada genel anlamda, Anadolu’da yer alan hamamlar ile ilgilenilmiştir. Anadolu’da, Romalıların puzzolan çimentosu ile ürettikleri beton teknolojisinin tam olarak bilinmemesi ve kullanılmaması

nedeniyle kavisli planlamalardan kaçınılmıştır. Bu nedenle yapılara, çizgisel ve dik köşeli düzenlemeler hakimdir [19]. Mekansal açıdan güçlü bir organizasyon duygusu ve hiyerarşi göze çarpan diğer farklılıklardır [19].

Anadolu’da, Helenistik dönemden kalan gymnasium alanlarının sportif faaliyet ve atletizm işlevi, bu dönemde palaestra yapılarına geçer. Anadolu’daki hamamların hepsi palaestraya sahip olmamakla birlikte, kentli nüfus eğitimi ve kültürel gereksinimleri için her zaman bu tip mekanlara ihtiyaç duymuştur.

Bu döneme ilişkin Anadolu’da ortaya çıkan hamam yapılarının plansal sistemleri, taşıyıcı elemanları ve malzemeye dayalı özellikleri daha detaylı bir şekilde “karşılaştırmalı çalışma” da irdelenecektir (Bkz. Bölüm 4).

Yapısal ve teknolojik açıdan çok gelişmiş bir hamam mimarisine sahip olan Roma İmparatorluğu, ekonomik, kültürel ve sosyal değişimlerinde etkisiyle bir buhrana girmiş ve M.S. 4. yy.’da ikiye ayrılmıştır. Geç Antik dönem olarak adlandırdığımız bundan sonraki süreçte gerçekleşen bu çöküş, hamam mimarisini ve yıkanma kültürünü de derinden etkilemiştir.

Geç Antik dönem hamamları

Roma İmparatorluğu’nun parçalandığı M.S. 4. yy.’ın ilk çeyreğinden başlayarak, M.S. 8. yy.’ın sonuna kadar geçen zamana Geç Antik/Erken Bizans dönemleri denmektedir. Bu zaman dilimi içinde toplumların yapısında, çok köklü değişiklikler göze çarpmaktadır. Özellikle dinsel, ahlaki, ekonomik ve sosyal değişiklikler, Yunan ve Roma kültürlerinin dönüşmesine sebebiyet vermiştir.

İlk olarak değişen sosyo-ekonomik ve kültürel yapıya bir göz atmak gerekir. Bu dönemin en belirgin özelliği Hristiyanlığın bir devlet dini olarak kabul edilmesidir. Hristiyanlığın ilk dönemlerde hamama ve yıkanma kültürüne

yaklaşımı belirsizlikler içerir. Hamama gidiş işlevsel, temizlenmeyle ilgili ya da tıbbi bir etkinlikse sorun kalmamaktadır. Ancak Roma kültüründe yer alan, duyuşsal ve düşsel zevkler için hamama gitmek ve buralarda çıplaklığı teşhir etmek gibi unsurlar yeni kültürde olmayan ve reddedilen bir durumdur [19].

Bu yeni kültürün geçmiş yıkanma eğilimlerine yaklaşımı pragmatik olmuştur. Zamana, yere ve o kentin yöneticilerine göre farklılıklar göstermiştir. Bununla birlikte yaşanan ekonomik krizler, büyük tesislerin işletilmesindeki zorluklar, özel girişimciliğin ve bağışların yok olması ya da dini yapılara kaymış bulunması, yaşanan deprem ve istilalarla su yollarının ve binaların tahrip edilmesi ve buna bağlı olarak yapı tekniklerinin kaybedilmiş olması gibi pek çok etken, Geç Antik/Erken Bizans dönemi hamam yapılarını etkileyen temel unsur olmuştur [19].

Tezin esas konusunu teşkil eden “Hamam A” yapısının da içinde bulunduğu M.S. 4. ve 5. yy.’dan itibaren Anadolu’da, büyük hamamların yapımı tamamen durmuştur [22]. Küçük kent hamamlarının yapımına ise devam edilmiştir. Geç Antik dönemin her merkezinde bu küçük işletmelere rastlanır. Bu hamamlar kentsel yaşamın devamlılığını sembolize ederler [19].

Mevcut imparatorluk hamamları zamanla bazı değişimler göstererek bu dönem zarfında da kullanılmışlardır. Bu değişikliklerden en önemlisi, palaestraların yok olması ya da farklı fonksiyonel amaçlar için kullanılmış olmalarıdır. Özellikle Hristiyanlığın, pagan kültürü ve çıplaklığı reddedişi ile birlikte atletizm ve sportif etkinlikler azalarak yok olmaya başlamıştır. Geç Antik dönemde bu alanlar, zeminlerine taşlar döşenerek törenler için kullanılmaya başlanmış ya da farklı gruplara tahsis edilmiştir [19].

Hamam mimarisini etkileyen tüm bu unsurlar çerçevesinde Geç Antik dönemin en önemli kenti Constantinopolis olmuştur. Kentte 5. yy.’da, 8 büyük ve 153 küçük hamam yer almaktadır [18]. Bu hamamlardan pek azının yeri saptanmış ve mekansal kurgusu tespit edilmiştir [18]. Bu hamamların

bazıları; Constantinus Hamamları, Eudocius Hamamları, Dagistheus Hamamları, Zeuxippus Hamamları, Topkapı Sarayı'nda ortaya çıkartılan hamamlar olarak sıralayabiliriz.

Bu dönemde Antakya ve Duro Europos'da yer alan hamamlar konusunda daha fazla bilgiye sahip bulunmaktayız. Princeton Üniversitesi'nin 1932-39 yılları arasında bölgede yaptıkları kazılarda pek çok yapı gibi hamam yapıları da ortaya çıkartılmıştır [26]. Antakya'da bulunan "Hamam A, B, C, D, E" yapıları, zengin mozaik ve süslemeleri ile yöreye özgü plan tipolojisinin oluşmasında önemli katkılar sağlamıştır [26]. Bu hamamların, diğer bölgelerde yer alan Geç Antik dönem hamamları ile olan ortak özellikleri ise, palaestralarının bulunmayışıdır [19]. Bununla birlikte Antakya'da bulunan "Hamam C" yapısı, Bizans Stadyumu (circus) olarak tanımlanan devasa yapının yanında yer almaktadır [26]. Bu bağlamda yapının direkt bağı olmasa da, bir spor kompleksinin yakınında olması önemli bir veridir. Dura Europos'ta ortaya çıkartılan bu döneme ilişkin hamamlar ise, plan, üslup ve yapı malzemeleri bakımından ortak özelliklere sahiptirler. Bu bölgede yer alan hamamların genel özelliği, aynı aks üzerine yerleştirilmiş, sıkıca gruplanan mekanlara sahip, tonoz örtülü, küçük yapılar olmalarıdır [19].

Geç Antik dönem hamamları, yıkanma işlevini belli bir süre devam ettirdikten sonra, ayakta ve kısmen kullanılabilir olanları üzerinde bütünleme ve yeniden değerlendirme (konut, hapishane vb.) yöntemleri uygulanmış; harabeler ve yeniden kullanılamayacak durumda olanlar ise, devşirme malzeme ve yapı elemanları kaynağı olarak değerlendirilmiştir [27]. Bu bağlamda hamamlar, M.S. 8. ve 9. yy.'dan itibaren ekonomik kriz ve istilaların da etkisiyle yok olmuşlar ve kullanılamaz hale gelmişlerdir.

3. GEÇ ANTİK DÖNEM A HAMAMININ MEVCUT DURUM ANALİZİ

3.1.Yapının Grafik Belgelemesi

3.1.1. Yöntem

Hadrianoupolis Antik kenti kazı ekibi tarafından 2006 yılında başlatılan, “Hamam A” yapısı üzerindeki kazı çalışmaları 2008 yılında tamamlanmıştır. Bu bağlamda 2007 yılı kazı sezonu içerisinde başlayan mimari belgeleme çalışmaları üç kişilik bir ekiple gerçekleştirilmiştir. Bu sezon zarfında yapının plan ve kesit eskizleri hazırlanmış, ölçüleri alınmış ve yapının fotoğrafla belgeleme çalışmaları yapılmıştır.

2008 yılı kazı sezonu içinde, iki şehir plancısının da yardımıyla üç kişilik bir ekip olarak yapı üzerinde tekrar çalışmalar başlatılmıştır. Bu sezon zarfında yapının mimari öğelerinin detayları çıkartılmış, eksik kalan plan ve kesit eskizleri tamamlanmış, analiz paftaları hazırlanmış, ölçülerin son kontrolleri yapılarak mimari projeler temize geçirilmiştir. Ayrıca bu dönemde de fotoğrafla belgeleme çalışmalarına devam edilmiştir.

Son olarak kazı alanına 2009 yılı içerisinde tekrar gidilmiş, yapının yeniden kullanımı ve gerçekleştirilecek olan çatı projesi için yetkili kişiler ile görüş alışverişinde bulunulmuştur.

Tüm bu çalışmalar boyunca, kazıyı gerçekleştiren Dokuz Eylül Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyelerinden istifade edilmiştir.

İlk olarak ölçüm işleminin hangi yöntem ve araç-gereç ile yapılacağı kararlaştırılmıştır. Mimari rölöve aşamasında ilk olarak plan hazırlanmıştır.

Yapının tavanının olmayışı ve duvarların belli bir yüksekliğe kadar ayakta kalmış olması, yapının bütün mekanlarına görsel açıdan hakim

olunabilmesini sağlamıştır. Bu durumun getirdiği avantaj ile, arkeolojik kazılarda, mimari planın hazırlanması aşamasında sıkça kullanılan, plan-kare metodu uygulanmıştır. Bu bağlamda mekanların içinden ipler geçirilerek, izdüşümünde yapının tamamı ızgara planlı dörtgen parçalara bölünmüştür. Daha sonra bu parçaların yatay ve çapraz ölçüleri alınmıştır. İpler kullanılarak hazırlanan bu plan-kare sistemine, daha sonraki aşamada, yapının mimari öğeleri (duvar, zemin vb.) oturtulmuştur. Oluşturulan bu plan paftalarına alınan ölçüler yerleştirilmiş ve bu ölçülerin kontrolleri yapılmıştır. Plan ölçüm çalışmasında şerit metre, ip, su terazisi ve şakül kullanılmıştır.

Resim 3.1. Yapının rölöve çizimlerinin hazırlanması için yapılan ölçü alma çalışması (Fotoğraf: Biçer)

Sonraki aşamada plan krokileri üzerinden tespit edilen yerlerden geçirilen kesitlerin çizilmesine ve ölçülendirilmesine başlanmıştır. Bu aşamada kot ölçen “nívelman aleti” ve “mira” kullanılmıştır (Bkz. Resim 3.1). Oluşturulan +/- 0.00 düzlem kotunun üstünde bulunan ölçülere (+), alttakilere ise (-) değerler

verilmiştir. Kesitlerin projelendirilmesi aşamasında çekilen fotoğraflardan da faydalanılmıştır.

Yapının fotoğraf ile belgelenmesinde “Canon IXUS 70” dijital kamera kullanılmıştır. Öncelikle mekanların her yüzeyinden genel fotoğraflar alınmış, sonrasında ise detay fotoğrafları çekilmiştir.

Cephelerde mesafe sorunu olmadığından perspektif etkisi en aza indirgenmiştir. Son olarak kent belediyesinden getirilen bir itfaiye aracının merdivenine çıkılarak yaklaşık 10 m. yükseklikten yapının genel fotoğrafları çekilmiştir.

Yapılan çalışmada kullanılan fotoğraflardan tarafımdan çekilenler, resim altı yazılarında belirtilmiştir. Bunlar dışında kalan ve Hadrianoupolis Antik kenti ile “Hamam A” yapısına ait olan diğer fotoğraflarda, kazı başkanlığının arşivinden faydalanılmıştır.

Ortaya çıkan tüm bu projeler üzerine, yerinde tespitler yaparak ve çekilen detay fotoğraflarından da faydalanarak analiz çalışmaları eklenmiştir. Tüm bu veriler büro çalışması aşamasında birebir ölçekle bilgisayara aktarılmıştır. Bütün çizimlerde Autocad ve Photoshop programları kullanılmıştır.

3.1.2. Rölöve çizimleri

Bu bölümde yapının mevcut durumunu gösteren rölöve çizimleri yer almaktadır. Bu çizimler kapsamında “Hamam A” yapısının çevresel vaziyet planı, ölçülü ve ölçsüz kat planları, yapı içinden geçen kesit ve görünüş paftaları, mozaik döşemeli mekanı içeren detay planı, yapıda yer alan mimari öğelerin detay projeleri ve yapının üç boyutlu çizimleri bulunmaktadır (Bkz. EK-1).

3.2. Yapının Tanımlanması

3.2.1. Yöntem

Hadrianoupolis Antik kentinde tespit edilen iki hamam kalıntısından biri olan “Hamam A” yapısı, iki başlık altında tanımlanmıştır. Bunlar “genel tanımlama” ve “mekansal tanımlama” olarak isimlendirilmiştir.

Genel tanımlamada yapının konumu, çevresel özellikleri, boyutları, genel mimari analizi anlatılmıştır (Bkz. Bölüm 3.2.2). Daha sonra yapının tarihsel gelişim süreci irdelenmiştir (Bkz. Bölüm 3.2.3). Yapının malzeme, taşıyıcı sistem ve bozulmalarına ilişkin daha detaylı anlatımlar mimari analizler bölümünde verilmiştir (Bkz. Bölüm 3.3).

Mekansal tanımlama çalışması ise, çizelgeler halinde “yapı tespit tablosu” başlığı altında sunulmuştur (Bkz. EK-2). Öncelikle her mekana bir numara verilmiş ve bu mekan çevresindeki diğer odaları da kapsayacak şekilde ayrı paftalar hazırlanmıştır. Daha sonra, bu mekanlar içinde yer alan yapı elemanları isimlendirilerek pafta üzerinde belirtilmişlerdir.

Anlatımı anlaşılır kılmak için oluşturulan yapı tespit tablosunun en üst bölümü dört parçaya ayrılmıştır. Birinci parçada numaralandırılan ve detaylı şekilde tanımlanan mekanın plan çizimi yer alır. İkinci parçada yapının genel kesit ve görünüşleri bulunur. Üçüncü parçada yapının mevcut durum planı yer almaktadır. Son parçada ise, yapı elemanlarının mimari oluşum evresini gösteren plan bulunmaktadır. Tablonun alt kısmında yer alan bölümde ise, her bir yapı elemanının sırasıyla fotoğrafı, bulunduğu yeri, malzemesi, açıklamaları ile mevcut durumu ve oluşum evresi bulunmaktadır.

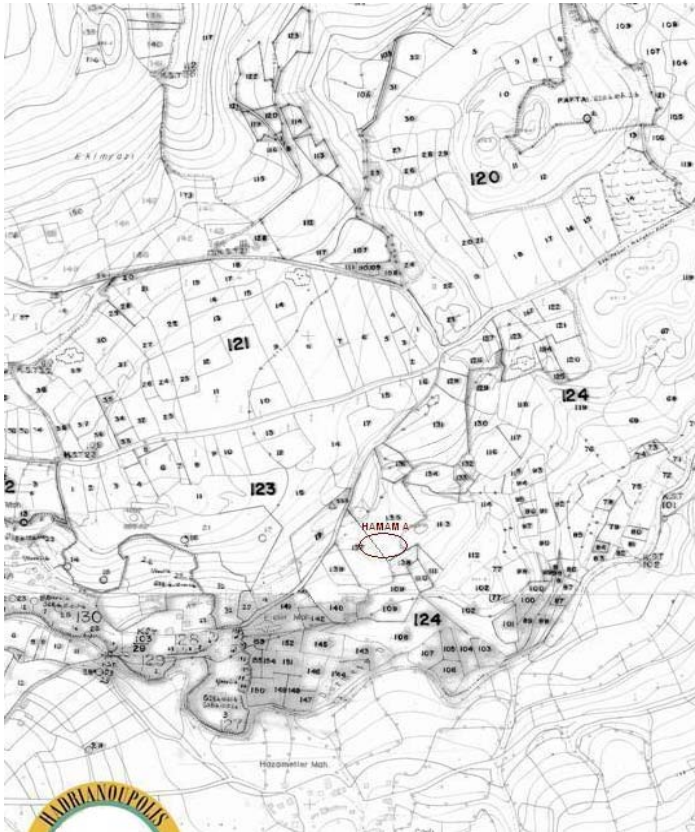
Yapının dış duvarlarının durumu mevcut mekansal tanımlama çizelgelerinde yer almaktadır (Bkz. EK-2).

3.2.2. Genel tanımlama

Yapının konumu

“Hamam A” olarak adlandırdığımız yapı, Antik dönem zarfında, Hadrianoupolis kentinin surları içerisinde hamam işlevini yerine getirmek için kullanılmış olan anıtsal eserlerden birisi idi. Günümüzde ise bu mimari kalıntılar, bölgede yapılan haritalandırma ve kadastro çalışmaları neticesinde, Eskipazar ilçesi Hacı Ahmetler mahallesi sınırları içerisinde, 124 ada 135-137 parselleri üzerinde yer almaktadır (Bkz. Harita 3.1).

Antik kentte şu ana kadar tespit edilebilen iki hamamdan birisi olan yapıda, 2008 yılı itibariyle arkeolojik kazılar büyük ölçüde tamamlanmış ve hamamın mimari yapısı ortaya çıkartılmıştır.

Harita 3.1. Antik kentın kadastro haritası (Harita: Kazı arşivi)

Yapının çevresel özellikleri

Hadrianoupolis Antik kentinde, bugünkü mimari kalıntıların yer aldığı alanlarda, arkeolojik kazılar başlamadan önce, tahıl ağırlıklı tarım yapılmakta idi (Bkz. Resim 3.2). Ortaya çıkan mimari kalıntıların çevresinde bu durum kısmen devam etmekle birlikte, her sene bu alanların kamulaştırma işlemleri sürmektedir.

“Hamam A” yapısının yer aldığı bu bölge, geniş bir yayılma alanına sahip olan kentte, en fazla arkeolojik çalışmanın yapıldığı alan özelliğini taşımaktadır (Bkz. Şekil 3.1).

Güneyinde yer alan Göksu deresine set oluşturarak, dik bir doğal kaya zemini üzerinde, eğime uygun şekilde yerleşmiş olan “Hamam A” yapısı, Viranşehir vadisini gözlemleyecek bir halde konumlandırılmıştır [1, 2, 3].

Resim 3.2. Arkeolojik kazı öncesi yapı alanının mevcut durumu
(Fotoğraf: Kazı arşivi)

Resim 3.3. Viranşehir vadisinden yapının görünümü (Fotoğraf: Biçer)

Şekil 3.1. “Hamam A” yapısı ve çevresindeki mimari kalıntıları gösteren hava fotoğrafı (Çizim: Biçer)

Eskipazar-Mengen karayolu üzerinden bir bağlantı yoluyla ulaşılabilen yapının, 300 m. kuzeyinde “Erken Bizans B Kilise” si yer almaktadır. Diğer bir önemli mimari kalıntı olan “Erken Bizans Villası” ise hamamın 400 m. kuzeydoğusunda bulunmaktadır.

Yapının dik olan doğal kaya zemininin yaklaşık 10 m. kadar güneyindeki alt yamacında, bir kaya mezarı mevcuttur. Hamamdan daha eski yıllara tarihlenen bu mezar anıtının, vurgulanmış cephesi ve düzgün işlenmiş klineleri ile önem arz ettiği düşüncesindeyiz. Antik kentte şu ana kadar tespit edebildiğimiz diğer hamam yapısı ise, bu bölgenin yaklaşık 600 m. kadar güneybatısında yer almaktadır [1, 2]. “Hamam A” yapısının çevresinde bulunan mimari kalıntılar Şekil 3.1’de gösterilmiştir.

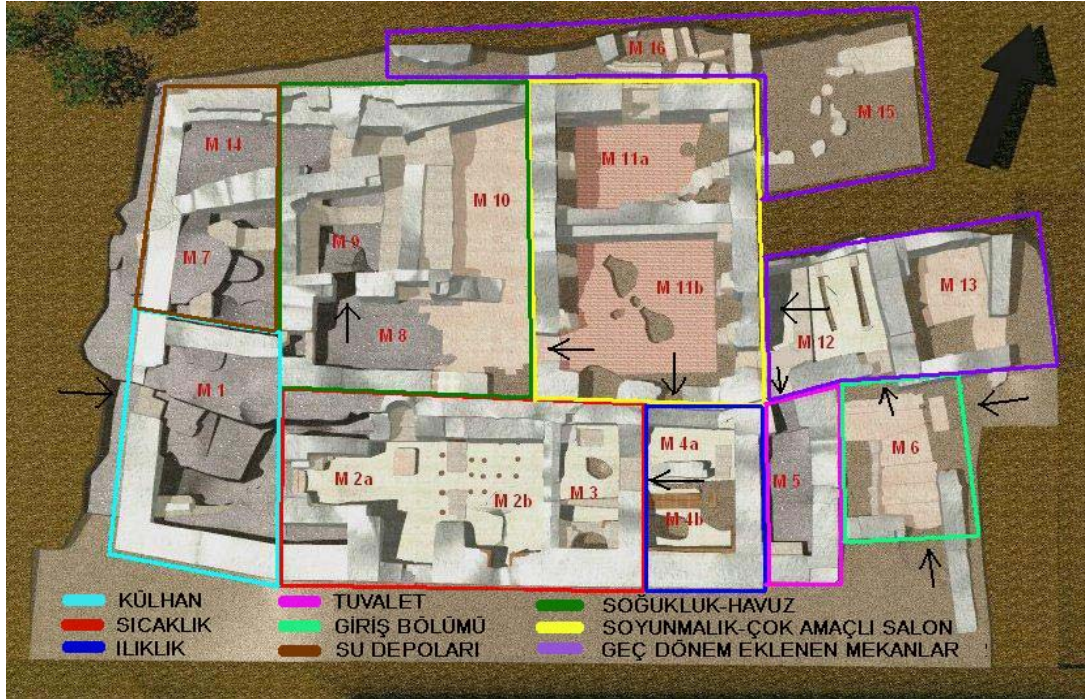
Günümüzde “Hamam A” yapısının tavan strüktürü tamamen ortadan kalkmış, duvarları ise, belirli bir yüksekliğe kadar ayakta durabilmiştir. Bu bağlamda Antik dönemden günümüze kadar ulaşmış olan kentteki diğer mimari kalıntılar ile benzer bozulma ve yıkımlara maruz kalan yapı, günün çevresel özelliklerine ve kullanım şartlarına uygun olacak şekilde yeniden değerlendirilecektir. Ancak bu değerlendirmelerin yapılabilmesi için, yapının genel mimari analizini ortaya koymak gerekmektedir.

Yapının genel mimari analizi

Geç Antik/Erken Bizans dönemine tarihleyebileceğimiz “Hamam A” yapısının, kentin önemli kamusal yapılarından biri olmakla beraber, “küçük kent hamamı (balnae)” sınıfına gireceği düşüncesindeyiz. Bu bağlamda değerlendirilen “Hamam A” yapısı, yaklaşık 20x35 m. boyutlarında dikdörtgen formda bir yapıdır. Daha sonraki dönemlerde yapıya, yıkanma fonksiyonu ile ilişkisi olmayan mekanlar eklemlendiğini görmekteyiz. Son yapılan arkeolojik kazılar neticesinde, doğal bir kaya kütlesi üzerine inşa edildiği görülen yapıda toplam 16 adet mekan gün yüzüne çıkartılmıştır (Bkz. Şekil 3.2).

Resim 3.4. Yapının kuzeydoğu köşesinden bir görünüm (Fotoğraf: Biçer)

Şekil 3.2. “Hamam A” yapısını oluşturan mekanları gösteren üç boyutlu plan (Çizim: Biçer)

Hamam mimarisinde her mekanın işlevini belirlemek zor olan bir durumdur. Hatta hamamların uzun yaşamı süresince mekanların fonksiyonel yapısında değişikliklerde görülebilmektedir [19]. Bununla beraber soğuk, ılık ve sıcak mekanların bir düzen halinde oluşturduğu geleneksel hamam plan tipine, genel anlamda tüm hamam yapılarında rastlamak mümkündür. Bu plan tipine uygun durumda olan yapımız, doğu–batı doğrultusunda, güney yöne hakim olacak şekilde, iki farklı kota oturur vaziyette araziye yerleştirilmiştir (Bkz. Resim 3.4). Genel olarak belirtmek gerekirse, alt kotta (yapının güney bölümü) yer alan mekanların, hamamın ısıtılan mekanları olduğunu, günümüze kadar ulaşan alttan ısıtma sistemi nedeniyle söylemek zor olmayacaktır. Yapının sıcaklık döşemesini taşıyan tuğla ayak (pilae) izleri, zemin üzerinde halen görülebilmektedir (Bkz. Resim 3.5). Bu bağlamda alt kotta yer alan mekanların, hamamın sıcaklık (caldarium), ocak-külhan (praefurnium), ılıklik (tepidarium) gibi bölümleri olduğunu söyleyebiliriz.

Resim 3.5. M 2 mekanının cehennemlik bölümü ve zemin üzerinde yer alan taşıyıcı ayak (pilae) izleri (Fotoğraf: Kazı arşivi)

Hamamın üst kotunda (yapının kuzey bölümü) bulunan mekanların ise, ısıtılmayan alanlar olduğunu görmekteyiz. Geç Antik dönem hamamlarının plan şemasında yeri olan soğukluk (frigidarium), soyunma odası/çok amaçlı salon (apodyterium/ambulacrum), servis salonları gibi mekanların bu bölümde teşekkül ettiğini düşünmekteyiz. Ayrıca yapıya ulaşımı sağlayan giriş alanının ise, hamamın doğusunda yer alan M 6 mekanı olduğunu anlamaktayız. Yapının su deposu bölümlerinin ise, hamamın batı bölümünde olduğunu tahmin etmekteyiz.

Mevcut durum göz önünde tutulduğunda “Hamam A” yapısı, yıkanma işlevini yerine getirmeyen arkeolojik bir kalıntı halindedir (Bkz. Şekil 3.3). Yapının üst örtüsü tamamen kaybolmakla birlikte, izleri kısmen takip edilebilmektedir. Duvarlar ise, belirli bir yüksekliğe kadar ayakta kalabilmiştir. M 10 ve M 11 mekanları arasında kalan üç kemerli nitelikli duvar yapısı, hamamı oluşturan en önemli mimari kalıntılardan birisidir (Bkz. Resim 3.6). Duvarlar genellikle moloz taş ile örülmüş olup, aralarında kireç harçlı bağlayıcılar kullanılmıştır. M 10 ve M 11 gibi mekanların duvarları içinde, üç sıra tuğla kullanıldığını da görmekteyiz. M 4b gibi mekanların moloz taş duvarları önüne ise, tuğla örülmüştür. Yapının duvarlarının “stucco” adı verilen alçı ağırlıklı bir sıva ile kaplandığı, yer yer kalan sıva bölümlerinden anlamaktayız.

Şekil 3.3. Yapının güney yönünden üç boyutlu görünümü (Çizim: Biçer)

Resim 3.6. M 10 ve M 11 mekanları arasında kalan üç kemerli taş duvar ve taşlar arasında kullanılan tuğla malzeme (Fotoğraf: Kazı arşivi)

Şekil 3.4. Yapının doğu yönünden üç boyutlu görünümü (Çizim: Biçer)

Yapının zemin malzemeleri ise, mekanların fonksiyonel yapısına göre değişiklikler göstermektedir. M 6, M 8, M 10 gibi mekanların zemini, yöreye özgü olan sarı traverten ile döşenmiştir. M 11 mekanının zemini ise, dört renkten oluşan geometrik bezemeli mozaik döşemedir. Yapının güney bölümünde yer alan sıcaklık bölümlerinin zemini yıkılmış ve altta yer alan ısıtma sistemi ortaya çıkmıştır. Bu bölümlerin zemini kireç harç malzemeden teşekkül eden ve “konglemera” adı verilen bir zemindir. Bazı mekanların tabanında ise, tuğla döşeme malzemesi göze çarpmaktadır.

Hamamdaki mekanların ve bu mekanları oluşturan yapısal elemanların, kullanım süresi boyunca sürekli yenilendiği ve eklemelere maruz kaldığı, bu nedenle de farklı mimari evrelere sahip olduğu anlaşılmaktadır [1, 2].

Hamamı oluşturan taşıyıcı olan/olmayan yapı elemanları ve malzemeler hakkında yapılan çalışmalar, mimari analizler bölümünde daha detaylı bir şekilde anlatılacaktır (Bkz. Bölüm 3.3). Bununla birlikte, en kısa sürede yapıya ilişkin koruma ve güçlendirme çalışmalarının yapılması zaruridir.

3.2.3. Yapının tarihsel gelişim süreci

Hadrianoupolis Antik kentinde 2005 yılında, Dokuz Eylül Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Doç. Dr. Ergün Laflı başkanlığında yapılan yüzey araştırmaları neticesinde, sonradan “Hamam A” olarak adlandırılan yapının mimari kalıntılarına rastlanmıştır. 2006 ve 2007 yıllarında, yapı alanında kazı çalışmalarına başlanmış ve 2008 yılı itibariyle hamama ait mekanlar ortaya çıkartılmıştır.

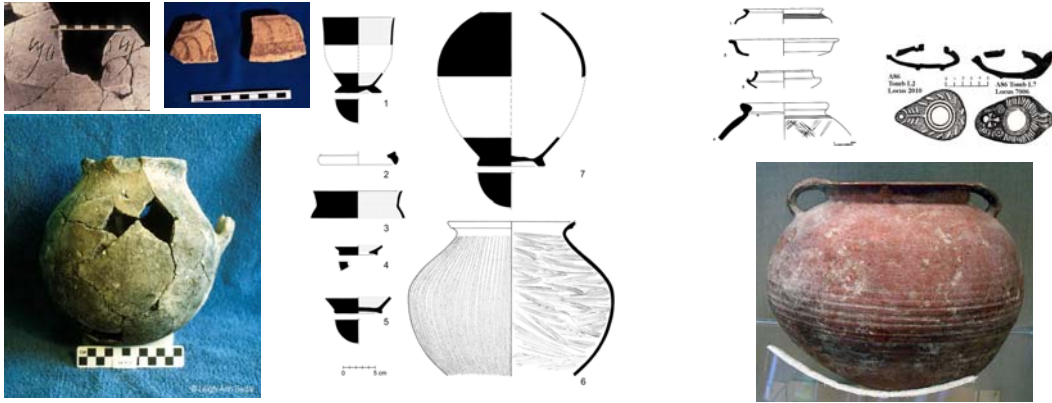
Yapıda gerçekleştirilen arkeolojik kazılar neticesinde, hamamın yapım kitabesine, gerçek ismine ve banisine ilişkin bir kayıt bulunamamıştır. Kentte ortaya çıkartılan ilk hamam yapısı olduğu için, kazı başkanlığı tarafından hazırlanan raporlarda [1-5] “Hamam A” olarak adlandırılmıştır.

Yapıya ilişkin elimizde kesin veriler olmamakla birlikte, hamamın tarihsel sürecine ilişkin varsayımlar, çeşitli yöntemler kullanılarak yapılmaya çalışılmıştır. Bunlardan ilki, hamam ile bağlantı kurabileceğimiz kalıntılar içinde bulunan yazılı belge ve bulguların araştırılması şeklinde olmuştur. Yapılan arkeolojik kazılar esnasında, M 4a mekanının konglemera zemini üzerine çıkmış bazı yazı izleri bulunmuştur (Bkz. Resim 3.7). Bir heykel kaidesinden izi çıktığı düşünülen bu yazıda, “MARCUS AURELIUS GALLIEUNUS” kelimelerinin yer aldığı kazı ekibi tarafından tespit edilmiştir [5]. Bu bağlamda heykel kaidesinin, M.S. 161-180 yılları arasında Roma İmparatoru olan Marcus Aurelius’a ait olduğu anlaşılmaktadır.

Arkeolojik bir kalıntının tarihlenmesi çalışmasında fayda sağlayacak en önemli olgulardan biri, hiç şüphesiz küçük buluntulardır. “Hamam A” yapısında ele geçen küçük bulgular ağırlıklı olarak M.S. 7. yy.’a yoğunlaşmaktadır [2]. Bu bulgular arasında sikkeler, Geç Antik/Erken Bizans dönemi kaba pişmiş toprak kaplar, cam kandil formları, metal aksamı kemer ve zincir parçaları, bir adet kurşun mühür ve dolgu toprak içinde bulunmuş bronzdan yapılmış insan figürini kol parçası yer almaktadır (Bkz. Resim 3.8).

Resim 3.7. “MARCUS AURELIUS GALLIEUNUS” yazısının M 4a mekanının zeminine çıkan izi (Fotoğraf: Kazı arşivi)

Resim 3.8. Geç Antik döneme tarihlenen pişmiş toprak bulgular (Kazı arşivi)

Resim 3.9. M 11 mekanında yer alan geometrik bezemeli taban mozaïği (Fotoğraf: Kazı arşivi)

Yapıların oluşum sürecine ilişkin varsayımlarda bulunulabilecek diğer bir yöntem ise, yapıyı oluşturan mimari öğelerin tarihsel analizini yapmak şeklinde olabilir. Bu bağlamda “Hamam A” yapısının alttan ısıtma sistemi, Geç Antik dönem hamamları ile benzerlikler arz etmektedir [2, 4]. Yine aynı şekilde M 11 mekanının zemininde yer alan geometrik bezemeli mozaik zeminin, üslup açısından Geç Antik döneme tarihlendirilebileceği anlaşılmaktadır [2, 4] (Bkz. Resim 3.9). Bu öğelere ilişkin incelemeler, “karşılaştırmalı çalışma” bölümünde detaylı anlatılacaktır (Bkz. Bölüm 4).

Bununla birlikte duvarların ve mekanların yapım ve kullanım durumu göz önüne alınarak, hamamın farklı dönemlerde değişik fonksiyonel amaçlar için kullanıldığı da görülmektedir [2]. Örneğin M 11 mekanının ortasından, sonraki bir dönem zarfında muhdes bir duvar geçirilmiş ve oda iki parçaya bölünmüştür. Yine aynı şekilde M 16 mekanında keşfedilen pithos ve şarap işliği bölümü yapının farklı amaçlar içinde kullanıldığını göstermektedir [2].

Ortaya çıkan tüm bu veriler ve Hadrianoupolis Antik Kenti Kazı Başkanlığı'nın ortaya koyduğu bilimsel raporlar [1-5], hamam yapısının varsayımsal olarak da olsa M.S. 5. yy.'ın sonlarında inşa edildiği savını güçlendirmektedir. Kentin genel tarihsel yapısına ve ele geçen bulgulara dayanarak yapının M.S. 8. yy.'ın başlarında terk edildiğini tahmin etmekteyiz. Bu dönem zarfında yapının, ne kadar bir süre hamam olarak işlevini devam ettirdiği ve sonrasında hangi maksatlarla kullanıldığına ilişkin kesin bir yargıya varmak güçtür.

3.2.4. Mekansal tanımlama

Yapının mekansal tanımlamasında ilk etapta, mevcut olan 16 mekana (M 2, M 4, M 11 mekanları, "a" ve "b" olarak iki parçada incelenmiştir) numaralar verilmiştir. Bu mekanları oluşturan elemanlar isimlendirilerek, bunların fotoğrafları, bulundukları yerler, malzemeleri, mevcut durum özellikleri açıklamaları ile birlikte yapı tespit tablolarında anlatılmıştır (Bkz. EK-2).

3.3. Mimari Analizler

3.3.1. Malzeme kullanım analizi

"Hamam A" yapısında kullanılmış olan malzemeleri belirlemek ve değerlendirmek amacıyla malzeme kullanım analizi yapılmıştır. Bu analiz çalışmasında yerinde alınan notlardan ve çekilen fotoğraflardan yararlanılmıştır. Yapılan çalışma, yapının mevcut durum çizimleri üzerine

işlenmiştir (Bkz. EK-3). Malzeme kullanım analizi yapının duvarları, zemini ve mimari öğeleri olmak üzere üç kısımda yapılmıştır.

Duvar malzemeleri

Mevcut duvarlar genel itibariyle taş malzemeden inşa edilmiştir. Bu taş duvarlar, Erken Bizans döneminin taşra mimarisinin üslubunu yansıtır vaziyette, düzensiz bir şekilde moloz taş malzemeden örülen masif yığma duvarlardır [1] (Bkz. Resim 3.10). Bazı bölümlerde -özellikle giriş söveleri, bazı duvar kenarları, kemer oluşumlarında- kaba yonu kesme taş malzemeye de rastlanılmaktadır (Bkz. Resim 3.11).

Genel anlamda bu duvarları oluşturan taşlarda bağlayıcı olarak kireç harç kullanılmıştır. Sonraki evrelerde özensiz bir şekilde inşa edildiği düşünülen M 13, M 15, M 16 gibi bazı mekanların duvarlarında çamur harçlı bağlayıcılar da kullanıldığı gözlenmektedir.

Resim 3.10. Yapının moloz taş duvarlarından bir görünüm (Fotoğraf: Biçer)

Resim 3.11. Yapının duvar kenarlarında ve kemerlerinde kullanılan kaba yonu kesme taş (Fotoğraf: Biçer)

Resim 3.12. Yapıya sonraki dönemlerde eklenen mekanların moloz taş duvar yapısı (Fotoğraf: Kazı arşivi)

M 7, M 11, M 14 gibi bazı mekanların duvarları doğal kaya oluşumları üzerine inşa edilmiştir. Buralardaki kaya oluşumlarının jiletlenerek düz hale getirildiği ve bir nevi duvar gibi kullanıldığı gözlemlenmektedir.

M 10 ve M 11 mekanları arasında yer alan duvar yapısı üç kemerli olarak inşa edilmiştir. Bu kemerleri malzemesi kaba yonu kesme taştır ve aralarına pişmiş toprak tuğlalar yerleştirilmiştir (Bkz. Resim 3.11).

Yapıda kullanılan bir başka malzeme olan pişmiş toprak tuğla, iki yada üç sıra halinde M 10 ve M 11 mekanlarının duvar yapısı içinde kullanılmıştır (Bkz. Resim 3.13). Ayrıca M 2b mekanının güney duvarında ve M 4b mekanının duvarlarında, yaklaşık 16 cm genişliğindeki tuğla malzemeden yalıtım yapıldığı görülmektedir (Bkz. Resim 3.14).

M 2 mekanının kuzey duvarında, hamamın cehennemlik döşemesini taşıyan ve pişmiş toprak tuğla malzemeden örülmüş bir duvar daha bulunmaktadır (Bkz. Resim 3.15).

Resim 3.13. M 11a mekanının duvarları içinde yer alan tuğla bant sırası ve üzerinde bulunan “stucco sıva” kalıntıları (Fotoğraf: Biçer)

sıvaya kısmen de olsa rastlamaktayız (Bkz. Resim 3.13). Bununla beraber, hamamın ısıtılan bölümünü oluşturan M 3 ve M 4 gibi mekanların duvarlarında ve zemininde parça halinde de olsa mermer kaplama malzemesi bulunduğu da görülmektedir (Bkz. Resim 3.16).

Zemin malzemeleri

Yapının zemin malzemesi mekanların fonksiyonel yapısına göre farklılıklar göstermektedir. M 1, M 7, M 9, M 14 gibi mekanların zemininde doğal kaya oluşumlar bulunmaktadır. Yer yer bu kayaların düzeltildiği görülmektedir. M 2a ve M 2b mekanları, yapının alttan ısıtma sisteminin olduğu bölümlerdir. Hamamın sıcaklık bölümleri olan bu mekanlar, molozların çimento halini almasıyla oluşan ve “konglemera” adı verilen bir zemine sahiptir. M 3, M 4, M 5 gibi, sıcaklığa bağlı mekanların ve ılık mekanının zemini, orijinal halinde tuğla döşeme ve onun üzerinde mermer kaplama şeklindedir. Bu malzemelere ilişkin kalıntılar ve parçalar kısmen zemin üzerinde görülebilmektedir (Bkz. Resim 3.16).

Resim 3.16. M 3 mekanının konglemera zemini ve üzerindeki mermer kaplama kalıntısı (Fotoğraf: Kazı arşivi)

M 6, M 8 ve M 10 mekanlarının dış koşullara açık bölümler olduğunu anlamaktayız. Bu mekanların zeminleri, yöreye özgü bir taş türü olan sarı traverten malzemeden döşenmiştir (Bkz. Resim 3.17). M 13 mekanı ise, yine yöreye özgü bir taş olan kayrak taşı ile döşenmiştir. Bu taşlarda yer yer çatlama ve kopmalar görülmektedir.

Resim 3.17. M 10 mekanının zeminindeki sarı traverten (Fotoğraf: Biçer)

Resim 3.18. M 11 mekanının zemininde yer alan geometrik bezemeli taban mozağından detay (Fotoğraf: Kazı arşivi)

Yapının en önemli zemin malzemesi hiç şüphesiz, M 11 mekanın da yer alan geometrik bezemeli mozaik döşemedir (Bkz. Resim 3.18). Siyah, beyaz, kırmızı ve turuncu renkten oluşan mozaik zeminin “tessera” parçaları büyük (yaklaşık 1,5–2 cm. ölçülerinde) boyutludur [1]. Bu haliyle Geç Antik/Erken Bizans dönemine tarihlendirilen mozaik zeminin ortasından, sonraki evrelerde bir duvar geçirilmiş ve M 11 mekanı iki parçaya ayrılmıştır [1, 2]. Bu muhdes duvarın zemin mozaığının üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Bu mekanın güneyinde yer alan “b” bölümü, “a” bölümüne nazaran daha fazla tahribata uğramıştır.

Kazılar neticesinde, M 11b mekanının mozaik zemininin ortasında, iki adet delik olduğu tespit edilmiştir. Bu deliklerin altında bir su kanalı bulunmuştur. Ayrıca bu bölümün bir yangın geçirdiği ve buna bağlı olarak tessera parçalarının bozulduğu ve yerinden koptuğu görülmüştür [1] (Bkz. Resim 3.19).

Resim 3.19. M 11b mekanının zemininden görünüm (Fotoğraf: Kazı arşivi)

Yapının önemli detay elemanlarından biri de hiç şüphesiz, M 8 mekanında bulunan N 3 nişinin zemin döşemesidir. “Opus sectile” adı verilen bu döşeme, yıldız şeklindeki farklı renkte mermer parçaların bir araya getirilmesi ile oluşmaktadır.

Mimari öge malzemeleri

Yapının mimari detay ögeleri genel itibariyle kazı çalışmaları esnasında ortaya çıkartılmış olan taş malzeme ögeleridir. İnce yonu kesme taş ve mermer malzemeden müteşekkil olan bu ögeler, kazı alanının dışında bir noktada toplanmış ve koruma altına alınmıştır.

Bu ögeler genel itibariyle, taşıyıcı sütun gövdesi ve altlıkları (Bkz. Resim 3.20), taş silmeler, taş su olukları, tuvalet taşı parçası, tuğla kemer parçası, M 8 mekanında N 4 no’lu nişin doğu duvarı içinde devşirme duvar malzemesi olarak kullanılmış olan mermer “ambon levhası” gibi mimari ögelerdir.

Resim 3.20. İnce yonu kesme taş ve mermer malzemeden yapılmış mimari ögeler (Fotoğraf: Biçer)

“Hamam A” yapısının malzeme kullanım analizine ilişkin hazırlanan çizimler EK-3’de verilmiştir.

3.3.2. Taşıyıcı mimari elemanların analizi

Arkeolojik kazılar neticesinde ortaya çıkartılmış olan “Hamam A” yapısına ait pek çok mimari ögenin ortadan kaybolduğunu veya yıkıldığını görmekteyiz. Günümüzde yapıda yer alan ve taşıyıcı sistem ögesi olarak değerlendirdiğimiz unsurlar, duvarlar, payandalar, kemerler, payanda kemerleri, lentolar, temel kalıntıları ve yapının cehennemlik bölümünde yer alan tuğla taşıyıcı ayak kalıntıları gibi yapısal elemanlardır. Yapının üst örtü sistemine ilişkin ise, elimizde kesin bir veri bulunmamaktadır.

Duvarlar

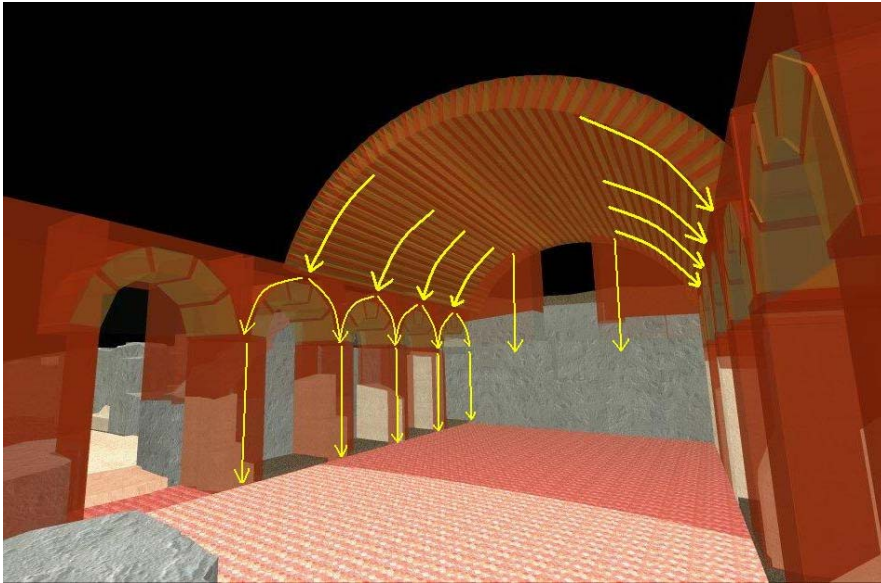
Her mekana göre özelliği ve ölçüleri değişebilen duvarlar, kendi yüklerini temellere aktarmaktadırlar. Genel itibariyle duvar kalınlıkları, dışta 100-150 cm., içte ise 65-110 cm. arasında değişebilmektedir. M 11 mekanı içinde yer alan duvarlar üst örtünün getireceği yanal yüklere karşı koyabilmek için payandalarla desteklenmiştir (Bkz. Resim 3.21).

Kemerler

Taşıyıcı sistem analizi açısından, yapının bize daha fazla veri sunabilen ana mekanları, üst kotta yer alan ve hamamın soyunmalık ve soğukluk bölümleri olduğunu düşündüğümüz M 8, M 10 ve M 11 mekanlarıdır. Bu odalar arasında kalan duvar üzerinde üç adet beşik kemer bulunmaktadır. Bu üç kemerde kaba yonu kesme taş malzemeden yapılmıştır. Her taş arasında iki sıra tuğla plaka vardır. Duvarın kuzeyinde yer alan birinci kemer altına bir kiriş taşı yerleştirilmiş ve bu taş ile kemer arası doldurulmuştur. Bu kemerler, tonoz tavana sahip olduğunu düşündüğümüz M 11 mekanının duvarlarına gelen yükü hafifletmek için yerleştirilmiştir. Bununla beraber kemerlerin altındaki açıklıklardan ışık ve hava alan bu mekan, zemindeki mozaïği ile birlikte estetik açıdan da önemli bir konuma yükselmektedir (Bkz. Şekil 3.5).

Resim 3.21. Payandalarla desteklenen duvar yapısı (Fotoğraf: Biçer)

Şekil 3.5. M 11 mekanının strüktürel hareketlerinin görünümü (Çizim: Biçer)

Payanda ve payanda kemerleri

M 11 mekanı içinde yer alan payandalar, yapıdaki önemli yapısal elemanlardan biridir. Bu payandalar birbirlerine beşik kemerler ile bağlanmıştır. “Destek kemeri” ya da “payanda kemeri” olarak tariflenen ve

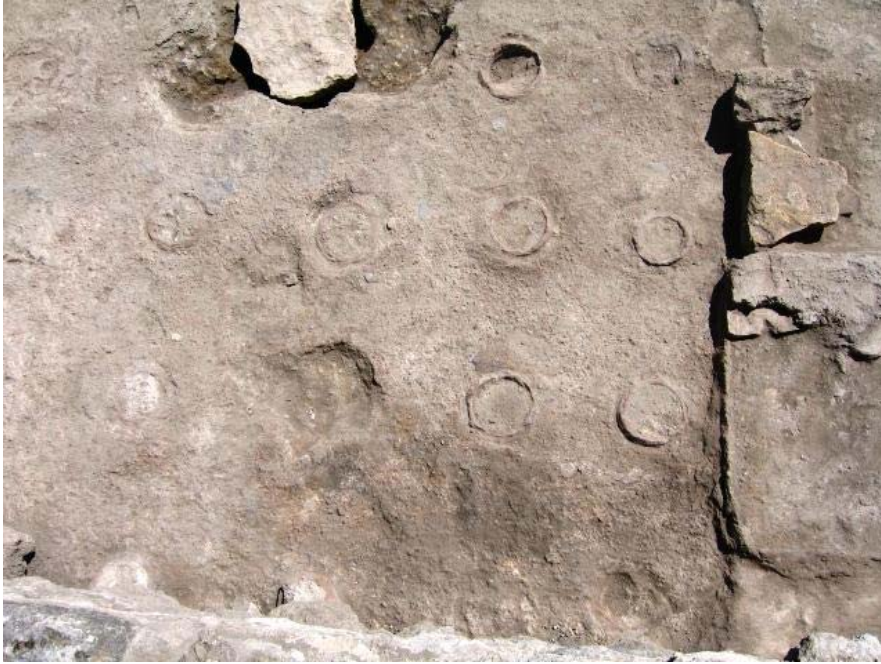
mekanın tonoz tavanını taşıma ve yükü duvarlara hafifleterek iletme görevini üstlenen bu atkı kemerler, yapısal olarak önem arz eden unsurlardır (Bkz. Şekil 3.5). Tonoz altlarında yer alan bu kemerlerin mantığı, duvar yüzeyinde bulunan payandalarla aynı seviyede olmaları ve deprem gibi yüklere karşı tonozlara destek olarak beraber hareket etmelerini sağlamalarıdır [28].

Resim 3.22. Yıkılmış olan payanda kemerlerinin izleri (Fotoğraf: Biçer)

Sıcaklık zemin döşemesini taşıyan tuğla ayak (pilae) kalıntıları

Yapının sıcaklık zemin döşemesinin taşınmasına ilişkin elimizde çok fazla veri yoktur. Konglemera zemin üzerinde yaklaşık 10-11 cm. yarıçaplı tuğla ayakların izleri görülebilmektedir (Bkz. Resim 3.23). 60-80 cm. yüksekliğinde olduğu tahmin edilen bu ayakların üzerinde, döşemeyi taşıyan tuğla ya da taş plakalar, onların üzerinde konglemera zemin ve en üstte ise mermer kaplama malzemesi yer almaktadır. Günümüzde bu malzemeler kalıntı halinde bulunmaktadır.

Resim 3.23. Yapının sıcaklık zemin döşemesini taşıyan tuğla taşıyıcı ayak (pilae) kalıntıları (Fotoğraf: Kazı arşivi)

Temel kalıntıları

“Hamam A” yapısının üst örtü ve temel strüktürü kesin olarak bilinemediğinden, bu konuda yeterli seviyede bilgiye ulaşılamamıştır. Bu bağlamda M 7, M 9, M 12 ve M 15 mekanları içinde moloz taştan yapılmış temel kalıntıları görülebilmektedir.

“Hamam A” yapısının taşıyıcı mimari elemanlarının analizine ilişkin hazırlanan çizimler EK-3’de verilmiştir.

3.3.3. Taşıyıcı olmayan mimari elemanların analizi

Bu analiz çalışmasında sınırlı sayıda tespit edebildiğimiz taşıyıcı olmayan mimari elemanların yerleri ve formları gösterilmiştir. Bu kapsamda ele alınan öğeler; kapılar, nişler, dekoratif süsleme öğeleri, tuvalet taşı, mermer silme ve sütun parçalarıdır.

Yapının büyük bir bölümünün yıkılmış olması ve buna bağlı mimari öğelerin sınırlı sayıda bulunması nedeniyle tipoloji oluşturulamamıştır.

Kapılar

Yapıda bulunan ve kapı açıklıkları olduğunu düşündüğümüz elemanlardan yalnız dört tanesi üzerinde durulabilmektedir. Tüm bu kapı açıklıklarının duvarları, belli bir yüksekliğe kadar ayakta kalabilmiştir. Zemin döşemeleri var olmakla birlikte, tavanları hakkında bir bilgiye ulaşılabilmiş değildir.

Bu kapıların kasa ve kanatları hakkında da kesin bir bilgi olmamakla birlikte, ele geçen çivi gibi sınırlı sayıdaki bulgulardan kapı kanatlarının ahşap malzeme ile yapılmış olabileceği tahmin edilmektedir.

İlk inceleyeceğimiz kapı açıklığı M 1 ve M 2 mekanları arasındaki geçişi sağlayan açıklıktır (Bkz. Resim 3.24). 70 cm. genişliğinde ve 100 cm. boyunda olan bu açıklığın, yapının daha sonraki farklı fonksiyonel kullanımı evresinde açıldığını tahmin etmekteyiz. Zeminde ince yonu kesme taştan bir eşik vardır. Bu taş üzerinde kapı menteşelerinin girdiği izler bulunmaktadır. Bu izlerden kapının tek kanat olduğu anlaşılmaktadır. Kapı boşluğu M 1 mekanına doğru dış yaparak açılır. Yan duvarlarda kaba yonu ve nitelikli moloz taşlar kullanılmıştır.

Diğer kapı açıklığımız yapının güneyinde yer alan terastan M 6 mekanına girilen açıklıktır (Bkz. Resim 3.25). 85 cm. genişliğinde ve 150 cm. uzunluğunda olan bu açıklığın aynı zamanda, hamam yapısının ana giriş kapısı olduğu da görülmektedir. Zeminde ince yonu kesme taştan eşik taşı vardır ve bu taş üzerinde, her iki yanda, kapı menteşesinin girdiği izler bulunmaktadır. Bu izlerden kapının çift kanat olduğu anlaşılmaktadır.

Resim 3.24. M 1 ve M 2 mekanları arasında kalan kapı açıklığı ve eşik taşı üzerindeki izler (Fotoğraf: Kazı arşivi)

Resim 3.25. M 6 mekanına girişi sağlayan kapı açıklığı ve eşik taşı üzerindeki izler (Fotoğraf: Kazı arşivi)

Resim 3.26. M 8 ve M 11 mekanları arasında kalan kapı açıklığı ve eşik taşı üzerindeki izler (Fotoğraf: Biçer)

Diğer bir açıklığımız M 8 ile M 9 mekanları arasında yer alır. Soğukluk bölümüne ait soğuk su havuzu olduğunu düşündüğümüz M 9 mekanına girişi sağlayan bu açıklık, 90 cm. genişliğinde ve 95 cm. uzunluğundadır. Duvarları 170 cm. yüksekliğinde ayakta kalabilmiştir. Bu açıklık üzerinde kapı olup olmadığı hususunda kesin bir yargıya varmak güçtür.

İncelediğimiz son kapı açıklığımız, M 8 ile M 11b mekanları arasında yer almaktadır (Bkz. Resim 3.26). 95 cm. genişliğinde olan açıklık, 110 cm. uzunluğundadır. Zeminde ince yonu kesme taştan bir eşik ve döşeme vardır. Eşik taşı üzerinde kapı menteşelerinin girdiği deliklerin yanı sıra, kanat açılım izleri de görülebilmektedir. Bu izlerden açıklığın, farklı uzunluklarda çift kanatlı bir kapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Nişler

“Hamam A” yapısında mimari eleman olarak dört farklı türde niş incelenmiştir. Bunlardan ilki; biçim ve işlev olarak yapıda tek olduğu gözlenen, M 2 mekanında bulunan niştir. Mekanın kuzey duvarında yer alan ve dairesel formda olan bu nişin, sıcaklık bölümü içinde küvet görevini üstlenmiş bir eleman olduğunu düşünmekteyiz (Bkz. Resim 3.27). 110 cm. uzunluğunda ve 130 cm. genişliğinde olan bu nişin duvarlarının 220 cm. yüksekliğindeki bölümü ayakta kalabilmiştir. Niş kireç harç bağlayıcılı moloz taş duvara sahiptir.

Diğer bir niş örneği M 8 mekanında yer alan N 3 nişidir (Bkz. Resim 3.28). Mekanın güney duvarında yer alan bu nişin ölçüleri yaklaşık olarak 105x110 cm. civarındadır. Yer yer stucco sıva kalıntıları olan, moloz taş duvarlı bu nişin en önemli özelliği zemin döşemesidir. “Opus sectile” adı verilen ve geometrik formda renkli mermer parçaların bir araya getirilmesi ile oluşan bu döşeme türünün, yapının mevcut halinde başka bir örneği bulunmamaktadır.

Resim 3.27. M 2a mekanında yer alan niş (Fotoğraf: Kazı arşivi)

Resim 3.28. M 8 mekanındaki “opus sectile” döşemeli niş (Fotoğraf: Biçer)

Diğer bir niş türü ise, yapı ile birlikte tahribata uğramış ve bu nedenle zemin döşemesi hakkında bilgiye sahip olamadığımız nişlerdir. M 8 ve M 11 mekanları içinde toplam beş adet niş olduğunu düşündüğümüz mimari eleman bulunmaktadır. Bu açıklıkların duvarları moloz taş olmakla beraber, yer yer stucco sıva izleri de görülebilmektedir.

Resim 3.29. M 11a mekanındaki küçük bir niş (Fotoğraf: Biçer)

Son olarak incelediğimiz niş açıklıkları, yapı duvarları içinde bulunan ve içlerine muhtemelen ışıklandırma malzemeleri ya da ufak heykelcikler yerleştirilen küçük boyutlu nişlerdir (Bkz. Resim 3.29). M 3, M 10 ve M 11 mekanlarında birer adet bulunmaktadır. M 11a mekanındaki nişin ölçüleri 18x45x20 cm.'dir. Genel olarak diğer iki nişte bu ölçülerdedir.

Dekoratif süsleme öğeleri

Bu bölümde incelediğimiz dekoratif süsleme öğelerinden en önemlisi, M 11 mekanının zemininde yer alan mozaik döşemedir. 1,5–2 cm. ölçülerinde, dört farklı renkteki taş tesseraların bir araya getirilmesi ile oluşan bu zemin kaplaması, “Hamam A” yapısının en önemli estetik ve mimari öğelerinden birisidir. Mozaik panonun önemli bir bölümü tahribata uğramış olmakla birlikte, payandalar arasında yer alan zeminin yaklaşık ölçülerinin 530x1020 cm. olduğunu söyleyebiliriz. Panonun dış konturlarında dairesel formda su motifi kullanılmış olup, iç bölümde ise iki farklı geometrik kompozisyon oluşturulmuştur (Bkz. Resim 3.30).

Resim 3.30. M 11a mekanının geometrik kompozisyona sahip taban mozaïği (Fotoğraf: Kazı arşivi)

Resim 3.31. “Kilise A” ve “Kilise B” yapılarının taban mozaiklerinden detaylar (Fotoğraf: Kazı arşivi)

Antik kentte kazıları yapılan mimari kalıntıların çok zengin bir zemin döşeme çeşitliliğine sahip olduğunu görmekteyiz. Mozaik zeminlerin kalitesi ve tezyini zenginliği, diğer antik yerleşkelerin mozaik malzeme özellikleri ile yarışır niteliktedir. Özellikle günümüze kadar kazısı yapılmış olan kilise yapılarının mozaik zeminleri, barındırdığı geometrik motiflerin yanı sıra hayvan, bitki ve insan figürleri ile de dikkat çekmektedir (Bkz. Resim 3.31). Bu bağlamda “Hamam A” yapısının mozaik zeminini de, kent yapılarında yer alan önemli dekoratif unsurlardan biri olarak değerlendirmek gerekecektir.

Mermer silme ve sütun parçaları

Bu bölümde son olarak kazı alanından çıkartılmış olan mermer parçalar analiz edilmiştir. Ele geçen silme parçalarının profillerinin malzeme ve motif açısından benzer olduğu görülmüştür (Bkz. Resim 3.32). Bunun yanında mermer sütun gövde ve altlıklarının aynı taş cinsinden yapıldığı ve benzer ölçülerde oldukları tespit edilmiştir. Bu sütunların 19–20 cm. yarıçaplı oldukları görülmektedir. Bununla beraber pek çok mimari öğenin, yapının büyük bölümünde görüldüğü gibi yok oldukları muhakkaktır.

Resim 3.32. Mermer silme örneği (Fotoğraf: Biçer)

“Hamam A” yapısının taşıyıcı olmayan mimari elemanlarının analizine ilişkin hazırlanan çizimler EK-3’de verilmiştir.

3.3.4. Yapım tekniği analizi

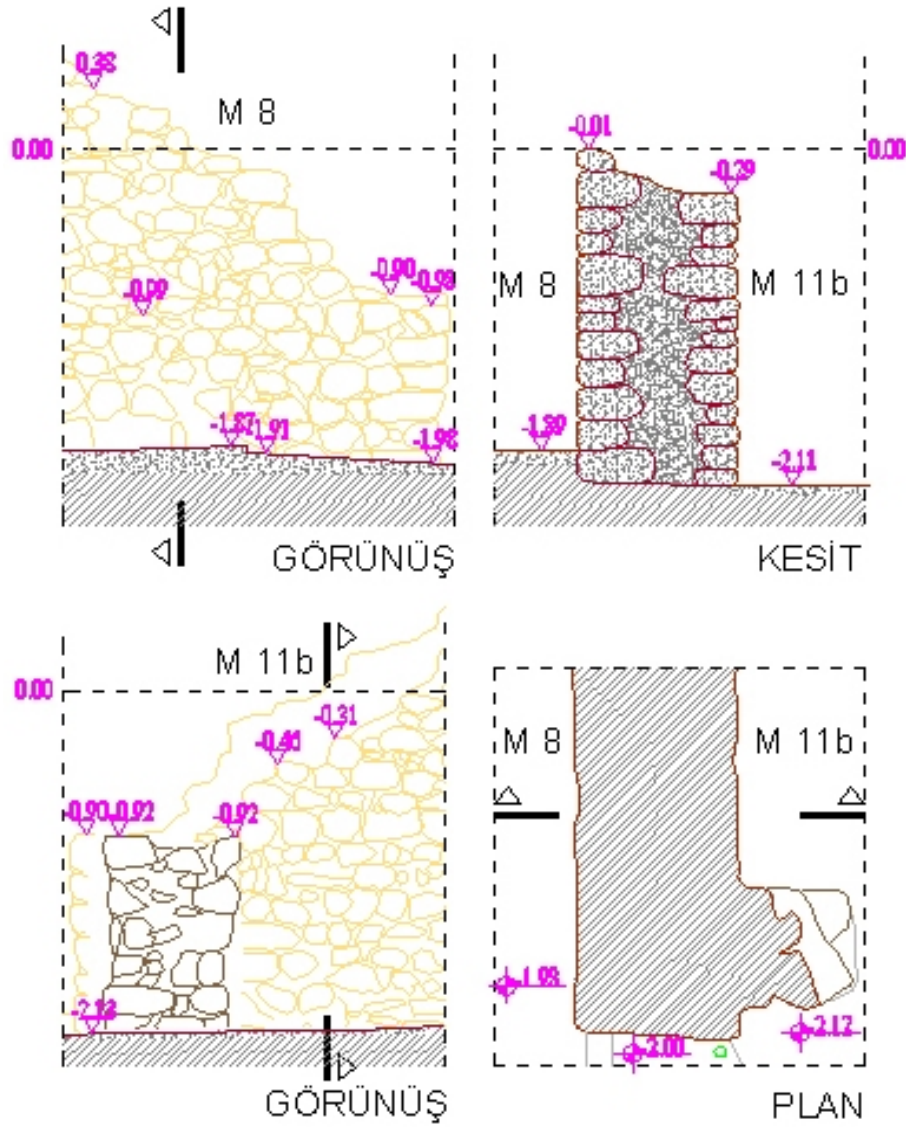
Günümüzde arkeolojik bir kalıntı olarak nitelendirebileceğimiz “Hamam A” yapısının duvarları belirli bir yüksekliğe kadar ayakta kalabilmişken, üst örtüsü tamamen yıkılmış durumdadır. Hamamın yığma tekniği ile yapıldığı görülmekle birlikte, çevrede bulunan mermer sütun gövdesi ve kaidesi gibi öğelerin, yapının taşıyıcı unsurlarından olabileceğini düşünmekteyiz. Yapım tekniğinin anlatıldığı bu bölümde, yapının ayakta kalan kısımları analiz edilmiş olup, mevcut kalıntılar duvarlar, payandalar, kemerler ve zemin döşemesi olarak dört başlık altında incelenmiştir.

Duvarlar

Genel itibariyle yapı duvarlarında moloz taş kullanılmıştır (Bkz. Resim 3.33). Kireç harç bağlayıcılı olan bu duvarlar, şaşırtmalı olarak örülmüştür. Duvarların kenarlarına gelen bazı noktalarda kaba yonu kesme taş kullanıldığı da görülmektedir. Yapı duvarında her iki tarafta da birer sıra moloz taş örüldükten sonra, ortası kuru moloz taş yığını ve harç ile doldurulmuştur (Bkz. Şekil 3.6).

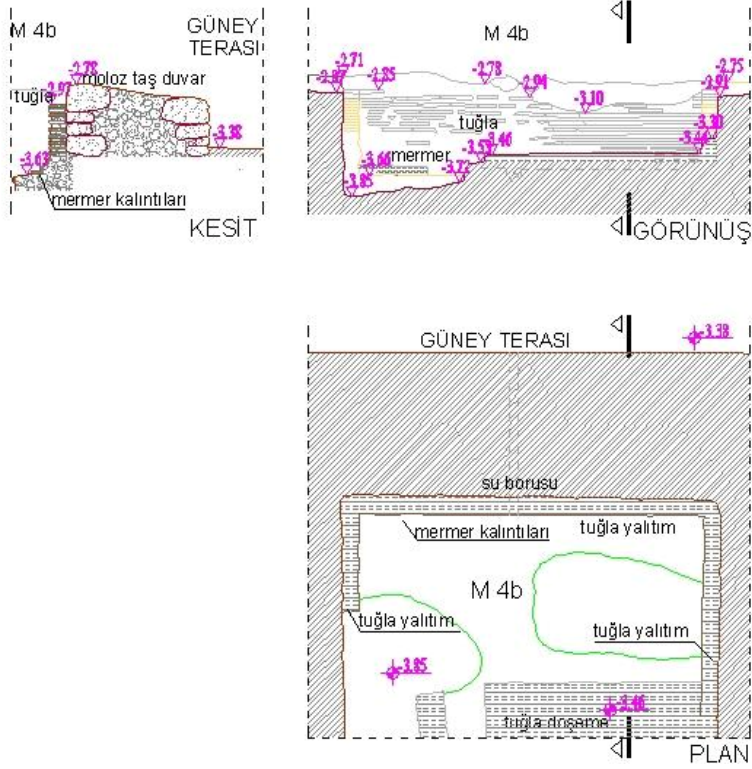

Resim 3.33. Yapının moloz taş duvar örgü tekniği (Fotoğraf: Biçer)

Şekil 3.6. Yapının moloz taş duvar ve payanda örgü tekniği (Çizim: Biçer)

Yapı duvarlarında taş yanında tuğla malzeme kullanıldığı görülmektedir. M 10 ve M 11 mekanlarının duvarları içinde, tek bir bant oluşturacak şekilde, üç sıra pişmiş toprak tuğla malzeme kullanılmıştır. 3 cm. kalınlığında ve 30–32 cm. uzunluğunda olan bu tuğla elemanlar, aynı zamanda moloz taşların düzgün sıralanmasını da sağlamaktadır. Farklı bir duvar tekniği M 4 mekanının duvarlarında görülmektedir (Bkz. Resim 3.34). Bu bölümde moloz taş duvarın önüne 2,5–3 cm. kalınlığında, 16 cm. genişliğinde ve 30–32 cm. uzunluğunda tuğla elemanlardan bir duvar daha örülmüştür. Bu tuğla duvar daha sonra mermer ile kaplanmıştır (Bkz. Şekil 3.7).

Şekil 3.7. M 4b mekanının tuğla yalıtım duvarı (Çizim: Biçer)

Resim 3.34. M 4b mekanının tuğla yalıtım duvar örgü tekniği ve mermer kalıntıları (Fotoğraf: Biçer)

Yapının M 8, M 10 ve M 11 gibi mekanlarının moloz taş olan duvarları, “stucco” adı verilen alçı yoğunluklu bir sıva ile kaplanmıştır. Sıva kalıntılarını duvarlar üzerinde görebilmekteyiz.

Payandalar

Payandaların yapım tekniği de duvarlar ile aynı özellikleri taşımaktadır. M 11 mekanının doğu ve batı duvarlarına bitişik vaziyette, tonoz çatıyı taşıyacak şekilde tasarlanmış olan bu payandaların kenarlarında kaba yonu kesme taş, aralarda ise kireç harç bağlayıcılı moloz taş kullanılmıştır (Bkz. Resim 3.35). Payandaların duvar birleşimlerinde inşaat derzi bulunmamaktadır. Payandalar duvarlar ile birlikte yekpare olarak yapılmışlardır. Bu nedenle duvarların yıkılıp tahrip olması payandaları da etkilemiştir. Mekanın “a” bölümünde yer alan payandalar daha sağlam durumdadır ve üstlerinde stucco sıva kalıntıları bulunmaktadır.

Resim 3.35. Payandaların örgü tekniği ve duvar birleşimleri (Fotoğraf: Biçer)

Kemerler

“Hamam A” yapısındaki kemerler M 8, M 10 ve M 11 mekanları arasında yer alan duvar üzerinde bulunmaktadır. Kemerler, gözenekli kaba yonu kesme taş malzeme arasında, iki sıra tuğla eleman yerleştirilerek oluşturulmuştur. Beşik kemer olarak nitelendirdiğimiz bu taşıyıcıların yüzeylerinde stucco sıva kalıntıları bulunmaktadır. Kemerleri oluşturan taşların yüzeyleri, kemerin şekline göre kavisli olarak kesilmiştir.

Yapıda kullanılan payandaların, birbirleriyle birleşimlerini sağlayan “payanda kemerlerinin” kalıntı ve izleri M 11 mekanında görülebilmektedir. Kaba yonu kesme taş ve tuğla malzemeden oluşan bu kemerlerin, mekanın tonoz olan tavanını taşımak için yapıldığı anlaşılmaktadır.

Zemin döşemesi

Yapının zemin döşemesi olarak elimizde olan en önemli öge mozaikli zemindir. M 11 mekanının zemininde olan bu döşemenin Roma dönemi mozaik yapım tekniğine uygun olduğu görülmektedir.

Zemin konglemera adını verdiğimiz harçlı çakıllı bir malzeme ile doldurulduktan sonra üzerine bir düzeltme betonu dökülmüştür. Daha sonra, “Hamam A” yapısında 1,5–2 cm. ölçülerinde olan dört farklı renkteki taş tesseralar, bu harç üzerine geometrik desenli bir kompozisyon oluşturacak şekilde yerleştirilmiştir (Bkz. Resim 3.36).

“Hamam A” yapısının yapım tekniği analizine ilişkin hazırlanan çizimler EK-3’de verilmiştir.

Resim 3.36. Mozaik zemin döşeme tekniği ve altta yer alan konglemera zemin (Fotoğraf: Kazı arşivi)

3.3.5. Yapısal izlerin analizi

“Hamam A” yapısının restitüsyon çalışmasında kaynak olarak kullanılması amacıyla, yapıdaki mevcut iz ve kalıntıların bulundukları yerler işaretlenmiş ve fotoğraflara dayanarak gösterilmiştir. Bu analizde yapıya eklenen ve kaybolan kısımların yer aldığı çizimler EK-3’de belirtilmiştir.

Şekil 3.8. Yapının günümüze ulaşabilen mevcut dokusu (Çizim: Biçer)

3.3.6. Taşıyıcı yapı problemleri ve malzeme bozulmaları

Geç Antik/Erken Bizans dönemine tarihlenen “Hamam A” yapısı, pek çok doğal felaket geçirmiş, fonksiyonel yapısında değişikliklere uğramış, bakımsızlığa itilmiş ve en sonunda terk edilme durumu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu dönem zarfında yapı tahribata uğramış, yıkıma maruz kalmış ve toprak altında kalmaya mahkum olmuştur.

Günümüzde yapı, toprak altından çıkartılan bir arkeolojik kalıntı durumundadır. Bu bağlamda yapının pek çok taşıyıcı elemanı ve yapı malzemesi yok olmuştur. Yapının üst örtüsü tamamen yıkılmış, duvarlar belli bir yüksekliğe kadar ayakta kalabilmiş, döşemeler ise büyük ölçüde tahribata uğramıştır.

Günümüze ulaşabilen mevcut mimari dokunun yapısal durumuna ilişkin bu tespitten sonra, yapıdaki bozulmaların anlatıldığı bu bölümde genel itibarıyla konu “yapısal bozulmalar” ve “malzeme bozulmaları” olarak iki başlık altında irdelenecektir.

Yapısal bozulmalar

Bunlardan ilki, “Hamam A” yapısında meydana gelen yapısal bozulmalardır. Bu bozulmalar çatlaklar, ayrılmalar, yapısal eleman kaybı, ve toprak dolgu olarak ele alınacaktır.

Çatlaklar; duvar ve kemerlerin taşıyıcı unsurlarından meydana gelen yarılmalar ve hatta kırılıp kopmalar şeklinde oluşmuştur. M 10 ve M 11a mekanları arasındaki birinci kemerin altında yer alan lentoda meydana gelen bozulma bu yöndedir (Bkz. Resim 3.37). Üzerindeki yüke dayanamayan lento, ortadan yarılmıştır. M 11 mekanında yer alan ve büyük kısmı yıkılmış olan payandalarda da çatlamlar görülmektedir.

Resim 3.37. Lentoda meydana gelen yapısal bozulma (Fotoğraf: Biçer)

Resim 3.38. Duvarlarda meydana gelen yapısal bozulmalar (Fotoğraf: Biçer)

Ayrılmalar, derz ayrılması ve yerinden oynamalar olarak iki kısımda incelenmiştir. Mevcut duvarların güçsüzleşmesi ve arkeolojik kazı esnasındaki tahribatlar nedeniyle derz ayrılmaları görülmektedir. M 2 mekanındaki DV 4 duvarında ayrılmalar gözlenmektedir (Bkz. Resim 3.38).

M 10 ve M 11 mekanları arasında kalan duvarda, kemerleri taşıyan alttaki bölümlerde yer yer ayrılmalar görülmektedir. M 11 mekanında yer alan payandaların duvarla birleşim noktalarında da benzer ayrılmalar göze çarpmaktadır. Yapının genel olarak kapı boşluğu, niş gibi elemanlarının kenar bölümlerinde oynamalar olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte yapı kazılarak ortaya çıkartıldığı için, duvarların en üst bölümlerindeki elemanlarda oynamalar görülmesi çok sık rastlanan bir durumdur.

Diğer bir bozulma türü yapısal eleman kaybıdır. Yapının duvarlarının belli bir bölümü ve üst örtüsü tamamen yıkılmıştır ve günümüzde kaybolmuştur. Mekan döşemelerinde ise, kısmen M 6, M 8. M 10 ve M 11 mekanlarının zemini ayakta kalmakla birlikte, malzemelerinde yer yer kayıplar görülmektedir. Sıcaklık bölümünün zemini tamamen ortadan kaybolmuş ve altta yer alan cehennemlik katının konglemera zemini ortaya çıkmıştır.

Malzeme bozulmaları

Bozulmaların anlatıldığı bu bölümde irdelenen diğer başlık, yapıda meydana gelen malzeme bozulmalarıdır. Bunların içinde biyolojik etkenler, malzeme kaybı, su ve nem tahribatı, insan eliyle yapılan tahribat gibi bozulma grupları yer almaktadır.

Yapı üzerinde tahribata yol açan biyolojik etkenler yosunlar, otlar ve hayvanlardır. Özellikle yapının doğal kaya zemini üzerinde meydana gelen yosunlanmalar ve ortaya çıkan otlar, malzemede bozulmalara ve çatlamalara yol açmaktadır (Bkz. Resim 3.39). Yapının kaya zemin üzerine oturması ve yapının önemli bir bölümünde doğal kaya oluşumlara rastlanıyor olması, bu bozulma türünü daha da önemli hale getirmektedir. Ayrıca duvarların üst bölümünün güneşe ve suya maruz kalması ve bazı mekanlarda toprak malzeme bulunuyor olması, yapı üzerinde otların ve köklü bitkilerin üremesini sağlamaktadır.

Resim 3.39. Doğal kaya oluşum üzerinde ortaya çıkan yosun ve otlar (Fotoğraf: Kazı arşivi)

Resim 3.40. Yapının stucco sıva kaplamasında dökülme ve malzeme kaybı (Fotoğraf: Biçer)

Yapı günümüzde, dışarıya açık olması nedeniyle korumasız durumdadır. Bu nedenle hayvanların yapı alanına girdiği ve tahribata yol açtığı görülmektedir.

Yapıda görülen diğer bir tahribat malzeme kaybıdır. “Hamam A” yapısı genel itibariyle; duvarlarda kullanılan moloz taş, kemerlerde kullanılan kesme taş, zeminde kullanılan sarı traverten ve kayrak gibi taş malzemelerden oluşmaktadır. Bunu yanı sıra; tuğla, mozaik, mermer, doğal kaya ve toprak malzemede yapının farklı mekanlarının duvar ve zeminlerinde görülebilmektedir. Yapının bazı mekanlarının duvarlarının, “stucco” adı verilen alçı ağırlıklı bir sıva ile kaplandığı anlaşılmaktadır (Bkz. Resim 3.40).

Yapıyı meydana getiren bu malzemelerde görülen bozulmalar; malzeme düşmesi ve kopması, kırılmalar ve çatlaklar, yüzey tabakasında aşınma, yüzeyde oksitlenme ve sıva dökülmeleri olarak kısımlara ayrılmıştır.

Resim 3.41. Yapının duvar ve zemininde meydana gelen bozulmalar ve malzeme kaybı (Fotoğraf: Biçer)

Diğer bir bozulma türü, su ve nem tahribatıdır. Günümüzde yapıya en büyük zararı yağmur suyu vermektedir. Yapının üst örtüsünün olmaması ve duvarların açıkta bulunması strüktürel problemlere neden olmaktadır. Ayrıca yağmur suyu duvarların içine kadar işlemekte ve böylece duvarları oluşturan bağlayıcılar etkisini yitirmektedir. En kısa sürede yapının koruyucu çatısının yapılması gerekmektedir.

Diğer bir önemli tahribat ise, yapıya insan eliyle verilen zararları içermektedir. Bu tahribatı tarihsel olarak iki kısımda inceleyebiliriz. “Hamam A” yapısının ilk yapılış amacının yıkanma işlevini yerine getirmek olduğunu anlamaktayız. Ancak Geç Antik dönemde, başka işlevlerde kullanmak nedeniyle yapı mekanlarının değiştirildiğini ve bu nedenle özgünlüğünü kaybederek, tahrip edildiğini görmekteyiz [1, 2].

M 11b mekanının mozaik zemini üzerinde görülen ateş yanığı izleri ve açılan çukur bu örneklerden biridir (Bkz. Resim 3.42). Ayrıca yapıya sonradan eklenen bölümlerinde tahripkar olduğunu söyleyebiliriz. M 11 mekanının mozaik zeminini ikiye ayıran geç dönem ek duvarı, bu duruma en iyi örnektir (Bkz. Resim 3.43).

Yapıya insan eliyle verilen zararlar günümüzde de devam etmektedir. Arkeolojik kazı esnasında mimari elemanların yer yer tahrip olması kısmen kaçınılmazdır.

Bununla birlikte yerleşim alanını ziyaret eden turistlerin de yapıya önemli ölçüde zarar verdiklerini görmekteyiz. Bu bağlamda en kısa sürede “Hamam A” yapısına ilişkin koruma faaliyetlerinin başlaması zaruridir.

“Hamam A” yapısında meydana gelen taşıyıcı yapı problemleri ve malzeme bozulmaları EK–3’te verilmiştir.

Resim 3.42. M 11 mekanının zemininde yer alan ateş yanığı izleri ve malzeme kaybı (Fotoğraf: Kazı arşivi)

Resim 3.43. M 11 mekanını ikiye ayıran geç dönem ek duvarı (Fotoğraf: Kazı arşivi)

4. KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMA

4.1.Yöntem

Karşılaştırmalı çalışmanın amacı; Hadrianoupolis kentinde bulunan “Hamam A” yapısının, Anadolu’da yer alan Antik/Geç Antik dönem hamamları arasındaki yerini belirlemek ve yapının restitüsyonu için ihtiyaç duyulan gerekli verileri elde etmektir.

Anadolu’da yer alan Antik/Geç Antik dönem hamamları konusunda kronolojik bir çalışma yapmak güçtür. Yapıların mekansal işlevlerini ve kurgularını belirlemekte zorluklar çekilmektedir. Çünkü bu tip yapılar, uzun yaşamları boyunca işlevsel değişikliklere maruz kalabilmekte ve mekansal kurgusu farklılaşabilmektedir. Arkeolojik çalışmaların yeterli seviyede olmaması da, hamam yapılarının genel niteliklerinin ortaya çıkmasını ve dolayısıyla bir tipolojinin oluşturulmasını engellemektedir.

Yapıları sınıflamadaki engellerden bir diğeri ise, hamamların çoğunun arkeolojik bir kalıntı halinde olması ve harabe durumunda bulunmalarıdır. Aynı zamanda pek çoğunun belgeleme çalışmaları henüz yapılamamış ya da tamamlanamamıştır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen, yapılar hakkında bölgesel plan tiplerine ve yapısal özelliklerine göre kısmi sınıflamalar yapmak mümkün olabilir [19].

Hadrianoupolis Antik kentinin de içinde olduğu Güney Paphlagonia bölgesi hakkında henüz yeteri kadar bilgiye sahip değiliz. Bunun en önemli nedeni, arkeolojik kazıların yetersizliğidir. Bu bağlamda “Hamam A” yapısı ile birlikte, bölgede kazıları henüz başlamış olan ve halen devam eden hamamların, mimari yapısına da kısaca değinilecektir. Bu iki hamam hakkında henüz bilimsel çalışmaların yapılmamış olması nedeniyle verilecek olan bilgiler kısıtlı olacaktır.

Karşılaştırmalı çalışmada kullanılan yapılar, Anadolu'daki hamamlar ile sınırlı tutulmuştur. Özellikle farklı bölgelerden, eldeki verilere göre en fazla bilgi, belge ve kaynak bulunduran yapılar çalışma için seçilmiştir.

“Hamam A” yapısının karşılaştırmalı çalışması için 20 adet Antik/Geç Antik dönem hamamının yer aldığı bir tablo hazırlanmıştır (Bkz. EK-4). Bu hamamların seçiminde; Farrington [29], Yegül [19], Koçyiğit [22], Dinler [21], Kuzu [30], Akçay [20], Sönmez [31], Aran [32], Stillwell [26] kaynaklarından faydalanılmıştır. Bu tabloda yer alan hamamlar; Vergilius Capito Hamamı (Milet), Humaytepe Hamamı (Milet), Liman Hamam–Gymnasium (Efes), Doğu Hamam–Gymnasium (Efes), Güney Hamamı (Laodikeia), Güney Kapısı Hamamı (Perge), Gymnasium Hamamı (Magnesia Ad Meandrum), İmparatorluk Hamam–Gymnasium (Sardis), Faustina Hamamları (Milet), Caracalla Hamam–Gymnasium (Ankara), 2B Hamamı (Anemurium), E3 Hamamı (Duro Europos), Hamam C (Antakya), Roma Hamamı (Kaunos), Agora Hamamı (Side), Büyük Hamam (Aspendos), Geç Roma Hamamı (Didim), Hamam A (Hadrianoupolis), Topkapı Sarayı Bizans Hamamı (İstanbul), Amorium Hamamı (Amorium) yapılarıdır.

Yukarıda bahsi geçen hamamların tespit edilebildiği kadarıyla tarihleri saptanmaya çalışılmış ve yapım dönemlerine göre sıralanmışlardır. Hazırlanan tablonun en üstünde yapıların aynı ölçekte yerleştirilmiş planları yer almaktadır. Bu planlar üzerinde yer alan harfler, hamamı oluşturan mekanları simgelemektedirler. Bu harflere karşılık gelen mekanlar ve bu mekanların tanımları, Çizelge 2.2’de verilmiştir. Planların olduğu bölümün altında ise, bu yapılara ait genel bilgiler yer alır. Bu bilgiler yapının adı, konumu, plan tipi ve yapıldığı dönemi/tarihi içermektedir. Tablonun geri kalan kısmında ise, hamamı oluşturan mekanların mimari ve yapısal elemanları tek tek incelenmiş ve sorgulanmıştır. Bu sorgulamada yapılar; plan tipleri, boyutları, mekan nitelikleri, strüktürel elemanları, mimari elemanları, yapı malzemeleri ve yapı tesisatları bakımından ele alınmışlardır.

Tabloda “Hamam A” yapısında olan ögeler bir renkte belirlenmiş ve daha ayrıntılı olarak incelenmiştir. “Hamam A” yapısından kaybolmuş ancak olması muhtemel ögeler ise, farklı bir renkte işaretlenmişlerdir. “Hamam A” yapısı içinde geçmişte ve günümüzde hiç olmadığı düşünülen ögeler ise, renksiz bırakılmıştır (Bkz. EK-4).

Yapıda örneği olmayan ya da tamamen kaybolmuş elemanların biçimleri, boyutları, yerleri konusundaki araştırmalardan elde edilecek veriler, restitüsyon için gerekli bilgilerin sağlanmasına ve önerilerin geliştirilmesine katkıda bulunacaktır.

4.2. Anadolu’da Antik/Geç Antik Dönem Hamamları

4.2.1. Plan tipi

Hamamlar, Antik dönemin en önemli kamusal binaları olmakla birlikte, yapısal özelliklerini ve plan tiplerini kesin kurallarla belirlemek ve bir sınıflandırma yapabilmek oldukça zordur. Sıkı bölgesel sınırların var olduğunu söylemek dahi imkansızdır. Aynı şehirde farklı tipte hamamların olduğunu görebilmekteyiz. Bu nedenle Anadolu’da, ortak özelliklere sahip ama birbirinden çok farklı hamam yapılarına rastlamak şaşırtıcı olmaz.

Bu bağlamda hamamların plan tipolojisini oluşturmak gayesiyle çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan ilki, Daniel Krencker’in 1929 yılında yapmış olduğu sınıflamadır [19]. Krencker hamamları, “dolaşım modeline” ve “kullanım şemasına” göre tiplere ayırır. Ona göre Antik dönem hamamlarında işlev şeması soğuktan, ılık ve sıcak mekanlara doğru ilerlemeyi ve tekrar soğuk bölüme dönmeyi gerektirir [19]. Bu modelin, tüm hamamların genel işlev şemasını oluşturduğunu görmekteyiz. Krencker’in yapmış olduğu sınıflama Çizelge 4.1’de verilmiştir.

Krencker'e göre, dolaşım modeli ve kullanım şeması göz önüne alınarak hazırlanan sınıflandırmada şu hamam tipleri bulunmaktadır [19].

- 1- Sıra tipi.
- 2- Halka tipi.
- 3- Yarım eksenli tip.
- 4- Küçük imparatorluk tipi.
- 5- Büyük imparatorluk tipi.

İlk üç plan tipi, simetrik olmayan hamam mekanlarının dolaşım modeline göre düzenlenmiş farklı versiyonlarıdır. Bu tipte olanlar genelde küçük kent hamamlarından oluşmaktadır. 4 ve 5 numaralı hamam tipleri ise, iki tarafa yerleştirilmiş mekanlardan müteşekkil, simetriye sahip olan, resmi ve görkemli imparatorluk hamamlarıdır. Bu yapılarda mimari elemanlar, sıcaklık mekanına yönelmiş olan merkezi eksenin iki yanına birbirinin aynı şekilde yansımaları ile oluşur. Küçük ve büyük imparatorluk tipi hamamlar olarak ikiye ayrılırlar. Aralarındaki fark hamam bloğu ile palaestra arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır [19].

Çizelge 4.1. Krencker'in dolaşım modeline göre hazırladığı plan tipolojisi (Tablo: Biçer)

Asimetrik plan tipi			
	Sıra tipi Halka tipi Yarım eksenli tip		
Simetrik plan tipi			
	Küçük imparatorluk tipleri Büyük imparatorluk tipleri		

Anadolu'daki Antik dönem hamamlarının plan tipolojileri üzerine çalışan bir diğer isim Andrew Farrington olmuştur [29]. Likya bölgesindeki Roma hamamlarını, mekansal konumlanışlarına göre inceleyen Farrington, bölgede dört tipte hamam planına rastlandığını belirtir [29].

- 1- Kısa eksen çevresinde dizilmiş simetrik dikdörtgen hamam hacimleri.
- 2- Bloklar halinde dizilmiş simetrik olmayan hamam hacimleri.
- 3- Sıra halinde dizilmiş hamam hacimleri.
- 4- Merkezi bir dikdörtgen salonun çevresinde bulunan hamam hacimleri.

Likya hamamlarında komşu yörelerin etkisinin olmadığını belirten Farrington, hamamları oluşturan mekanların kullanım tarzına göre iki tipin bulunduğunu söylemektedir. Bunlardan ilki hamamı kullananların bir odalar dizisinden geçerek ilerlemesi ve devamında aynı yoldan geriye başlangıç noktasına dönmeleri; ikincisi ise, hamamdakilerin dairesel bir rota izleyip geriye dönmeksizin başlangıç noktasına ulaşmalarıdır [29].

Antik dönemin hamam yapıları üzerine çalışan en önemli isimlerden biri hiç şüphesiz Fikret Yegül'dür. Anadolu'da yer alan Antik/Geç Antik dönem hamamlarının, "Hamam A" yapısı ile birlikte ele alındığı "karşılaştırmalı çalışma" bölümünde faydalanılan temel kaynak, Yegül'ün "Antik Çağda Hamamlar ve Yıkanma" [19] adlı eseri olmuştur. Yegül, Anadolu'da yer alan Antik dönem hamamlarının, simetrik ve asimetric plan tipi olarak iki başlık altında toplanabileceğini, ancak bölgesel koşullara göre bu iki tipin dışında ya da her iki tipten özellikleri olan hamam planlarının da oluşabileceğini söylemektedir [19].

- 1- Simetrik plan tipi
 - a- Çift sıra mekanlı tip
 - b- U biçimli salonu olan ya da ters dolaşımli tip
 - c- Palaestra ve hamamın aynı aks üzerinde birleştiği tip

2- Asimetrik plan tipi

- a- Sıralı tip
- b- Halka tipi
- c- Salonlu tip

Simetrik plana sahip olan hamamlar kendi içinde üç kısma ayrılmıştır. Bunlardan ilki “çift sıra mekanlı” tiptir. Bu tip soğuk birimlerden sıcak birimlere doğru giden bir aksın, her iki tarafına simetrik şekilde konumlanan hamam mekanlarından oluşmaktadır. Genelde bir palaestra ile başlar ve sıcaklık ile son bulur. Net ve akıcı bir plana sahiptir ve bu nedenle hareket etkisinden yoksundur [19]. Karşılaştırmalı çalışmada incelenen bu tipin hamamları; Humaytepe Hamamı (Milet), Liman Hamam–Gymnasium (Efes), Güney Hamamı (Laodikeia), Gymnasium Hamamı (Magnesia Ad Meandrum), Caracalla Hamam–Gymnasium (Ankara)’dır. Güney Hamamı (Laodikeia) yapısının, aksın her iki yanında da olan iki sıcaklık mekanına sahip olması, diğer hamamlardan farklı bir yönü olarak gözükmemektedir.

Simetrik plan tipi içinde yer alan bir diğer alt başlık “U planlı salona sahip” ya da “ters dolaşım modeli” olarak tariflenen plan tipidir. U planlı bir salon/koridorun -genelde soyunmalık/çok amaçlı salon olur- hamam bloğunu çevrelemesiyle oluşan bir tiptir. Bu tipte hamam bloğu ile palaestra arasındaki ilişki değişikliğe uğramaktadır. Aynı zamanda dolaşım modeli de değişmiştir. Palaestradan U biçimli soyunmalık/çok amaçlı salon mekanının kollarına geçilir ve buradan hamam bloğunun en ucunda yer alan soğukluk alanına ulaşılır. Daha sonra ters yönde dönülerek ısıtılmış salonlar dizisi başlar. Bu tipte, palaestradan soğukluk mekanına ve soğuk su havuzlarına ulaşmak güçleşmiştir [19]. En önemli örneği Doğu Hamam–Gymnasium (Efes)’dur.

Simetrik plan içinde yer alan diğer bir alt başlık ise, “hamam bloğu ile palaestra alanının aynı eksen üzerinde birleştiği” plan tipidir. Bu tipte, eksen üzerinde yerleşen simetrik salonlar dizisinin palaestra ile direk bağlantılıdır. Yan salonlardan hamam bloğuna girildikten sonra, sıcaklık mekanı ile

palaestra arasında yer alan soğukluk mekanına ve oradan da ısıtılmış odalara geçilir. Önceki alt başlıkların özelliklerini içinde barındıran bu tipin en önemli örneği İmparatorluk Hamam–Gymnasium (Sardis)’dur.

İncelediğimiz hamamlar arasında simetrik plan içinde ayrı bir yere sahip olan tek yapı Vergilius Capito Hamamı (Milet)’dır. Yapının Helenistik gymnasium ile Roma hamamı arasında bir geçiş tipi olduğunu görmekteyiz. Hamam bloğunun uzun eksenini boyunca kabaca simetrik bir planlamaya sahip olması nedeniyle, Anadolu’daki eksensel ve simetrik hamam yapılarının en erken örneğini teşkil ettiği düşünülmektedir [19].

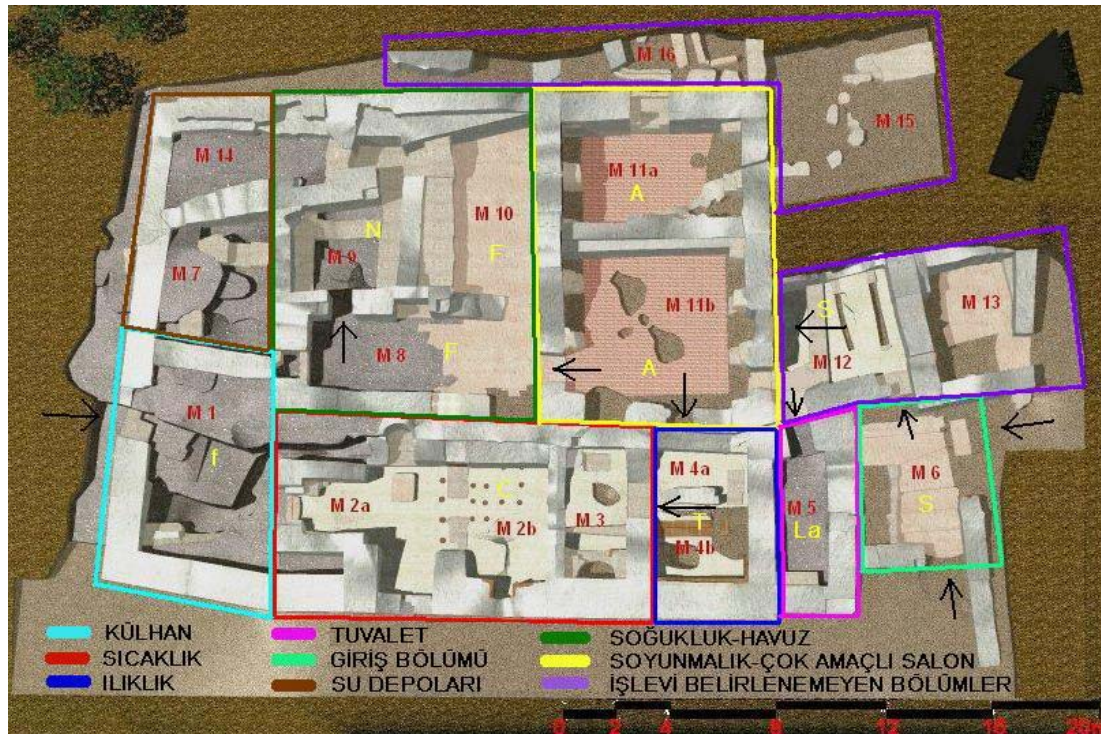
Anadolu’da çok sayıda kentte görülebilen ve “Hamam A” yapısının da temel plan özelliklerini yansıtan tip “asimetrik plan tipi” dir. Bu tipte planlama ve dolaşıma ilişkin alt başlıklar ve sınıflandırmalar oluşturabilmek oldukça zor bir durumdur. Ancak bu tipi kabaca alt başlıklara ayırmak gerekirse; “sıralı tip”, “halka tipi” ve “salon tipi” olarak bir sınıflama yapılabilir. Bölgelere ve plan özelliklerine göre bu başlık sayısı da arttırılabilir.

Asimetrik plan tipinin uygulanmasındaki en önemli neden arazinin getirdiği sınırlama ve güçlüklerden kaynaklanmaktadır [19]. Bu tip sıkışık bir düzene sahiptir ve diğer tip hamamların görkeminden yoksundur. Güney Kapısı Hamamı (Perge), Faustina Hamamları (Milet), E3 Hamamı (Duro Europos), Agora Hamamı (Side), Büyük Hamam (Aspendos), Geç Roma Hamamı (Didim), Hamam A (Hadrianoupolis), Topkapı Sarayı Bizans Hamamı (İstanbul), Amorium Hamamı (Amorium) asimetrik plana ait ilk iki tipin örnekleridir.

Asimetrik plan içinde “salon tipi” olarak tariflenen plan tipine, Dağlık Kilikya bölgesinde çok sık rastlanmaktadır. Bu tipte yapının ortasında geniş ve dikdörtgen bir salonun ya da galerinin bulunması söz konusudur. Bu mekana ısıtılan ve ısıtılmayan odalar sıralanır. Arazi koşullarının zor olduğu bölgelerde inşa edilen bu tip hamamların, genelde palaestra alanları

bulunmamaktadır. Palaestra mekanının gördüğü işlevi, kısmen de olsa yapının ortasında yer alan bu salonun yüklendiği ve bu bağlamda sosyal bir salon olarak kullanıldığı söylenebilir. 2B Hamamı (Anemurium) bu tipin en önemli örneğidir.

Restitüsyon ve restorasyon önerileri için temel önem arz eden bu bölümde, ele alınan örnek hamam yapılarının plan tipolojisine göre incelenmesi neticesinde, Hamam A (Hadrianoupolis) yapısının “asimetrik plan tipi” sınıfında olduğu görülmektedir. Bu plan tipi içinde mekansal kurgusu ve dolaşım modeli kıstas alınarak bakıldığında yapının, “sıra tipi” asimetrik plana uygun olduğu kanısına varılmıştır. Bu bağlamda dolaşım sisteminin, ısıtılmamış odalardan (soyunmalık/çok amaçlı salon ve soğukluk) ısıtılan odalara (ılıklik ve sıcaklık) doğru ilerlenip, aynı yol üzerinden geri dönülerek başlangıç noktasına varılması şeklinde olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 4.1. “Hamam A” yapısının mekansal kurgusu ve planı (Çizim: Biçer)

4.2.2. Plan elemanları

Karşılaştırmalı çalışmanın bu bölümünde Anadolu'da yer alan Antik dönem hamamlarının plan elemanları incelenmiştir. Geleneksel anlamda hamam mekanlarını oluşturan birimler soğuk, ılık ve sıcak hacimler ile bunlara bağlı ve bağımlı mekanların birlikteliğinden ibarettir.

Bu bağlamda bir Antik dönem hamamında; palaestra/gymnasium, soyunmalık/çok amaçlı salon (apodyterium/ambulacrum), soğukluk (frigidarium), ılıklik (tepidarium), sıcaklik (caldarium), külhan (praefurnium), tuvalet (latrina), giriş bölümü (vestibulum), su depoları gibi ana mekanlar ve bunlara eklenen soğukluk havuzu (natatio), halvet (laconicum), şeref salonu (Kaisersaal) ve bazilika (Basilica Thermanum) gibi yan birimler bulunabilir.

Palaestra/gymnasium

Anadolu'da palaestra alanları, Helenistik dönemden bu tarafa önemli bir yapı birimi olan gymnasiumların hamamlarla birleşmeleri neticesinde meydana gelen yeni mimari oluşumlardan biridir. Gymnasiumların atletizm alanı olma vasfı, Roma döneminde palaestralara geçmekle birlikte, çok işlevli olan bu mekanlarda, imparatorluk şeref salonları, konferans salonları, oditoryumlar, tuvalet mekanları, kütüphaneler bulunabilir [19].

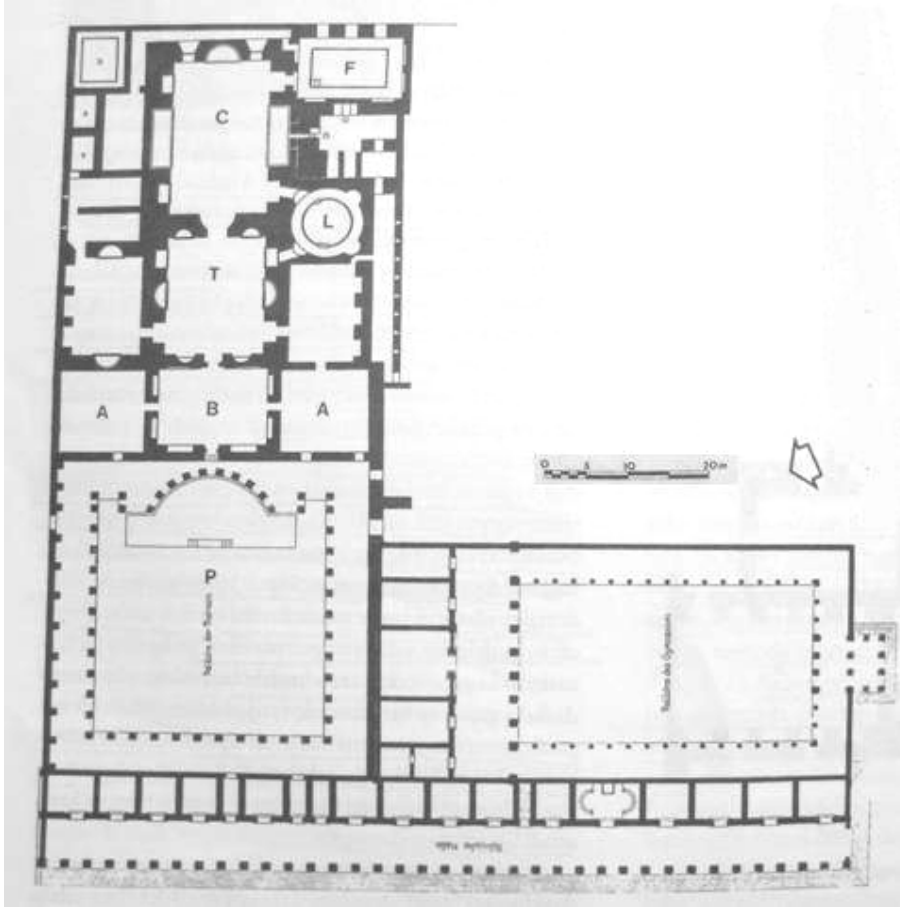
Genel itibariyle büyük hamam komplekslerinde görülen bir plan elemanı olan palaestralara, bazı küçük kent hamamlarında da rastlamaktayız. Bununla birlikte arazi koşullarının elvermediği ve fiziksel şartların zorladığı Kilikya gibi bazı dağlık bölgelerde palaestra alanları bulunmayabilir. Bu bölgelerde palaestra alanlarının gördüğü işlevi, hamamlar içine inşa edilen salon ya da koridor tipi hacimler kısmen de olsa üstlenmişlerdir.

M.S. 4. yy.'dan itibaren Anadolu'nun sosyo-ekonomik ve kültürel değerlerinin değişmesiyle birlikte, hamam ile palaestra/gymnasium arasındaki ilişkide farklılaşmaya başlamıştır. Hristiyan kültürünün etkisiyle yeni inşa edilen hamamlarda palaestra alanları yapılmaz olur. Mevcut palaestralar ise, başka fonksiyonel amaçlarda kullanılmak üzere elden geçirilir ya da tamamen gözden çıkarılırlar [19].

Karşılaştırmalı çalışma kapsamında incelediğimiz hamamlardan; Vergilius Capito Hamamı (Milet), Humaytepe Hamamı (Milet), Liman Hamam–Gymnasium (Efes), Doğu Hamam–Gymnasium (Efes), Güney Hamamı (Laodikeia), Güney Kapısı Hamamı (Perge), İmparatorluk Hamam–Gymnasium (Sardis), Faustina Hamamları (Milet), Caracalla Hamam–Gymnasium (Ankara) yapılarının şu ana kadar yapılan kazılar neticesinde palaestra alanlarına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Vergilius Capito Hamamı (Milet) yapısında palaestra ve gymnasium alanlarının bir arada olduğu görülmektedir (Bkz. Şekil 4.2). Hamam A (Hadrianoupolis) yapısında, hem mevcut arazi koşullarının gerekliliği hem de yapıldığı dönemin genel bir eğilimi olarak palaestra bulunmamaktadır. Palaestranın üstlendiği işlevi, sarı traverten döşeli sert zemine sahip, M 8 ve M 10 mekanlarının yüklendiğini söylemek mümkün olabilir.

Soyunmalık/çok amaçlı salon (apodyterium/ambulacrum)

Anadolu hamamlarının önemli mekansal parçalarından bir tanesi soyunmalık/çok amaçlı salon alanlarıdır. Duvarlardan çıkıntı yapan payandaların birbirlerine kemerlerle birleştiği mekanlar olarak göze çarparlar. Genellikle beşik tonoz örtü ile kapatılırlar. Büyüklüklerine göre çeşitli işlevlere hitap eden dikdörtgen formdaki bu salonlar, hamamın ısıtılan mekanları ile palaestra veya giriş bölümü arasındaki bağı kurarlar [19]. Bu salonlar genel olarak giyinip soyunma maksatlı işlev görmekle birlikte, dinlenmek ve hatta ebatları müsait olduğunda spor yapmak için dahi kullanılmışlardır.

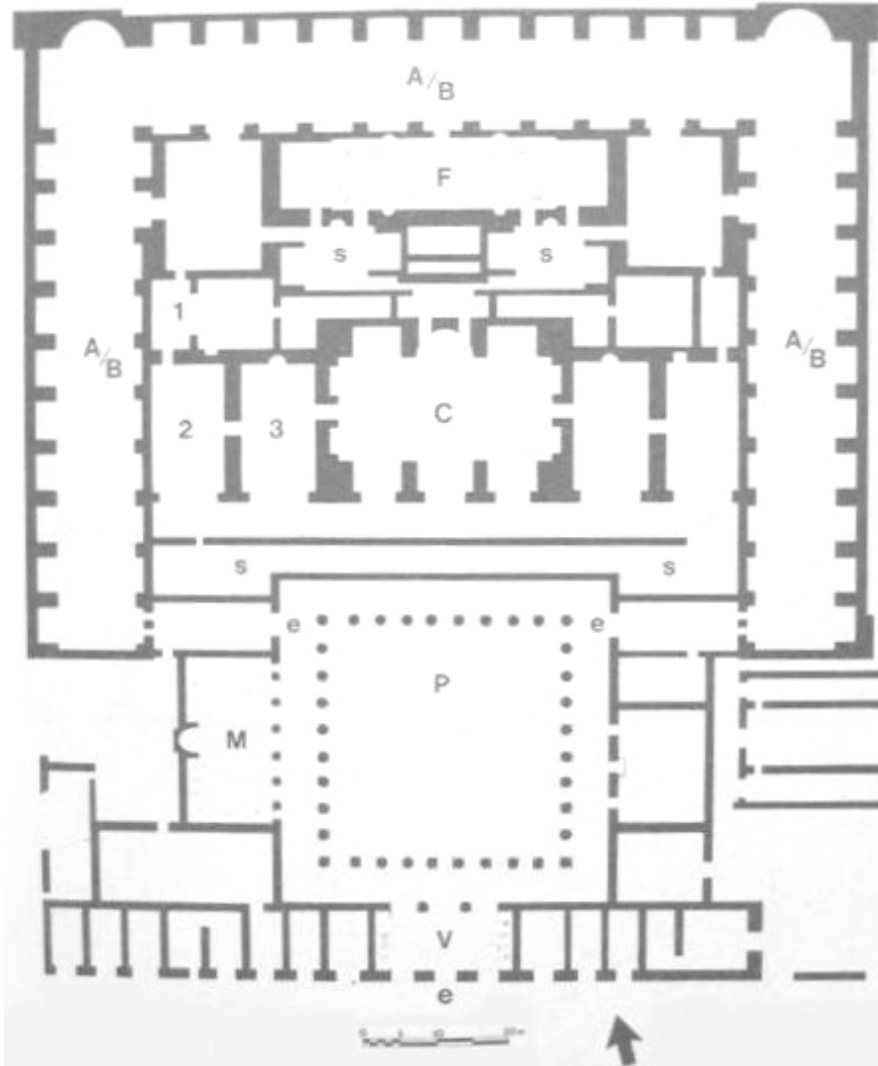

Şekil 4.2. Vergilius Capito Hamamı (Milet) planı [19]

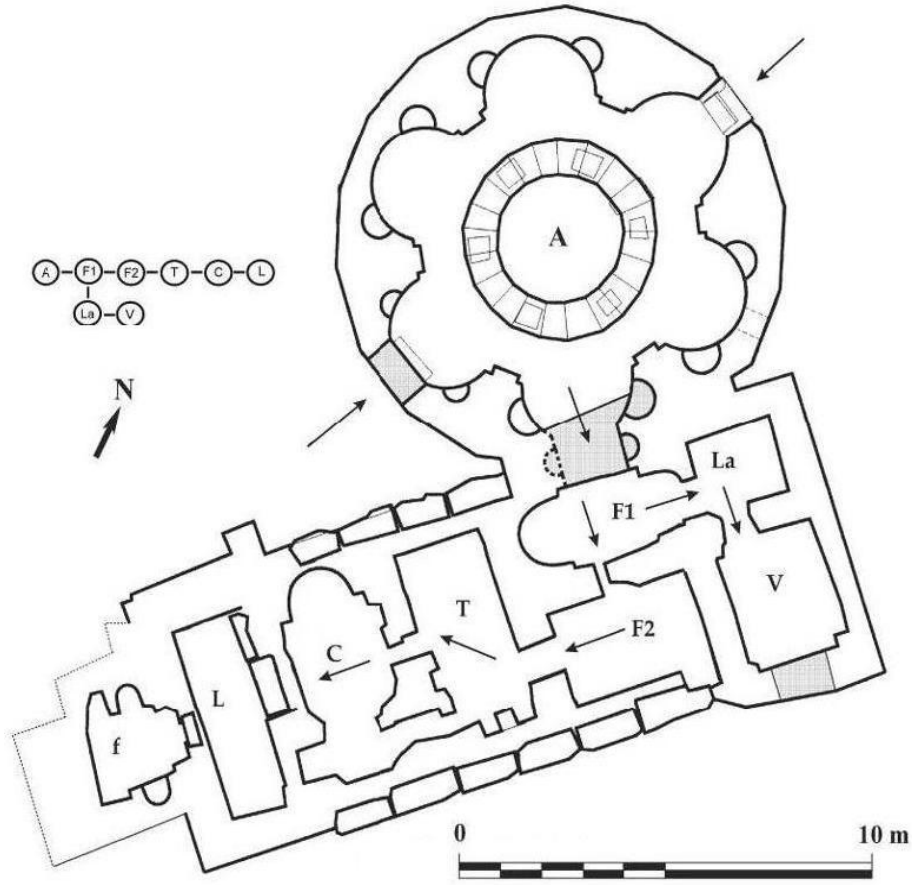
İncelediğimiz hamam yapılarında soyunmalık/çok amaçlı salon mekanları bulunmaktadır. Simetrik plan tipine sahip hamamlarda bu mekan, ana eksenin her iki tarafında da yer alır. Bu hamamlardan Humaytepe Hamamı (Milet) yapısında, palaestra ile arkada yer alan ısıtılan mekanlar arasında eksenin her iki yanında yer alan bölümler bazı kaynaklarda soyunmalık [32], bazılarında ise soğukluk olarak belirtilmiştir [19].

Doğu Hamam–Gymnasium (Efes) yapısında, soyunmalık/çok amaçlı salon hamam bloğunu U formunda sarar (Bkz. Şekil 4.3). Palaestra ile hamam bloğu arasındaki ilişki ters dolaşım oluşturacak şekilde bu bölümden sağlanır. Simetrik plana sahip Gymnasium Hamamı (Magnesia Ad Meandrum) yapısında soyunmalık tektir ve hamam bloğunun önünde, ondan dışarıya çıkıntı yapacak şekilde, dikdörtgen formunda uzanır.

Asimetrik plan tipine sahip hamamlarda, araziye göre bu mekanların form, ebat ve sayısı değişebilmektedir. Geç Roma Hamamı (Didim) yapısında soyunmalık, ortasında dört ayak ve yan duvarlar ile birlikte kubbenin taşındığı kare formunda bir mekandır. Amorium Hamamı (Amorium) yapısında ise, literatürde pek tanınmayan bir soyunmalık plan formu bulunmaktadır [22]. Çokgen formda olan bu bölüm, dikdörtgen formdaki hamam bloğuna dışarıdan eklenmiş gibi görülmektedir. Birbirinden farklı iki formun bir araya getirilmesi çalışması olarak çok ilginç bir yapıdır (Bkz. Şekil 4.4). Bu mekanın üst örtü sisteminin kubbe olduğu görülmektedir [22].

Şekil 4.3. Doğu Hamam-Gymnasium (Efes) yapısında hamam bloğunu saran U formu soyunmalık/çok amaçlı salon [19]

Şekil 4.4. Amorium Hamamı (Amorium) yapısında hamam bloğu soyunmalık ilişkisi [22]

Soyunmalık/çok amaçlı salonlara bağlı olabilen bazı odalar bulunabilir. Faustina Hamamları (Milet) yapısında, kemerle ayrılmış olan ve bazilikayı andıran apsisli bir salon vardır. Buranın heykellerle süslediği sanılmaktadır [19]. Pek çok hamamda buna benzer şekilde küçük nişler ve apsisler göze çarpmaktadır.

Bu salonların Anadolu ve doğuda, imparatorluğun diğer bölgelerine nazaran daha kapsamlı kullanıldıklarını, mekanların büyüklüğünün hamam hacminin tamamına oranlarının incelendiği çalışmalardan anlamaktayız [32]. Aynı zamanda Geç Antik dönemde, palaestra alanlarının kullanımdan düşmesinin de etkisiyle, bu gibi salonlar farklı işlevlere hizmet edecek şekilde daha yaygın kullanılmışlardır [32].

Hamam A (Hadrianoupolis) yapısında M 11 mekanı soyunmalık olarak kullanılan bölümdür (Bkz. Resim 4.1). Duvarlardan çıkıntı yapan taş payelerin, mekanın üst örtü sistemini oluşturan beşik tonozu taşıdığını anlamaktayız. Duvarları oluşturan moloz taş malzeme arasında, tek sıra üçlü tuğla kullanıldığını görmekteyiz. Duvar yüzeyinin stucco sıva ile kaplandığını, zeminin ise mozaik döşeme olduğunu saptamaktayız.

Resim 4.1. “Hamam A” yapısının soyunmalık mekanı (Fotoğraf: Biçer)

Soğukluk (frigidarium)

Hamamları oluşturan diğer bir mekansal birim soğukluk alanlarıdır. Hamamların ısıtılmamış mekanlarından olan bu bölüm, genellikle palaestra ile sıcaklık arasında yer alır. Sadece Doğu Hamam–Gymnasium (Efes) yapısında ters dolaşımdan kaynaklanan bir özellik olarak soğukluk, palaestra alanından en uzak noktaya yerleştirilmiştir. Genelde dikdörtgen bir yapıya sahip olan bu mekanlar, beşik tonozla kapatılırlar. Duvarlarda çıkıntı yapan payandalara pek rastlanmamakla birlikte, yüzeylerde derin nişler görülebilmektedir. Bu nişlerde genellikle çeşmeler, kurnalar ya da heykeller yer alır [19].

Soğukluk mekanlarının en önemli özelliklerinden bir tanesi, çoğunun soğuk su havuzuna (natatio) sahip olmasıdır. Simetrik plana sahip imparatorluk hamam yapılarında, bu havuzlar mekanın ortasında yer alırlar. Bazı hamamlarda ise, soğukluk mekanının kısa kenarına yerleştirilmişlerdir.

Güney Kapısı Hamamı (Perge) yapısında, soğukluk mekanının kısa kenarında yer alan havuz dışarıya bir apsisle çıkıntı yapmıştır [20]. Bazı hamamlarda ise, soğuk su havuzları soğukluğa bağlı ayrı bir oda olarak planlanmışlardır.

Küçük kent hamamlarında ve Geç Antik dönem hamamlarında soğukluk alanları, eskiye nazaran özelliklerini kaybetmiş mekanlar olarak göze çarpmaktadır. Yapılan araştırmalarda, Anadolu hamamlarının diğer bölgelere nazaran soğukluk alanının, hamamın daha az önemli bir hacmi olduğunu anlamaktayız. İtalya ve Yunanistan'da hamamın %10'dan fazla bir hacmi bu mekana ayrılırken, Anadolu'da bu oran %10'nun altında kalmıştır [32].

Bu çalışmada yer alan örnek hamam yapılarının hepsinde soğukluk bulunmaktadır. Hamam A (Hadrianoupolis) yapısında bu mekana karşılık gelen bölümlerin M 8 ve M 10 mekanları olduğunu tahmin etmekteyiz. Dikdörtgen forma sahip bu iki mekan, L oluşturacak şekilde bir araya gelmişlerdir. Zemini sarı traverten döşeli olan bu mekanın, soyunmalık bölümü ile görsel bağı sağlayan kemerli açıklıkları ve nişleri vardır. Ortalarında ise, M 9 mekanı bulunmaktadır. Bu mekanın soğukluğa bağlı soğuk su havuzu olarak kullanıldığını sanmaktayız.

Ilıklık (tepidarium)

Hamamların diğer bir mekansal birimi ilıklık alanlarıdır. Kısmen ısıtılan bu bölümler genelde soğukluk ile sıcaklık arasında yer alırlar ve onlara nazaran daha küçük mekanlar olarak tasarlanırlar.

ılıklik, her zaman için sıcaklık alanına nazaran daha az ısıtılan bir mekan olmuştur. Bu fark genelde duvardan ısıtma sisteminin kullanılmaması ya da sadece duvardan ısıtma yapılması sayesinde meydana gelmektedir [22].

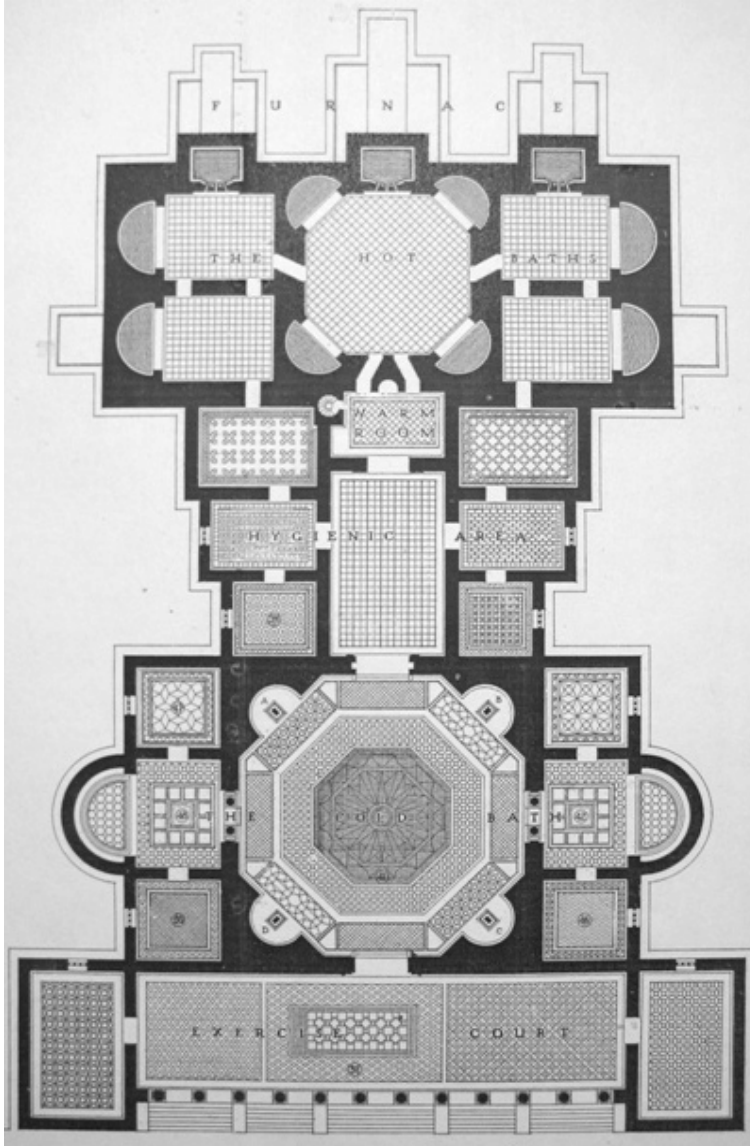
ılıklik alanları, genelde dörtgen formda olmakla birlikte, Roma Hamamı (Kaunos) yapısında yuvarlak formda ve küçük ebatlı bir mekan olduğunu anlamaktayız. Araştırmaya konu olan hamam yapıları içinde ılıklik olarak kullanıldığı bilinen mekanlar olmakla birlikte, bazı hamamlarda sıcaklığa bağlı yan odaların da bu maksatla kullanıldıkları tahmin edilmektedir [19].

İklimsel açıdan soğuk bölgelerde, hamamların sıcak ve soğuk mekanları arasındaki ısı farkını gidermek için ılıklik alanlarına daha fazla ihtiyaç duyulduğu muhakkaktır. Bu nedenle Anadolu, İtalya ve Yunanistan'daki hamamlarda, ılıklik mekanının tüm yapı hacmine oranı, Avrupa'daki hamamlara nazaran daha küçük değerler taşımaktadır [32].

Hamam A (Hadrianoupolis) yapısında alt kanatta yer alan ve alttan ısıtma sisteminin bulunduğu mekanlar yapının ısıtılan alanlarıdır. Bu bağlamda M 3 ya da M 4 gibi mekanların, ısıtılmayan alanlar ile sıcaklık arasında yer alan ve kısmen ısıtıldığını düşündüğümüz ılıklik bölümleri olabileceğini tahmin etmekteyiz.

Sıcaklık (caldarium)

Hamamların vazgeçilmez ana mekanı ve mevcudiyetlerinin sebebi hiç şüphesiz sıcaklık bölümleridir. Bu mekanların altında sıcak havanın dolaştığı ve cehennemlik katı olarak adlandırılan alanlar bulunur. Genel itibariyle sıcaklık mekanları, dikdörtgen bir plana sahiptir ve üst örtü sistemleri kubbe ya da tonozlar ile kapatılmışlardır. Hamam C (Antakya) yapısı, sekizgen formundaki sıcaklık mekanı ve çevresine yerleştirilen halvet hücreleri (Bkz. Şekil 4.5) ile, İslami dönem hamam plan şemasının ilk izlerini barındırır [33].

Şekil 4.5. Hamam C (Antakya) yapısının plan şeması [26]

Sıcaklık mekanlarının niş ve apsis düzeni, yapıların iç mimarisini etkileyen en önemli unsurdur. Mekan içinde yer alan nişler ve apsisli çıkıntılarda, sıcak su havuzları, küvetler, kurnalar gibi mimari öğeleri bulunur [19, 22]. Antik dönem hamamlarının sıcaklık mekanlarının ortasında göbek taşı ya da bir seki yer almaz. Ancak bazı hamamlarda, terleme odası olarak kullanılan halvet (laconicum) bölümleri bulunur. Bununla birlikte, sıcaklık mekanlarına bağlı odalarda olabilmektedir. Bunların sayısı ve ebatları yapının hacmine göre değişebilmektedir.

İncelenen hamam yapılarının hepsinde bir sıcaklık mekanı bulunurken, Güney Hamamı (Laodikeia) yapısında iki sıcaklık olduğu tespit edilmiştir [30]. Hamam A (Hadrianoupolis) yapısında M 2 mekanının sıcaklık mekanı olduğunu alttan ısıtma sisteminden anlamaktayız. Dikdörtgen bir forma sahip olan mekanın, kuzey duvarı içinde yarım dairesel formda bir niş bulunmaktadır. M 3 mekanının ise, sıcaklığa bağlı bir yan birim olarak kullanıldığını anlamaktayız. Bu mekanın güney bölümünde, alttan ısıtma kanalının devam ettiğini görmekteyiz. Mekanın kuzey bölümünde ise, bir küvet bulunmaktadır.

M 4 mekanının ise, kısmen ısıtıldığını düşünmekteyiz. M 2 mekanının külhan bölümü ile bağlantısı, mekanın batısında yer alan ve sonraki dönem kullanımlarında oluşturulan kapı açıklığından olmalıdır.

Genel olarak sıcaklık mekanları; M.S. 1. yy.'da yapılan hamamların %20'sinden fazlasını kaplarken, M.S. 4. yy.'dan itibaren bu oran %15'lere, M.S. 5. yy.'dan itibaren de %10'nun altına düşmektedir [32].

Külhan (praefurnium)

Hamamların bir diğer mekansal birimi külhan bölümleridir. Ocağın ve su kazanının yer aldığı bu mekanlar, aynı zamanda ısıtma sisteminin ana başlangıç noktası ve yakılacak olan malzemelerin depolandığı yerdir. Külhandan sıcaklığa kanallar vasıtasıyla ısı taşınır. Burada oluşturulan ateş, sadece hamamı değil, yıkanmak için kullanılan suları da ısıtır. Genelde hamam yapısının içinde çözümlenmiş olan bu mekanlar, özensiz düzenlemeleriyle farklı formlarda da bulunabilirler.

Hamam A (Hadrianoupolis) yapısında, M 1 mekanının külhan olduğunu tahmin etmekteyiz. Doğal kaya malzemenin taş duvarlarla birleşmesi ile oluşan özensiz yapısı ve doğusunda yer alan sıcaklık mekanına bitişik olması bu kanıyı güçlendirmektedir.

Tuvalet (latrina)

Hamamlarda yer alan diğer bir mekan tuvalet bölümleridir. Bu mekanlar pek çok hamam yapısında, girişe yakın yerde konumlanmışlardır [22]. Tuvalet alanlarının olduğu mekanlarda drenaj ve kanal sisteminin olması gerekir. Hamam A (Hadrianoupolis) yapısında tuvalet olarak kullanılan bir mekan olup olmadığı hususunda elimizde bir veri yoktur. Kazı toprağı içinden çıkartılmış olan tuvalet taşı parçasının, hamama mı ait olduğu, yoksa başka yapıdan gelen devşirme bir taş mı olduğu bilinmemektedir. Bununla birlikte, M 4 ya da M 5 mekanlarının bu maksatlar için kullanılmış olabileceğı düşünülebilir. İncelenen diğer hamam örneklerinde, bu mekanlara ilişkin çok fazla veri bulunamamıştır.

Su deposu

Son olarak incelediğimiz mekan birimi su depolarıdır. Bu mekanlara ilişkin elimizde çok fazla veri bulunmamaktadır. Bununla birlikte Hamam A (Hadrianoupolis) yapısında M 7 ve M 14 mekanlarının bu maksatla kullanılmış olabileceğı düşünülmektedir.

4.2.3. Taşıyıcı mimari elemanlar

Karşılaştırmalı çalışmanın bu bölümünde, hamamları oluşturan taşıyıcı mimari elemanlar incelenmiştir. Bu öğeler duvarlar, döşemeler, taşıyıcı sütunlar, payandalar, kemerler ve üst yapı taşıyıcılardan oluşmaktadır.

İncelenen yapıların temellerine ilişkin yeterli bilgi bulunamadığı için karşılaştırmalı çalışma tablosunda bu bilgiye yer verilmemiştir. Ancak Hamam A (Hadrianoupolis) yapısının M 9 ve M 12 mekanlarındaki temel kalıntılarından kısmen anlaşıldığı kadarıyla, yapı temellerinin mekan duvarlarını izler şekilde süreklilik arz ettiği anlaşılmaktadır.

Duvarlar

Duvarların malzeme çeşitliliği, yapıların boyutlarındaki değişkenlikler ve yapısal elemanların plan formlarının birbirine benzememesi nedeniyle, duvar kalınlıkları her yapı için farklılıklar arz etmektedir. Bu bağlamda duvarların sadece plansal yansımaları üzerinde durmakla yetinilecektir.

Anadolu'daki hamamların temel özelliğinden birisi, yapıya, kavisli mimari elemanlar ve duvarlardan ziyade çizgisel ve dik köşeli düzenlemelerin hakim olmasıdır. İkinci boyutta kavisli strüktürel eleman kullanımı genel itibariyle, mekanların kenarlarında yer alan apsisler ya da duvarların içi boşaltılarak oluşturulan nişler yoluyla olmaktadır [19].

Güney Hamamı (Laodikeia), Güney Kapısı Hamamı (Perge), 2B Hamamı (Anemurium), Hamam C (Antakya), Agora Hamamı (Side), Geç Roma Hamamı (Didim), Topkapı Sarayı Bizans Hamamı (İstanbul) yapılarında, mekanların bir kenarında bulunan ve kavisli bir formda duvar olarak dışarıya çıkıntı yapan apsisler bulunmaktadır. Diğer hamamlarda bulunan niş ve apsisler ise duvarlar içinde çözülmüştür. Kavisli elemanların duvar içinde çözümlendiği bölümlerde duvar kalınlıkları artmakta, dışarıya çıkıntı yapan apsisli bölümlerde ise, duvar kalınlığı değişmemektedir.

Amorium Hamamı (Amorium) yapısının soyunmalık bölümü ile Agora Hamamı (Side) yapısının soğukluk havuzu bölümü, çokgen formundaki mekanlar olarak, hamam bloğundan bağımsız ayrı bir birim gibi görünmektedir.

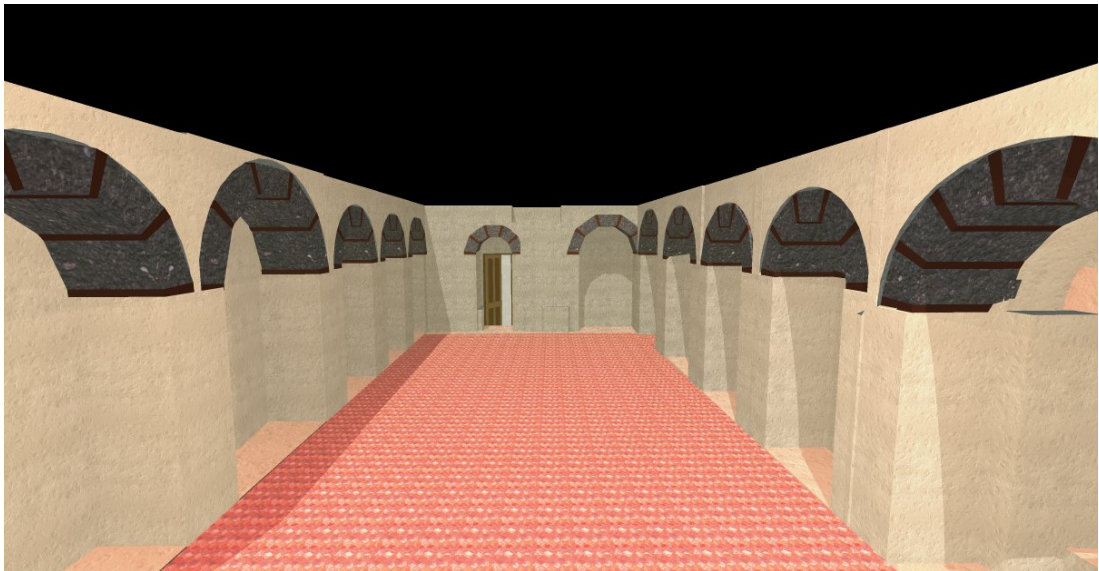
Hamam A (Hadrianoupolis) yapısında, plan bazında kavisli bir elemana, sıcaklık mekanının kuzey duvarı içine açılmış olan yarım daire formundaki bir niş dışında rastlanılmamaktadır. Yapının tüm duvar elemanları köşeli olarak birbirini kesmektedir.

Payandalar

Taşıyıcı duvarlardan dışarıya çıkıntı yapan ve üzerindeki kemer, tonoz gibi strüktürel elemanların taşınmasını kolaylaştıran payandalara, Antik/Geç Antik dönem hamamlarında genel itibariyle yapıların iç bölümlerinde rastlamaktayız.

Bu bölümde incelenen hamamlardan; Humaytepe Hamamı (Milet), 2B Hamamı (Anemurium), E3 Hamamı (Duro Europos), Hamam C (Antakya), Amorium Hamamı (Amorium) yapılarında payanda bulunmamaktadır. Diğer yapılarda ise, özellikle soyunmalık mekanlarında payandalara rastlanılmaktadır. Antakya ve Kuzey Suriye’de yer alan hamam yapılarında payandaların olmamasını ortak bir özellik olarak görmekteyiz.

Genelde dikdörtgen formda olan payandalar, mekan içlerinde sadece yapısal açıdan değil, işlevsel açıdan da önem arz ederler. Payandalar arasında kalan bölümler soyunma yerleri olarak kullanılmış, bazen de içlerine çeşme ve heykeller koyulmuştur.

Şekil 4.6. “Hamam A” yapısının soyunmalık bölümünde bulunan payanda ve payanda kemerlerinin rekonstrüksiyonu (Çizim: Biçer)

Taşıyıcı sütun ve arşitravlar

Hamam bloğu içinde çok sık kullanılsa da özellikle palaestra bölümlerinde ve giriş kısımlarında taşıyıcı sütun ve arşitravlar bulunur. Bu sütunların Geç Roma Hamamı (Didim) yapısının soyunmalık bölümünde kullanıldığını görmekteyiz. Genelde taş ya da mermer malzemeden inşa edilen bu sütunların, bölgesel özelliklere göre mimari farklar gösterdiğini anlamaktayız.

Zemin döşemeleri

Hamamların taşıyıcı döşeme birimleri, yapının cehennemlik bölümü ile sıcaklık mekanları arasında kalan yatay taşıyıcı elemanlardır. Genelde bu döşemeleri, tuğla ya da taş ayaklar (pilae) taşımaktadır. Bu taşıyıcıların üzerine büyük tuğla ya da taş malzemeden elemanlar yerleştirilir. Bunların üzeri konglemera ile örtülür. Bu konuya ilişkin detaylı bilgi hamamların ısıtma sisteminin anlatıldığı yapı tesisatı bölümünde verilecektir (Bkz. Bölüm 4.6).

Kemerler

Hamam yapılarında duvar ve payandalardan üst yapıya geçişi sağlayan ana eleman kemerlerdir. Kemerler genel itibarıyla nitelikli taş malzemeden inşa edilmişlerdir. Doğu Hamam–Gymnasium (Efes), İmparatorluk Hamam–Gymnasium (Sardis), Büyük Hamam (Aspendos) yapılarının kemerlerinde tuğla da kullanıldığı görülmektedir. Hamam A (Hadrianoupolis) yapısında yer alan kemerlerde taş ve tuğla malzeme bir arada kullanılmıştır (Bkz. Resim 4.2).

İncelenen hamam yapılarında kullanılan kemerlerin, Hamam A (Hadrianoupolis) yapısında da olduğu gibi beşik kemer olduğu anlaşılmaktadır. Güney Kapısı Hamamı (Perge) yapısında basık taş kemerlerin kullanıldığı da görülmektedir.

Resim 4.2. “Hamam A” yapısında bulunan kemerler (Fotoğraf: Kazı arşivi)

Üst yapı taşıyıcılar

Son olarak hamamların üst yapı taşıyıcıları araştırılmıştır. Genel olarak hamam yapılarının üzeri beşik tonozlar ile kapatılmıştır. Anadolu’da, puzzolan çimentolu Roma betonu teknolojisinin yeteri kadar bilinmemesi nedeniyle basit çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Haç tonozlar ender olarak, sadece kare planlı mekanların üzerinin örtülmesinde kullanılmıştır. Bu nedenle Anadolu hamamları, kapalı kompozisyonlu, dikdörtgen planlı, beşik tonoz örtülü olarak katı disiplinli bir mimari anlayışın ürünüdür [19].

Vergilius Capito Hamamı (Milet), İmparatorluk Hamam–Gymnasium (Sardis), Roma Hamamı (Kaunos), Agora Hamamı (Side) gibi yapıların bazı küçük odalarında ve geniş mekanlarında kubbe kullanıldığı tahmin edilmektedir.

Geç Roma Hamamı (Didim) yapısının soyunmalık bölümünün tavanı, duvarlar ile birlikte dört kare ayağa oturur. Tavanın merkezdeki bölümünde bir kubbe ve onun çevresindeki alanların ise tonozlar ile kapatıldığı anlaşılmaktadır [19].

Hamam C (Antakya) ve Amorium Hamamı (Amorium) yapılarının ana mekanlarının üzerinin kubbe ile kapatıldığı düşünülmektedir [22, 26]. Kubbe ve tonozları oluşturan yapı malzemesi genel itibariyle taş ya da tuğla malzemeden teşekkül etmiştir.

Hamam A (Hadrianoupolis) yapısının üst örtü sistemine ilişkin kesin yargılarda bulunmak oldukça zor bir durumdur. Bununla birlikte yapının M 11 mekanının üzerinin beşik tonoz ile kapatılmış olduğunu, duvarın üst noktasındaki izlerden anlamaktayız. Yapının diğer mekanlarının üzerinin de aynı şekilde tonozlarla kapatıldığını sanmaktayız.

4.2.4. Taşıyıcı olmayan mimari elemanlar

Karşılaştırmalı çalışmada inceleyeceğimiz taşıyıcı olmayan mimari elemanlar; nişler, apsisler, pencere ve kapı açıklıkları, havuzlar, küvetler, çeşmeler, oluklar, dekoratif süsleme öğeleri ve silmelerdir.

Nişler

Nişler hamam yapılarının en çok kullanılan mimari öğeleridir. Dörtgen ya da yarım daire şeklinde duvar içine oyulmuş nişler bulunmaktadır. Özellikle ısıtılan bölümlerde çok sık kullanılırlar. Nişler genel itibariyle soyunma yeri olarak kullanıldığı gibi, içine küvet, kurna, çeşme, heykel gibi öğelerde yerleştirilebilir. İncelemeye konu olan hamamlar arasında; Vergilius Capito Hamamı (Milet), Humaytepe Hamamı (Milet), Güney Hamamı (Laodikeia), Gymnasium Hamamı (Magnesia Ad Meandrum), İmparatorluk Hamam–Gymnasium (Sardis), Faustina Hamamları (Milet), Caracalla Hamam–

Gymnasium (Ankara), 2B Hamamı (Anemurium), E3 Hamamı (Duro Europos), Hamam C (Antakya), Agora Hamamı (Side), Geç Roma Hamamı (Didim), Hamam A (Hadrianoupolis), Topkapı Sarayı Bizans Hamamı (İstanbul), Amorium Hamamı (Amorium) yapılarında yarım daire formunda nişler, mekanların duvarları içine gömülecek şekilde yapılmışlardır. Bunlardan bazıları mekanın kısa kenarı boyunca dışarıya çıkmayacak şekilde yer almaktadır. Boyutları geniş olan bu nişler/apsisler havuz olarak kullanılmışlardır. İncelediğimiz tüm hamam yapılarında payeler ve duvarlar arasında kalan ve üzeri kemerli dörtgen nişler bulunmaktadır.

Hamam A (Hadrianoupolis) yapısında tespit edilen nişlerden, sıcaklık bölümünde yer alan küçük yarım daire formundaki niş tektir (Bkz. Resim 4.3). Bu nişin içinde muhtemelen bir çeşme ya da kurna olduğunu tahmin etmekteyiz. Diğer nişler ise, dörtgen formundadır ve yapının ısıtılmayan bölümlerinde bulunurlar. M 8 mekanında yer alan nişlerden bir tanesinin döşemesi, “opus sectile” adı verilen ve yıldız şeklinde kesilmiş mermer parçalardan oluşan, geometrik bezemeli bir zemine sahiptir.

Resim 4.3. “Hamam A” yapısında bulunan niş (Fotoğraf: Kazı arşivi)

Apsisler

İncelediğimiz yapıların bazılarında apsisler kullanılmıştır. Apsisler, yapı içinde mekanı rahatlatan ve yönlendirmeyi sağlayan mimari elemanlardır (Bkz. Şekil 4.7). Hamamlarda genellikle su havuzu veya kült salonları olarak kullanılmışlardır.

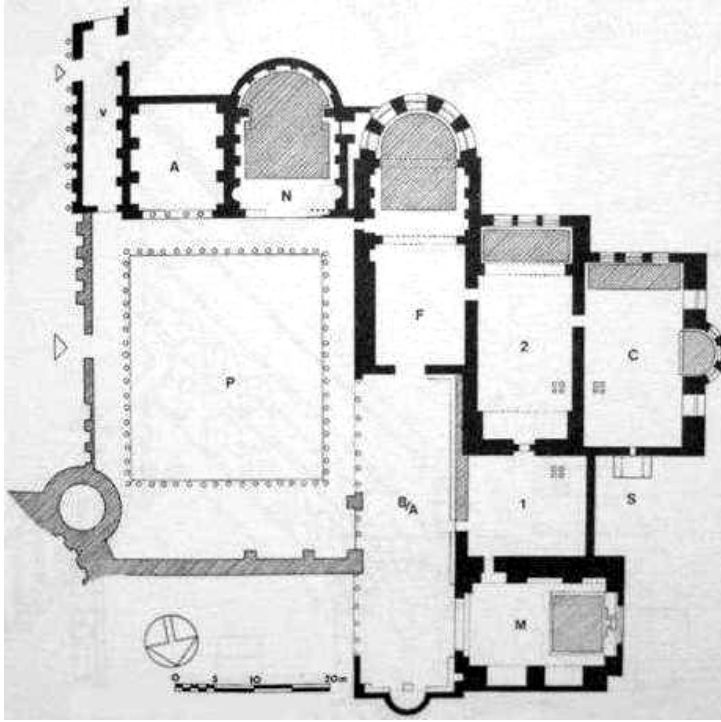
Bir mekanın kenarı boyunca yarım daire şeklinde oluşan apsislerin iki türü tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi, derin duvar içine gömülen apsisler; ikincisi ise, dışarıya aynı formda çıkıntı yapan apsislerdir.

Mekanın kısa kenar duvarı içinde gömülen apsisli hamam örnekleri; Doğu Hamam–Gymnasium (Efes), İmparatorluk Hamam–Gymnasium (Sardis), Faustina Hamamları (Milet), Caracalla Hamam–Gymnasium (Ankara), E3 Hamamı (Duro Europos), Geç Roma Hamamı (Didim), Topkapı Sarayı Bizans Hamamı (İstanbul), Amorium Hamamı (Amorium) yapılarıdır.

Duvardan dışarıya çıkıntı yapan apsisli hamamlar ise; Güney Hamamı (Laodikeia), Güney Kapısı Hamamı (Perge), Faustina Hamamları (Milet), 2B Hamamı (Anemurium), Hamam C (Antakya), Agora Hamamı (Side), Geç Roma Hamamı (Didim), Topkapı Sarayı Bizans Hamamı (İstanbul) yapılarıdır. Hamam A (Hadrianoupolis) yapısında apsis bulunmamaktadır.

Kapı ve pencereler

Kapı ve pencere açıklıkları hususunda yeterli bilgi bulunmamakla birlikte, hamamların mekanlarının, işlevsel kullanıma göre dışarıya açıldığını bilmekteyiz. Isıtılmayan mekanlar yapım teknolojisinin de getirdiği yeniliklerle dışarıya daha çok açılmışken, ısıtılan mekanlarda dışarıya açılma olabildiğince azaltılmıştır. Hamam A (Hadrianoupolis) yapısında pencere boşluğu olarak nitelendireceğimiz alan, soyunmalık olarak kullanıldığını düşündüğümüz M 11 mekanının kuzey duvarında yer almaktadır.

Şekil 4.7. Güney Kapısı Hamamı (Perge) yapısında dışarıya çıkıntı yapan apsisler [19]

Havuzlar ve çeşmeler

Hamam yapılarında suyu tutan ve kontrol altına alan mimari öğeler; havuz, küvet, kurna, çeşme, oluk gibi elemanlardır.

Havuzlar hamama gelen insanların rahatlaması için yapılan önemli mimari elemanlardır. Soğuk ve sıcak mekanlarda havuzlar olabilir.

Soğuk su havuzları “natatio” olarak adlandırılır. Anadolu’da yer alan hamam yapılarında üç tipte kullanılmışlardır. Büyük imparatorluk hamamlarında, soğukluk mekanının ortasına gelecek şekilde, simetrik plana uygun konumlanan havuzlar ilk kullanım modelidir. Bu havuzlar dikdörtgen formda olup, kısa kenarları dairesel bir şekilde sonlanmaktadır. Bu tipe ait hamamlar; Liman Hamam–Gymnasium (Efes), Doğu Hamam–Gymnasium (Efes), İmparatorluk Hamam–Gymnasium (Sardis), Faustina Hamamları (Milet), Caracalla Hamam–Gymnasium (Ankara) yapılarıdır.

Diğer bir model, soğukluk mekanının bir kenarında bulunan ve ama mekan içinde çözümlenen havuz öğeleridir. Bunlar bir nevi büyük küvetler olarak konumlanmışlardır. Bazı durumlarda bu kısa kenar yarım daire şeklinde bir form oluşturabilir. Bu tipe ait hamamlar; Güney Kapısı Hamamı (Perge), Faustina Hamamları (Milet), 2B Hamamı (Anemurium), Geç Roma Hamamı (Didim), Topkapı Sarayı Bizans Hamamı (İstanbul) yapılarıdır.

Soğukluk bölümü ve soğuk su havuzları arasındaki mekansal ilişkide öngörülen son model ise; havuzun soğukluğa direkt bağlı farklı bir mekanda çözülmesi ile oluşan tiptir. Bu tipe ait hamamlar; Humaytepe Hamamı (Milet), Güney Kapısı Hamamı (Perge), Faustina Hamamları (Milet), Agora Hamamı (Side), Hamam A (Hadrianoupolis) yapılarıdır.

İncelenen yapılar arasında Faustina Hamamları (Milet), soğuk su havuzlarının konumlanışına ait yukarıda bahsedilen üç tipinde içinde yer almaktadır. Güney Kapısı Hamamı (Perge) yapısında; hem soğukluk mekanının apsise sahip kısa kenarında soğuk su havuzu bulunurken, hem de soğukluk ve soyunmalık mekanlarına bağlı iki bölümde soğuk su havuzu yer almaktadır (Bkz. Şekil 4.7). Humaytepe Hamamı (Milet) yapısında, iki adet olan soğukluk alanının her biri için ayrı mekanda çözümlenmiş birer havuz vardır.

Vergilius Capito Hamamı (Milet) yapısında soğuk su havuzu, palaestra içinde çözümlenmiştir. İncelenen yapılar arasında bu tek bulunmaktadır. Diğer küçük yapılarda soğuk su havuzu bulunmamakla birlikte, duvar içine açılan nişlerde küçük küvetler, kurnalar ve çeşmeler aracılığıyla su ögesi, soğukluk mekanına dahil edilmeye çalışılmıştır.

Hamam A (Hadrianoupolis) yapısında soğukluk ya da çok amaçlı salonlar olduğunu düşündüğümüz M 8 ve M 10 mekanları arasında yer alan ve bu mekanlara bir açıklıkla direkt bağlanabilen M 9 odasının soğuk su havuzu

olduğunu tahmin etmekteyiz. Bu mekan içinde yer alan ve su giderini sağlayan künkler bu savımızı güçlendirmektedir.

Havuzların kullanıldığı bir diğer mekan sıcaklık bölümleridir. Sıcaklığın ana mekanları içinde yer alan havuzlar, genel itibariyle küvetler olarak kullanılmışlardır. Mekanın bir kısa kenarı boyunca ya da duvarlar içine gömülmüş dikdörtgen veya yarım daire niş ve apsislerin küvet olarak kullanılmaları yaygın bir durumdur. Faustina Hamamları (Milet) yapısının sıcaklık bölümünde, bir kısa kenar boyunca dışarıya çıkıntı yapan apsis, sıcak su havuzu olarak kullanılmıştır. Hamamların bazılarında ise, sıcaklığa bağlı yan odaların belli bölümlerinin bu maksatla kullanıldığını sanmaktayız. Humaytepe Hamamı (Milet), Güney Kapısı Hamamı (Perge), Caracalla Hamam–Gymnasium (Ankara), E3 Hamamı (Duro Europos), Hamam A (Hadrianoupolis) yapıları bunlardan bazılarıdır.

Faustina Hamamları (Milet), 2B Hamamı (Anemurium), Geç Roma Hamamı (Didim) gibi yapılarda, ılıklik mekanlarının bir bölümünde havuz ve küvet gibi mimari elemanların olduğu görülmektedir.

Hamam A (Hadrianoupolis) yapısının sıcaklık bölümünün kuzey duvarı içinde, yarım daire formundaki niş içinde bir küvet olduğunu düşünmekteyiz. Aynı zamanda sıcaklığa bağlı olan M 3 mekanı içinde bir küvet bulunmaktadır. Bu öğeler havuzlar kadar büyük olmadığı için küvet niteliğinde görülmektedir.

Çeşmeler konusunda detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Bununla birlikte tezyini açıdan zengin olduğu düşünülen çeşme öğelerinin, Anadolu'da ve doğuda yaygın olarak görülen, bağımsız nymphaeum yapıları ile yakından ilişkili oldukları görülmektedir. Güney Kapısı Hamamı (Perge) yapısında bulunan M odası, duvar çeşmesi ve havuz düzenlemesinin önemli bir örneğidir [19].

Silmeler

Mimari açıdan arkeolojik kalıntı halinde olan örnek aldığımız hamam yapılarının üst bitişlerine ilişkin elimizde çok fazla veri bulunmamaktadır. Bu nedenle saçak silmeleri hususundaki bilgilerimiz tipoloji oluşturacak seviyede yeterli değildir. Hamam A (Hadrianoupolis) yapısına ait olduğu düşünülen silme örnekleri, yapının mevcut durumuna ilişkin hazırlanan proje detayları bölümünde verilmiştir (Bkz. EK-1).

Dekoratif süslemeler

Hamam yapılarının en önemli unsurlarından birisi, iç mekanların dekoratif süslemeleridir. Bu süslemelerde en çok kullanılan öge heykellerdir. Hamamlarda heykeltıraşlık düzenlemelerin M.Ö. 1. yy.'dan itibaren başladığı bilinmektedir. M.S. 2. yy.'dan itibaren heykeltıraşlık düzenlemeleri değişime uğramış, M.S. 4. yy.'dan itibaren ise hemem hemen ortadan kalkmış ve başka yapılardan derlenen heykeller hamamlarda kullanılmaya başlanmıştır [20]. Güney Kapısı Hamamı (Perge) yapısından çıkan eserler arasında, genellikle orijinaleri Antik dönemin ünlü heykeltıraşlarına mal edilen tanrı ve tanrıça heykelleri çoğunluğu oluşturmaktadır. Az sayıda da portre heykelleri bulunmaktadır. Hamam A (Hadrianoupolis) yapısında heykeltıraşlık eserleri adına ele geçen bulgulardan bir tanesi; M.S. 2. yy.'ın ikinci yarısına tarihlenen, muhtemelen Ares tanrısına ait olduğu tahmin edilen, bronz malzemeden yapılmış insan figürünü kol parçasıdır [6]. Elimize geçen diğer bir önemli veri ise, M 4a mekanının zeminine yazı izleri çıkmış olan bir heykel kaidesinin varlığıdır. Kaide bulunamamıştır [5].

Yapılarda kullanılan bir diğer dekoratif öge mozaik zeminlerdir. İncelenen yapılar arasında; 2B Hamamı (Anemurium), Hamam C (Antakya), Hamam A (Hadrianoupolis) yapılarının bazı mekanlarının mozaik döşemeli olduğunu bilmekteyiz. Diğer yapıların zeminlerinde ise, mozaik kullanılıp kullanılmadığına ilişkin elimizde kesin veriler yoktur. Bu hamamlarda

geometrik bezemeli mozaik süslemeler kullanılmıştır. Özellikle Antakya ve Kuzey Suriye’de yer alan yapıların zeminlerinde tezyini açıdan çok zengin ve kaliteli mozaiklerin bulunduğunu görmekteyiz. Hamam C (Antakya) yapısında yer alan mozaiklerin M.S. 4. yy.’da yapıldığı anlaşılmaktadır [26, 33]. Hamam A (Hadrianoupolis) yapısının M 11 mekanında yer alan mozaik döşemenin kalitesi ve niteliği, kentin diğer yapılarında bulunan örneklerde de sık rastlanan bir durumdur. Bu açıdan Hadrianoupolis kenti, bölge için önemli bir yer konumundadır.

4.2.5. Yapı malzemesi

Bu bölümde Anadolu’da yer alan Antik/Geç Antik dönem hamamlarının duvar, zemin ve üst yapılarının malzeme analizleri yapılacaktır.

Duvar malzemeleri

Hamamların duvar yapılarında kullanılan ilk malzeme taştır. Taş işçiliği bölgesel biçimlere ve çeşitlemelere sahiptir. “Hamam A” yapısı gibi alçakgönüllü hamamlarda, yapının tümünün düzensiz işlemeli taş bloklarla yapıldığını çok sık görmekteyiz. Sadece yapının en önemli noktalarında (giriş, kemer) düzgün taş örgüsü ya da kesme taşlardan oluşan duvar tekniği kullanılabilir [19].

Genelde düzgün olmayan taşlarla örülen duvar yüzeylerinin stucco sıva ya da mermer levhalarla kaplandığını anlamaktayız. Güney Kapısı Hamamı (Perge) ve Roma Hamamı (Kaunos) yapılarında, birincil duvarlar ve taşıyıcı elemanlarda dörtgen kesme taş, ikincil duvarlarda ise, düzensiz dere taşı kullanılmıştır. Güney Hamamı (Laodikeia) yapısında, düzgün kesilmiş ince yonu kesme taşlar büyük bloklar halinde yer alır. Vergilius Capito Hamamı (Milet), Humaytepe Hamamı (Milet), Liman Hamam–Gymnasium (Efes), Doğu Hamam–Gymnasium (Efes), İmparatorluk Hamam–Gymnasium (Sardis) yapılarında her niteliğe sahip taşlar duvarlarda kullanılmıştır. Yapının

ana duvarları, payanda ve kemerlerinde büyük boy ince yonu kesme taşlar, taşıyıcı özelliği olmayan kesimlerde küçük dörtgen bloklar ya da çok küçük kare biçiminde kesilmiş moloz taşlardan oluşan bir sistem uygulanmıştır [19].

Liman Hamam–Gymnasium (Efes), Doğu Hamam–Gymnasium (Efes), İmparatorluk Hamam–Gymnasium (Sardis), Büyük Hamam (Aspendos), Hamam A (Hadrianoupolis), Topkapı Sarayı Bizans Hamamı (İstanbul) yapılarında yükleri hafifletmek için tuğla malzemede kullanılmıştır. Özellikle Geç Antik dönem yapılarında ekonomik nedenler ve biçimsel kaygılar nedeniyle, duvarlar içinde 2 veya 3 sıra tuğla malzemenin kullanılması çok sık rastlanan bir durumdur. Hatta bu özellik bir üslup birliği oluşturarak sonraki medeniyetlerin yapım tekniklerine kadar yansıdığını görmekteyiz.

Yapıların kemerlerinde genel olarak kesme taş kullanılmakla beraber, Hamam A (Hadrianoupolis) yapısında olduğu gibi taşlar arasına tuğla malzemede koyulabilmektedir.

İmparatorluk Hamam–Gymnasium (Sardis) yapısında olduğu gibi kemerlerin tamamen tuğladan örüldüğü örneklerde vardır.

Üst yapı malzemeleri

Genel olarak tonoz malzemeleri, bölgesel koşullara ve ekonomik nedenlere göre farklılıklar arz edebilmektedir. Güney Hamamı (Laodikeia), Güney Kapısı Hamamı (Perge), Roma Hamamı (Kaunos) yapılarında duvarlarda olduğu gibi tonozlarda da kesme taşlar kullanılmıştır. Bu kesme taşların arka yüzeyi ise, harç ağırlıklı küçük moloz taşlar ile doldurulmuştur.

Genellikle yapı tonozlarının, tek merkeze göre yerleştirilmiş masif tuğla plakalardan oluşturulduğunu görmekteyiz. Bu sayede yapının yükü hafifletilmiş olmakla birlikte aynı zamanda ekonomik açıdan da avantaj sağlanmış olur.

Bu bağlamda duvar, kemer, tonoz gibi taşıyıcı elemanların malzeme seçiminde temel olarak, ağırlık ve yük taşıma kapasiteleri ile sağlamlık ve hiyerarşik kademelenme ilişkileri göz önünde tutulmuştur [19].

Zemin malzemeleri

Hamam yapılarının zemin malzemeleri, en çok tahrip edilen ve sonraki zamanlarda başka amaçlar için kullanılmış olan malzemelerdir. Zemin döşemeleri mekanların fonksiyonel yapısına göre farklılıklar gösterebilir.

Genellikle en prestijli mekanların zeminlerinde, Hamam A (Hadrianoupolis) yapısının M 11 bölümünde olduğu gibi mozaik kullanılmıştır. Özellikle Antakya ve Kuzey Suriye bölgelerinde bu kullanım çok yaygın ve gelişmiştir [33].

Hamamların ısıtılan mekanlarında konglemera zemin üzerine mermer, taş ya da tuğla kaplamalar görülebilmektedir. Sirkülasyonun bol olduğu ve sportif amaçlar için kullanılan mekanlarda ise, dayanıklı malzeme olarak taşların kullanımı ağırlıktadır.

Hamam A (Hadrianoupolis) yapısının ısıtılmayan mekanlarında yerli sarı traverten döşeme göze çarpmaktadır. Genelde kullanılan malzemelerin yerel olmasına dikkat edildiğini anlamaktayız.

İncelediğimiz hamam yapılarının tamamının arkeolojik kalıntı olması nedeniyle, kullanım sonrası dönemlerden itibaren yapı malzemeleri sökülüş ve başka inşa edilen binalar için kullanılmıştır [33]. Bunun en iyi örneğini Hamam C (Antakya) yapısında görmekteyiz. Hamamın olduğu bölge terk edilip kullanımdan düştükten sonra, yapıya ait malzemeler başka binalarda kullanılmak üzere sökülüştür [26].

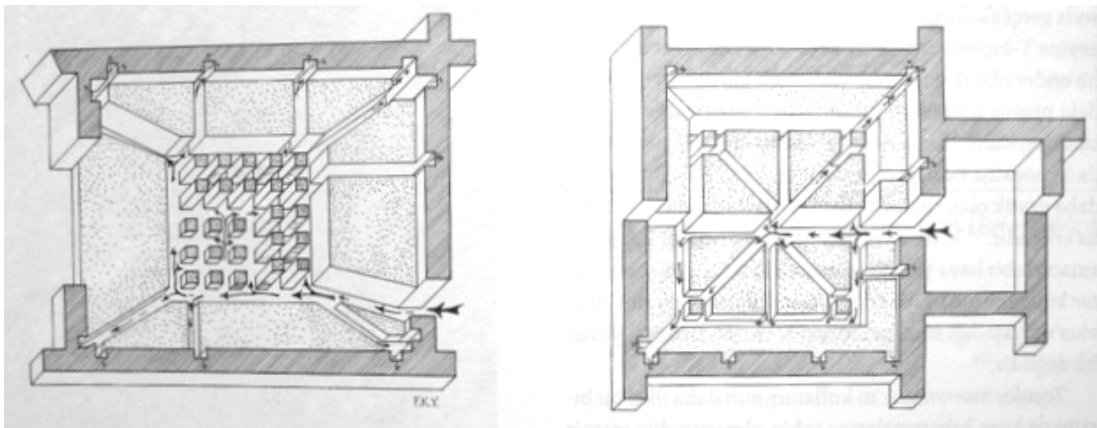
4.2.6. Yapı tesisatı

Hamamların yapı tesisatını ısıtma ve su sistemleri olarak ikiye ayırmak mümkündür.

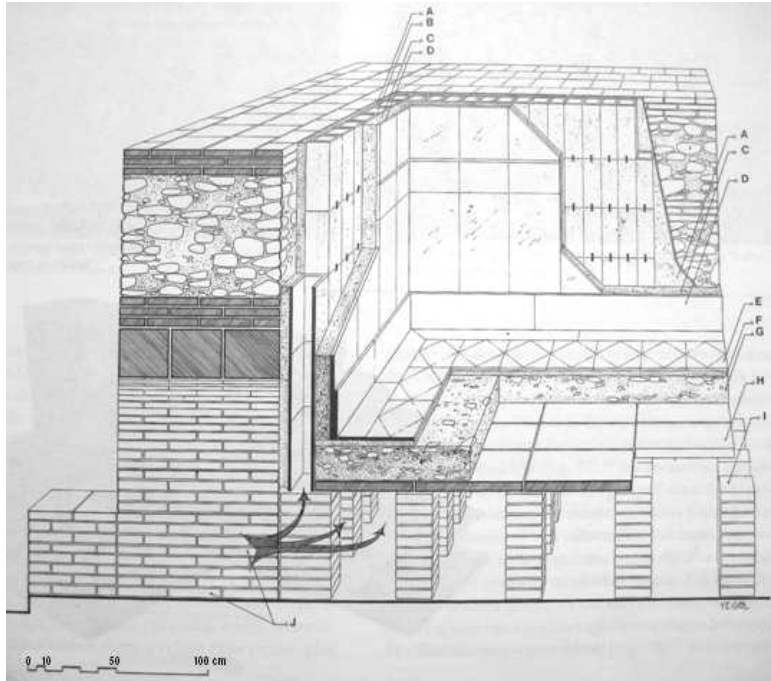
Isıtma tesisatı

Isıtma tesisatının başlangıç noktası, külhan ve ocağın yer aldığı mekandır. Bu mekanda ateş yakılır ve ısınan hava, hamamın ısıtılan bölümlerini kanallar aracılığıyla dolaşır. Ayrıca ateşin üst bölümünde, içlerinde su olan kazanlar bulunur ve burada ısıtılan su hamamın mekanlarına ulaştırılır. Bu mekan aynı zamanda odun, kömür, bitki gibi yakıtların depolandığı yerdir.

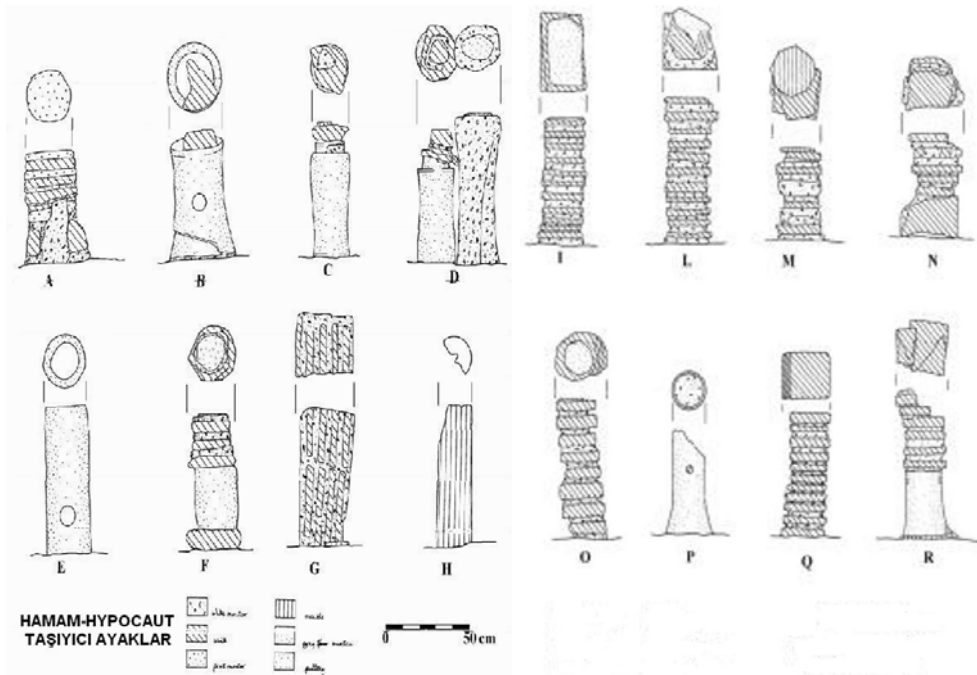
Hamamlarda sıcak hava, ısıtılan mekanlar olan sıcaklık ve ılıklik alanlarının altında yer alan boşluklarda dolanır. Bu boşluklu alana hamamın cehennemlik bölümü denir. Alttan ısıtma sistemine ilişkin en erken veriler, Pompeii'deki Stabia hamamlarından (M.Ö. 2. yy.) ve Olympia'daki Yunan hamamlarından (M.Ö. 1. yy.) gelmektedir [19]. Bununla birlikte Roma yapı tekniği bu sistemi en üst seviyeye taşımıştır. Vitruvius, zemin yüzeyinin ocağa doğru eğimli yapılmasını ve böylece ısının yapı altında daha çabuk ve kolay yayılabileceğinden bahseder [34].

Şekil 4.8. Sütunlu ve kanallı alttan ısıtma sistemi [19]

Şekil 4.9. Roma hamamlarının alttan ısıtma sistem şeması [19] a) Kireç harç b) Tubuli c) Tuğla kırığı ve harç d) Mermer duvar kaplaması e) Taban döşemesi f) Döşeme altı harcı g) Beton taban harcı h) Büyük tuğla (bipediales) i) Tuğla ayaklar ve sütunlar (pilae) j) Ocak (praeefurnium)

Şekil 4.10. Roma hamamlarının cehennemlik bölümünde kullanılan taşıyıcı ayak (pilae) örnekleri [22]

Yapının cehennemlik katı içinde sıcaklık döşemesini taşımak için farklı teknikler uygulanmıştır. Bu teknikler sütunlu ve kanallı alttan ısıtma sistemleridir (Bkz. Şekil 4.8). Bazı durumlarda her ikisinin karışık olarak kullanıldığını da görmekteyiz.

İlk sistemin temel ögesi pilae olarak adlandırılan sütunlardır. Bu sütunlar farklı formda ve farklı malzemeden oluşabilmektedir (Bkz. Şekil 4.10). Genellikle 65-100 cm. yüksekliğinde olan bu taşıyıcı ayaklar üzerinde, 20-40 cm. kalınlığında sıcaklık zemin döşemesi (suspensura) bulunur. Taşıyıcı ayakların üzerine ilk olarak tuğla ya da taş levhalar konulur. Bunun üzerine konglemera atılır. En üstte ise, ince bir tabaka halinde kireç harcı bulunur ve bu tabanın üzerine mermer levha veya mozaik döşeme oturtulur [19].

Genel itibariyle sıcaklık zemin döşemesini taşıyan ayaklar, yuvarlak ya da dörtgen tuğla plakaların üst üste konulması ile oluşturulmuştur. Bununla birlikte, bazı yapılarda taş sütunlar kullanılmıştır. Hamam A (Hadrianoupolis) yapısı ile aynı döneme tarihlenen Tios (Filyos) kentinde yapılan çalışmalarda, kısmen ortaya çıkartılan hamam yapısının sıcaklık zemin döşemesini taş sütunların taşıdığı görülmektedir [31] (Bkz. Resim 4.4, Resim 4.5). Amorium Hamamı (Amorium) yapısının sıcaklık zemin döşemesinin ise, pişmiş toprak boruların sütun gibi kullanılmaları ile taşındığı görülmektedir [22].

Sıcaklık döşemesini taşımak için kullanılan diğer bir sistem kanallı alttan ısıtma sistemidir. Bu sistemde tabanın altında taş örgülerle oluşturulan kanallar, bir veya daha çok fırına ya da bacalara bağlanmaktadır. İlkel bir yöntem olan bu sistemde ısıtma verimi de düşmektedir [19].

Her iki sistemin beraber kullanıldığı örneklerde vardır. Bu sistemde döşeme, taşıyıcı sütunlar ve duvar parçaları ile bir arada kullanılarak taşınmaya çalışılmıştır. Caracalla Hamam–Gymnasium (Ankara) yapısında, taşıyıcı ayakları ve kanallı sistemi oluşturan birbirlerine kemerle bağlanmış tuğla duvarları bir arada görmekteyiz [19].

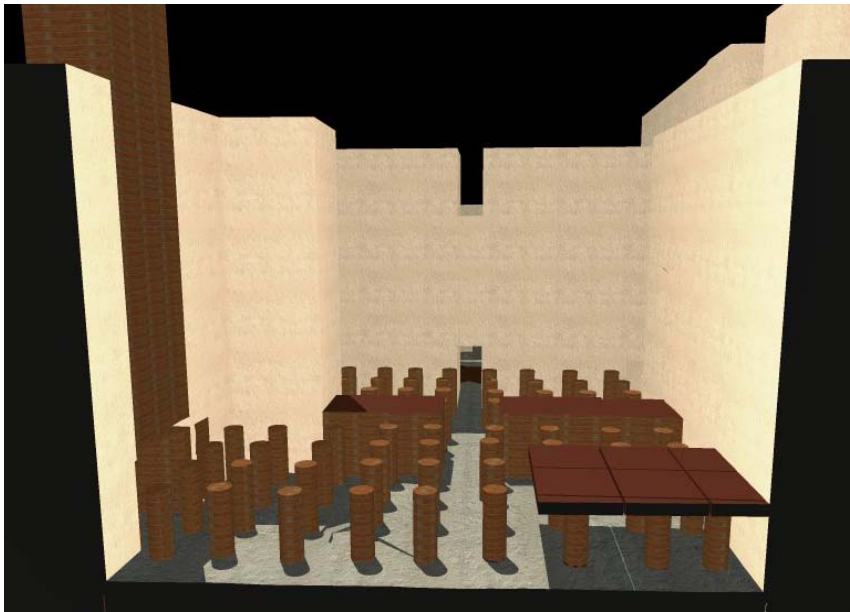
Resim 4.4. Tios (Filyos) kenti hamam yapısında bulunan taş taşıyıcı ayaklar ve cehennemlik bölümünden bir görünüm (Fotoğraf: Biçer)

Resim 4.5. Tios (Filyos) kenti hamam yapısında bulunan taş taşıyıcı ayaklar ve üzerlerinde yer alan döşemenin kesiti (Fotoğraf: Biçer)

Zeminden ısıtmanın yanı sıra duvarlardan ve hatta tonozlardan yapılan ısıtma sistemlerinin de devreye girmesi, Roma hamam mimarisi ve teknolojisinde önemli bir atılımdır. Bu ısıtma sistemi, alttan ısıtma ile bağı olan içi boş pişmiş toprak tuğlanın duvar içine ve tonozla kadar çıkmaları ile mümkün olmuştur. Sıcak hava “tubuli” adı verilen bu boşluklarda ilerleyerek mekanı daha etkin bir şekilde ısıtmıştır. Böylece ısıtılan mekanların hacimlerinin büyütülmesi imkanı sağlanmış, yapı içindeki ısı dağılımı kontrol altına alınmış ve mekan içinden dışarıya geniş açıklıklar açmak mümkün olmuştur [19].

Hamam A (Hadrianoupolis) yapısı sütunlu alttan ısıtma sistemi sınıfına girmektedir (Bkz. Şekil 4.11). Hamamın M 2 mekanı olduğu tahmin edilen sıcaklık mekanının döşemesi günümüzde bulunmamaktadır. Cehennemlik katının konglemera olan zemini üzerinde, yuvarlak formda tuğla taşıyıcı ayak kalıntıları ve izlerini görmekteyiz. Tuğla ayakların yükseklikleri yaklaşık 60-80 cm arasında olmalıdır. Bu ayakların üzerinde yapının diğer bölgelerinde ele geçen tuğla plakaların benzerlerinin kullanılmış olabileceğini tahmin etmekteyiz. Yapının duvarlardan ısıtıldığına ilişkin bir veri bulunamamıştır.

Şekil 4.11. “Hamam A” yapısının sütunlu alttan ısıtma sistemi (Çizim: Biçer)

Su tesisatı

Hamamların yapı tesisatının anlatıldığı bu bölümde ele alacağımız son konu, yapıların su sistemleri olacaktır. Su, hamamlar için vazgeçilmez ihtiyaçlardan birisidir. En erken örneklerde su ihtiyacının sarnıçlar ve kuyular aracılığıyla sağlandığı anlaşılmaktadır. Sonraki dönemlerde gelişmiş suyolları ve “aqueduct” adı verilen su kanallarının oluşturulduğu görülmektedir. Anadolu’daki hamam yapılarında bölgesel ve ekonomik koşullara ve yapıların büyüklüğüne göre bu iki sistemde kullanıldığı bilinmektedir [29].

Yapılara gelen sular, depolarda tutulur ve buradan ısıtılmak üzere borular vasıtasıyla yanan ocağın üzerindeki kazanlara, oradan da hamama dağıtılırdı. Hamam A (Hadrianoupolis) yapısında depo olarak kullanılan mekanların, M 7 veya M 14 mekanları olduklarını tahmin etmekteyiz. Bununla birlikte M 12 ve M 16 mekanları zemininde, açıkta su kanalları bulunmuştur. Ayrıca M 11 mekanının mozaik zemini altından giden bir kanalda tespit edilmiştir. Yapıya suyun hangi yollarla getirildiğine ilişkin elimizde bir veri yoktur. Ancak kentte tespit edilen başka hamam yapılarının da olması, kentin gelişmiş bir su sistemine sahip olduğunu gösterir.

Resim 4.6. “Hamam A” yapısında bulunan su kanalları (Fotoğraf: Biçer)

5. GEÇ ANTİK DÖNEM A HAMAMININ RESTİTÜSYON ÖNERİSİ

5.1.Yöntem

Yapıların ilk tasarımlarının ya da belirli bir tarihteki durumlarının, mevcut belgelerden, yapı üzerindeki izlerden ve yapı dışındaki benzer kaynaklardan faydalanılarak belirli bir mantık çerçevesinde saptanması ve tüm dönemlerini gösterir şekilde projelendirilmesine restitüsyon denilmektedir [35].

“Hamam A” yapısında restitüsyon çalışmalarının yapılmasının amacı; yapının özgün durumunun ortaya çıkarılarak restorasyon çalışması için temel hazırlamaktır. Yapının M.S. 5. yy.’da hamam olarak yapıldığını, M.S. 7. yy.’dan itibaren ise bu işlevini yitirdiğini, taşıyıcı olan ve olmayan mimari elemanların durumundan, mekansal kurgudaki farklılıklardan ve yapıda ele geçen küçük buluntulardan anlamaktayız [2, 4]. Bu tarihten, kullanımda kaldığı 8. yy. başlarına kadar, yapının hangi işlevle hizmet gördüğünü tam olarak bilememekteyiz. Ancak yapıya sonradan eklendiğini düşündüğümüz mekanların oluşumları ve içlerinde yer alan kalıntılardan (pithos kalıntısı ve su kanalları) hamamın bu dönem zarfında konaklama ya da işlik (atölye) olarak kullanıldığı savını güçlendirmektedir [2, 4]. Bu yeni kullanım esnasında, yapıya eklemelerin yapılması nedeniyle bazı mekanların kurgusunda değişimlerin gerçekleştiğini görmekteyiz. Bununla birlikte, yapılan eklemelerin ve oluşan yeni mekansal kurguların tarihsel ve kültürel değerlerinin olduğu da görülmektedir.

Bu bağlamda ilk olarak, yapıda mevcut olan ya da izi bulunan kaybolmuş mimari elemanlar ile birlikte yapıya sonradan eklenen mimari elemanlar, restitüsyon çalışmasına temel oluşturan kaynaklardan faydalanılarak tespit edilmeye çalışılmış ve daha sonra bu elemanların özellikleri saptanmıştır. Bu bilgilerden yararlanılarak da, yapının restitüsyonuna ilişkin proje önerileri oluşturulmuştur.

Öncelikle kaynak kullanımı çizimler üzerine işlenmiştir (Bkz. EK-5). Böylece bilgilerin güvenilirlik dereceleri ve nereden geldikleri gösterilmeye çalışılmıştır. Son olarak restitüsyon çizimlerine yer verilmiştir (Bkz. EK-6).

5.2. Restitüsyon İçin Kaynak Kullanımı

Restitüsyon çalışmasında kullanılan temel kaynaklar üç ana başlık altında ele alınmıştır.

1- Yapıdaki iz ve kalıntılardan elde edilen bilgiler.

- a- Varlığı ve özellikleri bilinen elemanlar.
- b- İzi olmakla birlikte, varlığı ve özellikleri diğer örneklerin de yardımıyla elde edilen bilgiler.
- c- İzi olmamakla birlikte, varlığı ve özellikleri diğer örneklerden elde edilen bilgiler.

2- Karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilen bilgiler.

- a- İzi olmakla birlikte, karşılaştırmalı çalışmalardan da faydalanılarak elde edilen bilgiler.
- b- İzi olmamakla birlikte, varlığı ve özellikleri karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilen bilgiler.

3- Mimari gereklilik neticesinde ortaya çıkan bilgiler.

Yapıdaki iz ve kalıntılardan elde edilen bilgiler; yapıda bulunan mimari izlerden ve yapı içindeki karşılaştırmalı çalışmalardan sağlanmıştır.

Karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilen bilgiler; Anadolu'da yer alan ve aynı döneme tarihlenen hamam yapıları ile benzer tipolojilere sahip hamam yapılarından sağlanmıştır.

Mimari gereklilik; yapıda hiç izi bulunmayan ancak, mimari yapısı ve işlevi nedeniyle yapıda bulunması gereken elemanlardır.

Restitüsyon önerisinde kullanılan kaynaklar çizimler üzerine işaretlenmiştir. Restitüsyon kaynakları farklı güvenilirlik derecelerine sahiptir. Yapı üzerinde mevcut olan izler ve kalıntılar en yüksek güvenilirlik derecesine sahiptir. Yapı içerisindeki karşılaştırmalardan elde edilen bilgiler yüksek derecede güvenilir; diğer yapılarla kıyaslamaların yapıldığı karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilen bilgiler ise, orta derece güvenilir kaynaklardır. Mimari gereklilik neticesinde ortaya çıkan bilgiler ise, en az güvenilir kaynaklar sınıfına girmektedir.

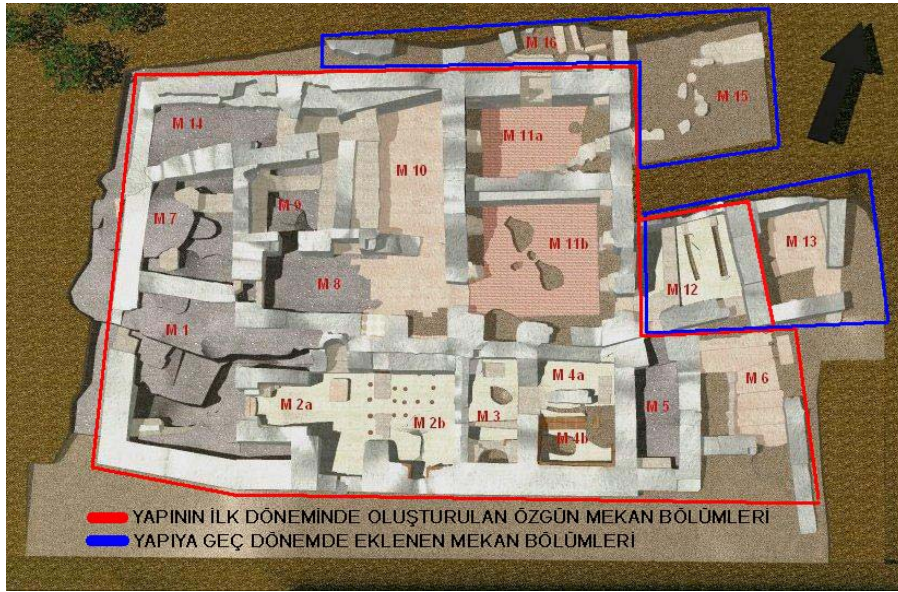
5.3. Restitüsyon Projesi

5.3.1. Yapının plan özellikleri

Arkeolojik bir kalıntı durumunda olan “Hamam A” yapısında, taşıyıcı olan ve olmayan mimari elemanların pek çoğu kaybolmakla birlikte, genel anlamda yapının plan şeması okunabilmektedir. “Hamam A” yapısının planını oluşturan mekanların birbirleri ile olan ilişkileri ve dolaşım modeli kıstas alındığında yapının, “sıra tipi asimetrik plan” modeline uygun olduğunu düşünmekteyiz. Bu bağlamda dolaşım sisteminin, ısıtılmamış odalardan ısıtılan odalara doğru ilerleyip, aynı yol üzerinden geri dönerek başlangıç noktasına varılması şeklinde teşekkül ettiğini anlamaktayız.

Daha önceki bölümlerde de anlatıldığı üzere, yapının ilk yapılış dönemindeki işlevinin, yıkanma ve temizlenme amaçlı kullanılan küçük bir kent hamamı olduğu anlaşılmaktadır [2, 4]. Daha sonraki dönemde ise, konaklama ya da işlik olarak kullanılan bir yapı halini aldığı tahmin edilmektedir [2, 4]. İşlevsel açıdan yapıda oluşan değişimin, hamamın planını oluşturan mekanlardaki yansımalarını, günümüzde kısmen de olsa görebilmekteyiz.

Bu bağlamda ilk olarak, yapının hamam olarak kullanıldığı dönemdeki mekansal kurgusu ile daha sonra yapıya eklenen geç dönem eklentileri plan şeması üzerinden incelenmiştir. Bu şemada, yapının oluşum evresini anlatmak maksadıyla dönemler, mevcut plan çizimi üzerinde farklı renklerde belirtilerek gösterilmiştir (Bkz. Şekil 5.1).

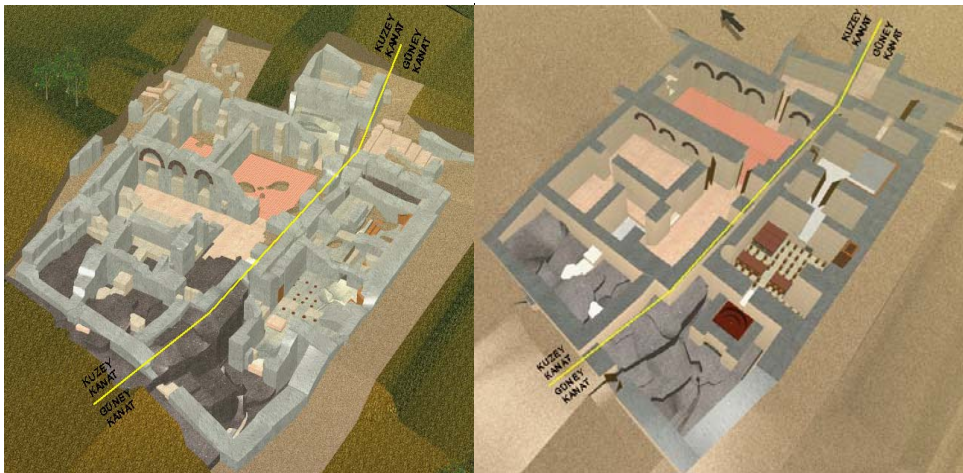

Şekil 5.1. Yapının oluşum evresini gösteren mevcut plan (Çizim: Biçer)

Resim 5.1. Yapının kuzey ve güney kanatlarına ait birbirinden bağımsız örülen duvar dokusu (Fotoğraf: Biçer)

- Plan şemasında kırmızı renkli çizgi ile sınırlanan bölüm, hamamda yıkanma işlevinin yerine getirildiği ve yapının ilk yapılış döneminde oluşturulan özgün mekan bölümlerini göstermektedir. Hamamı oluşturan bu bölümün, doğu–batı doğrultusunda, güney yöne hakim olacak şekilde, iki farklı kotta oturur vaziyette araziye yerleştirildiği görülmektedir (Bkz. Şekil 5.2). Yapılan tespitlere göre M 1, M 2, M 3, M 4, M 5, M 6 mekanları yapının güney bölümünde ve daha alt kotta konumlanmışlardır. M 7, M 8, M 9, M 10, M 11 ve M 14 mekanları ise, kuzeyde ve üst kotta yer almaktadır. Yapının oturduğu bu farklı kottaki bölümler arasında, birbirinden bağımsız olarak örülmüş iki taşıyıcı duvarın olduğu görülmektedir (Bkz. Resim 5.1). Kuzey ve güney kanat olarak adlandırdığımız bu iki bölümün, aynı dönemde inşa edilmeye başlandığı ve neticede yıkanma işlevini yerine getiren hamam mekanlarını oluşturdukları anlaşılmaktadır. Yapının batısında yer alan mekanların ve bu mekanları oluşturan duvarların daha özensiz bir işçilik ile yapıldığını ve zemin kaplamalarının doğal kaya oluşumlardan ibaret olduğunu görmekteyiz. Yapının batı yönündeki sınırını oluşturan dış duvarın, kuzeye doğru gidildikçe hissedilir derecede daraldığı görülmekte olup, bunun nedeninin arazi şartlarından ya da komşu parsellerdeki yapıların zorlamasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Şekil 5.2. Yapının iki farklı kotta oturan kuzey ve güney bölümlerinin rölöve ve restitüsyona göre karşılaştırmalı görünümü (Çizim: Biçer)

- Plan şemasında mavi renkte çizgi ile sınırlanan bölüm ise, yapının farklı bir işlev ile kullanıldığı geç dönemlerde, yapıya eklenen mekanları göstermektedir. Yapının doğu ve kuzeydoğu bölümünde yer alan M 12, M 13, M 15 ve M 16 mekanlarının, taşıyıcı olan ve olmayan mimari elemanlarının yapısı ve genel anlamda hamam bloğu ile aralarında bulunan dilatasyonlar ve duvar işçiliğindeki farklılıklar nedeniyle yapıya sonradan eklendiklerini tahmin edilmektedir (Bkz. Resim 5.2). Özellikle mevcut duvar dokusunun malzeme ve duvar örgü tekniği açısından farklı olduğu görülmektedir. M 12 mekanı yapının hamam olarak kullanıldığı dönemde giriş bölümünün bir parçası iken, sonraki dönemde farklı bir amaç için kullanıldığı, zeminine açılan su kanallarından anlaşılmaktadır.

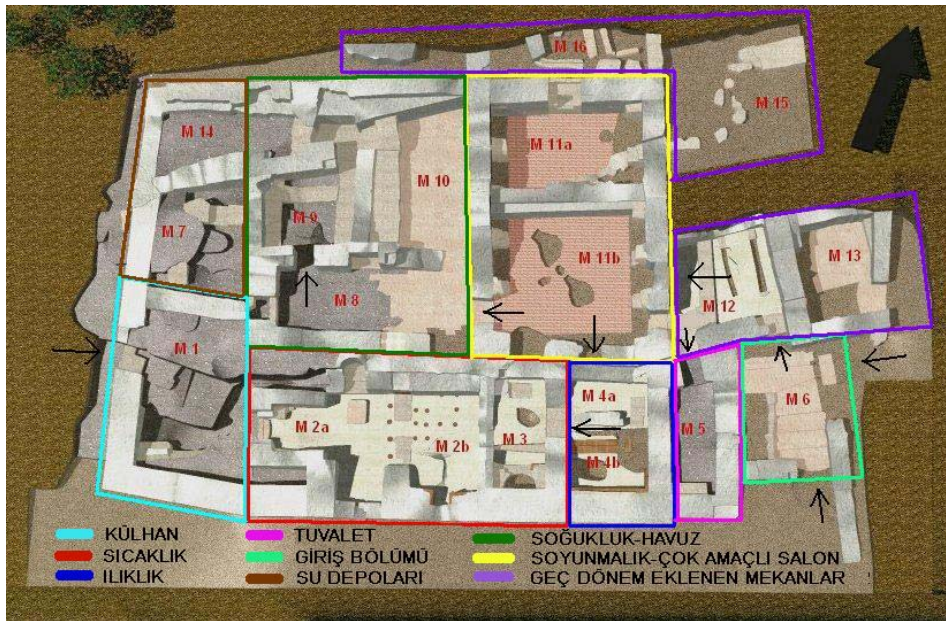

Resim 5.2. M 13 mekanının yapıya sonradan eklendiğini gösteren ve hamam bloğundan farklılıklar arz eden duvar dokusu (Fotoğraf: Biçer)

Yapının plan elemanları ile birlikte, bu elemanların yapının özgün halindeki işlevsel özellikleri ve birbirleri ile olan bağlantıları bir sonraki kısımda incelenecektir (Bkz. Bölüm 5.3.2).

5.3.2. Plan elemanları ve işlev şeması

Restitüsyon çalışmasının bu bölümünde, “Hamam A” yapısını oluşturan mekanların oluşum süreçleri, konumlanışları, birbirleri ile olan bağları yapıdaki iz ve kalıntılar takip edilerek ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, mekanların işlevsel özelliklerini ve niteliklerini tespit etmemizi ve böylece bir işlev şeması oluşturmamızı sağlamıştır.

Şekil 5.3. Yapının plan elemanları ve işlev şeması (Çizim: Biçer)

Şekil 5.4. Yapının restitüsyon plan görünümü (Çizim: Biçer)

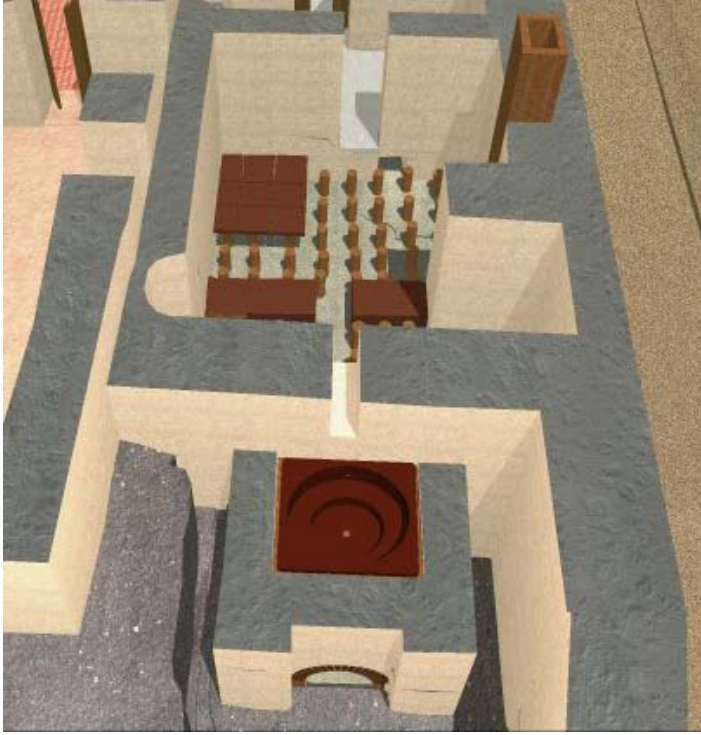
Günümüzde kalıntılar halinde mevcut olan ve hamam yapısını oluşturan mekanlar, işlevsel özelliklerine göre renkli kutucuklar içine alınmıştır (Bkz. Şekil 5.3). Ayrıca bu şemada mekanların birbirleri ile olan muhtemel bağları ve geçişlerini gösteren işaretler de kullanılmıştır.

M 1 mekanının hamamın külhan bölümü olduğunu düşünmekteyiz. Batı yönünden ve yapı dışından girilen mekanın zemininde doğal kaya oluşumlar görülmektedir. M 2 mekanı ile arasındaki bağı sağlayan ve günümüzde bir kapı geçişi olarak algılanan açıklığın, mekan içindeki konumu ve sıcaklık bölümü ile oluşturduğu kurgusal bağ nedeniyle, yapının hamam olarak kullanıldığı dönemde, ocak vazifesi gördüğü söylenebilir (Bkz. Resim 5.3).

Resim 5.3. Özgün halinde ocak bölümü olduğu tahmin edilen sıcaklık mekanına bakan açıklık (Fotoğraf: Kazı arşivi)

Bu bölümde yanan ateş, hem üzerinde bulunan kazan içindeki suyu ısıtırken, hem de tuğla ayaklar ile oluşturulmuş kanallardan geçerek yapının M 2, M 3 ve M 4 mekanlarını ısıtmış olmalıdır (Bkz. Şekil 5.5). Hamamın sonraki kullanımı zarfında bu ocak kaldırılmış ve açıklık M 2 mekanına geçişi sağlayan bir giriş halini almıştır.

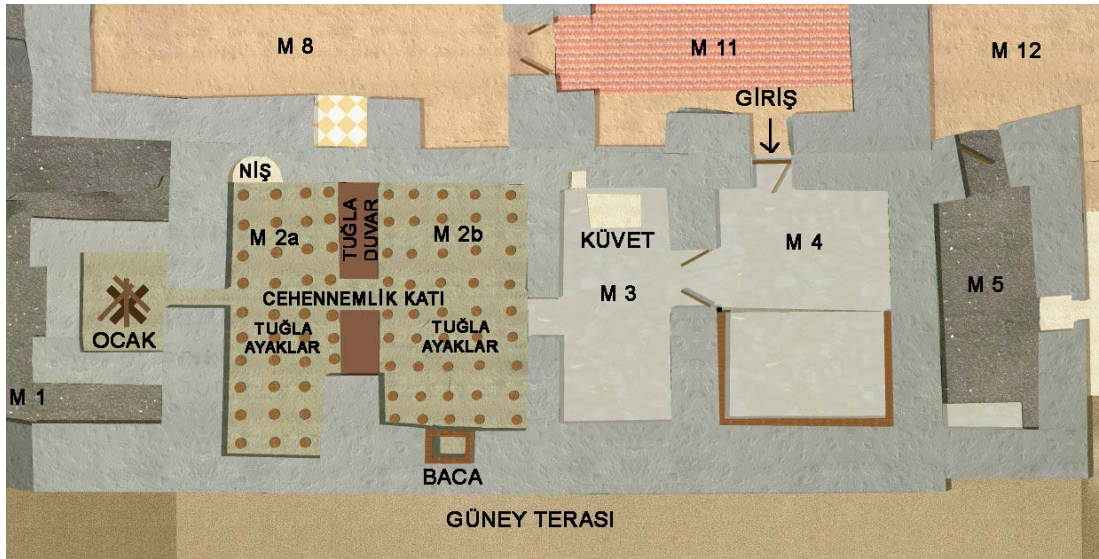

Şekil 5.5. Yapının ocak bölümü ve üzerinde yer alan su kazanının sıcaklık mekanı ile ilişkisini gösteren bir restitüsyon (Çizim: Biçer)

M 2 mekanının hamamın sıcaklık bölümü olduğu görülmektedir. Zeminde yer alan tuğla kalıntıları, sıcaklık bölümünün döşemesini taşıyan ve cehennemlik olarak bilinen boşluktaki taşıyıcı ayaklara aittir. M 2 mekanının batısında kalan açıklık, külhan mekanı ile bağı sağlayan ve ocağın yer aldığı kanal açıklığıdır. Bu açıklığın sonraki dönemlerde kapı geçişi olarak kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Mekanın kuzeyindeki taş duvarın önünde yer alan ve farklı niteliklere sahip daha küçük taşlardan örüldüğü görülen duvarın yapıya sonradan eklendiği sanılmaktadır (Bkz. Resim 5.4). Bu duvarın altında sıcaklık mekanının döşemesini taşıyan tuğla duvar parçasının önyüzü görülebilmektedir. M 3 mekanının ise, sıcaklık bölümüne bağlı bir oda olduğu düşünülebilir. M 2 ve M 3 mekanları arasında yer alan ayırıcı duvarın, yapının diğer duvarlarına nazaran genişliğinin daha az olması bu savı güçlendirmektedir. Ayrıca bu mekanın bir bölümüne kanal vasıtasıyla alttan ısıtma sistemi ulaşmaktadır. Bu bağlamda M 2 ve M 3 mekanları, hamamın yıkanılan ve ısıtılan sıcaklık bölümleri olarak görülmektedir (Bkz. Şekil 5.6).

Resim 5.4. Sıcaklık mekanının kuzeyine geç dönemde eklenen duvar (Fotoğraf: Kazı arşivi)

Şekil 5.6. Yapının cehennemlik katını ve ısıtılan mekanlarını gösteren bir restitüsyon çizimi (Çizim: Biçer)

M 4 mekanının hamamın ısıtılmayan alanları ile ısıtılan alanları arasında bir geçiş bölümü olduğunu tahmin etmekteyiz. Bu alanın ılıkılık olarak işlev gören bir mekan olabileceğini düşünmekteyiz. Odanın girişinin, kuzeyde yer alan M 11 mekanından olduğunu yapıdaki izlerden anlamaktayız (Bkz. Şekil 5.6). Bu odada bulunan kişiler, M 3 mekanına girerek sıcaklık bölümüne ayak basmış olurlar. Mekan daha sonraki kullanımda bir duvar ile ikiye ayrılmıştır. Bu duvar, mekanın zemininde yer alan ve bir heykel kaidesinden zemine izleri çıkmış olan yazı kalıntısının üzerinde yer almaktadır.

M 5 mekanı, hamam yapısının güneydoğu köşesine yapılmış bir parçadır. Mekana kuzey yönden, M 12 mekanından girilmektedir. Doğusunda yer alan küçük bir niş açıklığı ile dışarıya havalandırması bulunan bu mekanın, tuvalet olarak kullanıldığını tahmin etmekteyiz. Mekan duvarlarının ve zemininin tahrip edilmiş olması nedeniyle tuvalet olarak kullanıldığına ilişkin kesin bir kanıt olmamakla birlikte, yapı içinde bu işleve hizmet edecek en uygun alanın burası olduğunu sanmaktayız.

M 6 mekanı hamam ana kütesinin güneydoğu köşesinde yer almaktadır. Zemin kaplama taşları günümüze kısmen ulaşmış olmakla beraber, bu mekanın hamam girişi ile olan bağlantısının, M 12 ve M 13 mekanlarının buraya sonradan eklenmesi ile özgün halini yitirdiği görülmektedir. Bu mekanın batı bölümünde zeminde yer alan taşlardan anlaşıldığı kadarıyla bir seki olduğunu tahmin etmekteyiz.

M 7 ve M 14 mekanları hamamın kuzeybatısında yer alan parçalardır. Bu mekanların kesin işlevleri bilinmemektedir. Ancak yapının en üst kotunda bulunmaları ve yapısal açıdan özensiz oluşları nedeniyle, su deposu olarak kullanılmış olabileceklerini tahmin etmekteyiz (Bkz. Resim 5.5). Hamamın ocak bölümü üzerinde yer alan kazana ve soğuk su havuzu olduğunu tahmin ettiğimiz mekanlara yakın olmaları, su deposu olarak kullanıldıkları savını güçlendirmektedir.

Resim 5.5. M 7 mekanında yer alan geç dönem eklentileri (Fotoğraf: Biçer)

Resim 5.6. M 9 mekanında yer alan özgün duvar kalıntıları ve mekanın içinde yer alan su gideri (Fotoğraf: Biçer)

M 8, M 9 ve M 10 mekanlarını hamamın ısıtılmayan bölümleri olarak görmekteyiz. Dikdörtgen formda olan M 8 ve M 10 mekanları birbirini dik keserek L formunda bir yapı oluşturur. Hamamın soğukluk mekanları olabileceğini düşündüğümüz bu bölümler, aynı zamanda çok amaçlı salon olarak ta kullanılmış olmalıdır. M 9 mekanı ise, M 8 ve M 10 mekanlarının

arasında bulunmaktadır. Zemininde büyük ebatlı su gideri bulunması ve hemen batısında yer alan, su deposu olarak kullanıldığını düşündüğümüz mekanlara yakınlığından dolayı bu bölümün soğuk su havuzu (natatio) olabileceğini tahmin etmekteyiz (Bkz. Resim 5.6).

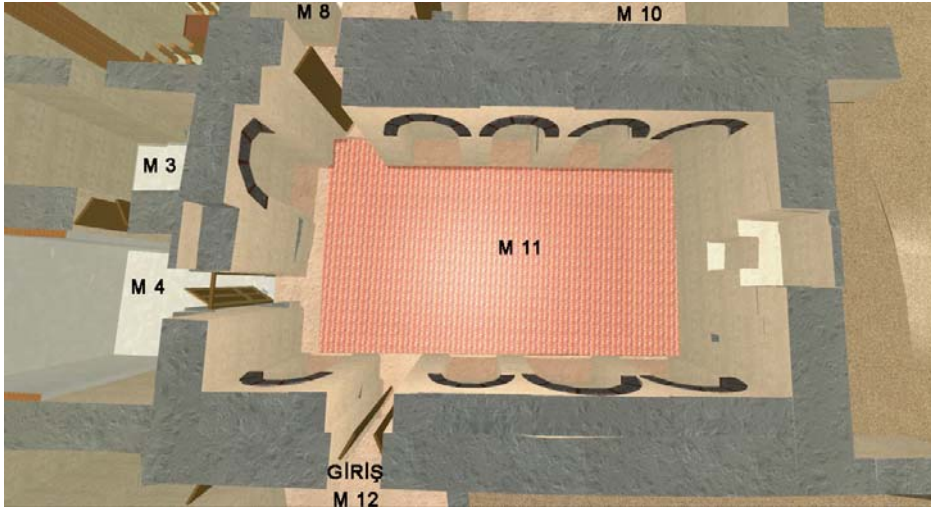
Resim 5.7. Soyunmalık mekanının üstten bir görünümü (Fotoğraf: Biçer)

M 11 mekanı hamam ana bloğuna ilk girilen oda olmalıdır. Bu odanın giyinip-soyunma işlevine hizmet eden soyunmalık mekanı (apodyterium) olduğunu sanmaktayız. Karşılaştırmalı çalışmada değindiğimiz üzere, mekan içinde yer alan payandaların varlığı ve geometrik bezemeli mozaik bir zemine sahip olması bu görüşü güçlendirmektedir (Bkz. Resim 5.7).

M 11 mekanı yapının zaman içindeki kullanımı esnasında değişikliklere uğramıştır. Mekanın ortasından geçen ve mozaik zeminin üzerinde yer alan geç dönem duvarı odayı iki parçaya bölmüştür. Bu parçalardan M 11b mekanında yer alan ve hamam bloğunun ana girişini teşkil eden açıklık, sonraki dönemlerde bir duvarla (DV 3) kapatılmıştır. Günümüzde mevcut giriş farklı yerden sağlanmaktadır (Bkz. Resim 5.8).

Resim 5.8. Soyunmalık mekanına girişı sağlayın kapı açıklığı ve özgün eşik taşı (Fotoğraf: Biçer)

Şekil 5.7. Yapının soyunmalık mekanını gösteren bir restitüsyon çizimi (Çizim: Biçer)

M 12, M 13, M 15 ve M 16 mekanları yapıya sonraki dönemde eklenen ve işlevsel özelliklerini tam anlamıyla bilemediğimiz mekanlardır. M 12 mekanının hamamın kullanıldığı dönemde, yapının giriş bölümlerinden biri olabileceğini ve bu bağlamda M 6 mekanının devamı olarak kullanıldığını tahmin etmekteyiz. M 16 mekanında bulunan pithos kalıntıları ise, bu mekanın şarap işliğı olarak kullanıldığına dair bazı ipuçları vermektedir.

5.3.3. Taşıyıcı mimari elemanlar

Duvarlar

“Hamam A” yapısındaki duvarların yüksekliği ve üst bitişleri dışındaki bütün bilgiler, yapıdaki iz ve kalıntılar takip edilerek oluşturulmaya çalışılmıştır. Yapının dış duvarlarının farklı kalınlıklarda yapıldığı anlaşılmaktadır. Güney dış duvarı 130-140 cm. arasında değişirken, batı dış duvarı 110-120 cm. arasındadır. Yapının kuzey dış duvarı ise, 70 cm. civarındadır. Yapının güney ve güney batısındaki ısıtılan mekanların dış duvarlarının daha kalın inşa edildiği anlaşılmaktadır. Soyunmalık bölümünü çevreleyen duvarların da diğer mekanlara nazaran daha kalın inşa edildiği görülmektedir. Bu bölümün duvarları yaklaşık 100 cm. kalınlığındadır. Yapının iç duvarlarının ise, belli bir standardı bulunmamaktadır.

Resim 5.9. M 4 mekanının ortasında yer alan duvar (Fotoğraf: Kazı arşivi)

Yapının ana kütlesi içindeki bazı duvarların sonraki dönemlerde eklendiği veya değiştirildiği görülmektedir. M 1 ve M 2 mekanları arasında yer alan ve yapının hamam olarak kullanıldığı dönemlerde ocağın bulunduğu nokta, sonraki dönem kullanımlarına uygun hale dönüştürülmüştür. Bu bölüm, duvar düzenlemeleri ile M 2 mekanına girişi sağlayan bir açıklık haline getirilmiştir.

M 2 mekanının kuzey duvarı önüne ikinci bir duvar örülerek, sıcaklık döşemesini taşıyan tuğla duvar ve ayak kalıntılarının üzeri kapatılmıştır. M 4 mekanının ortasında yer alan duvarında geç dönemde yapıldığı, zeminle olan bağlantısızlıktan anlaşılabilmektedir (Bkz. Resim 5.9).

M 10 ve M 14 mekanlarının kuzeyinde yer alan dış yapı duvarı önüne, sonraki dönemlerde ikinci bir duvar daha inşa edildiği görülmektedir. M 10 ve M 11 mekanları arasında yer alan duvarın kemerleri altında bulunan açıklıkların benzer şekilde devşirme taşlarla kapatıldığı anlaşılmaktadır. Şüphesiz sonraki dönemlerde eklenen en önemli taşıyıcı eleman, mozaik zemin üzerinde yer alan ve M 11 mekanını ikiye ayıran bölücü duvardır.

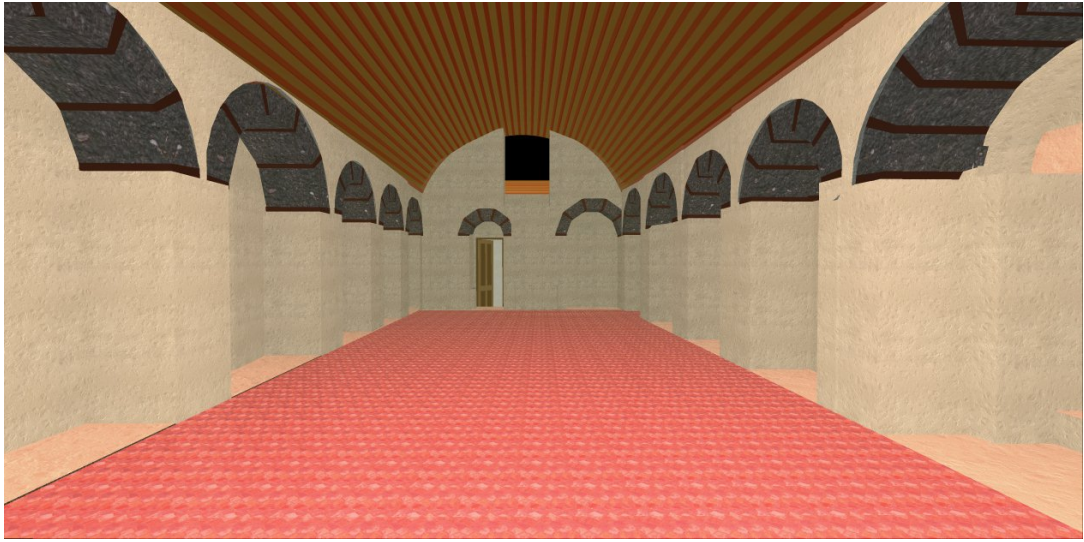

Resim 5.10. Kemer altlarında yer alan, devşirme taşlardan oluşturulmuş geç dönem duvarları (Fotoğraf: Biçer)

Mekanları bölen, değiştiren ve hatta yeni mekanlar oluşmasını sağlayan muhdes olduğunu düşündüğümüz bu geç dönem duvarların tarihsel ve yapısal değerleri vardır. M.S. 7. yy. içinde yapıldığı tahmin edilen bu muhdes duvarları tümüyle, tarihsel ve kültürel değeri olan bir dönem eklentisi olarak korumak ve sağlamlaştırmak, restorasyon projesinin temel hedefi olacaktır.

Payandalar

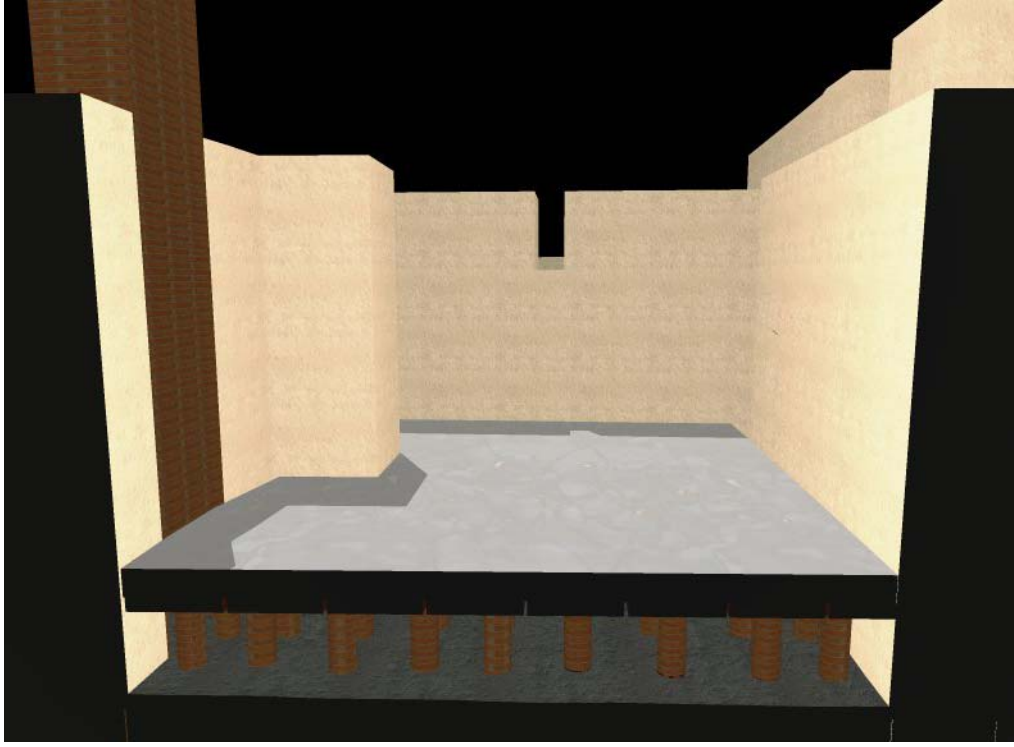
Payandalar, hamamın soyunmalık bölümü olduğunu düşündüğümüz M 11 mekanı içinde, doğu ve batı duvarlarında bulunmaktadır. Büyük bölümü yıkılmış olan payandaların birbirlerine, payanda kemerleri ile bağlandığı görülmektedir (Bkz. Şekil 5.8). Bu payanda kemerlerinin sadece başlangıç bölümünün izleri bulunmaktadır. Payandalar arasında yer alan bölümlerin, soyunma alanları olarak kullanıldığını tahmin etmekteyiz.

Şekil 5.8. M 11 mekanında yer alan payanda ve payanda kemerlerini gösteren bir restitüsyon çizimi (Çizim: Biçer)

Sıcaklık zemin döşemesi

Yapı içinde M 2 mekanı olarak tanımladığımız bölüm sıcaklıktır. Hamam yapısının sıcaklık mekanı ile cehennemlik katı arasında kalan döşemesinin, tuğla ayaklar (pilae) tarafından taşındığını düşünmekteyiz (Bkz. Şekil 5.9). Taşıyıcı ayaklar üzerinde “bipedales” adı verilen kareye yakın tuğla döşeme malzemesinin yer aldığı öngörülmüş olup, bizleri bu düşünceye yönelten en önemli veri, yapının çeşitli noktalarında rastladığımız ve yaklaşık 30x30 cm. ölçülerinde olan tuğla levha buluntulardır.

Şekil 5.9. Yapının sıcaklık zemin döşemesini gösteren bir kesit restitüsyon çizimi (Çizim: Biçer)

Kemerler

“Hamam A” yapısının mevcut halinde M 10 ve M 11 mekanları arasında yer alan duvar üzerinde üç adet beşik kemer bulunmaktadır. Bu duvarın ve dolayısıyla kemerlerin mimari yapısında zaman içinde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Restitüsyon önerisi çalışmasında bu kemerler aynen öngörülmüştür. Payandaların birbirleri ile olan bağlarını sağlayan yapısal eleman payanda kemerleridir. Yapıda yer alan izlerden ve karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilen bilgiler doğrultusunda, bu kemerlerin formlarının, beşik kemer olabileceği kanısı daha güçlü bir olasılık olarak görülmüştür.

Üst örtü

“Hamam A” yapısının üst yapı bileşenlerine ait hemen hemen hiçbir iz günümüze kalmamıştır. Sadece M 11 mekanının duvar bitimlerinde görülen

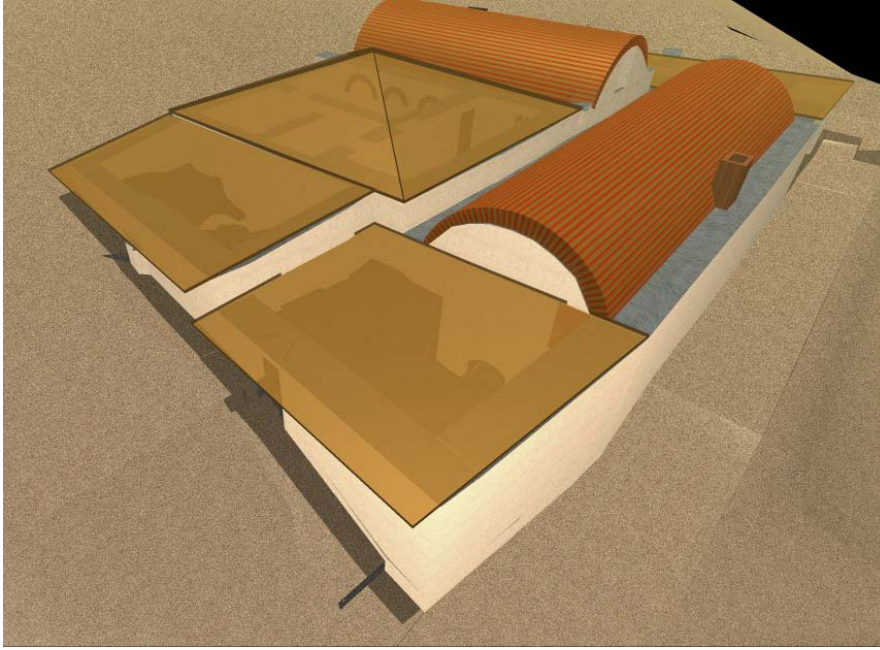
kavislenmeler, mekanın doğu batı istikametinde bir tonozla sahip olduğu kanısını güçlendirmektedir. Bu tonozun formu bilinmemekle birlikte, karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilen bilgiler doğrultusunda beşik tonoz olabileceğini düşünmekteyiz (Bkz. Resim 5.11).

M 11 mekanı dışında kalan bölümlerin üst yapılarına ilişkin yapılan restitüsyon önerisi, karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilen bilgiler ve mimari gereklilik unsuru dikkate alınarak hazırlanan varsayımlardan ibaret kalmaktadır.

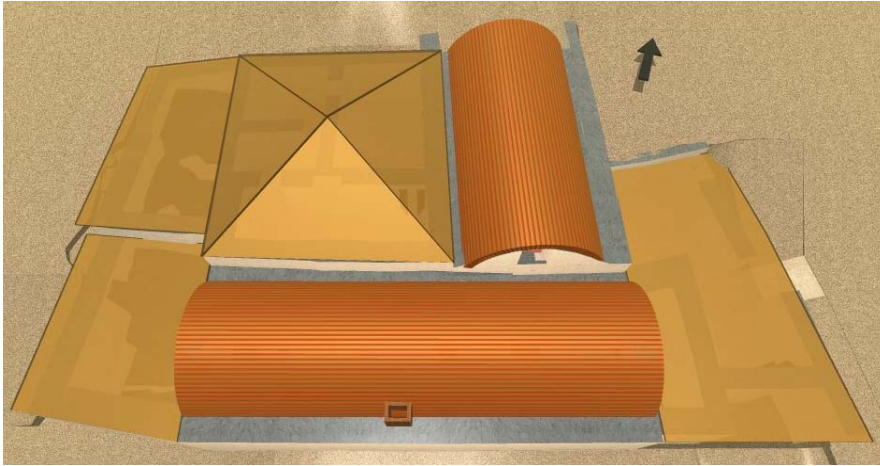
Bu bağlamda hamamın ısıtılan bölümleri olan ve güney kanatta yer alan M 2, M 3 ve M 4 mekanlarının oluşturduğu dikdörtgen formun beşik tonoz ile kapatıldığını varsayımsal olarak düşünmekteyiz. Tonozun bu üç mekanı da içine alacak şekilde, kuzey kanatta yer alan mekanların üst örtü elemanlarına nazaran daha alt kotta konumlandığı sanmaktayız (Bkz. Şekil 5.10).

Resim 5.11. Soyunmalık mekanının tonoz örtü sistemine ilişkin yapısal izler (Fotoğraf: Biçer)

Şekil 5.10. Yapının farklı kotta bulunan güney ve kuzey mekanlarının üst örtü sistemlerine ilişkin bir restitüsyon çizimi (Çizim: Biçer)

Şekil 5.11. Yapının üst örtü sistemini gösteren bir restitüsyon çizimi (Çizim: Biçer)

Hamam kütesi içinde yer alan ve ısıtılmayan bölümler olarak görülen M 8, M 9 ve M 10 mekanlarının oluşturduğu kareye yakın formun ahşap kırma çatı ile kapatılmış olabileceğini düşünmekteyiz. Bu bölümde ele geçen demir çivi bulgular bu kanıyı güçlendirmektedir [2]. Ayrıca M 8 mekanının ortasında bulunan zemin üzerindeki izlerin, ahşap direklerden kaynaklandığını anlamaktayız.

Hamam yapısında bulunan M 1, M 5, M 6, M 7 ve M 14 mekanlarının ahşap sundurma çatılarla kapatıldığını düşünmekteyiz. Daha basit olan bu mekanların düzgün olmayan formları bu kanıyı güçlendirmektedir. Yapıya sonradan eklenen M 12, M 13 ve M 15 mekanlarının ise, benzer şekilde sundurma çatılarla kapatıldığını tahmin etmekteyiz.

5.3.4. Taşıyıcı olmayan mimari elemanlar

Restitüsyon çalışmasının bu bölümünde yapıda bulunan ya da kaybolduğu düşünülen mimari elemanların özgün hali irdelenmiştir. Ele alınan mimari elemanlar; kapılar, nişler, baca, mermer silme ve sütun parçalarıdır.

Kapılar

“Hamam A” yapısının mekanlarından; M 8 ile M 16 arasında, M 11b ile M 12 arasında, M 1 ile M 2 arasında ve güney terası ile M 6 arasında bulunan kapı açıklıklarının çift kanatlı olduğu, zeminde yer alan menteşe oyuklarından ve kapı açılma izlerinden anlaşılmaktadır (Bkz. Resim 5.12). Bununla birlikte; M 5 ile M 12 arasında, M 11b ile M 4a arasında, M 4a ile M 3 arasında ve batı cephe ile M 1 arasında da kapı açıklığı olduğu tahmin edilmektedir. Yapının sonraki kullanımı aşamasında bu açıklıklar duvarlar ile kapatılmıştır. Bu açıklıkları kapatan kapı kanatlarının, diğer pek çok benzer hamam örneğinde olduğu gibi ahşap malzemeden yapıldığı kabul edilmiştir.

Nişler

Yapıda bulunan mevcut nişlerin sınıflandırması rölöve çalışmasında yapılmıştır. Bu nişlerden M 2 mekanının kuzey duvarı içinde yer alan yuvarlak formu nişin, sıcaklık mekanına hizmet ettiğini anlamaktayız. Nişin altında yer alan su giderinin bir ucunun, M 1 mekanının zeminindeki kanala ulaştığını görmekteyiz. Bu niş içinde küçük bir küvet ya da çeşmenin bulunmasının yüksek bir olasılık olduğu düşünülmektedir.

Resim 5.12. Kapı açıklıkları ve üzerinde yer alan izler (Fotoğraf: Biçer)

Resim 5.13. M 8 mekanında yer alan “opus sectile” döşemeli niş (Fotoğraf: Kazı arşivi)

Diğer önemli nişler, M 8 ve M 11 mekanlarında yer alan nişlerdir. Isıtılmayan mekanlar olarak burada yer alan nişlerin, en başta görsel ve estetik bir özelliğinin olduğu söylenebilir (Bkz. Resim 5.13). Muhtemelen bu nişler içinde heykeller, çeşmeler, kurnalar bulunmaktaydı. Diğer bir niş grubu, duvar içine açılmış küçük boyutlu nişlerdir. Bunlar yapının aydınlanmasını sağlayan kandillerin koyulduğu oyuklar olmalıdır. Ayrıca bu nişler içine küçük heykelciklerde koyulmuş olabilir.

Baca

Yıkama işlevini yerine getiren bir hamam yapısında her zaman için bir baca olmalıdır. “Hamam A” yapısındaki incelemelerimizde, baca olduğunu düşündüğümüz herhangi bir mimari kalıntıya rastlamamakla birlikte, bu ögenin yapının ısıtılan mekanları içinde olacağı muhakkaktır. Bu bağlamda düşündüğümüzde, M 2b mekanının DV 4 duvarı içinde yer alan ve içeriye gömülü olan tuğla çeperli bölümün, yapının baca ögesini barındırdığını düşünmekteyiz. Bu noktanın ocağa göre en uzak mesafede olması, altta dolaşan sıcak havanın cehennemlik katının her alanına yayılmasını sağlamaktadır. Ayrıca, tuğla malzemeden inşa edildiğini tahmin ettiğimiz bacanın bu konumu, yapının tonoz olan üst örtü sistemini de en az derecede zedelemektedir.

Mermer silme ve sütunlar

Arkeolojik kazılar neticesinde ortaya çıkartılan silme parçalarının, yapının üst bölümünü noktalayan mimari elemanlar olduklarını düşünmekteyiz (Bkz. Resim 5.14). Yapıda ele geçen sütun gövde ve altlıklarının ise, hangi mekanlarda ve ne şekilde kullanıldıklarına dair bir kanıt yoktur. Ele geçen sütun mermer parçalarının 19-20 cm. yarıçaplı oldukları saptanmıştır. Bu elemanların dışarıdan yapı alanına getirilmiş devşirme malzemeler olabileceği de bir olasılık olarak kabul edilmiştir.

Resim 5.14. Kazı alanından çıkan mermer silme parçalar (Fotoğraf: Biçer)

5.3.5. Yapı malzemesi

Duvarlar

“Hamam A” yapısının mevcut duvarları moloz taştan yapılmıştır. Günümüzde yıkılmış olan duvarların üst bölümünün de benzer şekilde moloz taş ile inşa edildiğini düşünmekteyiz. Genel anlamda bu duvarlar, Erken Bizans dönemi mimarisinin üslubunu yansıtan, düzensiz şekilde örülmüş moloz taş yığma duvarlardır [2]. Duvarların üst bitim noktalarına ilişkin elimizde herhangi bir veri yoktur.

Duvarların yüzeyinin kaplandığı da anlaşılmaktadır. M 8, M 9, M 10 ve M 11 mekanlarının duvarlarında alçı ağırlıklı bir kaplama malzemesi olan “stucco sıva” izlerine rastlanmıştır (Bkz. Resim 5.15). Muhtemelen bu mekanların duvarları stucco sıva ile kaplıydı. M 3 ve M 4 mekanlarının duvarlarında ise, mermer parçalar bulunmuştur. Dolayısıyla hamamın ısıtılan mekanlarının duvarlarında mermer kaplama bulunduğu söylenebilir (Bkz. Resim 5.16).

Resim 5.15. Duvarlarda yer alan “stucco sıva “ kalıntıları (Fotoğraf: Kazı arşivi)

Resim 5.16. M 3 mekanında yer alan mermer kaplama kalıntıları (Fotoğraf: Kazı arşivi)

Zemin

“Hamam A” yapısının mevcut halinde mekanların birçoğunun özgün zemin malzemesi okunabilmektedir. M 11 mekanının mozaik kaplı olan zemini zamanla tahribata uğramıştır. Ölçülerinin yaklaşık, 530x1020 cm. olduğu görülmektedir. Restitüsyon projesi önerisinde bu mozaik zeminin eksik parçaları tamamlanarak özgün hali oluşturulmaya çalışılmıştır. M 8 ve M 10 mekanlarının yerli sarı traverten ile döşendiğini, M 13 mekanının ise kayrak döşeme olduğunu görmekteyiz. Bu mekanların taş malzemelerinde eksikler olduğu göze çarpmaktadır. M 1, M 5, M 7 ve M 14 mekanlarının ise, doğal kaya zemin üzerinde konumlandığı anlaşılmaktadır. Hamamın M 2, M 3 ve M 4 mekanlarının zemin kaplamaları günümüzde kısmen bilinebilmektedir. M 3 kuzeybatı köşesinde yer alan mermer kalıntılarının, hamamın ısıtılan bölümleri olan bu mekanların döşeme malzemesini teşkil ettiğini düşünmekteyiz. M 12 ve M 9 mekanlarının döşeme malzemesi hakkında hiçbir veri bulunmamakla birlikte, M 12 mekanı giriş bölümünün bir devamı olarak düşünüldüğünden, bu alanın zemininin de taş olabileceğini tahmin etmekteyiz.

Harçlar

Yaptığımız araştırmalar neticesinde, yapının duvar bağlayıcıları olarak kullanılan harçların iki çeşit olduğunu anlamaktayız. Özellikle yapının özgün mekanlarında kireç harçlı bağlayıcılar kullanılmışken, yapıya sonradan eklenen bölümlerde yer alan harç dokusunun daha kalitesiz olduğunu görmekteyiz. M 13 gibi mekanlarda toprak harç bağlayıcılar da kullanıldığını anlamaktayız. Yapının M 8, M 9, M 10 ve M 11 mekanlarının duvarlarının “stucco” adı verilen bir sıva ile kaplandığı saptanmıştır. Alçı ağırlıklı kullanılan bu sıvanın pürüzsüz bir yüzeye sahip olduğu ve farklı bir renk tonu ile boyandığı görülmektedir (Bkz. Resim 5.17).

Resim 5.17. Yapı duvarlarında yer alan “stucco siva” kalıntıları ve yüzeyindeki farklı renk tonu (Fotoğraf: Biçer)

Üst örtü

Beşik tonoz ile örtüldüğü tahmin edilen mekanların üst yapı malzemelerine ilişkin elimizde bilgiler bulunmamaktadır. Ancak yapının duvarlarının moloz taş ile örüldüğü düşünülürse, üst yapının daha az değerli ve hafif bir malzemeden inşa edilmiş olma olasılığını, karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilen bilgilerden anlamaktayız. Bu bağlamda tonozların, tuğla malzeme ya da kireç harçlı moloz taş ile inşa edilmiş olabileceğini düşünmekteyiz. Mekan üst örtüsü kırma çatı ya da sundurma çatı olarak öngörülen bölümlerde ise, çatı taşıyıcı malzemesinde ahşap kullanıldığını sanmaktayız. Mekanların çatı kaplama malzemesi hakkında ise, elimizde hiç bir bilgi bulunmamaktadır.

Şekil 5.12. Yapının sıcaklık mekanının döşemesini taşıdığı düşünülen tuğla ayak (pilae) örneği [22]

Şekil 5.13. Yapının cehennemlik katını ve ocağı gösteren bir restitüsyon çizimi (Çizim: Biçer)

“Hamam A” yapısı “sütunlu alttan ısıtma” sistemine uygun olarak yapılmıştır. Zeminde yer alan kalıntılardan hareketle taşıyıcı ayakların, 10-11 cm. yarıçaplı, yuvarlak forma sahip, pişmiş toprak malzemeden yapılan elemanların üst üste konması şeklinde oluşturulmuş olması muhtemel bir olasılık olarak kabul edilmiştir (Bkz. Şekil 5.12). Bu taşıyıcı ayakların yükseklikleri yaklaşık 60-80 cm. arasında olmalıdır. Yapının duvarlardan da ısıtıldığına ilişkin bir sisteme rastlanılmamıştır.

Su tesisatı

“Hamam A” yapısının su tesisat sistemini tam olarak takip etmek zordur. M 1 mekanının doğal kaya zemini içinde yer alan kanaldan pis suların atıldığını sanmaktayız. Ayrıca M 3 ve M 4 mekanlarının güney duvarlarında dışarıya açılan pişmiş toprak künk borular bulunmaktadır (Bkz. Resim 5.19). Muhtemelen harcanan su, bu borulardan dışarıya atılmış olmalıdır. M 9 mekanı içinde künk borunun bulunması, bu bölümün soğuk su havuzu olarak kullanıldığı savını güçlendirmektedir.

M 12 mekanı içinde yer alan kanalların hamam ile olan bağları tam olarak bulunamamıştır. Muhtemelen bu kanallar, sonraki dönem kullanımına ait olduğu düşünülen şarap işliğı bölümünden gelmekte olan pis suların, dışarıya atılmasını sağlamaktadır.

Bölgenin günümüzde termal su kaynağı açısından zengin oluşu, o dönemde de var olan bir özellik olmalıydı. Bu nedenle yapıların ihtiyacı olan suyun, kuyular ya da sarnıçlarda biriktirme şeklinde değil de, kaynağından kanallar vasıtasıyla getirildiğini düşünmekteyiz. Bu kanallar hakkında henüz yeterli bilgiye ulaşamamıştır.

Resim 5.19. M 4 mekanında yer alan su gider deliklerinden bir tanesi (Fotoğraf: Biçer)

6. GEÇ ANTİK DÖNEM A HAMAMINI KORUMA VE YENİDEN İŞLEVLENDİRME ÖNERİSİ

6.1.Yöntem

Bu bölüm, “Hamam A” yapısını koruma ve yeniden işlevlendirme projesi kapsamında, yapıda ne gibi müdahalelerin gerçekleştirileceği ve tüm bu sürecin belirle bir sistematikle nasıl işleyeceğine dair bilgileri içermektedir.

Hadrianoupolis Antik kentinin ve “Hamam A” yapısının tarif edildiği önceki bölümlerde değinildiği gibi, çalışma yapılan alan 2007 yılında “Karabük Bölge Koruma Kurulu” tarafından “Birinci Derece Arkeolojik Sit” olarak tescillenmiş ve koruma altına alınmıştır.

2008 yılında sitin sınırları daha da geniş bir alana yayılacak şekilde yeniden düzenlenmiştir.

Bu bağlamda Antik kentin bütünü ve kenti oluşturan yapılar, “arkeolojik koruma alanları” statüsünde kabul edilmekte olup, çeşitli uluslararası toplantılarda belirtilen koruma ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Yapının koruma ve yeniden kullanımına dönük müdahaleleri içeren çalışmaların yer aldığı bu bölümde ilk olarak; projenin oluşumunda rol oynayan sosyal ve kültürel faktörler değerlendirilmiş ve bölgeye etkileri irdelenmiştir.

Daha sonraki bölümde ise; Hadrianoupolis Antik kentine ilişkin alınan genel koruma kararları ile birlikte, mevcut “Hamam A” yapısına uygulanacak olan korumaya dayalı müdahaleler, yapının yeni işlevi göz önünde tutularak oluşturulan çağdaş ekler ve tüm bu çalışmalar neticesinde ortaya çıkan yapının yeniden kullanım projeleri detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

6.2.Yapının Potansiyelini Oluşturan Faktörler

6.2.1. Yapının çevre ve turizm potansiyeli

Yerli ve yabancı turistlerin sık ziyaret ettikleri Batı Karadeniz bölgesindeki Karabük iline bağlı Eskipazar ilçesinde yer alan Hadrianoupolis Antik kenti, özellikle Geç Antik/Erken Bizans dönemine ait kalıntılar içermesi nedeniyle önem arz etmektedir.

Büyük oranda korunabilmiş Paphlagonia yerleşim alanlarından biri olarak, geniş bir yayılma alanı içinde önemli arkeolojik kalıntılara sahip olması nedeniyle kentin değeri daha da artmaktadır.

Ankara'dan iki saat, İstanbul'dan ise dört saatte ulaşılabilen bölgede, Safranbolu'ya yapılan tur organizasyonlarının geçiş güzergahında bulunması, kentin turizm potansiyelini güçlendirmektedir.

Kentin sınırlarının hemen batısında bulunan Hacı Ahmetler köyü, bu arkeolojik alana en yakın yerleşim yeridir. Geleneksel sivil mimari örneklerle sahip olan bu köyün, sonraki dönemlerde turizmden fayda sağlaması arzu edilmektedir. Bu bağlamda kent genelinde koruma politikalarının oluşturulması zaruridir.

“Hamam A” yapısı bu çalışmalar çerçevesinde, detaylı koruma önlemlerinin alınacağı ilk yapı olacaktır. Sonraki dönemlerde yakın çevresinde yer alan kilise, villa, nekropol alanları gibi kalıntılar üzerinde de benzer çalışmalar yapılacak ve yapıların korunması sağlanacaktır.

Bu bağlamda ortaya çıkartılan ve çıkartılacak olan yapıların içinde yer aldığı, Antik kentin genel planlarının hazırlanması gerekmektedir.

Bugün için turistlerin faydalanabileceği bilgilendirme panoları ve broşürler yetersiz kalmaktadır. Yerli halkta kent ve yapılar hakkında yeterli bilgiye sahip değildir. Bu bağlamda antik kenti ziyaret eden turistlerin ve yerli halkın faydalanabileceği bir gezi güzergahının oluşturulması, gerekli bilgilendirme çalışmalarının yapılması, ortaya çıkan yapıların korunması ve turizme açılması için bazı proje ve uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır.

6.2.2. Yapının tarihi ve kültürel değeri

Anadolu'da Geç Antik/Erken Bizans dönemine tarihleyebileceğimiz hamam yapılarının sayısı çok fazla olmamakla birlikte, her geçen sene yapılan arkeolojik kazılarda bu sayı artmaktadır. Ancak Güney Paphlagonia bölgesinde yapılan arkeolojik çalışmaların azlığı nedeniyle, bu alanda çok fazla hamam yapısı bulunmamaktadır. Son senelerde yapılan Tios (Filyos) arkeolojik kazılarında bazı hamam kalıntılarına rastlanmış olmakla birlikte, bilimsel çalışmalar henüz yeterli seviyede değildir [31].

Bu bağlamda “Hamam A” yapısı, bölgede ortaya çıkartılan bu döneme ilişkin ilk hamam yapılarından biri olması nedeniyle önem arz etmektedir. Dönemin mimari özelliklerini yansıtması ve kent yerleşimindeki önemi onun tarihi ve kültürel değerini ortaya çıkartmaktadır.

“Hamam A” yapısına ilişkin bilgiler henüz yeterli seviyede değildir. Kentte ileriki dönemlerde yapılacak olan arkeolojik kazılar bu bilgilerimizin artmasını sağlayacaktır. Yüzey araştırmaları neticesinde kentte tespit edilen diğer hamam yapısına ilişkin çalışmaların tekrar başlaması ve arkeolojik kazılarının yapılması gerekmektedir. Böylece kentin hamam yapıları ve yıkanma kültürüne ilişkin veriler daha da artacak ve zamanla bir tipoloji oluşturulabilecektir.

Üniversitelerin arkeoloji çalışma grupları, her sene bölgeye gelerek gerekli kazı çalışmalarını yapmaktadırlar. Bu araştırmalar neticesinde yeni bilgilere

ulaşılmakta ve bilimsel projeler hazırlanmaktadır. Geçmiş dönemlerde, kente ilişkin veriler göz önüne alınarak çeşitli araştırmalar hazırlanmıştır. Özellikle bölgede ele geçen seramik ve cam buluntular, mozaik zeminler, taş yazıtlar ve genel mimari oluşumlar tercih edilen çalışma konuları olmaktadır. Kente ilişkin belgeleme çalışmalarının sistematik bir şekilde devam etmesi, kente ve yapılara ilişkin bilimsel yayınların artmasına ve kentin daha aktif bir şekilde tanıtılmasına katkı sağlamaktadır.

Edinilen bilgilerin halk ve turistlerin hizmetine sunulmaları ve böylece kentin daha fazla turist çekmesi istenmektedir. Bu bilgilendirme aynı zamanda, insanların yapılara ve kente sahip çıkmalarını ve korumalarını sağlayacaktır. Yöre halkında bu istek ve arzu görülebilmektedir.

Bu bağlamda kentte bulunan mimari kalıntıların ve yerleşim alanlarının belgeleme çalışmalarının sistematik bir şekilde yapılıp, bilimsel alanda tanıtılmasının sağlanması ve kent ile ilgili gerekli yayınların oluşturulması temel hedef olarak tespit edilmiştir.

6.3.Yapının Koruma ve Yeniden İşlevlendirme Projesi

6.3.1. Projenin amacı

“Hamam A” yapısının günümüzdeki durumu arkeolojik bir kalıntı olmakla birlikte, tarihsel ve estetik açıdan önemli bir değer olarak görülmektedir.

Arkeolojik kazılar neticesinde ortaya çıkan pek çok mimari eserde olduğu gibi, yapı hızlı bir bozulmaya maruz kalmaktadır. Bu durumun engellenmesi, yapmış olduğumuz koruma ve restorasyon çalışmalarının temelini oluşturmaktadır. Aynı zamanda insanların, kültürel bir miras olarak yapının tarihsel ve estetik değerlerini bilmesi, tanınması ve yapıya önem vermesi istenmektedir.

Bu bağlamda projenin genel amacı; yapının mevcut karakterini bozmayacak şekilde olabildiğince az müdahalede bulunarak problemlere çözümler üretmek ve yapıyı korumak, onun özelliklerini ve değerini insanlığa anlatarak daha fazla bozulmasını önlemek ve böylece gelecek nesillere kültürel bir miras olarak aktarmaktır.

6.3.2. Projenin genel yaklaşım kararları

Projeye ilişkin genel koruma kararları iki düzlemde ele alınmıştır. Bunlar “kent bazında oluşturulan koruma projesi genel yaklaşım kararları” ve “yapı bazında oluşturulan koruma projesi genel yaklaşım kararları” olarak adlandırılmıştır.

Kent bazında oluşturulan koruma projesi genel yaklaşım kararları

Hadrianoupolis kenti bazında hedeflenen genel koruma yaklaşımı; Antik yerleşim alanının tarihsel, mimari ve estetik yapısına ilişkin halkın bilgilendirilmesini sağlamak ve bu doğrultuda turizme dayalı politikalar oluşturmaktır.

Bu bağlamda kentteki kalıntılar üzerinde kazı ve belgeleme çalışmalarını sistematik olarak devam ettirmek, ortaya çıkan yapıların koruma projelerini oluşturmak, görsel bilgilendirme panoları ve broşürler hazırlamak ve gelen ziyaretçilerin kenti ve yapıları görebilecekleri gezi yolları yapmak bu yerleşim alanına ilişkin temel proje yaklaşımı olarak benimsenmiştir.

Yapı bazında oluşturulan koruma projesi genel yaklaşım kararları

“Hamam A” yapısına ilişkin hazırlanan projenin genel yaklaşımı; yapıyı sağlamlaştırarak korumaktır. Bir başka anlatımla; yapının daha fazla bozulmasını önlemek maksadıyla, esere olabildiğince az müdahalede bulunacak şekilde restorasyon ilkelerinden “dondurma” yöntemini uygulamak

temel ilke olarak gözetilmiştir. Bu yöntem uygulanırken yapının sahip olduğu tüm dönem eklerinin fiziksel olarak korunması da amaçlanmıştır. Ayrıca kentin bir arkeo park olarak düzenlenmesi kapsamında da, yapının yeni bir işlev kazanmasına çalışılmıştır. Bu bağlamda yapının mevcut durumunun sağlamlaştırılması, izlerin ortaya çıkartılması, dış etkilere koruyacak önlemlerin alınması ve sergileme alanlarının oluşturulması yöntemleri temel proje yaklaşımıdır.

Bu bağlamda oluşturulan uygulama kararları; yapıya ilişkin hazırlanan rölöve ve belgeleme çalışmaları, tarihi araştırmalar, karşılaştırmalı çalışmalar ve restitüsyon projeleri dikkate alınarak hazırlanmıştır (Bkz. EK-7).

Bundan sonraki bölümde, “Hamam A” yapısı için düşünülen yeni işlev ve bu işlev çerçevesinde yapıya uygulanacak koruma müdahaleleri, çağdaş ekler ve düzenlemeler yasal kriterleri ve gerekçeleri ile birlikte anlatılacaktır.

6.3.3. Yapının yeni işlevi

Değişen yaşam biçimleri ve buna bağlı gereksinimler nedeniyle pek çok tarihi yapının özgün işlevini yitirdiği ve zamanla farklı bir fonksiyonel amaç için kullanıldığı görülmektedir [35]. Arkeolojik kalıntı halinde ortaya çıkartılan pek çok mimari yapı için bu durum daha yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çağdaş bir işlev yüklenecek yapılarda, mevcut mimari uyumun gözetilmesi, yapı karakterinin zedelenmemesi ve yapıyı zorlamaması temel hedef olmalıdır. Venedik Tüzüğü’nün 5. maddesinde şöyle denilmektedir [35].

“Anıtların korunması her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu çeşit bir kullanım arzu edilir, fakat bu nedenle yapının planı ya da süslemeleri değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir”.

“Hamam A” yapısı günümüzde arkeolojik bir kalıntı olmakla birlikte, geçmişte farklı fonksiyonel amaçlar için kullanılmış bir yapıdır. Yapının tarihsel süreci içinde de işlevsel süreklilik gözetilmemiştir. İlk yapılışında yıkanma işlevine hizmet eden bir hamam olarak inşa edilen yapının, sonraki dönemlerde ne maksatla kullanıldığına dair elimizde kesin veriler yoktur. 7. yy.’dan itibaren hamam olarak kullanılmayan yapı, kesin olmamakla birlikte konaklama ve şarap işliğı maksadıyla hizmet etmiş olmalıdır. Antik dönemde hamam olarak kullanılmış pek çok yapının, uzun yaşamı boyunca işlevsel değişikliklere uğraması çok sık rastlanan bir durumdur [10]. İstanbul’da yer alan Zeuksippos hamamları pek çok kez tahrip olmuş ve hamamın belirli bölümleri 8. yy.’dan itibaren Palailogos’lar dönemine kadar hapishane olarak kullanılmıştır [11]. Bu gibi örnekler çoğaltılabilir.

Günümüzde Antik dönemden kalan hamam yapılarının, yıkanma işlevini yerine getirmek için kullanılmadığını görmekteyiz. Üstelik arkeolojik kalıntı niteliğinde olan bir mimari yapı için özgün işlevini geri getirme çabasının, yapının günümüzdeki karakteri ile özdeşleşmeyen bir durum olacağı kanaatindeyiz. Bu nedenlerden dolayı yapının kullanımına hizmet edecek yeni bir işlevlendirmenin yapılması zaruridir. Genel itibariyle yeniden işlevlendirme, eski binaların yıkımdan kurtulması ve korunması için önemli bir araç olmaktadır [35].

Günümüzde Antik dönemden kalan pek çok mimari anıt, sergileme (teşhir) maksatlı olarak kullanılmaktadır. Özü itibariyle bizatihi kendisi bir teşhir nesnesi olan bu yapılarda, o günün kullanımında olan objeler, mimari elemanlar ve hatta modern zamanın sanatsal öğeleri sergilenebilmektedir. Yapının kendisinin de bir teşhir nesnesi olduğunu gözetken koruma yaklaşımlarının, başarılı çalışmalar olacağı kanaatindeyiz.

Bu noktada yapıya uygulanan ve yeni işlevsel ihtiyaçların yerine getirilmesini sağlayan çağdaş ekler önem arz etmektedir. Bu ekler çevrenin genel

izgilerini gözetmeli, siluetini değiştirmemeli, mevcut yapısal elemanlara saygı duymalı ve genel koruma kriterlerini sağlamalıdır [35].

Hadrianoupolis ren yeri, Güneybatı Paphlagonia bölgesinin büyük oranda korunmuş tek kenti olması özelliği ile, Geç Antik/Erken Bizans döneminin kamusal, sosyal, dini, askeri ve sivil mimarisinin izlerini taşımaktadır [3]. Bu durum kentin bundan sonraki dönemlerde daha fazla ilgi çekmesini sağlayacaktır.

İstanbul ve Ankara’dan, Safranbolu’ya gelen turların yol güzergahı üzerinde olan Antik kentteki bu yapılar, büyük önem arz etmektedir. Kentte yer alan her yapının, korunması gerekli tarihi, kültürel, sosyal ve estetik değerleri nedeniyle bir kültür varlığı olarak kabul edilmesinin ve açık havada kendi kendini sergileyebilmesinin yeterli ve en doğru yaklaşım olacağı düşüncesindeyiz.

Yukarıda çizilen bu ereve dahilinde, “Hamam A” yapısının yeni işlevinin “açık hava müzesi” olmasına karar verilmiştir. Antik dönem hamam yapılarının mimari karakterini yansıtıyor olması ve kenti temsil edebilecek nitelikte olması bu kararın alınmasındaki temel etkindir. Bu bağlamda yapı, mimari bir nesne olarak değerlendirilmiş ve buraya gelen turistlerin ziyaretine açılması amaçlanmıştır.

Yapıda ve Antik kentte arkeolojik kazılar neticesinde ortaya çıkartılan ve açık havada teşhir edilmesinde bir mahsur bulunmayan mimari objeler, yapı ile birlikte sergilenecektir.

Bununla birlikte yapıya, müze işlevi içinde dokunulmayan, sadece görülebilen bir ss nesnesi gibi davranılmamalı, araştırmacıların yapıyı rahatlıkla incelemesine imkan tanınmalıdır. Bu bağlamda yapı, koruma kriterleri gözetilerek yaşam içine dahil edilmeye çalışılmıştır.

6.3.4. İşleve uygun hazırlanan çağdaş ekler ve düzenlemeler

Günümüz yaşamı içinde tarihsel ve arkeolojik yapıların istenilen yeni fonksiyonel ihtiyaçlara cevap verebilmeleri için, restorasyon projelerinde çağdaş ekler yer alabilmektedir. Özellikle açık hava müzesi olarak kullanılacak arkeolojik alanların pek çoğunda, yapıyı koruyan çağdaş ekler bulunmaktadır. Ancak bu eklerin yapının karakterine, mekansal kurgusuna, cephe özelliklerine ve silüetine saygı duyması, onu ezmemesi gerekir. Venedik Tüzüğü'nün 9. maddesinde şöyle denilmektedir [35].

“Eklemelere ancak yapının ilgi çekici bölümlerine, geleneksel konumuna, kompozisyonuna, dengesine ve çevresiyle olan bağlantısına zarar gelmediği durumlarda izin verilebilir”.

Arkeolojik kalıntılara uygulanan çağdaş eklerde iki farklı anlayış dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki; korunması istenen mimari mekan ve objelerin kendi kurgusal yapılarını, mekansal örgütlenmelerini, boyutlarını, oranlarını ve bulunduğu yere ilişkin özelliklerini ikinci planda tutan uygulamalardır. Genelde bu anlayış kapsamında uygulanan çağdaş ek, kendi başına anıtsal bir nitelik taşımaya başlar. Çatalhöyük'te, arkeolojik alanın bir bölümünün üzerini kapatan çatı strüktürü bu anlayışın bir örneğidir (Bkz. Resim 6.1).

Resim 6.1. Çatalhöyük ören yerinde uygulanan koruyucu çatı örneği

Diğer bir anlayış ise; daha insani boyutlarda üretilen ve alttaki mekansal kurgu ile bağ kurmaya çalışan, bununla birlikte koruma işlevini de yerine getiren uygulamalardır. Bu anlayışın ürünü olan çağdaş ekler, kendi karakterini de oluşturduğu takdirde, korumuş olduğu mimari ve arkeolojik kalıntılar ile birlikte uzun yıllar anılabilmektedir. Karatepe açık hava müzesinde yer alan saçaklar ve koruma uygulamaları bu anlayışın önemli bir örneğidir (Bkz. Resim 6.2).

Resim 6.2. Karatepe açık hava müzesinde uygulanan koruyucu çatı örneği

“Hamam A” yapısının yeniden kullanım projesinde ilk göze çarpan çağdaş ek, hiç şüphesiz çelik konstrüksiyonlu çatı strüktürüdür. Yukarıda bahsedilen koruma yaklaşımları dikkate alınarak tasarlanan bu çatı, altta bulunan mimari kalıntıları gözetecek şekilde düşünülmüştür. Daha önce bahsedildiği gibi, yapı mevcut halde doğal bir kaya terası üzerinden güneye bakacak şekilde, doğu-batı istikametinde uzanan iki farklı kota oturmaktadır. Güneyde yer alan

ve daha düşük kota oturan bölüm, genel anlamda hamamın ısıtılan mekanlarını; kuzeyde bulunan ve daha üst kotta yer alan bölüm ise, hamamın ısıtılmayan mekanlarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda hazırlanan koruma projesi; alttaki mekansal kurguyu dikkate alarak, farklı yükseklikte bulunan eğimli iki çatı strüktürünün ortadaki çelik taşıyıcıya oturtulması şeklinde tasarlanmıştır. Böylece doğu–batı istikametinde uzanan bu iki çatı, altta yer alan hamamın özgün plan şeması ile özdeşlik göstermiş olmaktadır.

Koruma projesinde bu çatıyı taşıyan bir takım ayakların olması kaçınılmazdır. Ancak bu taşıyıcı ayakların hiçbirisi arkeolojik kalıntıların bulunduğu sınırlar içine yerleştirilmemiştir. Bu ayaklar hamamın dış duvarlarının mümkün olduğunca uzağına konulmuşlardır. Böylece yapı içine olabildiğince az şekilde müdahale edilmiş olmaktadır. Bu ayaklar aynı zamanda beton temellere oturması gereken ve böylece sabitlenebilen öğelerdir. Bu bağlamda yapı içine temel kazılmayacak ve böylece yapının arkeolojik bütünlüğü bozulmamış olacaktır.

Projede yer alan bu koruyucu çatı, belirli standartlara sahip çelik elemanlardan oluşmaktadır. Kentte yer alan diğer mimari kalıntıların önümüzdeki dönemlerde benzer şekilde korunmaları muhtemeldir. Çağdaş ek ve taşıyıcıların standart malzemeler ile yapılmış olmaları, kentte ortaya çıkartılacak olan diğer kalıntıların üzerlerinin de nasıl kapatılması gerektiği konusunda önemli bir veri olacaktır. Böylece kentteki yapılarda kullanılacak olan çağdaş eklerin mimarisi hususunda bir üslup birliğine varılacaktır. Çağdaş ek olarak düşünülen yapısal elemanların çelik malzemeden teşekkül etmesinin en önemli nedenlerinden biri, Karabük'ün demir ve çelik üretiminde önemli bir yere sahip olması ve bunun getireceği avantajlardan faydalanma çabasıdır.

Çatı konstrüksiyonu ve onu taşıyan ayaklar paslanmaz çelik malzemeden yapılmışlardır. Çatıda U, I profilleri, çelik köşebentler ve bu parçaları birbirine bağlamak için ankraj demirleri kullanılmıştır. Çatının kaplama elemanı

polikarbon malzemedir. Polikarbon malzemenin iki çeşidi çatıda yer almaktadır. Çatı kaplamasının genelinde toprak renginde ve opak görünümlü polikarbon kaplama malzemesi var iken, çatının doğal ışık alınması istenilen kısımlarında cam görünümlü polikarbon kullanılmıştır. 4 mm. ve 6 mm. kalınlığında olan bu malzeme, genel olarak dayanıklı ve kullanışlıdır. Bu tip örtülerin en üstün yönü hafif malzeme oluşları ve uygulama kolaylığıdır [36]. Aynı zamanda cam görünümlü polikarbon malzeme içinde, güneş ışınlarının içeriye kontrolsüzce girmesini engelleyen filtrelerde bulunmaktadır.

Çatının taşıyıcı ayakları iki adet çelik U profil ve bunların birbirlerine bağlanmasını güçlendiren çelik taşıyıcı elemanlardan oluşmaktadır. Bu profiller arasında yer alan borular ile çatı yağmur suyu zemindeki kanallara aktarılacak ve böylece kontrol altına alınacaktır. Yapının dışında bulunan bu taşıyıcı ayaklar, beton ayak temellere oturmaktadır. Yapıya zarar vermeyecek şekilde tasarlanan bu temeller, zemin yüzeyinin altında yapılacak ve dışarıdan görülmeyecektir.

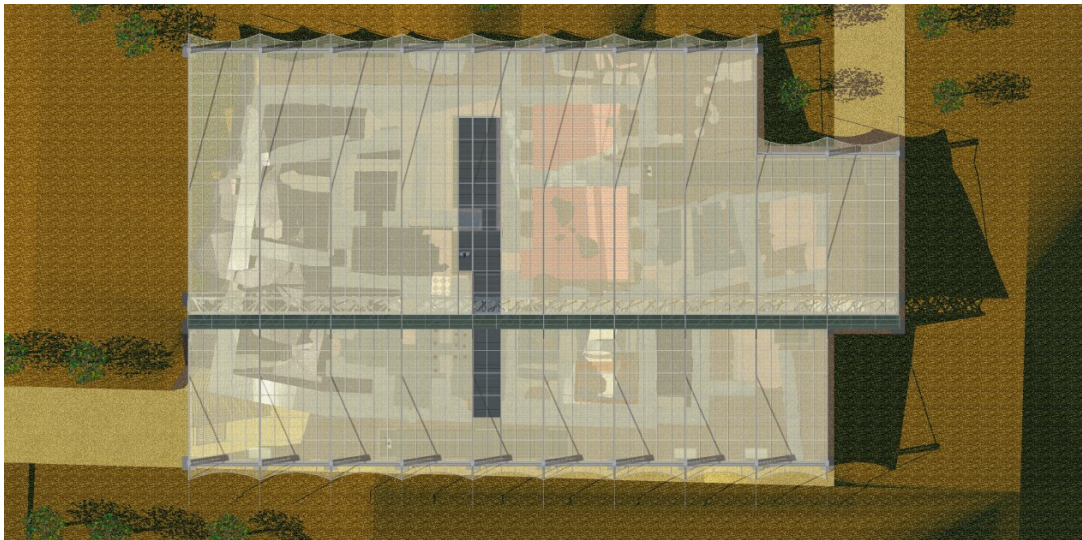
Bu proje, “Hamam A” yapısını sadece dış etkenlerden korumak için yapılmamıştır. Aynı zamanda bu yapının ve çevresindeki arkeolojik alanın, insanlar tarafından gezilmesi ve bu alan hakkında bilgi sahibi olunması da amaçlanmaktadır. Böylece yapı yeniden kullanıma uygun hale gelebilecektir.

İnsanlar yapının mekanlarını, taşıyıcı sisteme asılan ve belli noktalarda zeminden desteklenen platformlar üzerinden geçerek göreceklidir. Yapı içine yapılacak olan gezi platformu, yapının kuzeydoğu köşesinden başlayacak ve girilmesi ve gezilmesinde sakınca görülmeyen mekanlarına kadar insanların ulaşımını sağlayacaktır. M 11 mekanının doğu yönünde oluşturulan bir seyir terası ile, mozaikli zeminin sergilenmesi mümkün olacaktır. M 8 ve M 10 mekanları ise, sergileme maksatlı alanlar olarak düzenlenecektir. Kazı esnasında yapı çevresinden ortaya çıkartılan mimari taş objeler burada teşhir edilecektir. Ayrıca buradaki platformun bitiminde bir bilgilendirme panosu yer alacaktır. Yapıyı gezen insanlar platformlar

üzerinden yürüyerek yapının güney terasına inebileceklerdir. Bu platformun ileriki kazı dönemlerinde, “Hamam A” yapısının 30 m. güneyinde yaklaşık 10 m. daha alt kotta yer alan kaya mezarına ulaşması sağlanacaktır. İnsanların yapı içine girip gezerek, görerek, dokunarak öğrenmelerini amaçlayan bu gezi platformu tasarlanırken, platformun ve burayı gezen insanların kalıntılara zarar vermemesi için azami gayret gösterilmiş olup, arzu edilen denge kurulmaya çalışılmıştır. Yapının güney terasında ise, çatıyı taşıyan çelik ayaklara, oturma birimleri monte edilecek ve insanların buralarda dinlenmesi, yapıyı seyretmesi ve keyif alması sağlanacaktır.

Bir diğer çağdaş ek, yapı sağlamlaştırılmasında kullanılan kriko sistemli gergi elemanlarıdır. Bu sistem ile kemer ve duvarların fiziksel hareketleri dengelenecek ve kontrol altına alınacaktır. Bu elemanlar aynı zamanda, girilmesi istenmeyen (M 11 mekanı gibi) mekanların önünde bir set oluşturacaklardır.

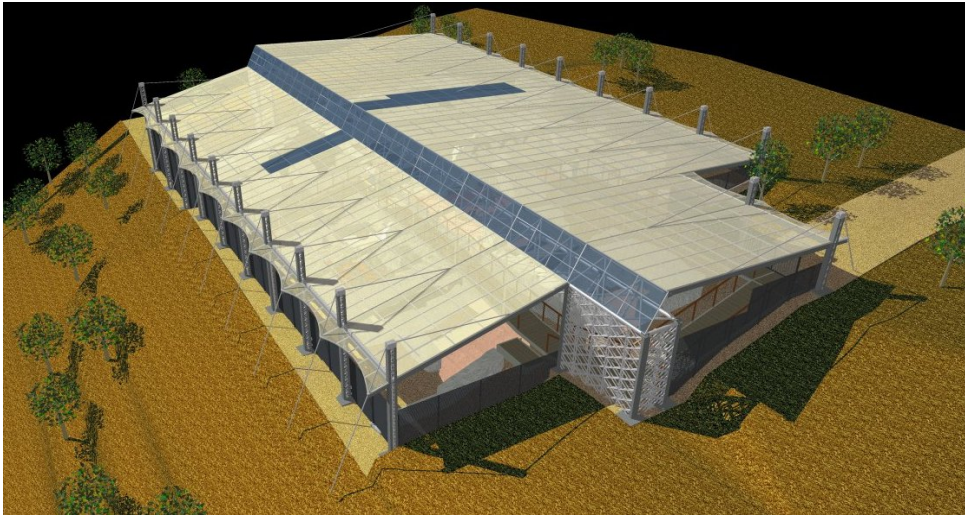
Yapıya uygulanan müdahaleler, geri dönüştürülebilir olacak ve gerektiğinde yapıya zarar vermeden sökülebilecektir.

Şekil 6.1. “Hamam A” yapısının restorasyonuna ilişkin çizim 1 (Çizim: Biçer)

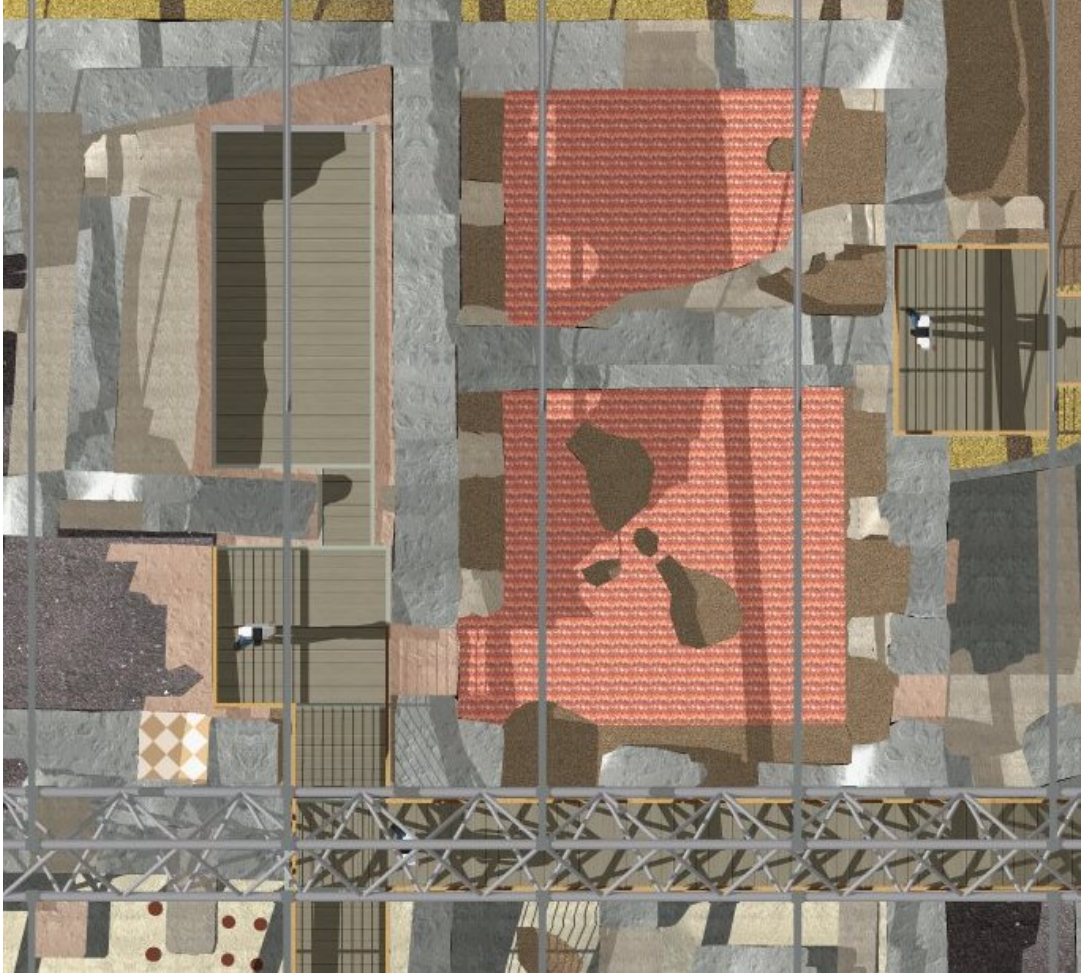
Şekil 6.2. “Hamam A” yapısının restorasyonuna ilişkin çizim 2 (Çizim: Biçer)

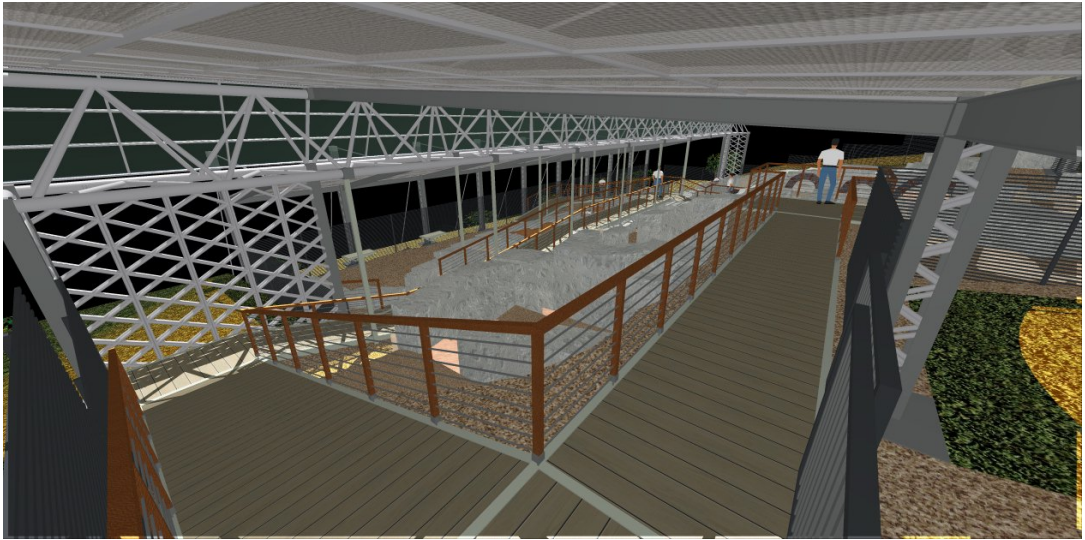
Şekil 6.3. “Hamam A” yapısının restorasyonuna ilişkin çizim 3 (Çizim: Biçer)

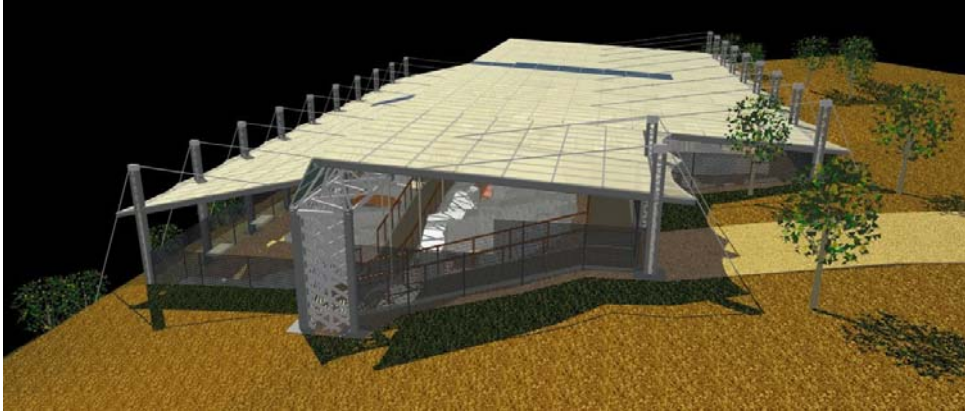
Şekil 6.4. “Hamam A” yapısının restorasyonuna ilişkin çizim 4 (Çizim: Biçer)

Şekil 6.5. “Hamam A” yapısının restorasyonuna ilişkin çizim 5 (Çizim: Biçer)

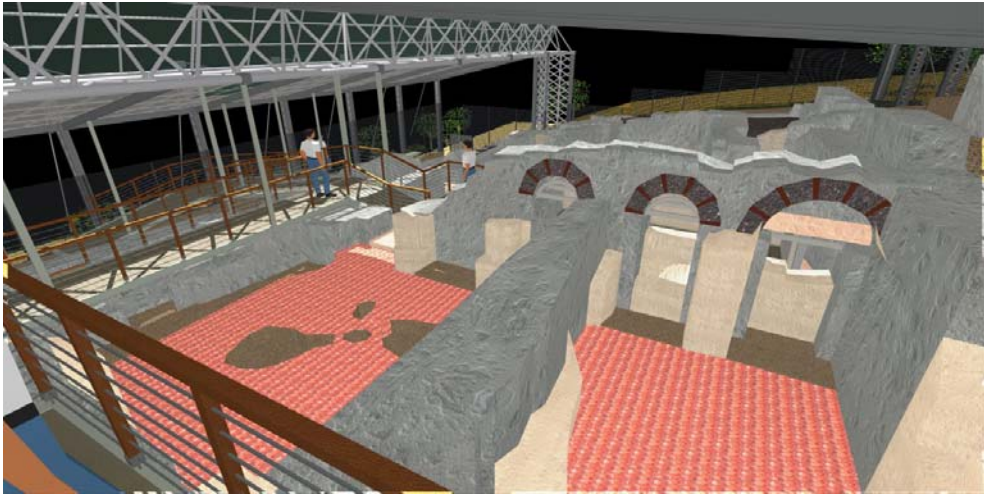
Şekil 6.6. “Hamam A” yapısının restorasyonuna ilişkin çizim 6 (Çizim: Biçer)

Şekil 6.7. “Hamam A” yapısının restorasyonuna ilişkin çizim 7 (Çizim: Biçer)

Şekil 6.8. “Hamam A” yapısının restorasyonuna ilişkin çizim 8 (Çizim: Biçer)

Şekil 6.9. “Hamam A” yapısının restorasyonuna ilişkin çizim 9 (Çizim: Biçer)

6.3.5. Yapıya ilişkin müdahale teknikleri ve yasal kabuller

Bu bölümde, “Hamam A” yapısına hangi müdahale tekniklerinin uygulandığı ve bunların yasal dayanakları anlatılmıştır. Çeşitli uluslar arası toplantılar neticesinde, bilimsel konseyler tarafından koruma yöntemlerinin çerçevesi çizilmiş ve yasaları oluşturulmuştur. Bu bağlamda bizimde dikkate aldığımız yasalar, “Carta Del Restauro (1931)”, “Venedik Tüzüğü (1964)”, “Amsterdam Bildirgesi (1975)”, “Nairobi Toplantıları (1976)” gibi evrensel anlamda kullandığımız metinlerdir [35].

Aynı zamanda ulusal anlamda “taşınmaz kültür varlıklarını koruma, bakım ve onarımına” ilişkin yasa ve yönetmeliklerde kullanılmıştır.

Arkeolojik bir anıtın tarihi ve estetik değerinin ortaya çıkmasını sağlayacak, koruma açısından en uygun müdahale tekniklerinin kullanılması, bilimsel yöntemlerle hazırlanan bu proje çalışmasının temel ilkesi olarak gözetilmiştir.

Tarihi çevre koruma ve restorasyon ilkeleri çerçevesinde, “Hamam A” yapısını koruma projesi kapsamında uygulanması önerilen müdahale teknikleri şunlardır [35].

- Kazı ve belgeleme
- Sağlamlaştırma
- Anastylosis
- Temizleme

Bu bölümde ilk olarak, “Hamam A” yapısının koruma projesinin temelini oluşturan bu teknikler gerekçeleri ile birlikte tablo ve çizimlerin de yardımıyla anlatılmıştır (Bkz. EK-8, Bkz. EK-9). Yapıda öngörülmeyen tekniklerde bulunmaktadır. Bu müdahale tekniklerinin neden öngörülmediklerine ilişkin genel açıklama bölümün sonunda verilmiştir.

Kazı ve belgeleme

“Hamam A” yapısı arkeolojik kazılar neticesinde ortaya çıkartılmış bir yapıdır. Bilimsel bir ekip tarafından yürütülen kazılarda, yapı tümüyle ortaya çıkartılmış ve sınırları belirlenmiş olmakla beraber, yakın çevresinde herhangi bir kazı ve sondaj çalışması yapılmamıştır. Bundan sonraki kazı dönemlerinde ilk etapta bu çalışmalara yer verilmeli ve kazı alanı genişletilmelidir. Böylece pek çok yeni ve önemli bilgiye ulaşılması sağlanacaktır. Bunlardan bir tanesi, yapıya gelen suyollarının tespit edilmesi olacaktır. Bu tespit hamam yapısı için önemli bir veridir. Bir diğeri ise, yapı çevresinde bulunabilecek yeni mimari öğelerin ve arkeolojik bulguların keşfinin sağlanacak olmasıdır. Tüm bu keşifler yapı üzerindeki tarihsel ve mimari algılarımızı yeniden oluşturmamızın yolunu açacaktır.

Hamamın yeniden kullanımı için önem arz eden diğeri bir konu yapıya yaklaşım yollarıdır. Bu yollar üzerinde kazı başkanlığının gerekli gördüğü durumlarda, arkeolojik sondaj ve kazı çalışmaları yapılmalıdır.

Arkeolojik kazılar neticesinde yapıdan çıkartılan kazı toprağı, kazı başkanlığının tavsiyeleri doğrultusunda belirli bölgelerde toplanmıştır. Bu toprak yığınları, yapının çok yakınında, kazı alanının doğusunda ve batısında olmak üzere iki noktada biriktirilmiştir. Bu toprağın, ilgili kontrolörlerin denetiminde elenmesinden sonra taşınması gerekmektedir. Toprak yığıntıdan küçük buluntuların çıkması muhtemel olduğundan, eleme işleminin dikkatli yapılması zaruridir.

“Hamam A” yapısı için önem arz eden bir konuda, kentte tespit edilen diğeri hamam yapısı ile ilgilidir. Yüzey araştırmaları neticesinde tespit edilen bu yapıya ilişkin çalışmaların tekrar başlaması ve arkeolojik kazılarının yapılması gerekmektedir. Böylece kentin hamam yapıları ve yıkanma kültürüne ilişkin veriler daha da artacak ve zamanla bir tipoloji oluşturulabilecektir.

Yapıda şu ana kadar tespit edilen ve bundan sonraki kazılarda ortaya çıkacak olan mimari öğe ve küçük buluntuların bir araya toplanması ve envanterlerinin hazırlanması zaruridir. Böylece belgeleme çalışmaları tamamlanmış olacaktır. Bu bulgular, yapılacak çalışmalardan sonra ilgili makamlara teslim edilmelidir.

Yapı ve çevresine ilişkin tüm kazı ve belgeleme çalışmaları, “Arkeolojik Kazı Başkanlığı” nın denetiminde ve gerekli gördüğü noktalarda yapılacaktır.

Yeni gerçekleştirilecek kazı ve belgeleme çalışmalarından elde edilen neticeler doğru şekilde değerlendirilerek, projede gerekli görölen değişiklikler ve eklemeler yapılacaktır.

Sağlamlaştırma

“Hamam A” yapısında uygulanan müdahale yöntemleri arasında en etkin olarak kullanılan teknik sağlamlaştırarak koruma yöntemidir. Bu yöntem taşıyıcı sistemin ve kullanılan malzemelerin sağlamlaştırılması olarak iki düzeyde ele alınmıştır.

Taşıyıcı sisteme ait eleman ve öğelerin sağlamlaştırma işlemi, destekleyici ve sabitleyici düzeneklerle sağlanacak olup, sistemi oluşturan elemanlar aynen korunacaktır. Gerekli koruma işlemini gerçekleştirecek olan bu düzenekler, çelik konstrüksiyon malzemeden oluşturulacaktır.

Taşıyıcı yapısal elemanların hareketlerini dengeleyecek ve kontrol altına alacak olan ve temel olarak krikon mantığı ile çalışan bu taşıyıcılar, yapıdaki hareketlere göre sıkışma ve gevşeme özelliğine sahip olacaklardır (Bkz. Şekil 6.10). Kullanılan malzemenin paslanmaz olmasına dikkat edilmiştir.

Şekil 6.10. Lento taşını sağlamlaştırmak için kullanılan çelik taşıyıcı strüktür (Çizim: Biçer)

Yapıdaki duvarları oluşturan taşlar zamanla tahribata uğramıştır. Özellikle derz kaybı nedeniyle düşme tehlikesinde olan taşların, hidrolik özellikli harç enjeksiyonu ile sağlamlaştırılması sağlanmıştır. Bu harç yüzeyinin, taş yüzeyden içerde kalmasına dikkat edilmiştir.

Yapının çok az bir bölümünün yüzeyinde, geleneksel “stucco siva” kalıntı halinde bulunmaktadır. Bir konservasyon ekibi kontrolünde siva kenarlarında sabitleyici ve sağlamlaştırıcı uygulamalar yaparak, siva ve harç tabakaları ile taşıyıcı arasında meydana gelmiş olan ayrılma ve boşlukların hidrolik özellikli sıvı harç enjeksiyonu ile sağlamlaştırılması sağlanmıştır.

Tuğla derzlerinde meydana gelen bozulmalara uygun harçlarla müdahale edilerek gerekli sağlamlaştırmalar yapılmıştır.

Diğer bir önemli malzeme sağlamlaştırması mozaik zeminde gerçekleştirilmiştir. Zeminden ayrılmış durumdaki tesseraların ve yatağının, hidrolik özellikli sıvı harç enjeksiyonu ile sağlamlaştırılması, tessera derzlerinin elden geçirilmesi ve güçlendirilmesi, tessera kaybı olan noktalarda gerekli sağlamlaştırmaların yapılması sağlanmıştır. Tüm bu çalışmalar korumada uzman konservasyon ekipleri tarafından yapılmıştır.

Yapıda uygulanacak sağlamlaştırma ve destekleme çalışmaları, “Arkeolojik Kazı Başkanlığı”nın denetiminde ve gerekli gördüğü noktalarda yapılacaktır.

Anastylosis

Genel anlamıyla “anastylosis”, arkeolojik kalıntılara ait yıkılmış ve dağılmış olan özgün parçaların tekrar bir araya getirilmeleri olarak ifade edilebilir [35].

“Hamam A” yapısında ortaya çıkartılan mimari öğeler çok fazla sayıda olmamakla birlikte, mermer sütun parçaları, kaideler, tuğla parçaları, silmeler, tuvalet taşı, su olukları ve kırık taş parçalarından ibarettir. Bu parçalar genel itibarıyla kazı alanı içinde, orijinal yerlerinde bulunmayan öğelerdir. Aynı zamanda bu öğeler, ilk yapıldıkları işlevlerini yerine getiremez durumda ve yapısal açıdan tahrip edilmiş halde bulunmuşlardır. Bu nedenlerden dolayı, tespit edilen bu parçalar üzerinde bir restorasyon tekniği olarak anastylosis yönteminin uygulanmamasına karar verilmiştir.

Bununla birlikte kazı çalışmalarının yapılmasından bu projenin uygulanmasına kadar geçen süre zarfında, hamamın mevcut mimari yapısını oluşturan öğelerin yerlerinden ayrılması ve düşmesi gibi hadiseler ile karşı karşıya kalınabilir. Bu aşamada mevcut belgeleme çalışmaları doğrultusunda, düşen bu öğeler (taş, sıva, tuğla) bilimsel yöntemler çerçevesinde yerlerine yerleştirilerek gerekli sağlamlaştırma çalışmaları yapılmıştır.

Temizleme

Bir koruma tekniği olarak temizleme yöntemi, mimari yapıların genel etkisini bozan, tarihi ve estetik açıdan bir değer taşımayan eklerden arınma işlemi olarak tarif edilmektedir [35]. Güncel koruma tartışmalarında önemli bir sorunsal olarak göze çarpmaktadır. Venedik Tüzüğü'nün 11. maddesinde şöyle denilmektedir [35].

“Anıta mal edilmiş farklı dönemlerin geçerli katkıları saygı görmelidir; zira onarımın amacı üslup birliği değildir. Bir anıt üst üste çeşitli dönemlerin izlerini taşıyorsa, alttaki dönemleri açığa çıkarmak ancak bazı özel durumlarda mümkündür. Yok edilen malzemenin önemi azsa, açığa çıkarılan malzeme büyük tarihi, arkeolojik ya da estetik değer taşıyorsa ve korunma durumu böyle bir davranışı gerekli gösterecek kadar iyi ise haklı çıkarabilir”.

Bu bağlamda “Hamam A” yapısının mevcut durumu göz önüne alındığında, önemli bir koruma kararı ile karşı karşıya bulunmaktadır.

Yapımız ilk yapıldığı dönemlerde yıkanma işlevini yerine getiren bir hamam olarak kullanılmış iken, sonraki dönemlerde bu işlevini yitirmiştir. Sonraki işlevinin ne olduğu hususunda elimizde kesin bilgiler olmamakla birlikte, yapının konaklama ve şarap üretimi için kullanıldığı güçlü bir kanıdır. Bu yeni işlevin yapıyı, mimari ve mekansal açıdan değişimlere uğrattığını görmekteyiz. Bu durumun en iyi örneği, M 11 mekanının ortasından geçen ve bu mekanı ikiye bölen, geç döneme tarihleyeceğimiz moloz taş duvardır. Bu duvar zeminde yer alan mozaik döşemenin üzerinden geçmektedir.

Yasal kabullerin öngördüğü şekilde konu incelendiğinde, ilk etapta, kaldırılması muhtemel olan bu mimari duvarın niteliği göz önüne alınmıştır. Mekanın diğer özgün duvarları kadar nitelikli ve düzgün olmamakla birlikte, kendi yapıldığı tarihin değerlerini ve tekniklerini taşıması itibarıyla bu duvarın sağlamlaştırılarak korunmasına karar verilmiştir. Ayrıca bu duvarın mozaik zemine etkilerini en aza indireyecek gerekli önlemler alınmıştır.

Bu bağlamda yapının diğer bölümlerinde bulunan ve sonraki dönemlerde yapıldığı tahmin edilen tüm yapısal öğelerin, aynı nedenlerden dolayı sağlamlaştırılarak korunmasına karar verilmiştir.

Bir müdahale yöntemi olarak temizleme, sadece yapıya sonradan eklenen bölümlerin kaldırılması şeklinde uygulanmaz. Aynı zamanda yapı malzemelerinde meydana gelen öğelerin temizliğini de içerir.

“Hamam A” yapısının estetik açıdan en önemli öğelerinden bir tanesi, M 11 mekanının zemininde yer alan geometrik bezemeli mozaik döşemedir. Bu mekanın “b” bölümü daha fazla tahrip olmuş vaziyettedir. Geçirmiş olduğu yangın ve yüzeyin uzun süre suya maruz kalmış olması, bu bölümde yüzey temizliği çalışmasının yapılmasını zaruri kılmaktadır.

Bu alanda uzman konservasyon ekipleri tarafından, bir koruma tekniği olan temizleme yöntemleri kullanılarak gerekli işlemler yapılmıştır.

Temizlenmeye muhtaç diğer bir yüzey, doğal kaya oluşumlardır. Biyolojik etkenler ve su tahribatı nedeniyle yüzeyde yosunlanmalar ve bitkilenmeler görülmektedir. Bu bitkiler ve yosunlar kimyasal olmayan temizleme yöntemleriyle kurutularak temizlenmiştir. Bitki temizliği yapılan bölgelerde, bitkilerin altında oluşan topraklar kaldırılmış ve köklerin zarar verdiği kısımlar onarılmıştır.

Yapının moloz taş duvarlarında nem ve sudan kaynaklanan biyolojik tahribat temizlenmiştir. Ayrıca taş duvar örgünün üzerinde kaba temizlik çalışması yapılmıştır. Son olarak yapı içinde oluşan toprak dolgular ve birikintiler temizlenmiş ve kaldırılmıştır.

Yapıda uygulanacak temizleme çalışmaları, “Arkeolojik Kazı Başkanlığı”nın denetiminde ve gerekli gördüğü noktalarda yapılmıştır.

Yapıda uygulanacak olan koruma yöntemleri dışında, kullanılması düşünülmeyen tekniklerde bulunmaktadır. Bunlar; taşıma, bütünleme-tamamlama (reintegrasyon) ve yeniden yapım (rekonstrüksiyon) yöntemleridir. Bu bölümde, bu tekniklerin neden uygulanmadığı gerekçeleri ile kısaca açıklanmıştır.

Taşıma yöntemi, yapının çeşitli nedenlerden dolayı başka bir alana tamamı ile taşınması olarak değerlendirilmektedir [35]. Ancak taşınması gereken nesneler bir yapının tamamı olmayıp, onu oluşturan mimari öğeler, parçalar ve hatta küçük buluntular bile olabilir.

Bu bağlamda düşünüldüğünde, “Hamam A” yapısının arkeolojik kazısı esnasında çıkartılan ve yapının kuzeydoğusunda depolanan mimari öğelerin taşınması söz konusudur.

Yapının yeniden kullanım projesi kapsamında hamamın belli bir bölümünün, yapıdan çıkan bu öğelerin sergilenmesi için kullanılması kararlaştırılmıştır. Bu işlem esnasında ilk olarak, mimari öğeler son halleriyle fotoğraflanacak, daha sonra özenli bir şekilde teşhir edilecekleri alana taşınacaklardır.

Mimari ve strüktürel açıdan “Hamam A” yapısı niteliğinde olan arkeolojik bir yapıya, bütünleme–tamamlama tekniği ile müdahalede bulunma yöntemi bilimsel açıdan tartışılan bir konudur. Venedik Tüzüğü’nün 9. maddesinde şöyle denilmektedir [35].

“Onarım, kendine temel olarak aldığı özgün malzeme ile güvenilir belgelere saygıyla bağlıdır. Faraziyein başladığı yerde onarım durmalıdır”.

Bu maddeden hareketle, bütünleme–tamamlama tekniğinin ancak gerçek yapısal verilere dayandırıldığında uygulanması gerektiğini düşünmekteyiz.

Bu bağlamda yıkanma ve temizlenme işlevinden uzaklaşmış ve mimari açıdan bize kesin veriler sunmayan yapıda, bütünleme–tamamlama işleminin bir restorasyon müdahale tekniği olarak uygulanmaması gerektiğine karar verilmiştir.

Tamamen ortadan kaybolmuş ya da çok harap durumda olan bir anıtın belgelere dayanarak yeniden yapılması olarak tarif edilen rekonstrüksiyon, “Hamam A” yapısına uygulanacak müdahale yöntemleri arasında yer almamaktadır. Bunun en önemli nedeni, yapının ilk haline ilişkin mimari verilerin çok sınırlı olmasıdır.

6.3.6. Süreç

Projenin uygulanması süreci belirli aşamalara bölünmüş olup, her biri için ayrı çalışmalar yapılması zaruridir. Uygulanacak tüm aşamalarda kazı başkanlığına ya da Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı bir uzmanın kontrolör olarak alanda bulunması gerekmektedir. Bu bağlamda projenin gerçekleştirilmesi için takip edilecek süreç şu şekildedir.

1. Aşama: Yapının arkeolojik ve mimari yapısına zarar vermeyecek mesafede bir şantiye kurulması. Bu şantiyede:

- Bir laboratuvar ve uzmanı olmalı.
- Kullanılan malzemelerin koyulduğu bir depo bulunmalı.
- Çağdaş eklerin inşaatı için kullanılacak yapısal elemanlar bulunmalı ve bunların depolandığı alanlar oluşturulmalı. Şantiyede uzman kişiler çalıştırılmalı.
- Yapının ve malzemelerin güvenliğini sağlayan bir bekçi olmalı.

2. Aşama: Yapının onarımında ve çağdaş eklerin inşaatında kullanılacak olan ve asgari ihtiyaçların giderilmesini sağlayan elektrik, su gibi unsurların yapı alanına zarar vermeyecek şekilde getirilmesi.

3. Aşama: Standart olarak tasarlanan ve çatıyı taşıyacak olan çelik strüktürel elemanların, Karabük'teki şantiyelerde prefabrik olarak yapılması ve gerektiğinde yapı alanına nakletmeye hazır hale getirilmesi.
4. Aşama: Yapı alanı içinde ve çevresinde, arkeolojik kalıntılara zarar vermeyecek şekilde, çatı strüktürünün yapımında kullanılacak olan iskelelerin kurulması.
5. Aşama: Yapının taşıyıcı ayaklarının oturacağı temellerin, yapıya zarar vermeyecek şekilde hazırlanması. Çatıdan gelen yağmur sularının taşınacağı kanalların oluşturulması.
6. Aşama: Şantiyelerde hazır hale getirilen çelik taşıyıcıların yapı alanına getirilmesi ve yerlerine monte edilmesi.
7. Aşama: Çatı kaplama elemanlarının yapı alanına getirilerek yerlerine monte edilmesi.
8. Aşama: Yapıda bulunan ve çatıya asılan gezi platformlarının inşası ve üzerindeki ahşap malzemenin yerlerine yerleştirilmesi.
9. Aşama: Yapıda gerekli görülen sağlamlaştırma, anastylosis, temizleme gibi müdahalelerin gerçekleştirilmesi.
10. Aşama: Yapı içinde tasarlanan sergi alanının düzenlenmesi, buraya getirilecek mimari elemanların yerlerine özenli bir şekilde taşınması ve teşhir edilmesi
11. Aşama: Yapı çevresinde oluşturulacak gezi yollarının yapılması ve yapının ziyarete açılması.

12. Aşama: Yapının uygulaması aşamasında oluşturulan şantiyenin, kentin diğer yapılarının korunması işleminde kullanılmak üzere, kazı başkanlığının öngördüğü bir noktaya taşınması.

13. Aşama: Kentin bütününe ilişkin çevre düzenleme projelerinin hazırlanması ve kente ulaşımı sağlayan yolların rehabilitasyonu.

14. Aşama: Yapı çevresinde yer alan kalıntıların tamamen ortaya çıkartılması, belgelenmesi ve bu yapılarında korunması maksadıyla projelerinin hazırlanması. Oluşturulan projelerin, ziyarete açılan “Hamam A” yapısına entegrasyonunun sağlanması.

15. Aşama: Kente ilişkin oluşturulan politika ve projeler doğrultusunda uygulama çalışmalarına geçilmesi.

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Geç Antik döneme tarihlediğimiz “Hamam A” yapısı, mimarlık ve sanat tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. Güney Paphlagonia bölgesinin önemli yerleşkelerinden birisi olan Antik Hadrianoupolis kentinde yer alan yapı, günümüzde arkeolojik bir kalıntı durumundadır. Yapının taşıyıcı unsurları büyük ölçüde yıkılmış, taşıyıcı olmayan mimari öğeleri ise ortadan kaybolmaya yüz tutmuştur. Yaptığımız araştırmalarda yapının kullanımda olduğu süre zarfında, farklı işlevsel unsurlar için hizmet gördüğünü de tespit etmekteyiz.

Yaptığımız çalışmalar neticesinde, Antik dönem hamamları içinde asimetrik plan sınıfına dahil ettiğimiz “Hamam A” yapısının, mekansal dolaşım modeli kıstas alındığında, sıra tipi asimetrik plan sınıfında konumlandığını görmekteyiz.

Moloz taş malzemeden inşa edildiği görülen yapının, üst yapı bileşenlerinin tonoz ve ahşap kırma çatıdan teşekkül ettiğini anlamaktayız. Yapı içinde yer alan en önemli mimari ve dekoratif öğenin mozaik döşemeli zemin olduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda “Hamam A” yapısının, dönemin ve bölgenin kültürel ve mimari zenginliğini yansıtmakla birlikte, Bizans dönemi taşra mimarisinin özelliklerini de bünyesinde barındırdığını söyleyebiliriz.

“Hamam A” yapısı 8. yy.’dan itibaren doğal felaketler ve insan tahribatına maruz kalmıştır. Bu nedenle bakımsızlığa itilmiş ve belli bir süre sonra da tamamen toprak altında kalmıştır. Yapının tekrar gün yüzüne çıkması 2007 yılında başlayan arkeolojik kazılar vasıtasıyla olmuştur.

Karabük iline yakın bir mesafede olan Antik kent, turizm açısından büyük potansiyeli olan bir bölgede yer almaktadır. Tarihi, turistik, kültürel ve mimari potansiyele sahip olan yapı, kazılar sonucunda ortaya çıkartılan ve örneği az sayıda olan bir Geç Antik/Erken Bizans dönemi hamamı olma özelliğiyle

önem arz etmektedir ve bu nedenle de korunması zaruridir. Yapının kültürel bir miras olarak ileriki nesillere taşınıp aktarılması ve insanların bu doğrultuda doğru şekilde bilgilendirilmesi gerekmektedir. Bu amaca yönelik olarak yapı ve yakın çevresinde uygulama kararları üretilmiştir. Yapının büyük oranda yenilenmesine ya da yeniden inşa edilmesine yönelik bir koruma yaklaşımının, eserin mimari ve estetik niteliklerini kaybetmesine neden olacağını düşünmekteyiz. Bu nedenle yapının dondurularak sağlamlaştırılması ve korunması önerilmiştir.

Bununla birlikte, mimari bir değerin korunabilmesi için, ona yüklediğimiz işlevsel özelliklerin de doğru bir şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda yapının mevcut mimari durumunu ve ileriye dönük potansiyelini göz önüne aldığımızda, “Hamam A” yapısının kendisini de teşhir edebileceği bir açık hava müzesi olarak kullanılması önerilmiştir. Dileğimiz bu önerinin bir an önce uygulanması ve bu ören yerindeki benzer kalıntılar için örnek bir koruma çalışması olmasıdır. Ayrıca bu uygulamanın alanın bütününe yönelik olarak yapılacak arkeo park ve koruma çalışmalarının da ilk basamağını teşkil edeceği temenni edilmektedir

“Hamam A” yapısının müze işlevli olarak değerlendirmesine yönelik yaklaşımlar ile birlikte, yapıya uygulanacak doğru müdahaleler sonucunda çevre insanların da kısmen ayakta kalan bu kültürel zenginliği sahiplenerek koruması, yapının daha uzun süre ayakta kalmasının yolunu açacak ve sonraki nesillerin daha bilinçli olarak bu kültürel zenginliği sahiplenmesine vesile olacaktır.

KAYNAKLAR

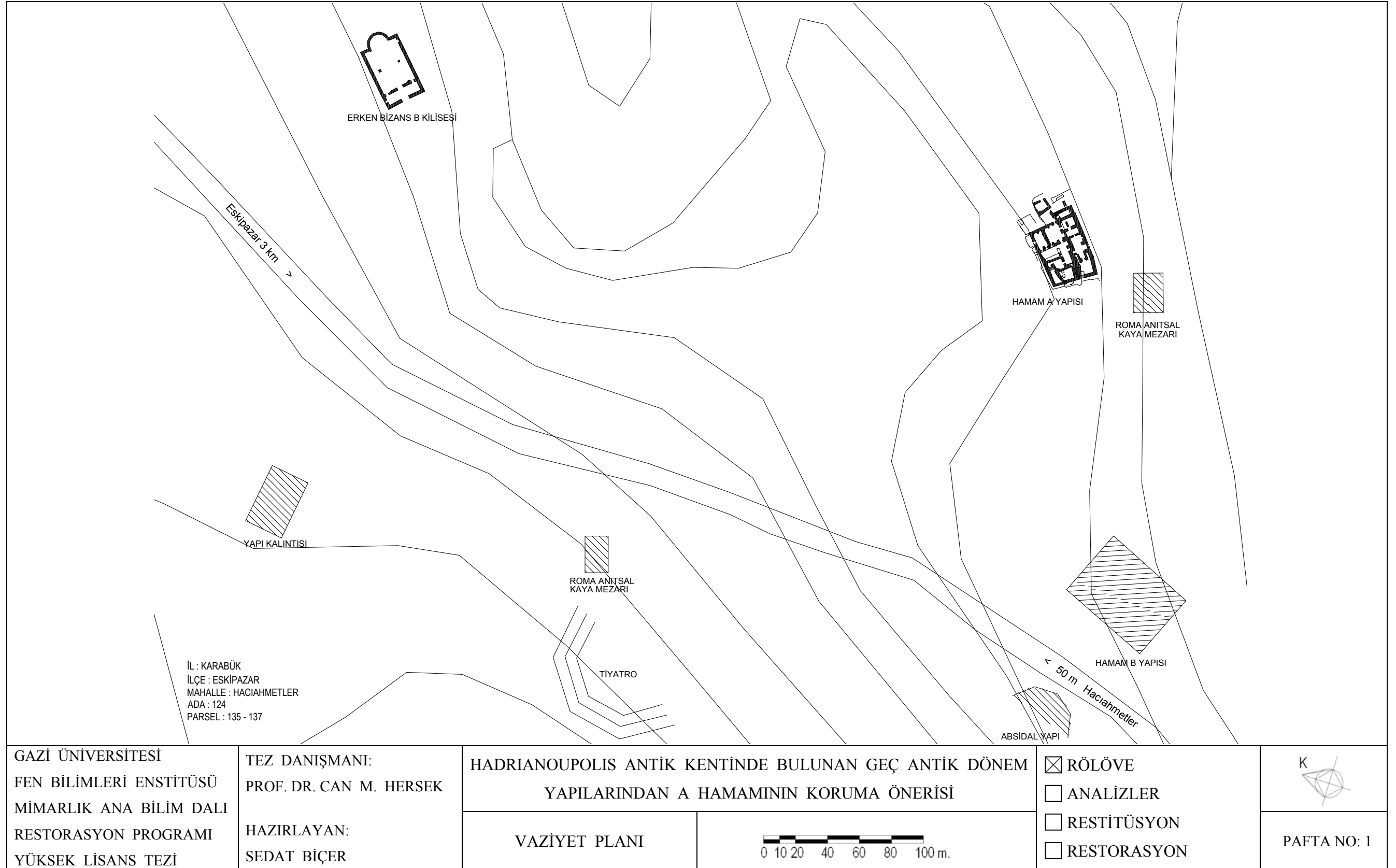
1. Laflı, E. “Paphlagonia Hadrianoupolis’i arkeolojik kazıları ve onarım çalışmaları 2008 yılı çalışma raporu”, **T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 31. Kazı Sonuçları Toplantısı**, (2009).
2. Laflı, E., “Hadrianoupolis-Eskipazar: Paphlagonia Hadrianoupolis’i arkeolojik kazıları”, **T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 30. Kazı Sonuçları Toplantısı**, cilt 3, Ankara, 399-410 (2008).
3. Laflı, E., “Paphlagonia bölgesi arkeolojik araştırmalar projesi: Hadrianoupolis ve Kimistene Antik yerleşimleri yüzey araştırmaları 2005”, **Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü**, Haberler 22: 31-32 (2006).
4. Laflı, E., “Paphlagonia Hadrianoupolis’i arkeolojik kazıları 2006”, **Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü**, Haberler 24: 28-30 (2007).
5. Laflı, E., “Terra sigillatae from Hadrianoupolis in Paphlagonia”, **T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 29. Kazı Sonuçları Toplantısı**, cilt 3, Kocaeli, 285-298 (2007).
6. İnternet: Eskipazar Kaymakamlığı, <http://www.eskipazar.gov.tr> (2009).
7. İnternet: Karabük Valiliği, “Eskipazar”, <http://www.karabuk.gov.tr> (2009).
8. Kaygusuz, İ., “Gangra (Çankırı) çevresinde yeni bulunmuş Grekçe yazıtların filolojik değerlendirmesi ve bölgenin Eski Çağ tarihi ve kültürüne katkıları yönünden incelenmesi”, Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Diller ve Edebiyatları Bölümü**, İstanbul (1980).
9. Matthews, R., “Project Paphlagonia: Regional survey in Çankırı and Karabük provinces 2001”, **T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 20. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, cilt 2, Ankara, 219-222 (2002).
10. Tanyeli, U., “Anadolu-Türk kentinde fiziksel yapının evrim süreci (11.yy.–15. yy.)”, Doktora Tezi, **İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, İstanbul, 16-26 (1987).
11. Foss, C., “Byzantine and Turkish Sardis, archaeological exploration of Sardis”, **Harvard University Press**, Londra, 39-52, 66-76 (1976).

12. Gökoğlu, A., "Paphlagonia-Paflagonya gayri menkul eski eserleri ve arkeolojisi I", **Doğrusöz Matbaası**, Kastamonu, 9-10, 35-36 (1952).
13. Mendel, G., "Inscriptions de Bithynie", **BCH 25**, 5-92 (1901).
14. Wilson, D. R., "The historical geography of Bithynia, Paplagonia and Pontus in the Greek and Roman Periods; a new survey with particular reference to surface remains still visible (ungedruckte diss)", **Oxford University**, Londra, (1966).
15. Marek, C., "Stadt, aera und territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia", **Ernst Wasmuth Verlag**, Tübingen, 100-125 (1998).
16. Marek, C., "Orbis provinciarum. Pontus et Bithynia. Die Romischen provinzen im Norden Kleinasien", **Verlag Philipp von Zabern**, Mainz, 9-22 (2003).
17. Ostrogorsky, G., "Byzantine cities in Early Middle Ages", **Oaks Papers**, Dumbarton, 45-66 (1959).
18. Müller-Wiener, W., "İstanbul'un tarihsel topografyası, 17.yy. başlarına kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul", Çeviren: Sayın, Ü., **Yapı Kredi Yayınları**, İstanbul, 48-51 (2001).
19. Yegül, F., "Antik Çağ'da hamamlar ve yıkanma", Çeviren: Erten, E., **Homer Kitabevi**, İstanbul, 15-313 (2006).
20. Akçay, B., "Perge Güney Hamamı heykeltıraşlık eserleri", Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, İstanbul, 6-43 (2007).
21. Dinler, O., "A comparative formal investigation of the bath-gymnasium complex plan type in Roman Asia Minor as a reflection of Romanization and urban renewal", Yüksek Lisans Tezi, **Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, Ankara, 1-65 (2007).
22. Koçyiğit, O., "Amorium Hamam yapısı-tarihsel süreç içerisindeki işlevsel değişim", Yüksek Lisans Tezi, **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, Çanakkale, 38-98 (2006).
23. Brödner, E., "Die römischen thermen und das Antike badewesen", Darmstadt, 18-23 (1983).
24. Abbasoğlu, H., "Pamphylia bölgesi Roma Devri hamamları", Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 3-21 (1982).

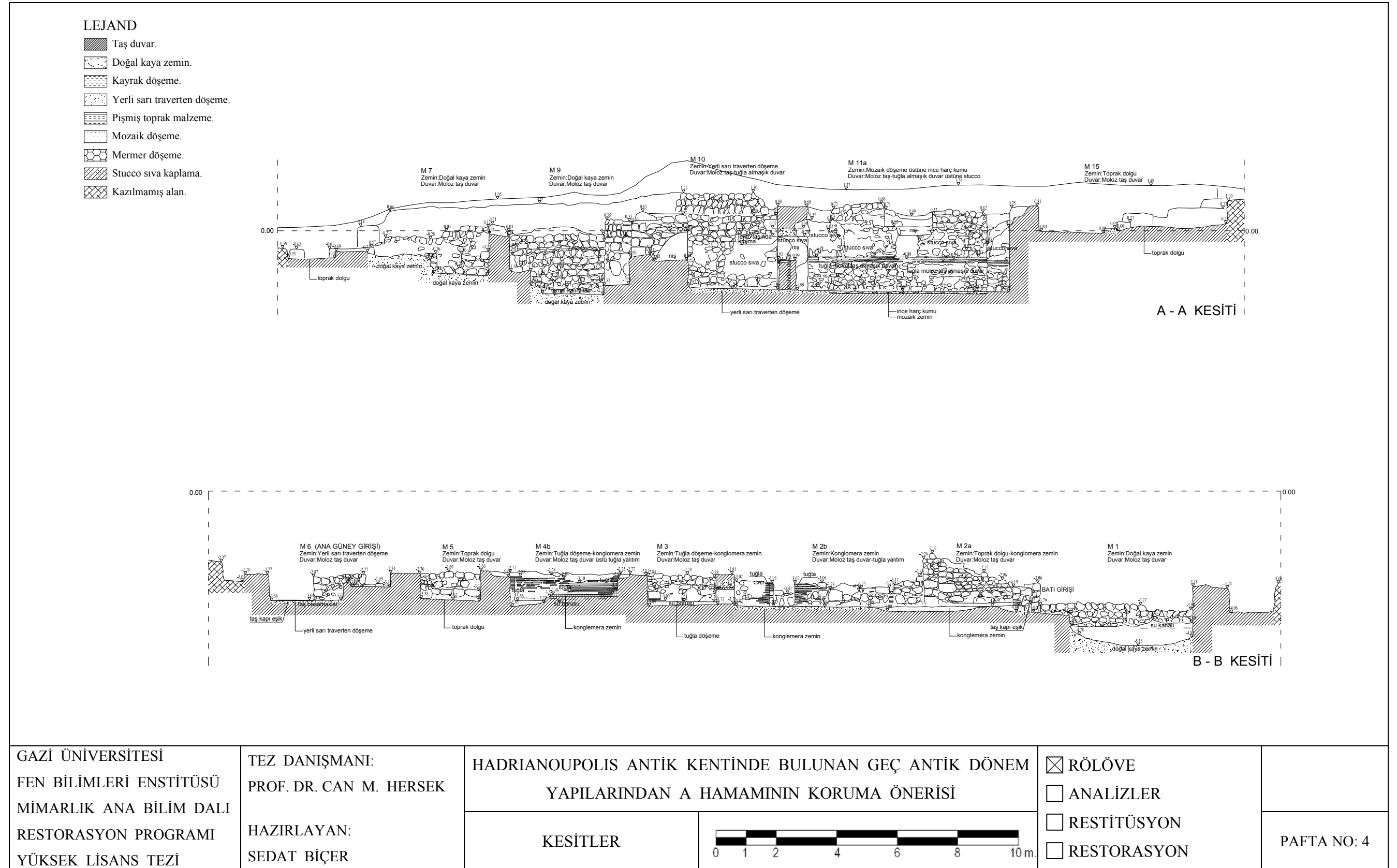
25. Wycherley, R. E., “Antik Çağda kentler nasıl kuruldu?”, Çeviren: Nirven, N.-Başgelen, N., **Arkeoloji ve Sanat Yayınları**, İstanbul, 177-187 (1986).
26. Stillwell, R., “Antioch on the Orontes I: The excavations of 1932”, **Princeton University and Oxford University**, Princeton, (1934).
27. Ersen, A., “Erken Osmanlı mimarisinde cephe biçim düzenleri ve Bizans etkilerinin niteliği”, Doktora Tezi, **İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, İstanbul, 13-22 (1986).
28. Yavuz, A. T., “Anadolu Selçuklu mimarisinin yapı özellikleri”, **Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı**, İstanbul, 271-289 (2002).
29. Farrington, A., “The Roman baths of Lycia an architectural study”, **The British Institute Of Archaeology At Ankara**, Ankara, 20-40 (1995).
30. Kuzu, Z., “Laodikeia hamamları”, Yüksek Lisans Tezi, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, Denizli, 18-50 (2008).
31. Sönmez, İ. F.-Öztürk, B., “Batı Karedeniz’de bir antik kent kazısı: Tios (Filyos)”, **Arkeoloji ve Sanat**, 127: 133-146 (2008).
32. Aran, B., “Anadolu’da Roma Devri mimarisi: Plan bakımından bölgesel özellikleri üzerinde bir araştırma”, Doktora Tezi, **İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, İstanbul, 61-89 (1970).
33. Demir A., “Çağlar içinde Antakya”, **Akbank Yayınları**, İstanbul, 38-39 (1996).
34. Vitruvius, “Mimarlık üzerine on kitap”, Çeviren: Güven, S., **Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı**, İstanbul, 112-115 (1990).
35. Ahunbay, Z., “Tarihi çevre koruma ve restorasyon”, **YEM Yayın**, İstanbul, 69-166 (1996).
36. Toydemir, N.-Bulut, Ü., “Çatılar”, **YEM Yayın**, İstanbul, 30-98 (2004).

EKLER

EK – 1 Rölöve çizimleri

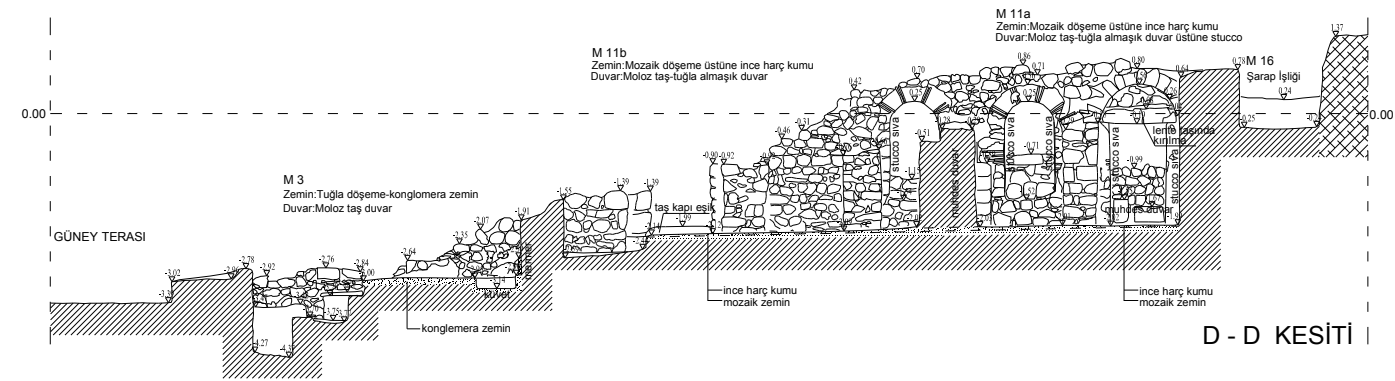
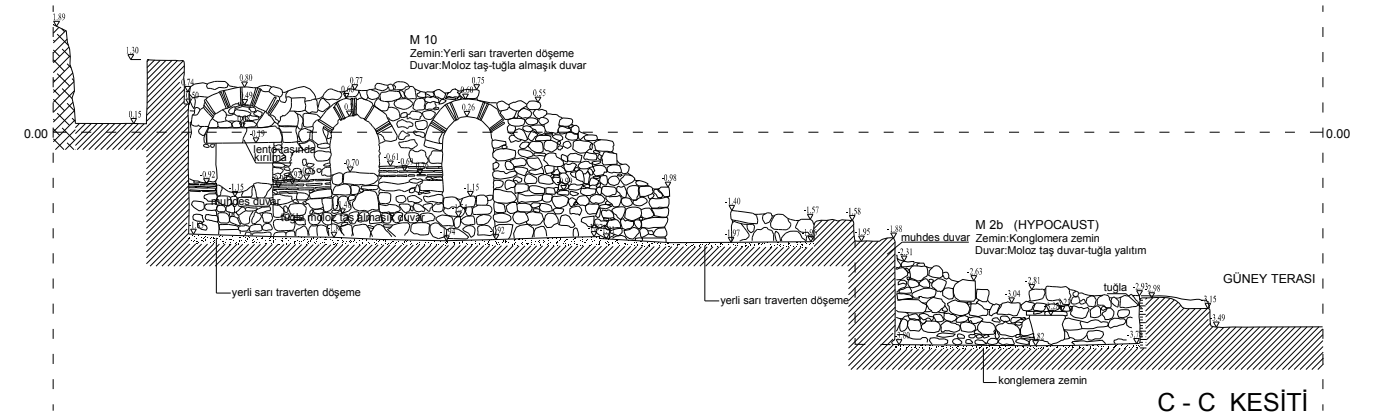
EK – 1 (Devam) Rölöve çizimleri

EK – 1 (Devam) Rölöve çizimleri

LEJAND

- Taş duvar.
- Doğal kaya zemin.
- Kayrak döşeme.
- Yerli sarı traverten döşeme.
- Pişmiş toprak malzeme.
- Mozaik döşeme.
- Mermer döşeme.
- Stucco sıva kaplama.
- Kazılmamış alan.

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANA BİLİM DALI
RESTORASYON PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR. CAN M. HERSEK

HAZIRLAYAN:
SEDAT BİÇER

HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM
YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ

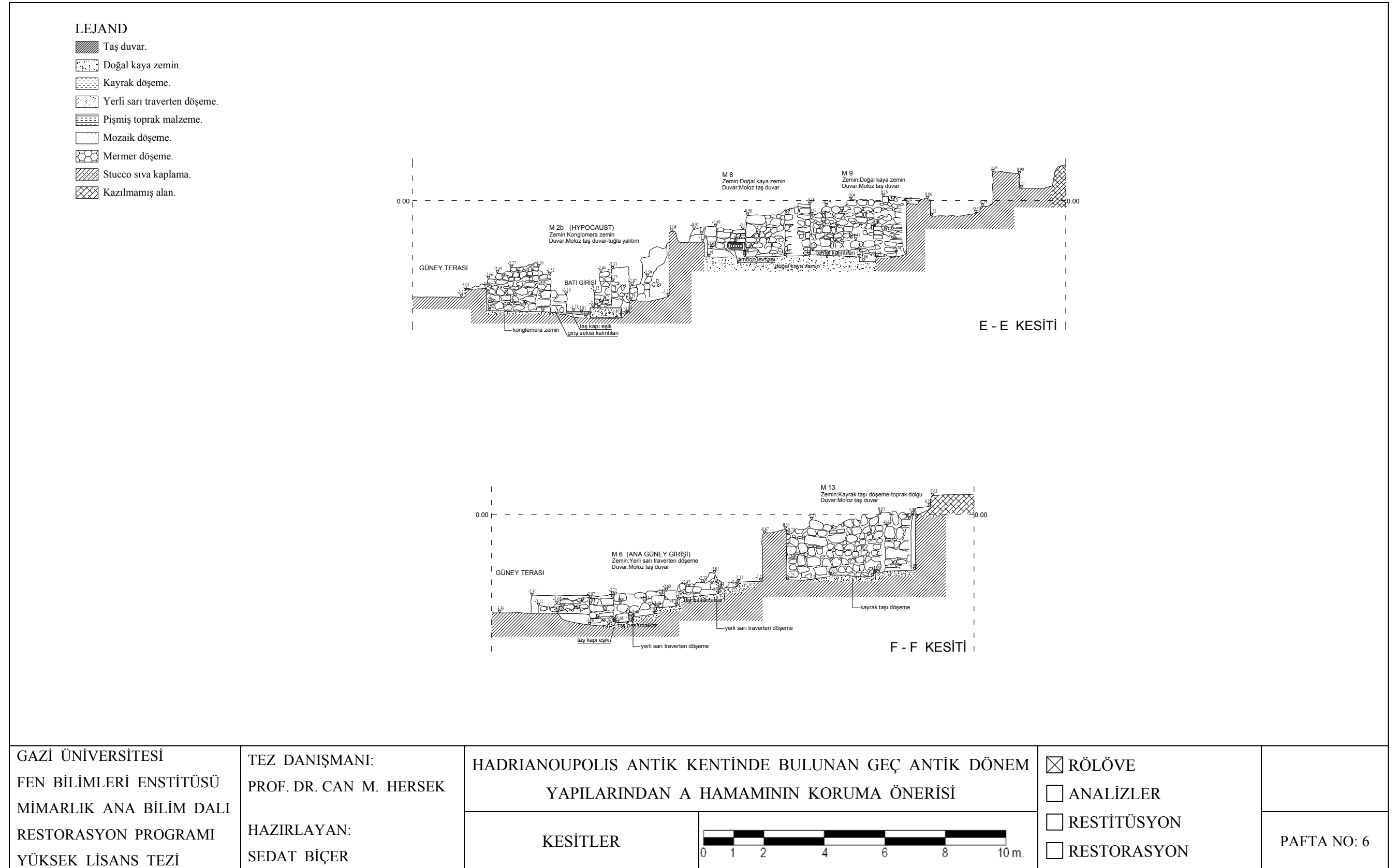
KESİTLER

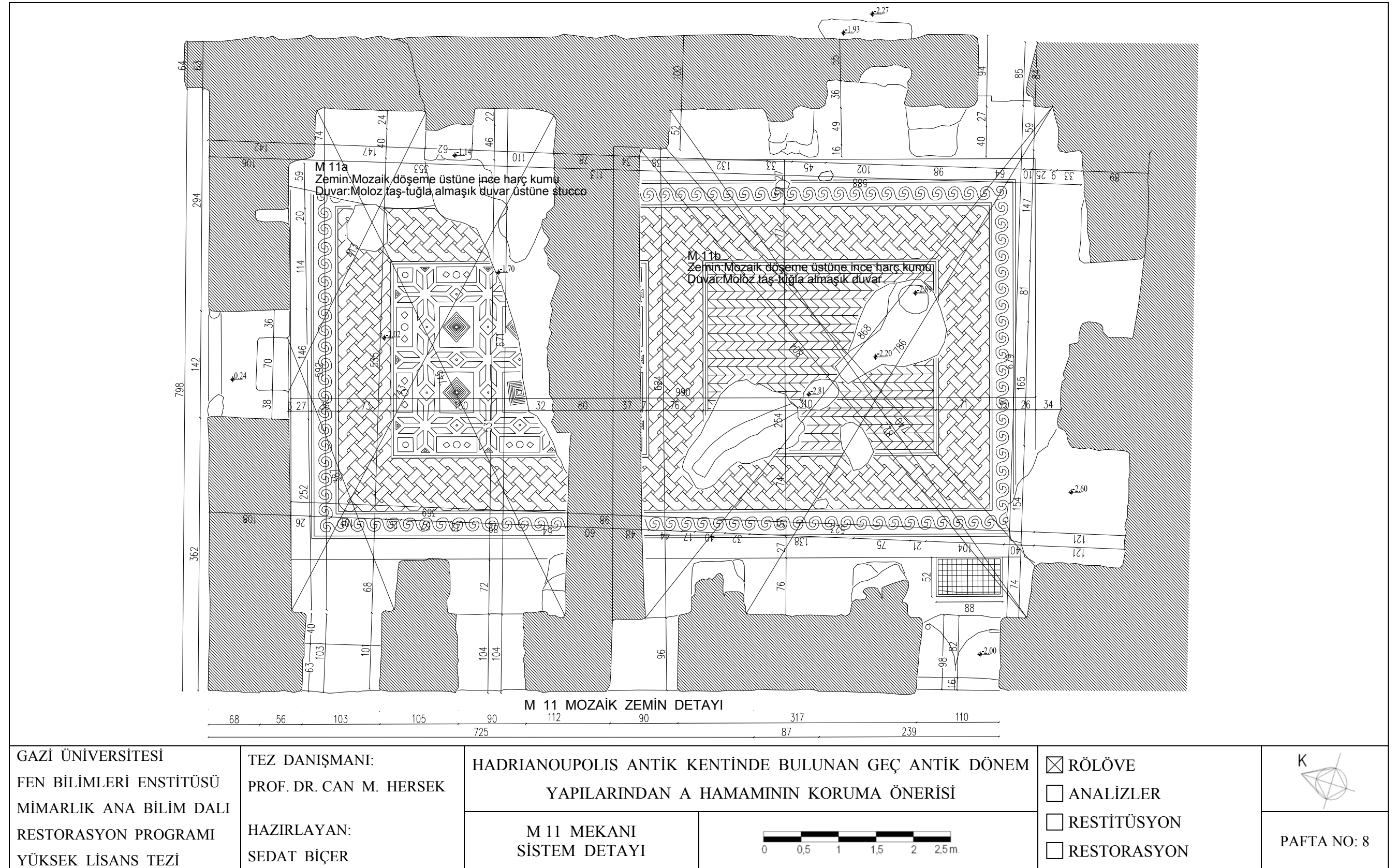
- ☒ RÖLÖVE
- ☐ ANALİZLER
- ☐ RESTİTÜSYON
- ☐ RESTORASYON

PAFTA NO: 5

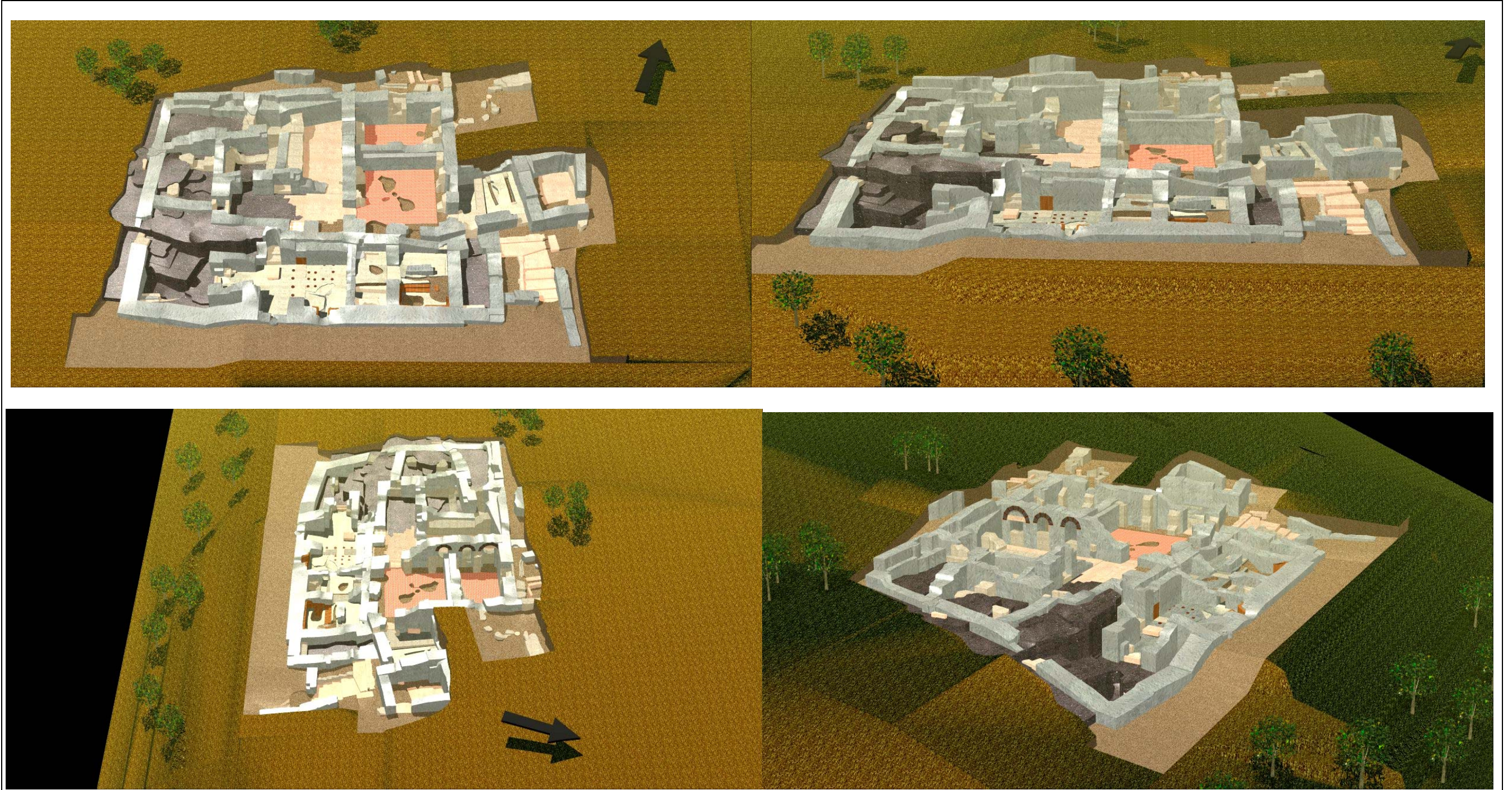
EK – 1 (Devam) Rölöve çizimleri

EK – 1 (Devam) Rölöve çizimleri

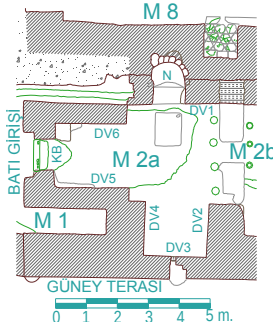
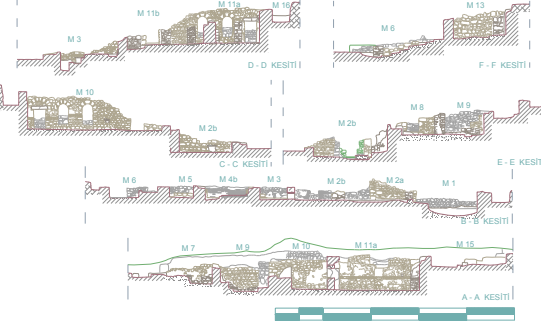
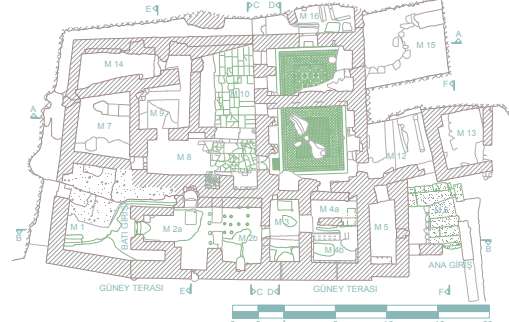

EK – 1 (Devam) Rölöve çizimleri

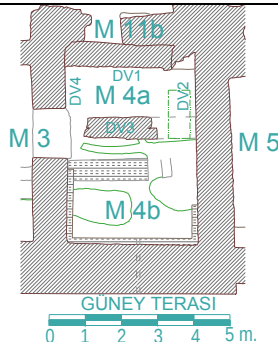
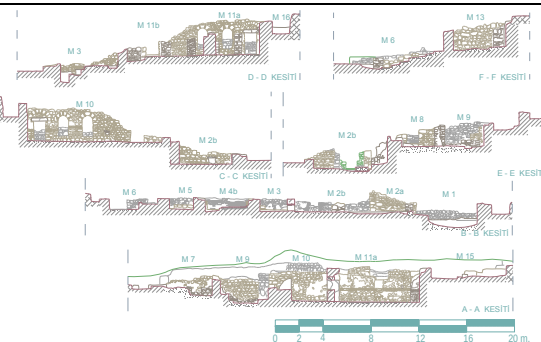
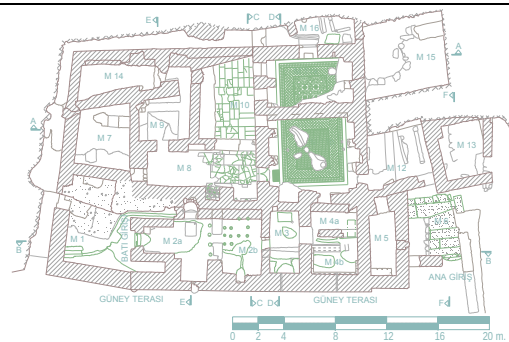
GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ		☒ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☐ RESTİTÜSYON ☐ RESTORASYON	PAFTA NO: 9
		PERSPEKTİF			

EK – 2 (Devam) Yapı tespit tablosu 2

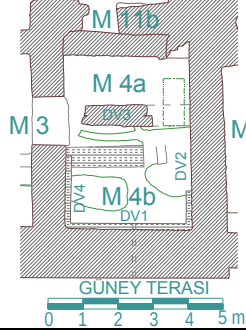
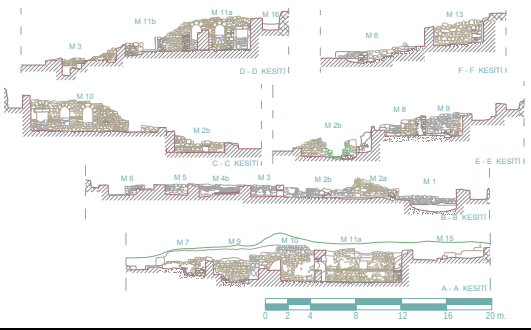
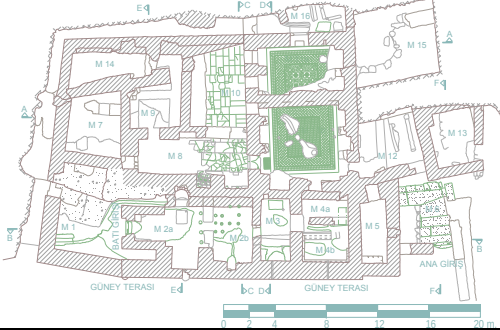
M 2a MEKANI			MEVCUT DURUM – KESİTLER														MEVCUT DURUM – PLAN												OLUŞUM EVRESİNİ GÖSTEREN PLAN		
																															
YAPI ELEMAN LARI	FOTOĞRAFLARI	YERİ	MALZEMESİ																	DURUMU			OLUŞUM EVRESİ								
			MT	DK	KKT	İKT	KD	ST	M	ME	SS	KZ	T	AD	DT	TO	D			A	B	C	AÇIKLAMALAR	ÖMO	ÖŞMO	ÖOMO					
KB		Eşik				●															●		Giriş bölümünün her iki yanında seki olduğu görülmektedir. Bu sekiler şu an kalıntı durumundadır. Eşik taşının yerinden oynadığı görülmektedir. Kapı genişliği 100 cm. dir.			●					
		Yan duvarları	●		●																●										
N			●																		●		Kireç harç bağlayıcılı moloz taştan yapılan bu nişe sonradan eklemeler olmuştur. 130 cm. derinliğinde ve 107 cm genişliğindedir.	●							
DÖ												●									●		Molozların çimento durumuna dönüşmesiyle oluşan konglemera, sağlam bir zemin dokusudur. Zemin üzerinde caldarium bölümünün döşemesini taşıyan, yarıçapı 10-11 cm olan tuğla ayakların izi bulunur.	●							

Kısaltmalar: DV: Duvar, K: Kemer, KB: Kapı boşluğu, PB: Pencere boşluğu, DÖ: Döşeme, TA: Tavan, KA: Cehennemlik kanalı, N: Niş, BA: Basamak. MT: Moloz taş, DK: Doğal kaya, KKT: Kaba yonu kesme taş, İKT: İnce yonu kesme taş, KD: Kayrak döşeme, ST: Sarı traverten döşeme, M: Mozaik, ME: Mermer, SS: Stucco sıva, KZ: Konglemera zemin, T: Tuğla malzeme, AD: Almaşık (taş+tuğla) duvar, DT: Devşirme taş, TO:Toprak, D: Diğer. A: İyi, B: Orta, C: Kötü. ÖMO: Özgün Mimari Oluşumlar, ÖŞMO: Özgünlüğü Şüpheli Mimari Oluşumlar, ÖOMO: Özgün Olmayan Mimari Oluşumlar.

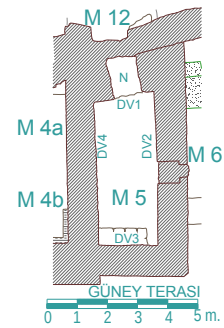
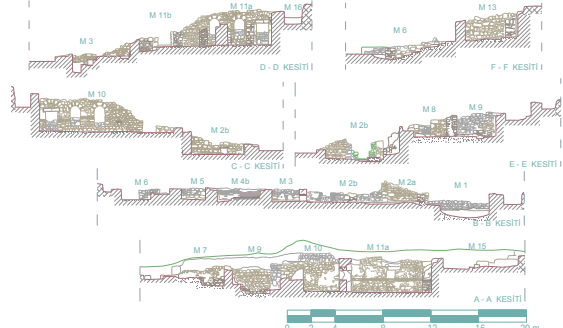
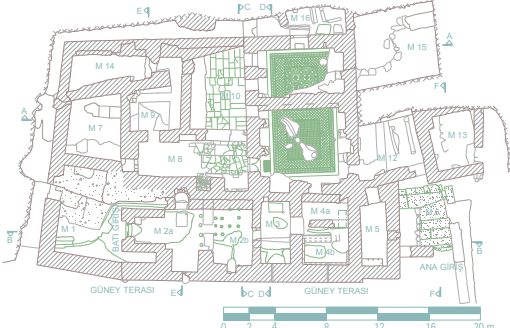
EK – 2 Yapı tespit tablosu 5

M 4a MEKANI			MEVCUT DURUM – KESİTLER													MEVCUT DURUM – PLAN										OLUŞUM EVRESİNİ GÖSTEREN PLAN		
																												
YAPI ELEMAN LARI	FOTOĞRAFLARI	YERİ	MALZEMESİ																DURUMU			OLUŞUM EVRESİ						
			MT	DK	KKT	İKT	KD	ST	M	ME	SS	KZ	T	AD	DT	TO	D			A	B	C	AÇIKLAMALAR	ÖMO	ÖŞMO	ÖOMO		
DV1			●																		●	Kireç harç bağlayıcılı, düzensiz bir şekilde örülmüş moloz taş duvar.	●					
DV2			●																	●		Kireç harç bağlayıcılı, düzensiz bir şekilde örülmüş moloz taş duvar.	●					
DV3			●																		●	Sonraki evrelerde, moloz taştan inşa edildiği görülmektedir. Bir heykel kaidesinden zemine çıkan yazı izlerinin duvarın tam altında olması nedeniyle, duvarın bir bölümü kazı esnasında kaldırılmıştır.			●			
DV4			●																	●		Kireç harç bağlayıcılı, düzensiz bir şekilde örülmüş moloz taş duvar.	●					
DÖ												●	●								●	Molozların çimento durumuna dönüşmesiyle oluşan konglemera zemin üzerinde yer yer tuğla plakalar görülmektedir. Zemin üzerine bir heykel kaidesinin yazıları çıkmıştır.	●					
Kısaltmalar: DV: Duvar, K: Kemer, KB: Kapı boşluğu, PB: Pencere boşluğu, DÖ: Döşeme, TA: Tavan, KA: Cehennemlik kanalı, N: Niş, BA: Basamak. MT: Moloz taş, DK: Doğal kaya, KKT: Kaba yonu kesme taş, İKT: İnce yonu kesme taş, KD: Kayrak döşeme, ST: Sarı traverten döşeme, M: Mozaik, ME: Mermer, SS: Stucco sıva, KZ: Konglemera zemin, T: Tuğla malzeme, AD: Almaşık (taş+tuğla) duvar, DT: Devşirme taş, TO:Toprak, D: Diğer. A: İyi, B: Orta, C: Kötü. ÖMO: Özgün Mimari Oluşumlar, ÖŞMO: Özgünlüğü Şüpheli Mimari Oluşumlar, ÖOMO: Özgün Olmayan Mimari Oluşumlar.																												

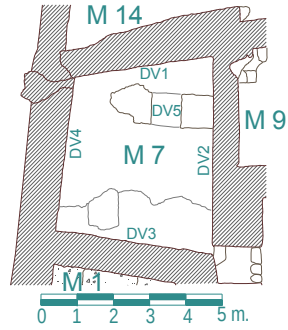
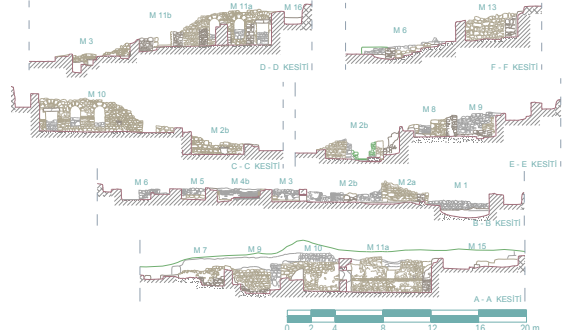
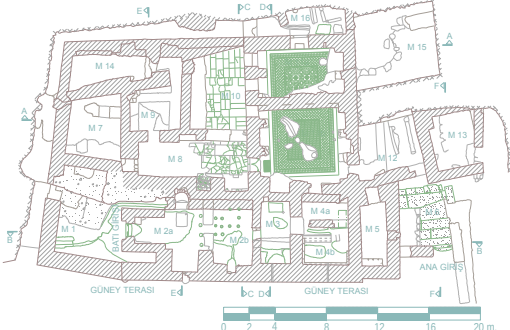
EK – 2 Yapı tespit tablosu 6

M 4b MEKANI			MEVCUT DURUM – KESİTLER												MEVCUT DURUM – PLAN												OLUŞUM EVRESİNİ GÖSTEREN PLAN		
																													
YAPI ELEMEN LARI	FOTOĞRAFLARI	YERİ	MALZEMESİ																		DURUMU			OLUŞUM EVRESİ					
			MT	DK	KKT	İKT	KD	ST	M	ME	SS	KZ	T	AD	DT	TO	D			A	B	C	AÇIKLAMALAR	ÖMO	ÖŞMO	ÖOMO			
DV1			●																		●		Moloz taş duvar önüne 16 cm. genişliğinde tuğla yalıtımı vardır. Tuğlanın yüzeyinde harç izleri görülmektedir. Bu harcın üzerine mermer kaplandığı, alt kotta yer alan birkaç parçadan anlaşılmaktadır.	●					
DV2			●																			●		Moloz taş duvar önüne 16 cm. genişliğinde tuğla yalıtımı vardır. Tuğlanın yüzeyinde harç izleri görülmektedir. Bu harcın üzerine mermer kaplandığı, alt kotta yer alan birkaç parçadan anlaşılmaktadır.	●				
DV3			●																			●		Sonraki evlerde, moloz taştan inşa edildiği görülmektedir. Bir heykel kaidesinden zemine çıkan yazı izlerinin duvarın tam altında olması nedeniyle, duvarın bir bölümü kazı esnasında kaldırılmıştır.			●		
DV4			●																			●		Moloz taş duvar önüne 16 cm. genişliğinde tuğla yalıtımı vardır. Tuğlanın yüzeyinde harç izleri görülmektedir. Bu harcın üzerine mermer kaplandığı, alt kotta yer alan birkaç parçadan anlaşılmaktadır.	●				
DÖ											●		●									●		Molozların çimento durumuna dönüşmesiyle oluşan konglemera zemin üzerinde yer yer tuğla plakalar ve mermer parçaları görülmektedir.	●				
Kısaltmalar: DV: Duvar, K: Kemer, KB: Kapı boşluğu, PB: Pencere boşluğu, DÖ: Döşeme, TA: Tavan, KA: Cehennemlik kanalı, N: Niş, BA: Basamak. MT: Moloz taş, DK: Doğal kaya, KKT: Kaba yonu kesme taş, İKT: İnce yonu kesme taş, KD: Kayrak döşeme, ST: Sarı traverten döşeme, M: Mozaik, ME: Mermer, SS: Stucco sıva, KZ: Konglemera zemin, T: Tuğla malzeme, AD: Almaşık (taş+tuğla) duvar, DT: Devşirme taş, TO:Toprak, D: Diğer. A: İyi, B: Orta, C: Kötü. ÖMO: Özgün Mimari Oluşumlar, ÖŞMO: Özgünlüğü Şüpheli Mimari Oluşumlar, ÖOMO: Özgün Olmayan Mimari Oluşumlar.																													

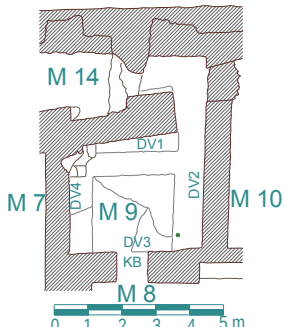
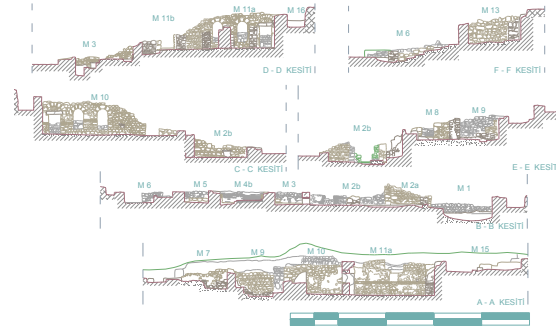
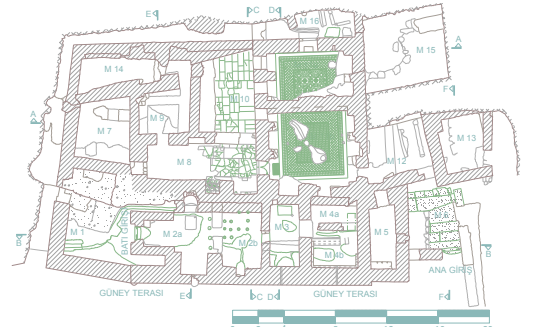
EK – 2 Yapı tespit tablosu 7

M 5 MEKANI			MEVCUT DURUM – KESİTLER													MEVCUT DURUM – PLAN										OLUŞUM EVRESİNİ GÖSTEREN PLAN		
																												
YAPI ELEMAN LARI	FOTOĞRAFLARI	YERİ	MALZEMESİ																DURUMU						OLUŞUM EVRESİ			
			MT	DK	KKT	İKT	KD	ST	M	ME	SS	KZ	T	AD	DT	TO	D				A	B	C	AÇIKLAMALAR	ÖMO	ÖŞMO	ÖOMO	
DV1			●																			●	Kireç harç bağlayıcılı, düzensiz bir şekilde örülmüş moloz taş duvar. Duvarın içinde bir niş açıklığı bulunmaktadır.	●				
DV2			●																			●	Kireç harç bağlayıcılı, düzensiz bir şekilde örülmüş moloz taş duvar. Duvarın içinde bir niş açıklığı bulunmaktadır. Bu açıklık daha sonraki evrede kapatılmıştır.	●		●		
DV3			●																			●	Kireç harç bağlayıcılı, düzensiz bir şekilde örülmüş moloz taş duvar. Duvarın önünde sonraki evreye tarihleyebileceğimiz bir seki bulunmaktadır.	●	●			
DV4			●																			●	Kireç harç bağlayıcılı, düzensiz bir şekilde örülmüş moloz taş duvar.	●				
N		Zemin	●																			●	Nişin zemini tahrip olmuş durumdadır. Yan duvarların ise, kaba yonu kesme taş olduğu görülmektedir.	●				
		Yan duvarları			●																	●						
DÖ				●									●			●						●	Doğal kaya zemini üzerinde tuğla plakalar görülmektedir. Yer yer toprak malzeme zemine dolmuştur.	●				
Kısaltmalar: DV: Duvar, K: Kemer, KB: Kapı boşluğu, PB: Pencere boşluğu, DÖ: Döşeme, TA: Tavan, KA: Cehennemlik kanalı, N: Niş, BA: Basamak. MT: Moloz taş, DK: Doğal kaya, KKT: Kaba yonu kesme taş, İKT: İnce yonu kesme taş, KD: Kayrak döşeme, ST: Sarı traverten döşeme, M: Mozaik, ME: Mermer, SS: Stucco sıva, KZ: Konglemera zemin, T: Tuğla malzeme, AD: Almaşık (taş+tuğla) duvar, DT: Devşirme taş, TO:Toprak, D: Diğer. A: İyi, B: Orta, C: Kötü. ÖMO: Özgün Mimari Oluşumlar, ÖŞMO: Özgünlüğü Şüpheli Mimari Oluşumlar, ÖOMO: Özgün Olmayan Mimari Oluşumlar.																												

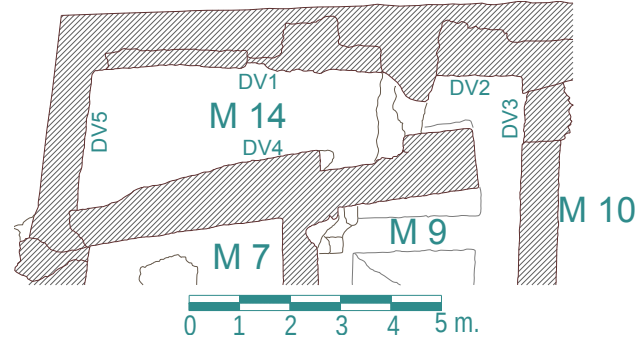
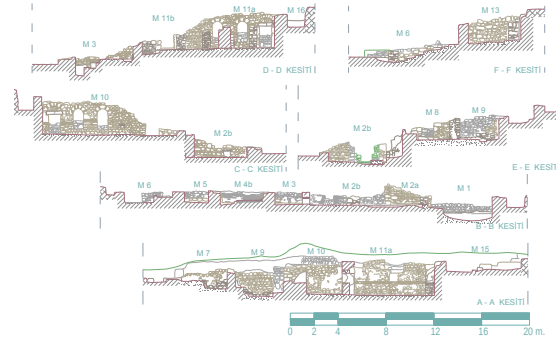
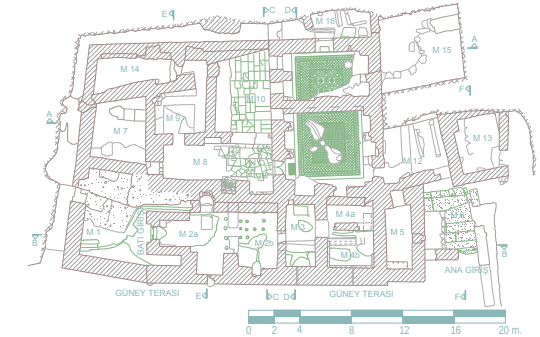
EK – 2 Yapı tespit tablosu 9

M 7 MEKANI			MEVCUT DURUM – KESİTLER													MEVCUT DURUM – PLAN										OLUŞUM EVRESİNİ GÖSTEREN PLAN			
																													
YAPI ELEMEN LARI	FOTOĞRAFLARI	YERİ	MALZEMESİ																DURUMU			OLUŞUM EVRESİ							
			MT	DK	KKT	İKT	KD	ST	M	ME	SS	KZ	T	AD	DT	TO	D			A	B	C	AÇIKLAMALAR	ÖMO	ÖŞMO	ÖOMO			
DV1			●																		●		Temeli doğal kaya olan mekanın zemini üzerinde, kireç harç bağlayıcılı, düzensiz örülmüş moloz taş duvar bulunmaktadır.		●				
DV2			●																		●				●				
DV3			●	●																		●				●			
DV4			●																			●				●			
DV5			●																		●					●			
DÖ				●								●										●	Mekanın döşemesi doğal kaya zemindir. Yer yer boşlukları doldurmak için konglemera kullanılmıştır.	●					
Kısaltmalar: DV: Duvar, K: Kemer, KB: Kapı boşluğu, PB: Pencere boşluğu, DÖ: Döşeme, TA: Tavan, KA: Cehennemlik kanalı, N: Niş, BA: Basamak. MT: Moloz taş, DK: Doğal kaya, KKT: Kaba yonu kesme taş, İKT: İnce yonu kesme taş, KD: Kayrak döşeme, ST: Sarı traverten döşeme, M: Mozaik, ME: Mermer, SS: Stucco sıva, KZ: Konglemera zemin, T: Tuğla malzeme, AD: Almaşık (taş+tuğla) duvar, DT: Devşirme taş, TO:Toprak, D: Diğer. A: İyi, B: Orta, C: Kötü. ÖMO: Özgün Mimari Oluşumlar, ÖŞMO: Özgünlüğü Şüpheli Mimari Oluşumlar, ÖOMO: Özgün Olmayan Mimari Oluşumlar.																													

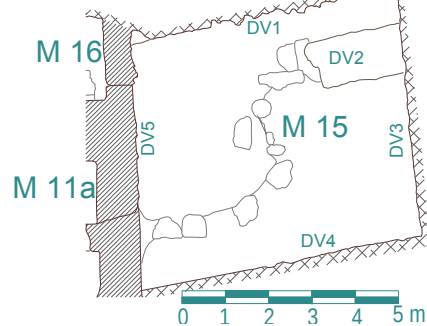
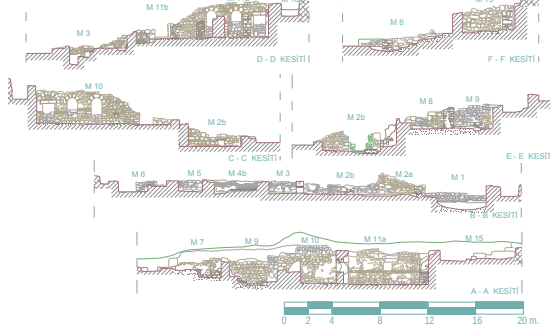
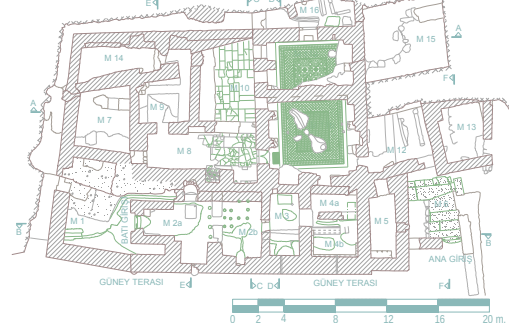
EK – 2 Yapı tespit tablosu 11

M 9 MEKANI			MEVCUT DURUM – KESİTLER													MEVCUT DURUM – PLAN													OLUŞUM EVRESİNİ GÖSTEREN PLAN		
																															
YAPI ELEMAN LARI	FOTOĞRAFLARI	YERİ	MALZEMESİ													DURUMU									OLUŞUM EVRESİ						
			MT	DK	KKT	İKT	KD	ST	M	ME	SS	KZ	T	AD	DT	TO	D				A	B	C	AÇIKLAMALAR			ÖMO	ÖŞMO	ÖOMO		
DV1			●																		●			Kireç harç bağlayıcılı, düzensiz bir şekilde örülmüş moloz taş duvar. Duvarın bazı bölümlerinin yüzeyinde, “stucco” adı verilen alçı ağırlıklı bir sıva bulunmaktadır.		●					
DV2			●								●										●				●						
DV3			●								●										●				●						
DV4			●																		●				●						
KB		Eşik		●							●										●		M 8 mekanına girilen bu boşluğun zemininde doğal kaya bulunur. Duvarlar ise moloz taş ve kenarları kaba yonu kesme taştır. Yaklaşık 95 cm genişliğinde, 90 cm derinliğindedir.	●							
		Yan duvarları	●		●																●										
DÖ			●	●												●								Doğal kaya zemine sahip bu mekanın bazı noktalarında moloz taş temel bulunmaktadır.	●						
Kısaltmalar: DV: Duvar, K: Kemer, KB: Kapı boşluğu, PB: Pencere boşluğu, DÖ: Döşeme, TA: Tavan, KA: Cehennemlik kanalı, N: Niş, BA: Basamak. MT: Moloz taş, DK: Doğal kaya, KKT: Kaba yonu kesme taş, İKT: İnce yonu kesme taş, KD: Kayrak döşeme, ST: Sarı traverten döşeme, M: Mozaik, ME: Mermer, SS: Stucco sıva, KZ: Konglemera zemin, T: Tuğla malzeme, AD: Almaşık (taş+tuğla) duvar, DT: Devşirme taş, TO:Toprak, D: Diğer. A: İyi, B: Orta, C: Kötü. ÖMO: Özgün Mimari Oluşumlar, ÖŞMO: Özgünlüğü Şüpheli Mimari Oluşumlar, ÖOMO: Özgün Olmayan Mimari Oluşumlar.																															

EK – 2 Yapı tespit tablosu 17

M 14 MEKANI			MEVCUT DURUM – KESİTLER													MEVCUT DURUM – PLAN													OLUŞUM EVRESİNİ GÖSTEREN PLAN		
																															
YAPI ELEMAN LARI	FOTOĞRAFLARI	YERİ	MALZEMESİ													DURUMU									OLUŞUM EVRESİ						
			MT	DK	KKT	İKT	KD	ST	M	ME	SS	KZ	T	AD	DT	TO	D				A	B	C	AÇIKLAMALAR	ÖMO	ÖŞMO	ÖOMO				
DV1			●	●																	●		Düzensiz olarak oluşturulduğu gözlemlenen bu mekanın su deposu mahiyetinde kullanıldığı sanılmaktadır. Doğal kaya zemin üzerine oturan mekanın duvarları, kireç harç bağlayıcılı moloz taş olarak inşa edilmiştir. Bu duvarlar zaman içinde tahribata uğramış ve yer yer göçmeler olmuştur. Sonraki evrelerde bu duvarların yenilendiği gözlenmektedir.	●		●					
DV2			●	●																		●		●		●					
DV3			●																			●				●					
DV4			●																		●				●						
DV5			●																		●				●						
DÖ				●								●									●		Mekanın zemini, doğal kaya oluşumlar ve boşlukları dolduran konglemera malzemeden ibarettir.	●							
Kısaltmalar: DV: Duvar, K: Kemer, KB: Kapı boşluğu, PB: Pencere boşluğu, DÖ: Döşeme, TA: Tavan, KA: Cehennemlik kanalı, N: Niş, BA: Basamak. MT: Moloz taş, DK: Doğal kaya, KKT: Kaba yonu kesme taş, İKT: İnce yonu kesme taş, KD: Kayrak döşeme, ST: Sarı traverten döşeme, M: Mozaik, ME: Mermer, SS: Stucco sıva, KZ: Konglemera zemin, T: Tuğla malzeme, AD: Almaşık (taş+tuğla) duvar, DT: Devşirme taş, TO:Toprak, D: Diğer. A: İyi, B: Orta, C: Kötü. ÖMO: Özgün Mimari Oluşumlar, ÖŞMO: Özgünlüğü Şüpheli Mimari Oluşumlar, ÖOMO: Özgün Olmayan Mimari Oluşumlar.																															

EK – 2 Yapı tespit tablosu 18

M 15 MEKANI			MEVCUT DURUM – KESİTLER													MEVCUT DURUM – PLAN										OLUŞUM EVRESİNİ GÖSTEREN PLAN		
																												
YAPI ELEMAN LARI	FOTOĞRAFLARI	YERİ	MALZEMESİ																DURUMU			AÇIKLAMALAR	OLUŞUM EVRESİ					
			MT	DK	KKT	İKT	KD	ST	M	ME	SS	KZ	T	AD	DT	TO	D			A	B		C	ÖMO	ÖŞMO	ÖOMO		
DV1			●																			●			●			
DV2			●												●							●			●			
DV3			●																			●			●			
DV4			●																			●			●			
DV5			●																	●		M 11 ve M 15 mekanları arasında yer alan bu duvar, kireç harç bağlayıcılı nitelikli moloz taşlardan oluşan bir duvardır.	●					
DÖ																						●	Mekanın zemini toprak malzeme olarak tespit edilmiştir.			●		

Kısaltmalar: DV: Duvar, K: Kemer, KB: Kapı boşluğu, PB: Pencere boşluğu, DÖ: Döşeme, TA: Tavan, KA: Cehennemlik kanalı, N: Niş, BA: Basamak.

MT: Moloz taş, DK: Doğal kaya, KKT: Kaba yonu kesme taş, İKT: İnce yonu kesme taş, KD: Kayrak döşeme, ST: Sarı traverten döşeme, M: Mozaik, ME: Mermer, SS: Stucco sıva, KZ: Konglemera zemin, T: Tuğla malzeme, AD: Almaşık (taş+tuğla) duvar, DT: Devşirme taş, TO:Toprak, D: Diğer.

A: İyi, B: Orta, C: Kötü.

ÖMO: Özgün Mimari Oluşumlar, ÖŞMO: Özgünlüğü Şüpheli Mimari Oluşumlar, ÖOMO: Özgün Olmayan Mimari Oluşumlar.

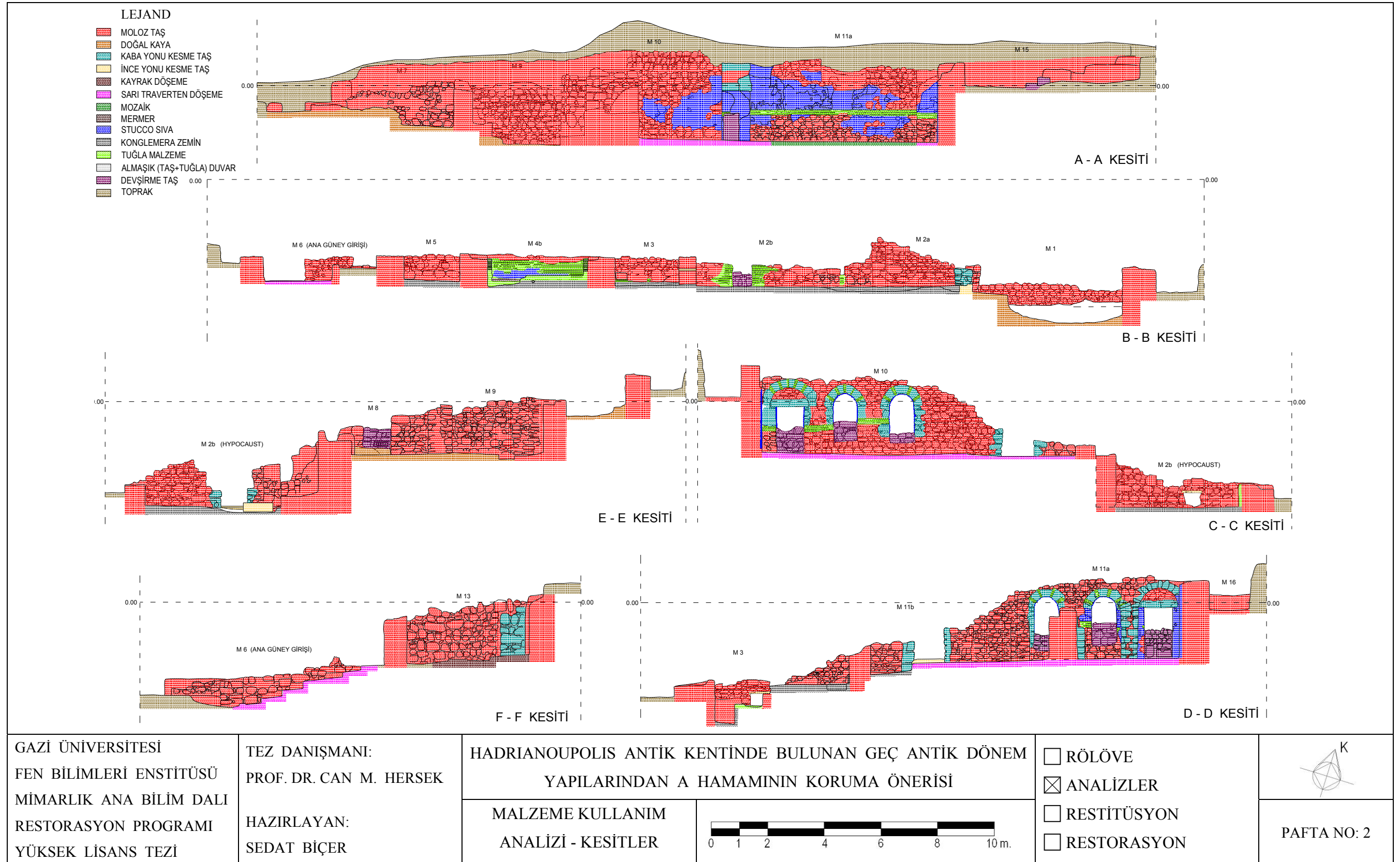
Kısaltmalar: DV: Duvar, K: Kemer, KB: Kapı boşluğu, PB: Pencere boşluğu, DÖ: Döşeme, TA: Tavan, KA: Cehennemlik kanalı, N: Niş, BA: Basamak. MT: Moloz taş, DK: Doğal kaya, KKT: Kaba yonu kesme taş, İKT: İnce yonu kesme taş, KD: Kayrak döşeme, ST: Sarı traverten döşeme, M: Mozaik, ME: Mermer, SS: Stucco sıva, KZ: Konglemera zemin, T: Tuğla malzeme, AD: Almaşık (taş+tuğla) duvar, DT: Devşirme taş, TO: Toprak, D: Diğer.

A: İyi, B: Orta, C: Kötü. ÖMO: Özgün Mimari Oluşumlar, ÖŞMO: Özgünlüğü Şüpheli Mimari Oluşumlar, ÖOMO: Özgün Olmayan Mimari Oluşumlar.

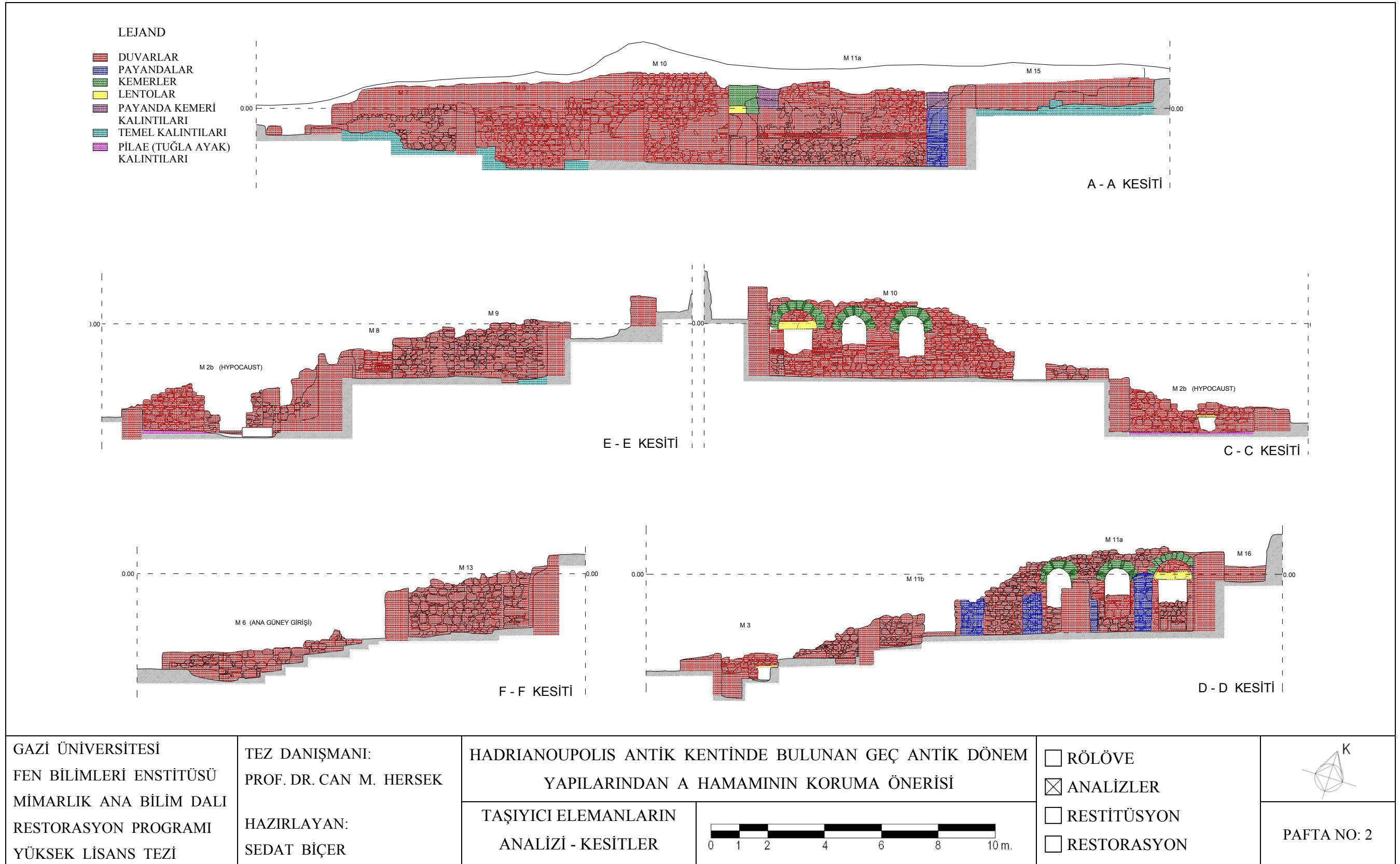
EK – 3 Analiz paftaları – malzeme kullanım analizi

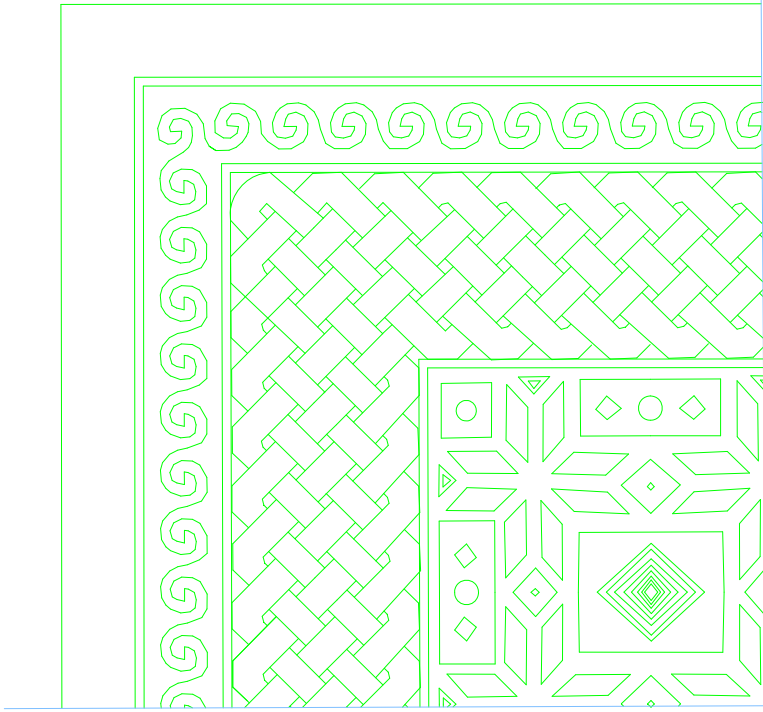
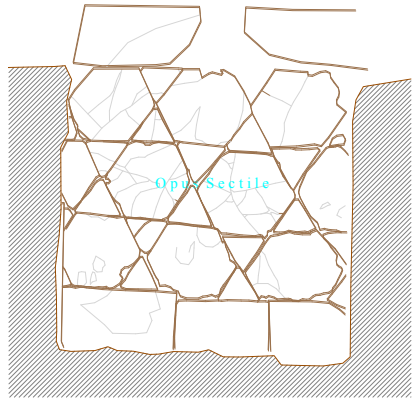
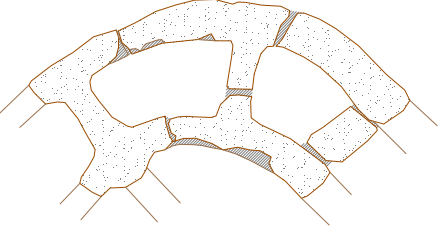
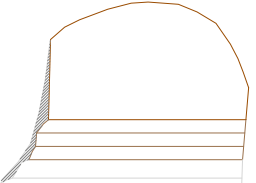
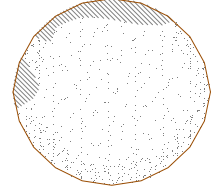
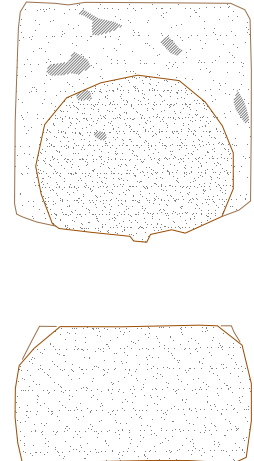
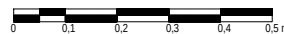
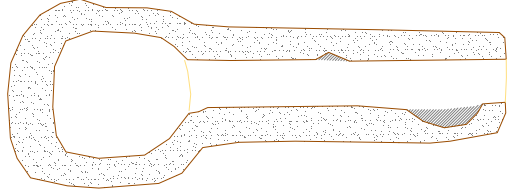
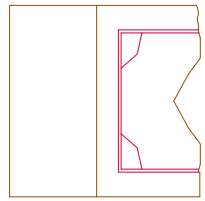
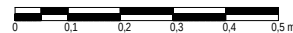
EK – 3 (Devam) Analiz paftaları – malzeme kullanım analizi

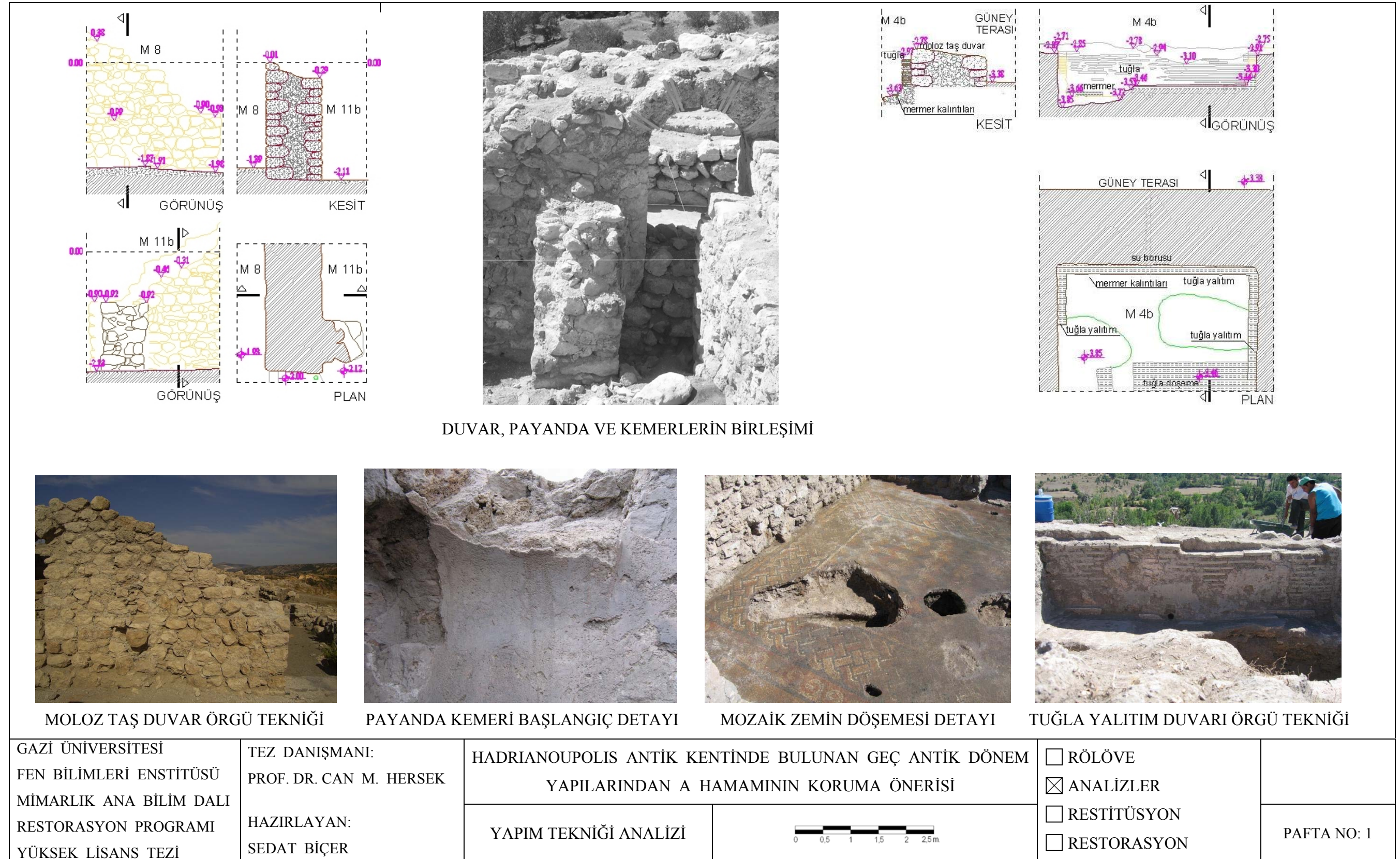
EK – 3 (Devam) Analiz paftaları – taşıyıcı elemanların analizi

EK – 3 Analiz paftaları – taşıyıcı olmayan mimari elemanların analizi

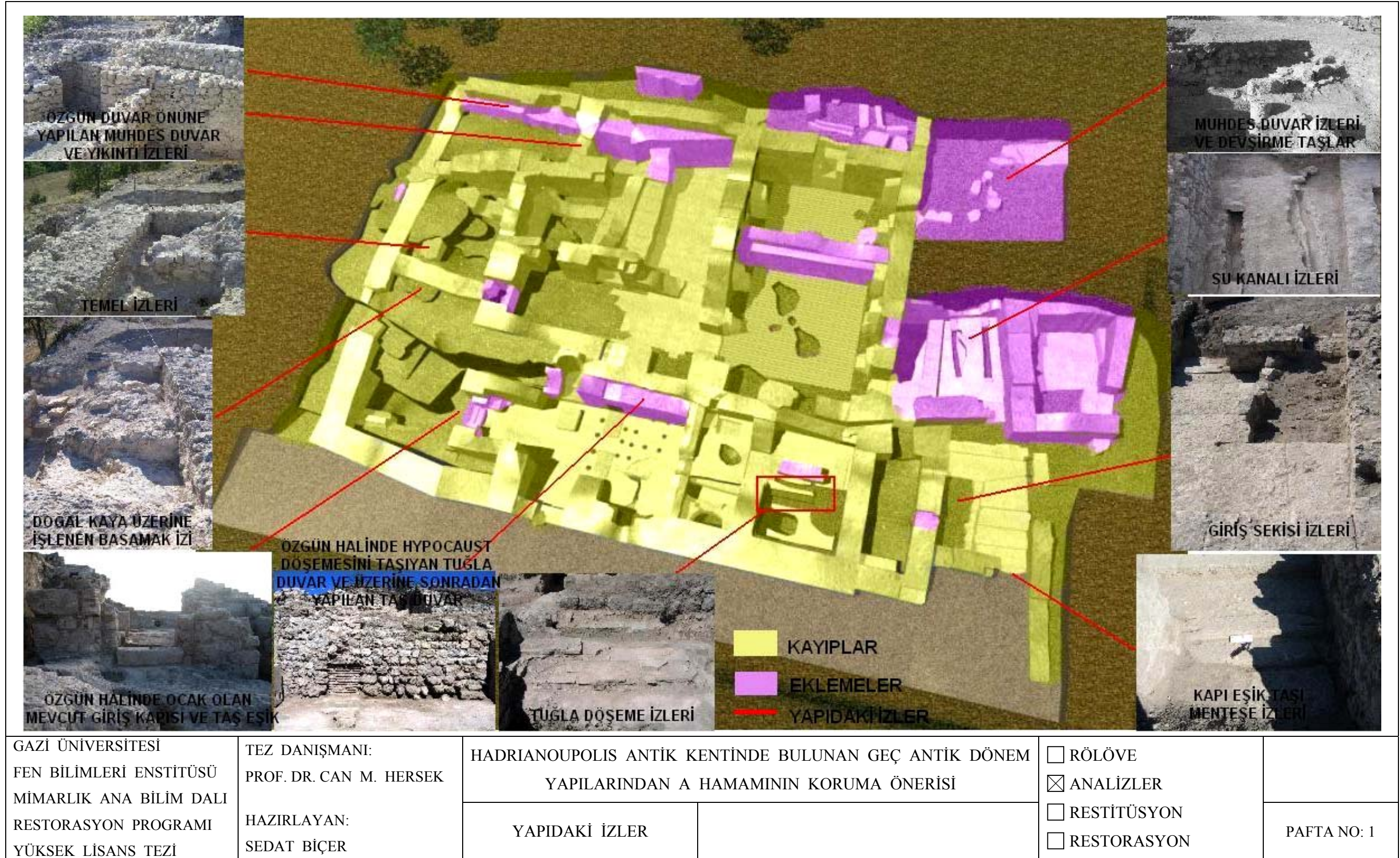
 MOZAİK ZEMİN DETAYI 	 M 8 MEKANI -OPUS SECTILE- ÇİZİMİ 	 BİR HEYKELİN KAİDESİNDE YER ALAN “MARCUS AURELIUS GALLIEUNUS” YAZISININ M 4 A MEKANININ ZEMİNİNE ÇIKAN İZLERİ		
 KEMER PARÇASI SİLME DETAYI 	 SÜTUN GÖVDE PARÇASI SÜTUN KAİDESİ 	 SU OLUĞU AMBON LEVHASI TUALET TAŞI 		
GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ TAŞIYICI OLMAYAN MİMARİ ELEMANLARIN ANALİZİ	☐ RÖLÖVE ☒ ANALİZLER ☐ RESTİTÜSYON ☐ RESTORASYON	PAFTA NO: 1

EK – 3 Analiz paftaları – yapım tekniği analizi

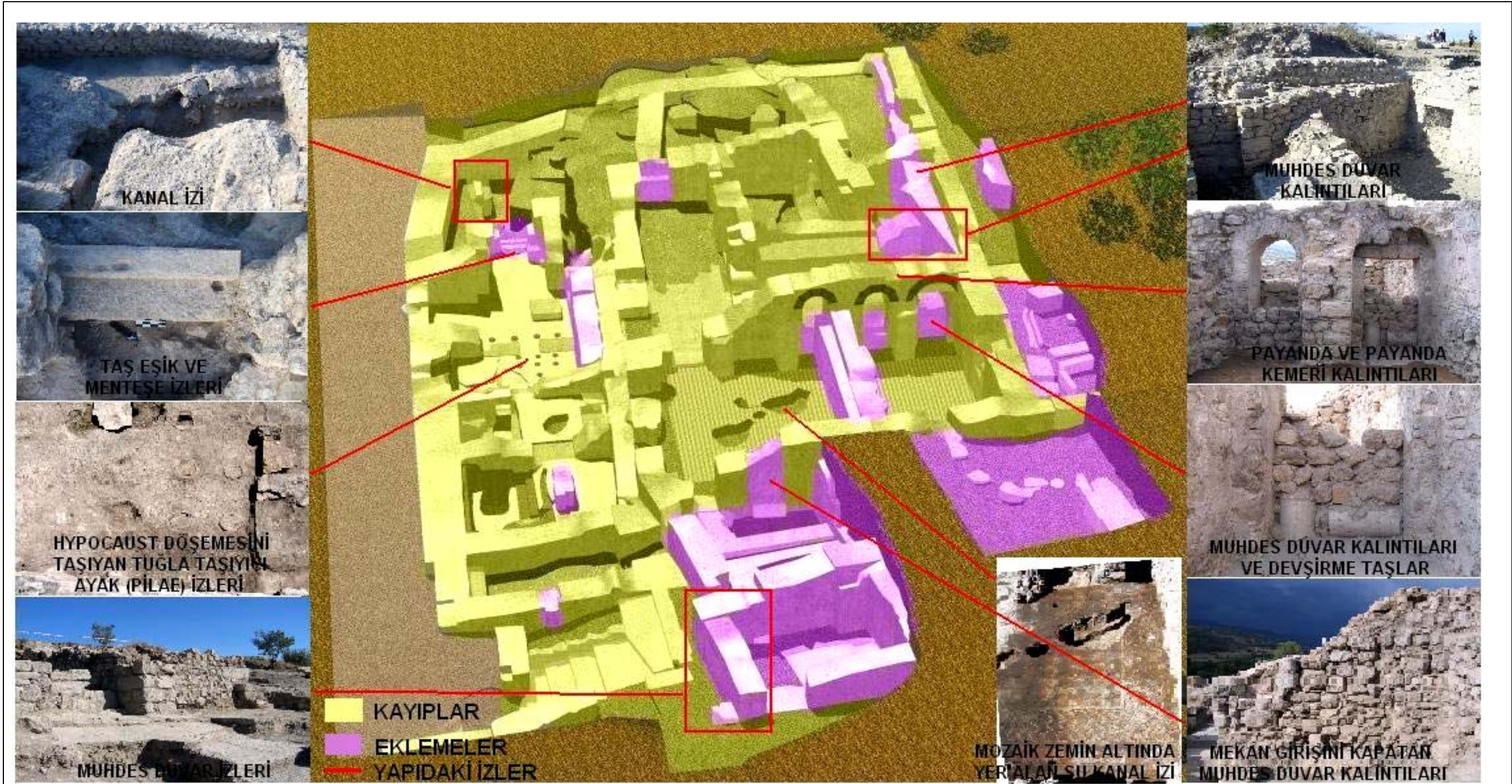

0 0,5 1 1,5 2 2,5m

EK – 3 Analiz paftaları – yapıdaki izler

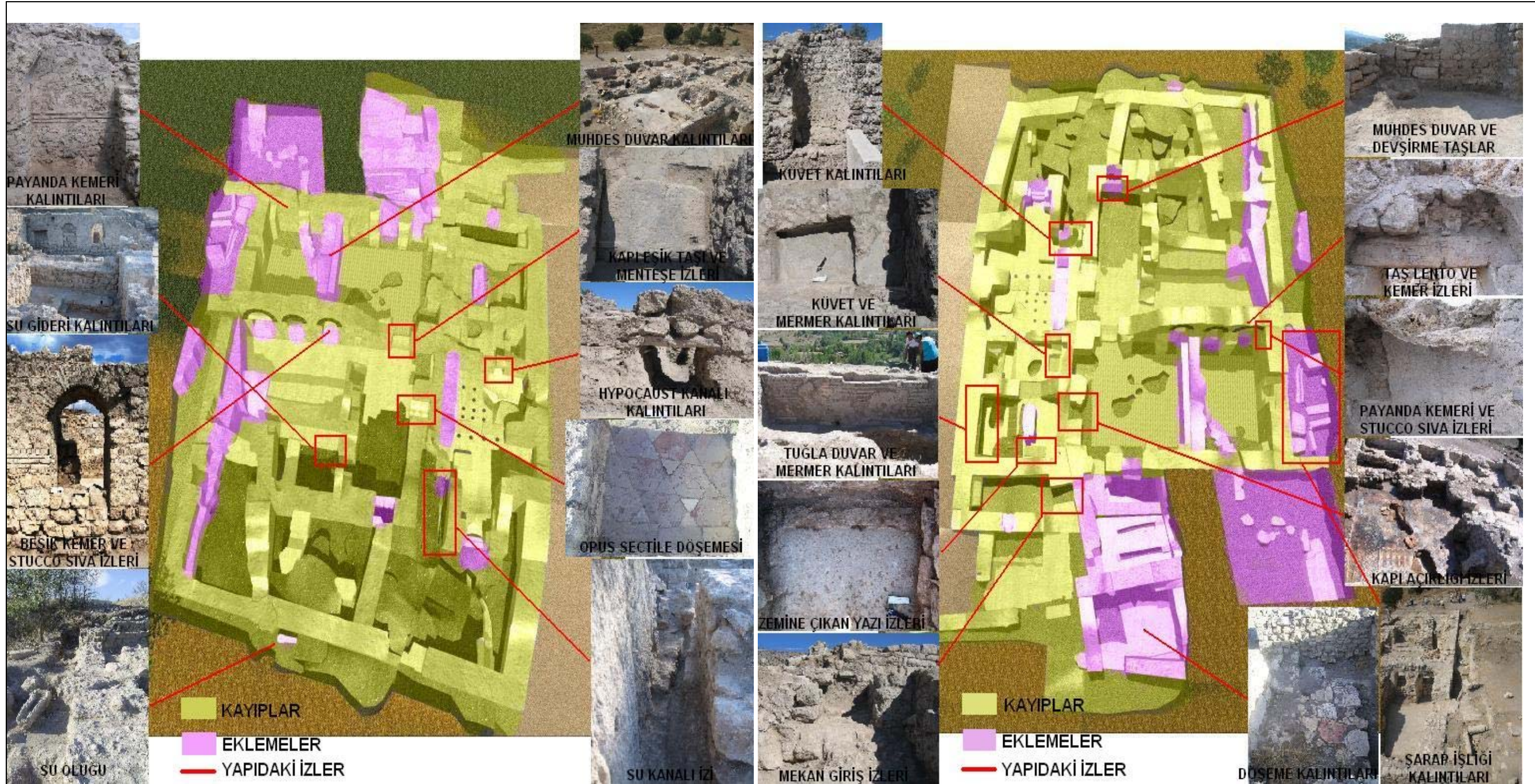

EK – 3 (Devam) Analiz paftaları – yapıdaki izler

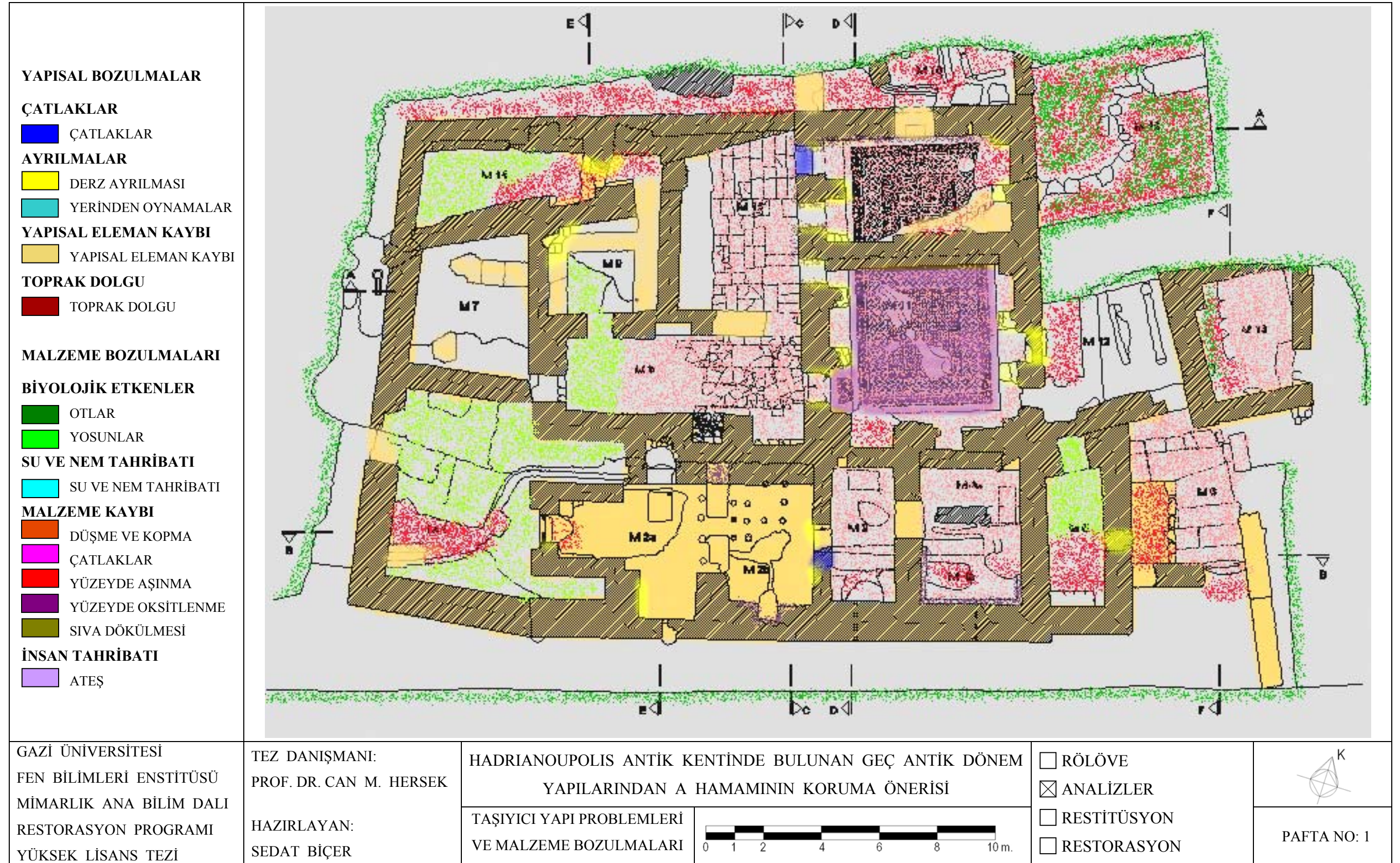
GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ		☐ RÖLÖVE ☒ ANALİZLER ☐ RESTİTÜSYON ☐ RESTORASYON	PAFTA NO: 2
		YAPIDAKİ İZLER			

EK – 3 (Devam) Analiz paftaları – yapıdaki izler

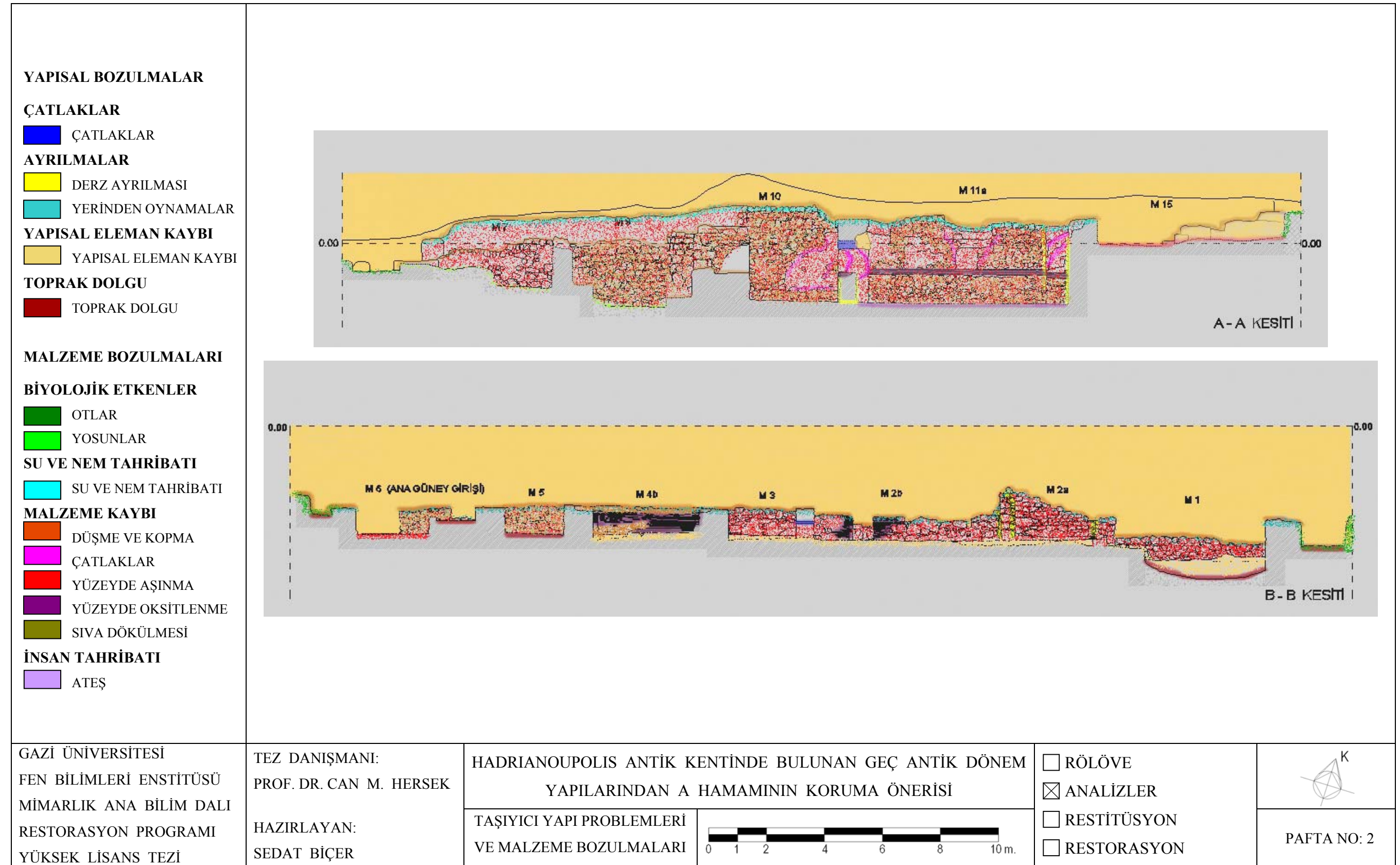

GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ		☐ RÖLÖVE ☒ ANALİZLER ☐ RESTİTÜSYON ☐ RESTORASYON	PAFTA NO: 3
		YAPIDAKİ İZLER			

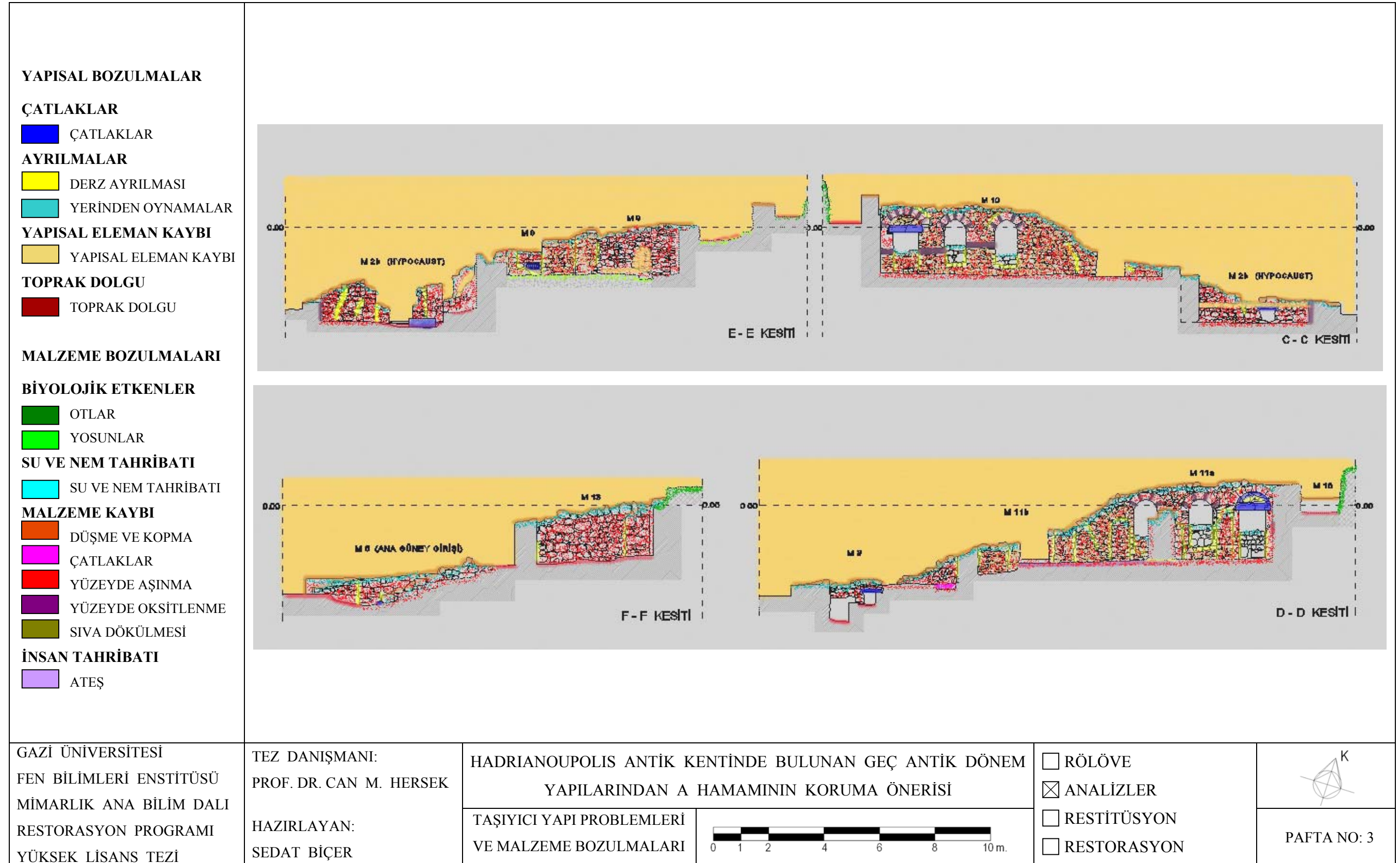
EK – 3 Analiz paftaları – taşıyıcı yapı problemleri ve malzeme bozulmaları

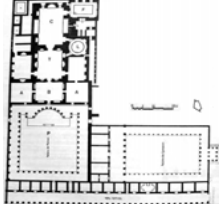
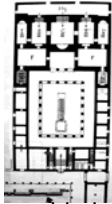
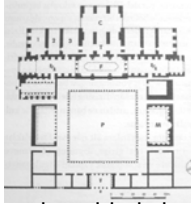
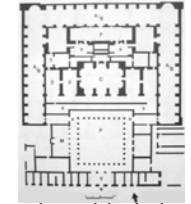
EK – 3 (Devam) Analiz paftaları – taşıyıcı yapı problemleri ve malzeme bozulmaları

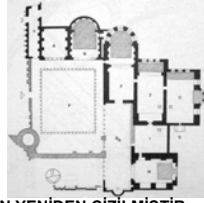
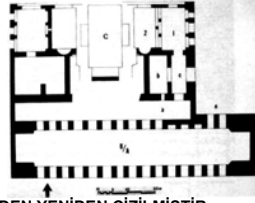
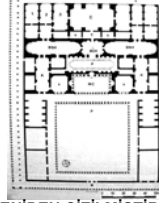
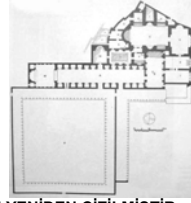
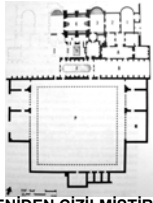
EK – 3 (Devam) Analiz paftaları – taşıyıcı yapı problemleri ve malzeme bozulmaları

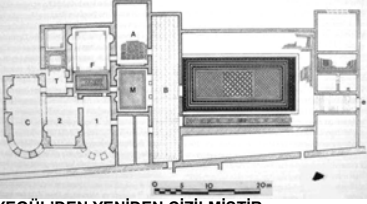
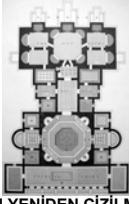
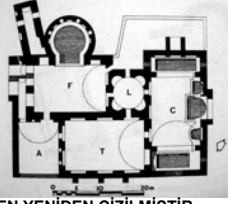
EK – 4 Karşılaştırmalı çalışma tablosu

“HAMAM A” DA ÖRNEĞİ OLAN “HAMAM A” DA ÖRNEĞİ OLMAYAN “HAMAM A” DA OLANLARLA BENZERLİK GÖSTEREN ? TAM OLARAK BİLİNMEYEN		 F. YEGÜL'DEN YENİDEN ÇİZİLMİŞTİR.	 F. YEGÜL'DEN YENİDEN ÇİZİLMİŞTİR.	 F. YEGÜL'DEN YENİDEN ÇİZİLMİŞTİR.	 F. YEGÜL'DEN YENİDEN ÇİZİLMİŞTİR.	 Z. KUZU'DAN YENİDEN ÇİZİLMİŞTİR.		
ADI		VERGILIUS CAPITO HAMAMI	HUMAYTEPE HAMAMI	LİMAN HAMAM – GYMNASIUM	DOĞU HAMAM – GYMNASIUM	GÜNEY HAMAMI		
DÖNEMİ/TARİHİ		M.S. 1. YY. İLK YARISI	M.S. 1. YY. İKİNCİ YARISI	M.S. 1. YY. SON ÇEYREĞİ	M.S. 2. YY. İLK YARISI	M.S. 2. YY. İLK YARISI		
KONUMU/YERİ		MİLET	MİLET	EFES	EFES	LAODIKEIA		
PLAN TİPİ		SİMETRİK PLAN - ?	SİMETRİK-ÇİFT SIRA MEKANLI TİP	SİMETRİK-ÇİFT SIRA MEKANLI TİP	SİMETRİK-TERS DOLAŞIMLI TİP	SİMETRİK-ÇİFT SIRA MEKANLI TİP		
SICAKLIK	YAPL. E.	PLAN FORMU	DİKDÖRTGEN	KARE	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN (2ADET)		
		DUVAR	KESME TAŞ	KESME TAŞ-MOLOZ TAŞ	KESME TAŞ-TUĞLA	KESME TAŞ-TUĞLA	İNCE YONU KESME TAŞ	
		ÜST YAPI	BEŞİK ÇATI	BEŞİK ÇATI	TONOZ	BEŞİK TONOZ	BEŞİK TONOZ	
		ZEMİN	?	?	?	?	?	
	MİM. E.	GEÇİŞ ELEMANI	?	?	?	?	?	
		BAĞLI ODA	HALVET (DAİRESEL)	YAN BİRİMLER (DİKDÖRTGEN)	YAN BİRİMLER (DİKDÖRTGEN)	YAN BİRİMLER (DİKDÖRTGEN)	YAN BİRİMLER (DİKDÖRTGEN)	
		NİŞ	+ (DİKDÖRTGEN)	+ (DİKDÖRTGEN)	+ (DİKDÖRTGEN)	+ (DİKDÖRTGEN)	+ (DİKDÖRTGEN)	
		KÜVET-HAVUZ-ÇEŞME	KÜVET (DİKDÖRTGEN)	KÜVET (DİKDÖRTGEN)	- ?	KÜVET ?	KÜVET ?	
ILIKLIK	YAPL. E.	APSİS	+ (DUVARA GÖMÜLÜ)	+ (DUVARA GÖMÜLÜ)	-	+ (DUVARA GÖMÜLÜ)	+ (DUVARA GÖMÜLÜ)	
		PLAN FORMU	DİKDÖRTGEN	-	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	
		DUVAR	KESME TAŞ	-	KESME TAŞ-TUĞLA	KESME TAŞ-TUĞLA	İNCE YONU KESME TAŞ	
		ÜST YAPI	BEŞİK ÇATI	-	TONOZ	TONOZ	BEŞİK TONOZ	
	MİM. E.	ZEMİN	?	-	?	?	?	
		GEÇİŞ ELEMANI	?	-	?	?	?	
		BAĞLI ODA	HALVET (DAİRESEL)	-	-	-	YAN BİRİMLER (DİKDÖRTGEN)	
		NİŞ	+ (DİKDÖRTGEN)	-	-	-	-	
SOĞUKLUK	YAPL. E.	KÜVET-HAVUZ-ÇEŞME	KÜVET ?	-	-	?	-	
		APSİS	+ (DUVARA GÖMÜLÜ)	-	-	-	-	+ (DUVARA GÖMÜLÜ)
		PLAN FORMU	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	?
		DUVAR	KESME TAŞ	KESME TAŞ/MOLOZ TAŞ	KESME TAŞ-TUĞLA	KESME TAŞ-TUĞLA	KESME TAŞ-TUĞLA	?
	MİM. E.	ÜST YAPI	BEŞİK ÇATI	BEŞİK ÇATI	BEŞİK TONOZ	BEŞİK TONOZ	BEŞİK TONOZ	?
		ZEMİN	?	?	?	?	?	?
		GEÇİŞ ELEMANI	?	?	?	?	?	?
		BAĞLI ODA	-	SOĞUK SU HAVUZU (DİKDÖRTGEN)	-	?	?	?
SOYUNMALIK/ÇOK AMAÇLI SALON	YAPL. E.	NİŞ	+ (KARE)	+ (DÖRTGEN)	+ (DİKDÖRTGEN)	+	?	
		KÜVET-HAVUZ-ÇEŞME	?	-	HAVUZ (DİKDÖRTGEN)	HAVUZ (DİKDÖRTGEN)	?	?
		APSİS	-	-	-	-	-	?
		PLAN FORMU	KARE	-	DİKDÖRTGEN	U PLAN	DİKDÖRTGEN (2ADET)	
	MİM. E.	DUVAR	KESME TAŞ	-	KESME TAŞ-TUĞLA	KESME TAŞ-TUĞLA	İNCE YONU KESME TAŞ	
		ÜST YAPI	BEŞİK ÇATI	-	BEŞİK TONOZ	BEŞİK TONOZ	BEŞİK TONOZ	
		ZEMİN	?	-	?	?	?	?
		GEÇİŞ ELEMANI	?	-	?	?	?	?
CEHENE MLİK	YAPL. E.	BAĞLI ODA	YAN BİRİMLER (DİKDÖRTGEN)	-	BAZİLİKA (DİKDÖRTGEN)	-	BAZİLİKA (DİKDÖRTGEN)	
		NİŞ	+ (DİKDÖRTGEN	-	+ (DİKDÖRTGEN)	+ (DİKDÖRTGEN)	+ (DİKDÖRTGEN)	
		KÜVET-HAVUZ-ÇEŞME	?	-	?	-	HAVUZ ?	
		APSİS	-	-	-	+ (DUVARA GÖMÜLÜ)	+ (DIŞARI ÇIKINTILI)	
KÜL HAN	YAPL. E.	PLAN FORMU	?	?	?	?	?	
		TAŞIYICI AYAK	?	?	?	?	?	
		ÜST YAPI	?	?	?	?	?	
		ZEMİN	?	?	?	?	?	
KÜL HAN	YAPL. E.	PLAN FORMU	DİKDÖRTGEN	?	?	?	?	
		DUVAR	?	?	?	?	?	
		ÜST YAPI	?	?	?	?	?	
		ZEMİN	?	?	?	?	?	
PALAESTRA-GYMNASIUM		PALAESTRA-GYMNASIUM	PALAESTRA (DİKDÖRTGEN)	PALAESTRA (KARE)	PALAESTRA (KARE)	PALAESTRA ?		
PALAESTRA (BAĞLI ODA)		ŞEREF SALONU-HAVUZ	GİRİŞ MEKANI	ŞEREF SALONU	ŞEREF SALONU	?		
SU DEPOSU		?	?	?	?	?		

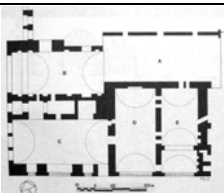
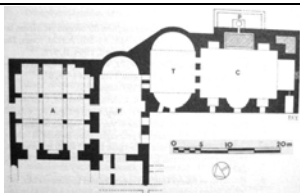
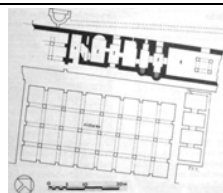
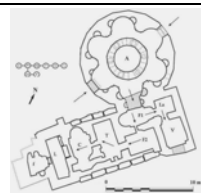
EK – 4 (Devam) Karşılaştırmalı çalışma tablosu

? “HAMAM A” DA ÖRNEĞİ OLAN “HAMAM A” DA ÖRNEĞİ OMA YAN “HAMAM A” DA OLANLARLA BENZERLİK GÖSTEREN TAM OLARAK BİLİNMEYEN							
ADI			GÜNEY KAPISI HAMAMI	GYMNASIUM HAMAMI	İMPARATORLUK HAMAM–GYMNASIUM	FAUSTINA HAMAMLARI	CARACALLA HAMAM–GYMNASIUM
DÖNEMİ/TARİHİ			M.S. 2. YY. İKİNCİ YARISI	M.S. 2. YY. İKİNCİ YARISI	M.S. 2. YY. İKİNCİ YARISI	M.S. 2. YY. İKİNCİ YARISI	M.S. 3. YY. İLK YARISI
KONUMU/YERİ			PERGE	MAGNESIA AD MEANDRUM	SARDİS	MİLET	ANKARA
PLAN TİPİ			ASİMETRİK-SIRALI/HALKA TİPİ ?	SİMETRİK-ÇİFT SIRA MEKANLI TİP	SİMETRİK-PALAEŞTRA VE HAMAMIN AYNI AKS ÜZERİNDE BİRLEŞTİĞİ TİP	ASİMETRİK-SIRALI/HALKA TİPİ ?	SİMETRİK-ÇİFT SIRA MEKANLI TİP
SICAKLIK	YAPIL. E.	PLAN FORMU	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN
		DUVAR	İNCE YONU KESME TAŞ	KESME TAŞ-MOLOZ TAŞ	İNCE YONU KESME TAŞ-TUĞLA	İNCE YONU KESME TAŞ	KESME TAŞ-MOLOZ TAŞ-TUĞLA
		ÜST YAPI	BEŞİK TONOZ	TONOZ	ÇAPRAZ TONOZ	BEŞİK TONOZ	TONOZ ?
		ZEMİN	?	?	?	?	?
		GEÇİŞ ELEMANI	?	?	?	?	?
	MİM. E.	BAĞLI ODA	-	YAN BİRİMLER (DİKDÖRTGEN)	YAN BİRİMLER (DİKDÖRTGEN)	YAN BİRİMLER (DİKDÖRTGEN)	YAN BİRİMLER (DİKDÖRTGEN)
		NİŞ	+ (DİKDÖRTGEN)	+ (DİKDÖRTGEN)	+ (DİKDÖRTGEN)	+ (DİKDÖRTGEN)	+ (DİKDÖRTGEN)
		KÜVET-HAVUZ-ÇEŞME	KÜVET-HAVUZ	?	?	KÜVET-HAVUZ	KÜVET-ÇEŞME
ILIKLIK	YAPIL. E.	APSİS	+ (DIŞARIYA ÇIKINTILI)	-	-	DIŞARIYA ÇIKINTILI-DUVARA GÖMÜLÜ	+ (DUVARA GÖMÜLÜ)
		PLAN FORMU	DİKDÖRTGEN	?	DİKDÖRTGEN	KARE	KARE
		DUVAR	İNCE YONU KESME TAŞ	?	İNCE YONU KESME TAŞ-TUĞLA	İNCE YONU KESME TAŞ	KESME TAŞ-MOLOZ TAŞ-TUĞLA
		ÜST YAPI	BEŞİK TONOZ	?	BEŞİK TONOZ	?	TONOZ ?
		ZEMİN	?	?	?	?	?
	MİM. E.	GEÇİŞ ELEMANI	?	?	?	?	?
		BAĞLI ODA	YAN BİRİMLER (DİKDÖRTGEN)	?	YAN BİRİMLER (DİKDÖRTGEN)	YAN BİRİMLER (DİKDÖRTGEN)	YAN BİRİMLER (KARE)
		NİŞ	+ (DİKDÖRTGEN)	?	-	-	-
SOĞUKLUK	YAPIL. E.	KÜVET-HAVUZ-ÇEŞME	KÜVET-HAVUZ	?	-	KÜVET-HAVUZ	HAVUZ
		APSİS	-	?	-	+ (DUVARA GÖMÜLÜ)	-
		PLAN FORMU	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN ?	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN
		DUVAR	İNCE YONU KESME TAŞ	?	İNCE YONU KESME TAŞ-TUĞLA	İNCE YONU KESME TAŞ	KESME TAŞ-MOLOZ TAŞ-TUĞLA
		ÜST YAPI	BEŞİK TONOZ	?	BEŞİK TONOZ	BEŞİK TONOZ	BEŞİK TONOZ ?
	MİM. E.	ZEMİN	?	?	?	?	?
		GEÇİŞ ELEMANI	?	?	?	?	?
		BAĞLI ODA	SOĞUK SU HAVUZU (DİKDÖRTGEN)	?	YAN BİRİMLER (KARE)	SU HAVUZU-DUVARA GÖMÜLÜ APSİSLİ	YAN BİRİMLER (KARE)
SOYUNMALIK/ÇOK AMAÇLI SALON	YAPIL. E.	NİŞ	+ (DİKDÖRTGEN)	?	+ (DİKDÖRTGEN)	+ (DİKDÖRTGEN)	+ (DİKDÖRTGEN)
		KÜVET-HAVUZ-ÇEŞME	HAVUZ	?	HAVUZ (DİKDÖRTGEN)	HAVUZ (DİKDÖRTGEN)	HAVUZ (DİKDÖRTGEN)
		APSİS	+ (DIŞARIYA ÇIKINTILI)	?	+ (DUVARA GÖMÜLÜ)	+ (DUVARA GÖMÜLÜ)	+ (DUVARA GÖMÜLÜ)
		PLAN FORMU	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN (2ADET)	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN
		DUVAR	İNCE YONU KESME TAŞ	KESME TAŞ-MOLOZ TAŞ	İNCE YONU KESME TAŞ-TUĞLA	İNCE YONU KESME TAŞ	KESME TAŞ-MOLOZ TAŞ-TUĞLA
	MİM. E.	ÜST YAPI	BEŞİK TONOZ	BEŞİK TONOZ	BEŞİK TONOZ	BEŞİK TONOZ	BEŞİK TONOZ ?
		ZEMİN	?	?	?	?	?
		GEÇİŞ ELEMANI	?	?	?	?	?
CEHEN NEMLİK	YAPIL. E.	BAĞLI ODA	ŞEREF SALONU	-	ÇOK AMAÇLI SALONLAR (APSİSLİ)	BAZİLİKA - ŞEREF SALONU	BAZİLİKA (DİKDÖRTGEN)
		NİŞ	+ (DİKDÖRTGEN)	+ (DİKDÖRTGEN)	+ (DİKDÖRTGEN)	+ (DİKDÖRTGEN)	+ (DİKDÖRTGEN)
		KÜVET-HAVUZ-ÇEŞME	ÇEŞME ?	?	?	-	?
		APSİS	+ (DIŞARIYA ÇIKINTILI)	-	-	-	+ (DUVARA GÖMÜLÜ)
		PLAN FORMU	?	?	?	?	?
	YAPIL. E.	TAŞIYICI AYAK	?	?	?	?	?
		ÜST YAPI	?	?	?	?	TUĞLA
		ZEMİN	?	?	?	?	TUĞLA
KÜL HAN	YAPIL. E.	ZEMİN	?	?	?	?	?
		PLAN FORMU	?	?	?	ÇOKGEN	?
		DUVAR	?	?	?	?	?
		ÜST YAPI	?	?	?	?	?
PALAESTRA-GYMNASIUM			PALAESTRA (KARE)	?	PALAESTRA (KARE)	PALAESTRA (KARE)	PALAESTRA (KARE)
PALAESTRA (BAĞLI ODA)			GİRİŞ MEKANI	?	ŞEREF SALONU-GİRİŞ MEKANI	-	ŞEREF SALONU
SU DEPOSU			?	?	?	?	?

EK – 4 (Devam) Karşılaştırmalı çalışma tablosu

“HAMAM A” DA ÖRNEĞİ OLAN “HAMAM A” DA ÖRNEĞİ OLMAYAN “HAMAM A” DA OLANLARLA BENZERLİK GÖSTEREN ? TAM OLARAK BİLİNMEYEN						
ADI		2B HAMAMI	E 3 HAMAMI	HAMAM C	ROMA HAMAMI	AGORA HAMAMI
DÖNEMİ/TARİHİ		M.S. 3. YY.	M.S. 3.-4. YY. ?	M.S. 4. YY.	?	M.S. 5. YY.
KONUMU/YERİ		ANEMURIUM	DURO EUROPOS	ANTAKYA	KAUNOS	SİDE
SICAKLIK	PLAN TİPİ	ASİMETRİK-SALONLU TİP	ASİMETRİK-SIRALI TİP	SİMETRİK PLAN-?	SİMETRİK-ÇİFT SIRA MEKANLI TİP	ASİMETRİK-SIRALI TİP
	YAPIL. E.	PLAN FORMU	DİKDÖRTGEN	KARE	SEKİZGEN	DİKDÖRTGEN
		DUVAR	KESME TAŞ ?	KESME TAŞ ?	KESME TAŞ	KESME TAŞ-MOLOZ TAŞ
		ÜST YAPI	BEŞİK TONUZ	TONUZ	KUBBE/TONUZ	BEŞİK TONUZ
		ZEMİN	MOZAİK ?	?	MOZAİK	?
		GEÇİŞ ELEMANI	?	?	?	?
	MİM. E.	BAĞLI ODA	YAN BİRİMLER (DİKDÖRTGEN)	YAN BİRİMLER (DİKDÖRTGEN)	YAN BİRİMLER (DİKDÖRTGEN)	HALVET (DAİRESEL)
ILIKLIK		NİŞ	+	+	+	+
		KÜVET-HAVUZ-ÇEŞME	?	KÜVET-HAVUZ (DİKDÖRTGEN)	KÜVET-HAVUZ (DAİRESEL)	-
		APSİS	+	+	+	+
	YAPIL. E.	PLAN FORMU	DİKDÖRTGEN	?	DİKDÖRTGEN	DAİRESEL PLAN
		DUVAR	KESME TAŞ ?	?	KESME TAŞ	KESME TAŞ-MOLOZ TAŞ
		ÜST YAPI	BEŞİK TONUZ	?	TONUZ	KUBBE
		ZEMİN	MOZAİK	?	MOZAİK	?
SOĞUKLUK		GEÇİŞ ELEMANI	?	?	?	?
	MİM. E.	BAĞLI ODA	-	?	YAN BİRİMLER	-
		NİŞ	+	?	+	+
		KÜVET-HAVUZ-ÇEŞME	HAVUZ	?	-	-
		APSİS	-	?	+	-
	YAPIL. E.	PLAN FORMU	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	SEKİZGEN	DİKDÖRTGEN
		DUVAR	KESME TAŞ ?	KESME TAŞ ?	?	KESME TAŞ-MOLOZ TAŞ
SOYUNMALIK/ÇOK AMAÇLI SALON		ÜST YAPI	DÜZ TAVAN	TONUZ	KUBBE/TONUZ	BEŞİK TONUZ
		ZEMİN	MOZAİK	?	MOZAİK	?
		GEÇİŞ ELEMANI	?	?	KESME TAŞ	?
	MİM. E.	BAĞLI ODA	-	YAN BİRİMLER (DİKDÖRTGEN)	YAN BİRİMLER (KARE)	-
		NİŞ	+	+	+	+
		KÜVET-HAVUZ-ÇEŞME	HAVUZ	KÜVET	HAVUZ (SEKİZGEN)	?
		APSİS	+	+	+	+
CEHEN NEMLİK	YAPIL. E.	PLAN FORMU	DİKDÖRTGEN	ÇOKGEN	-	DİKDÖRTGEN
		DUVAR	KESME TAŞ ?	KESME TAŞ ?	-	KESME TAŞ-MOLOZ TAŞ
		ÜST YAPI	BEŞİK TONUZ ?	TONUZ	-	BEŞİK TONUZ
		ZEMİN	MOZAİK	?	-	?
		GEÇİŞ ELEMANI	?	?	-	?
	MİM. E.	BAĞLI ODA	?	BAZİLİKA (DİKDÖRTGEN)	-	-
		NİŞ	-	+	-	+
KÜL HAN		KÜVET-HAVUZ-ÇEŞME	-	-	-	-
		APSİS	-	-	-	-
	YAPIL. E.	PLAN FORMU	?	?	?	?
		TAŞIYICI AYAK	?	?	?	?
PALAESTRA-GYMNASIUM		ÜST YAPI	?	?	?	?
		ZEMİN	?	?	?	?
	YAPIL. E.	PLAN FORMU	?	KARE	?	?
		DUVAR	?	?	?	?
PALAESTRA (BAĞLI ODA)		ÜST YAPI	?	?	?	?
		ZEMİN	?	?	?	?
	YAPIL. E.	PLAN FORMU	?	?	?	?
		DUVAR	?	?	?	?
SU DEPOSU		?	?	?	?	+

EK – 4 (Devam) Karşılaştırmalı çalışma tablosu

“HAMAM A” DA ÖRNEĞİ OLAN “HAMAM A” DA ÖRNEĞİ OLMAYAN “HAMAM A” DA OLANLARLA BENZERLİK GÖSTEREN ? TAM OLARAK BİLİNMEYEN							
ADI			BÜYÜK HAMAM	GEÇ ROMA HAMAMI	HAMAM A	TOPKAPI SARAYI BİZANS HAMAMI	AMORIUM HAMAMI
DÖNEMİ/TARİHİ			?	?	M.S. 5. YY. SONLARI	M.S. 5. – 6. YY.	M.S. 5. – 6. YY.
KONUMU/YERİ			ASPENDOS	DİDİM	HADRIANOPOLIS	İSTANBUL	AMORIUM
PLAN TİPİ			ASİMETRİK-SIRALI TİP	ASİMETRİK-SIRALI TİP	ASİMETRİK PLAN-SIRALI TİP	ASİMETRİK-SIRALI TİP	ASİMETRİK-SIRALI TİP
SICAKLIK	YAPIL. E.	PLAN FORMU	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN
		DUVAR	İNCE YONU KESME TAŞ-TUĞLA	KESME TAŞ	NİTELİKLİ MOLOZ TAŞ	KESME TAŞ-TUĞLA	TUĞLA-KİREÇ TAŞI
		ÜST YAPI	BEŞİK TONUZ	TONUZ	TONUZ ?	TONUZ	TONUZ
		ZEMİN	?	?	TUĞLA DÖŞEME-MERMER KPL. ?	?	MERMER KAPLAMA ?
	MİM. E.	GEÇİŞ ELEMANI	?	?	?	?	?
		BAĞLI ODA	YAN BİRİMLER (DİKDÖRTGEN)	-	?	-	-
		NİŞ	+ (DİKDÖRTGEN)	+ (DİKDÖRTGEN)	+ (DAİRESEL)	?	+ (DİKDÖRTGEN)
ILIKLIK	YAPIL. E.	KÜVET-HAVUZ-ÇEŞME	?	KÜVET (DİKDÖRTGEN)	KÜVET (DAİRESEL)	KÜVET-HAVUZ ?	?
		APSİS	-	+ (DUVARA GÖMÜLÜ)	-	+ (DUVARA GÖMÜLÜ)	+ (DUVARA GÖMÜLÜ)
		PLAN FORMU	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN
		DUVAR	İNCE YONU KESME TAŞ-TUĞLA	KESME TAŞ	NİTELİKLİ MOLOZ TAŞ	KESME TAŞ-TUĞLA	TUĞLA-KİREÇ TAŞI
	MİM. E.	ÜST YAPI	BEŞİK TONUZ	TONUZ	TONUZ ?	TONUZ	TONUZ
		ZEMİN	?	?	TUĞLA DÖŞEME-MERMER KPL. ?	?	MERMER KAPLAMA ?
		GEÇİŞ ELEMANI	?	?	?	?	?
SOĞUKLUK	YAPIL. E.	BAĞLI ODA	-	-	?	YAN BİRİMLER (DİKDÖRTGEN) ?	-
		NİŞ	+ (DİKDÖRTGEN)	-	-	+ (DİKDÖRTGEN)	+ (DİKDÖRTGEN)
		KÜVET-HAVUZ-ÇEŞME	?	?	KÜVET	?	?
		APSİS	-	DIŞARIYA ÇIKINTILI-DUVARA GÖMÜLÜ	-	-	-
	MİM. E.	PLAN FORMU	DİKDÖRTGEN	+ (DİKDÖRTGEN)	L PLAN	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN
		DUVAR	İNCE YONU KESME TAŞ-TUĞLA	KESME TAŞ	NİTELİKLİ MOLOZ TAŞ-STUCCO SIVA	KESME TAŞ-TUĞLA	TUĞLA-KİREÇ TAŞI-MERMER KPL.
		ÜST YAPI	BEŞİK TONUZ	TONUZ	TONUZ-AHŞAP KIRMA ÇATI ?	TONUZ	TONUZ
SOYUNMALIK/ÇOK AMAÇLI SALON	YAPIL. E.	ZEMİN	?	?	YERLİ SARI TRAVERTEN	?	MERMER KAPLAMA
		GEÇİŞ ELEMANI	?	?	?	?	?
		BAĞLI ODA	-	YAN BİRİMLER	SOĞUK SU HAVUZU (KARE)	YAN BİRİMLER (DİKDÖRTGEN)	TUVALET (KARE)
		NİŞ	+ (DİKDÖRTGEN)	+ (DİKDÖRTGEN)	+ (DİKDÖRTGEN)	+ (DİKDÖRTGEN)	-
	MİM. E.	KÜVET-HAVUZ-ÇEŞME	?	?	?	KÜVET-HAVUZ	?
		APSİS	-	+ (DIŞARIYA ÇIKINTILI)	-	+ (DIŞARIYA ÇIKINTILI)	+ (DUVARA GÖMÜLÜ)
		PLAN FORMU	DİKDÖRTGEN	KARE	DİKDÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	ÇOKGEN
CEHEN NEMLİK	YAPIL. E.	DUVAR	İNCE YONU KESME TAŞ-TUĞLA	KESME TAŞ	NİTELİKLİ MOLOZ TAŞ-STUCCO SIVA	KESME TAŞ-TUĞLA	TUĞLA-KİREÇ TAŞI
		ÜST YAPI	BEŞİK TONUZ	KUBBE-ÇAPRAZ TONUZ	BEŞİK TONUZ ?	TONUZ ?	KUBBE
		ZEMİN	?	MOZAİK	GEOMETRİK MOTİFİ MOZAİK DÖŞEME	?	?
		GEÇİŞ ELEMANI	?	?	?	?	TROMP
	MİM. E.	BAĞLI ODA	-	-	-	?	-
		NİŞ	-	+ (DİKDÖRTGEN)	+ (DİKDÖRTGEN)	?	+
		KÜVET-HAVUZ-ÇEŞME	-	-	?	-	HAVUZ (DAİRESEL)
KÜL HAN	YAPIL. E.	APSİS	-	-	-	+ (DUVARA GÖMÜLÜ)	DİKDÖRTGEN
		PLAN FORMU	?	?	DİKDÖRTGEN	?	PİŞMİŞ TOPRAK TAŞIYICI AYAK
		TAŞIYICI AYAK	?	?	TUĞLA	?	KONGLEMERA+TUĞLA ?
		ÜST YAPI	?	?	KONGLEMERA-TUĞLA ?	?	TUĞLA PLAKA
PALAESTRA-GYMNASIUM	YAPIL. E.	ZEMİN	?	?	KONGLEMERA	?	AMORF
		PLAN FORMU	?	DİKDÖRTGEN	DÖRTGEN	DİKDÖRTGEN	TUĞLA-KİREÇ TAŞI
		DUVAR	?	KESME TAŞ	NİTELİKLİ MOLOZ TAŞ-DOĞAL KAYA	KESME TAŞ-TUĞLA	?
		ÜST YAPI	?	?	?	TONUZ	?
PALAESTRA (BAĞLI ODA)			-	-	-	?	-
SU DEPOSU			?	?	+	?	SU SARNICI

EK – 5 Restitüsyon kaynakları

KAYNAK KULLANIMI YAPIDAKİ İZ VE KALINTILARDAN ELDE EDİLEN BİLGİLER ☐ VARLIĞI VE ÖZELLİKLERİ BİLİNER ELEMANLAR ☐ İZİ OLMAKLA BİRLİKTE, VARLIĞI VE ÖZELLİKLERİ DİĞER ÖRNEKLERİN DE YARDIMIYLA ELDE EDİLEN BİLGİLER ☐ İZİ OLMAMAKLA BİRLİKTE, VARLIĞI VE ÖZELLİKLERİ DİĞER ÖRNEKLERDEN ELDE EDİLEN BİLGİLER KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMALARDAN ELDE EDİLEN BİLGİLER ☐ İZİ OLMAKLA BİRLİKTE, KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMALARDAN DA FAYDALANILARAK ELDE EDİLEN BİLGİLER ☐ İZİ OLMAMAKLA BİRLİKTE, VARLIĞI VE ÖZELLİKLERİ KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMALARDAN ELDE EDİLEN BİLGİLER MİMARİ GEREKLİLİK ☐ MİMARİ GEREKLİLİK NETİCESİNDE ORTAYA ÇIKAN BİLGİLER					
GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ		☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☒ RESTİTÜSYON ☐ RESTORASYON	 PAFTA NO: 1
		KAYNAK KULLANIMI			

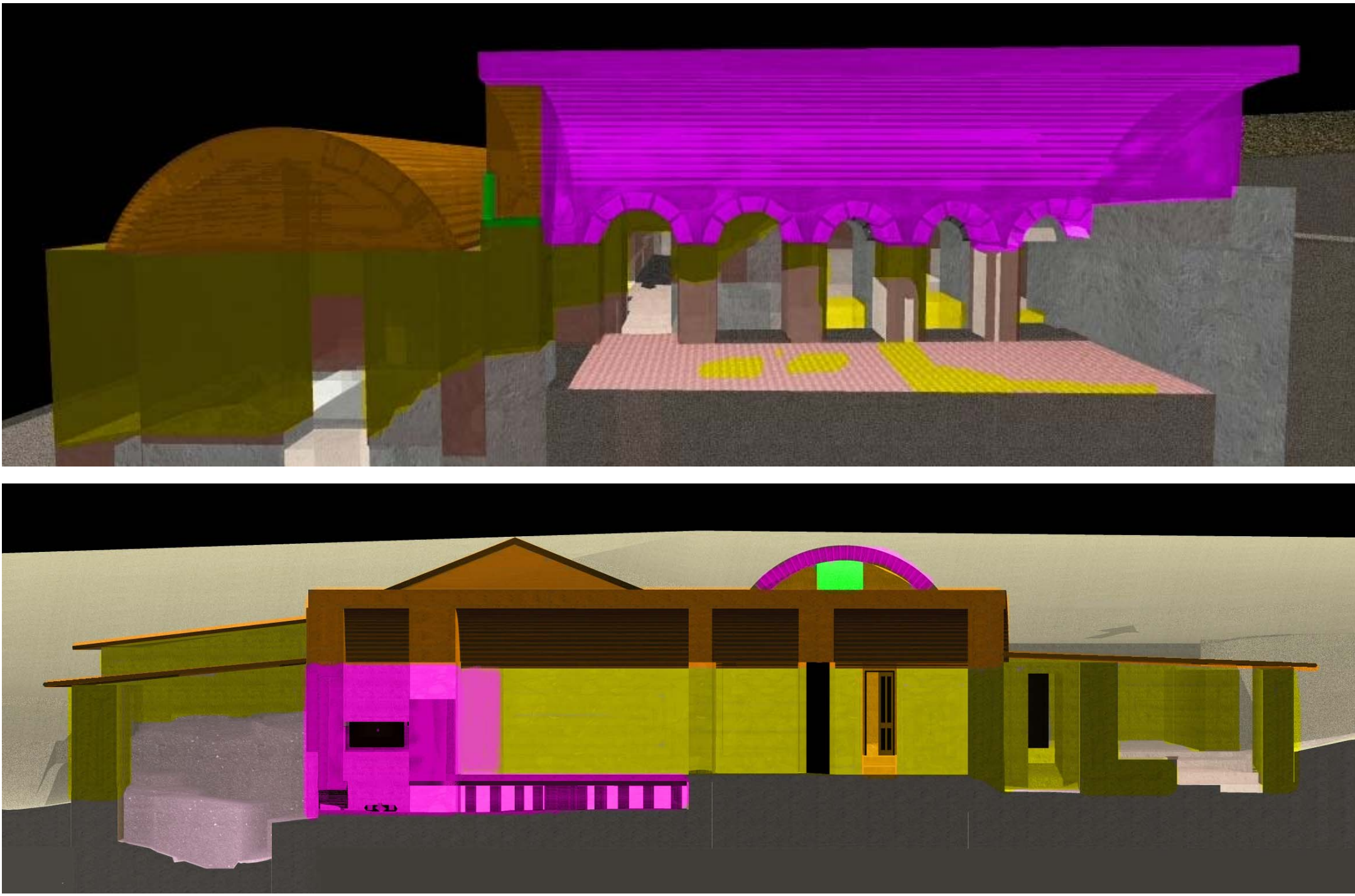
EK – 5 (Devam) Restitüsyon kaynakları

KAYNAK KULLANIMI YAPIDAKİ İZ VE KALINTILARDAN ELDE EDİLEN BİLGİLER ☐ VARLIĞI VE ÖZELLİKLERİ BİLİNERE ELEMENLAR ☐ İZİ OLMAKLA BİRLİKTE, VARLIĞI VE ÖZELLİKLERİ DİĞER ÖRNEKLERİN DE YARDIMIYLA ELDE EDİLEN BİLGİLER ☐ İZİ OLMAMAKLA BİRLİKTE, VARLIĞI VE ÖZELLİKLERİ DİĞER ÖRNEKLERDEN ELDE EDİLEN BİLGİLER KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMALARINDAN ELDE EDİLEN BİLGİLER ☐ İZİ OLMAKLA BİRLİKTE, KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMALARINDAN DA FAYDALANILARAK ELDE EDİLEN BİLGİLER ☐ İZİ OLMAMAKLA BİRLİKTE, VARLIĞI VE ÖZELLİKLERİ KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMALARINDAN ELDE EDİLEN BİLGİLER MİMARİ GEREKLİLİK ☐ MİMARİ GEREKLİLİK NETİCESİNDE ORTAYA ÇIKAN BİLGİLER					
GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ		☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☒ RESTİTÜSYON ☐ RESTORASYON	 PAFTA NO: 2
		KAYNAK KULLANIMI			

EK – 5 (Devam) Restitüsyon kaynakları

KAYNAK KULLANIMI YAPIDAKİ İZ VE KALINTILARDAN ELDE EDİLEN BİLGİLER VARLIĞI VE ÖZELLİKLERİ BİLİNER ELEMANLAR İZİ OLMAKLA BİRLİKTE, VARLIĞI VE ÖZELLİKLERİ DİĞER ÖRNEKLERİN DE YARDIMIYLA ELDE EDİLEN BİLGİLER İZİ OLMAMAKLA BİRLİKTE, VARLIĞI VE ÖZELLİKLERİ DİĞER ÖRNEKLERDEN ELDE EDİLEN BİLGİLER KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMALARDAN ELDE EDİLEN BİLGİLER İZİ OLMAKLA BİRLİKTE, KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMALARDAN DA FAYDALANILARAK ELDE EDİLEN BİLGİLER İZİ OLMAMAKLA BİRLİKTE, VARLIĞI VE ÖZELLİKLERİ KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMALARDAN ELDE EDİLEN BİLGİLER MİMARİ GEREKLİLİK MİMARİ GEREKLİLİK NETİCESİNDE ORTAYA ÇIKAN BİLGİLER					
GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ		☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☒ RESTİTÜSYON ☐ RESTORASYON	PAFTA NO: 3
		KAYNAK KULLANIMI			

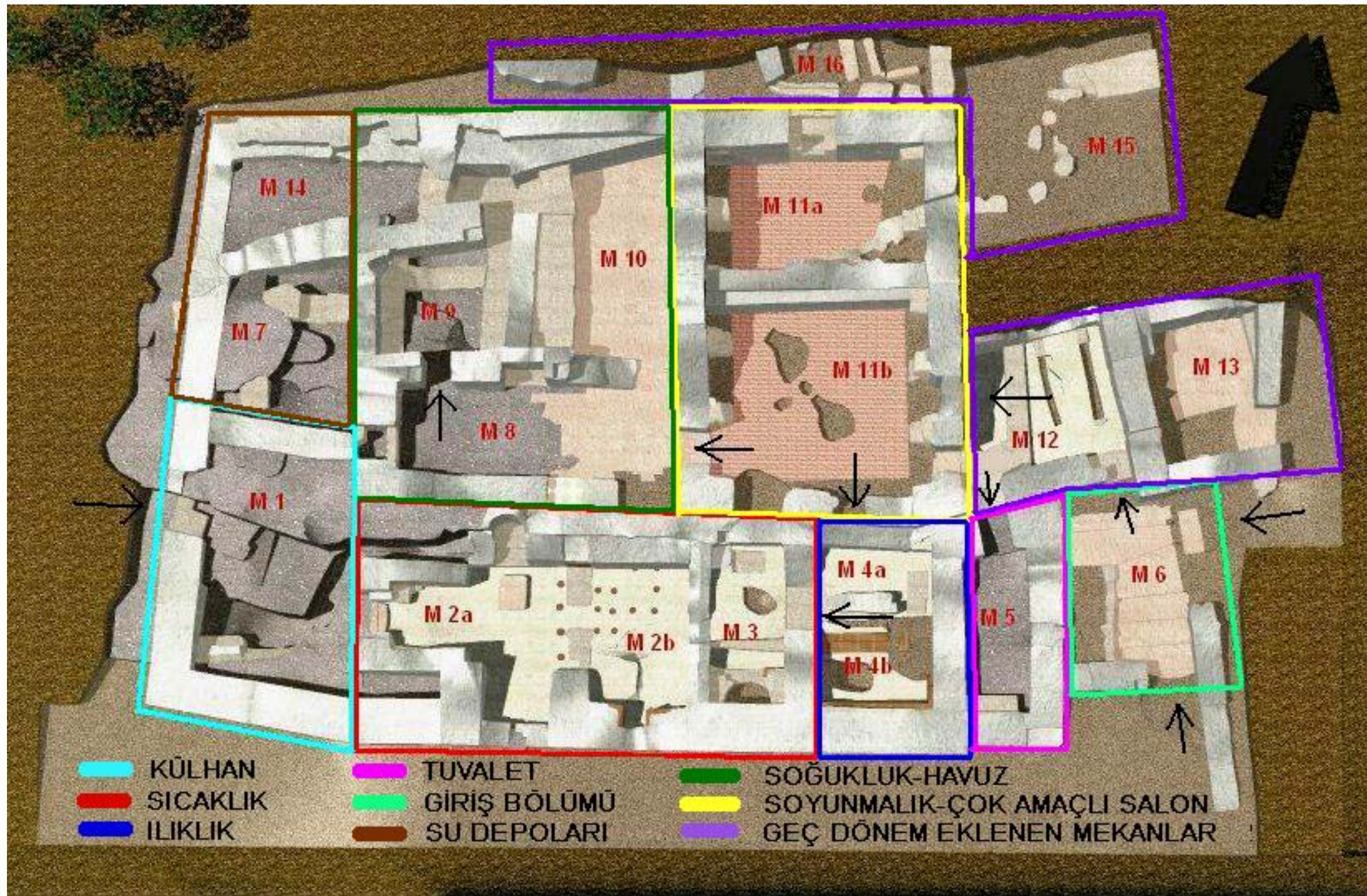
EK – 5 (Devam) Restitüsyon kaynakları

KAYNAK KULLANIMI YAPIDAKİ İZ VE KALINTILARDAN ELDE EDİLEN BİLGİLER ☐ VARLIĞI VE ÖZELLİKLERİ BİLİNERE ELEMENLAR ☐ İZİ OLMAKLA BİRLİKTE, VARLIĞI VE ÖZELLİKLERİ DİĞER ÖRNEKLERİN DE YARDIMIYLA ELDE EDİLEN BİLGİLER ☐ İZİ OLMAMAKLA BİRLİKTE, VARLIĞI VE ÖZELLİKLERİ DİĞER ÖRNEKLERDEN ELDE EDİLEN BİLGİLER KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMALARDAN ELDE EDİLEN BİLGİLER ☐ İZİ OLMAKLA BİRLİKTE, KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMALARDAN DA FAYDALANILARAK ELDE EDİLEN BİLGİLER ☐ İZİ OLMAMAKLA BİRLİKTE, VARLIĞI VE ÖZELLİKLERİ KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMALARDAN ELDE EDİLEN BİLGİLER MİMARİ GEREKLİLİK ☐ MİMARİ GEREKLİLİK NETİCESİNDE ORTAYA ÇIKAN BİLGİLER				
GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ KAYNAK KULLANIMI	☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☒ RESTİTÜSYON ☐ RESTORASYON	PAFTA NO: 4

EK – 5 (Devam) Restitüsyon kaynakları

KAYNAK KULLANIMI YAPIDAKİ İZ VE KALINTILARDAN ELDE EDİLEN BİLGİLER ☐ VARLIĞI VE ÖZELLİKLERİ BİLİNERE ELEMENLAR ☐ İZİ OLMAKLA BİRLİKTE, VARLIĞI VE ÖZELLİKLERİ DİĞER ÖRNEKLERİN DE YARDIMIYLA ELDE EDİLEN BİLGİLER ☐ İZİ OLMAMAKLA BİRLİKTE, VARLIĞI VE ÖZELLİKLERİ DİĞER ÖRNEKLERDEN ELDE EDİLEN BİLGİLER KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMALARDAN ELDE EDİLEN BİLGİLER ☐ İZİ OLMAKLA BİRLİKTE, KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMALARDAN DA FAYDALANILARAK ELDE EDİLEN BİLGİLER ☐ İZİ OLMAMAKLA BİRLİKTE, VARLIĞI VE ÖZELLİKLERİ KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMALARDAN ELDE EDİLEN BİLGİLER MİMARİ GEREKLİLİK ☐ MİMARİ GEREKLİLİK NETİCESİNDE ORTAYA ÇIKAN BİLGİLER	 			
GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ KAYNAK KULLANIMI	☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☒ RESTİTÜSYON ☐ RESTORASYON	PAFTA NO: 5

EK – 6 Restitüsyon çizimleri

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANA BİLİM DALI
RESTORASYON PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR. CAN M. HERSEK

HAZIRLAYAN:
SEDAT BİÇER

HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM
YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ

İŞLEV ŞEMASI – PLAN

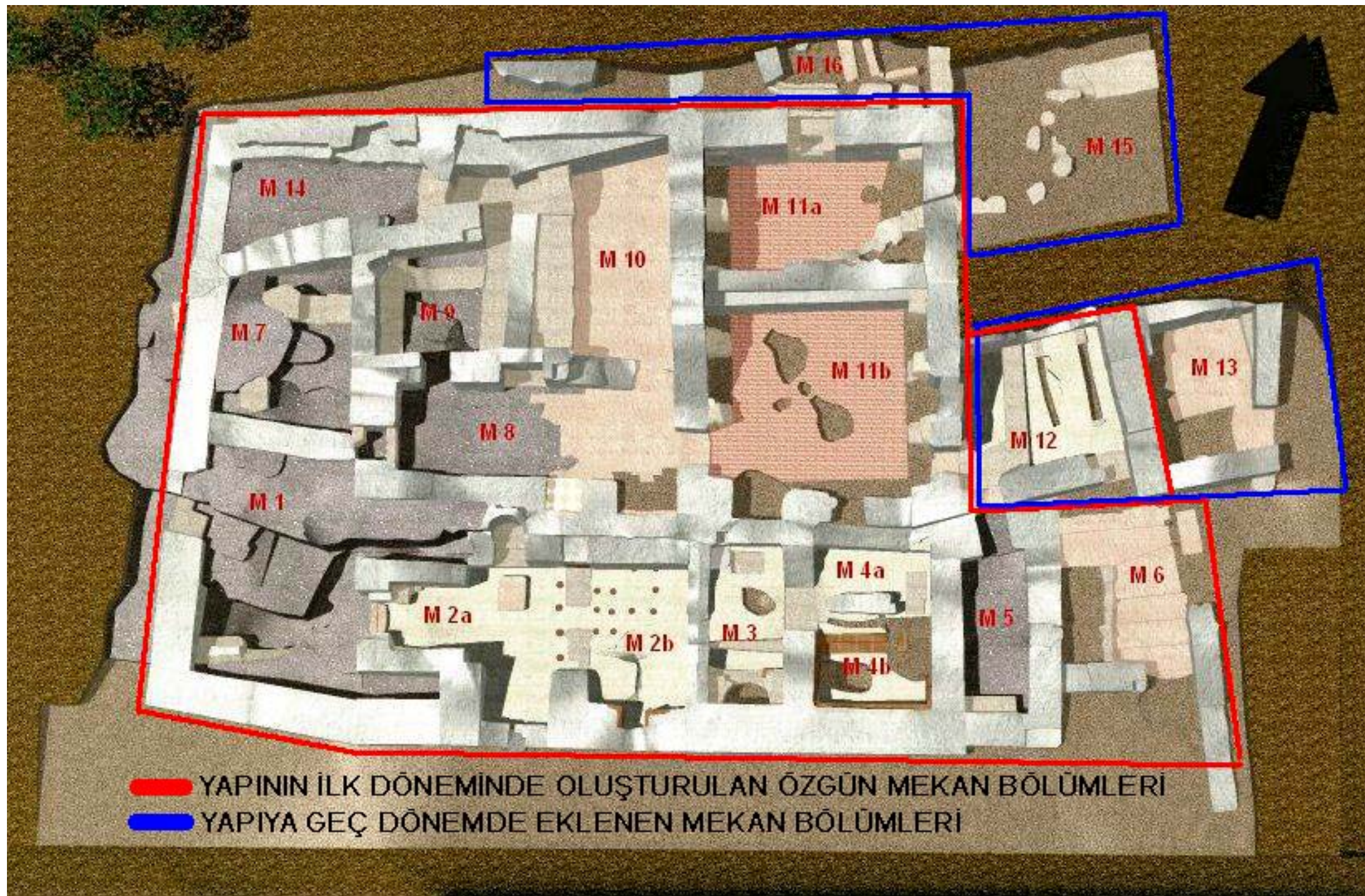

☐ RÖLÖVE
☐ ANALİZLER
☒ RESTİTÜSYON
☐ RESTORASYON

PAFTA NO: 1

EK – 6 (Devam) Restitüsyon çizimleri

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANA BİLİM DALI
RESTORASYON PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR. CAN M. HERSEK

HAZIRLAYAN:
SEDAT BİÇER

HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM
YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ

MİMARİ OLUŞUM
EVRELERİ

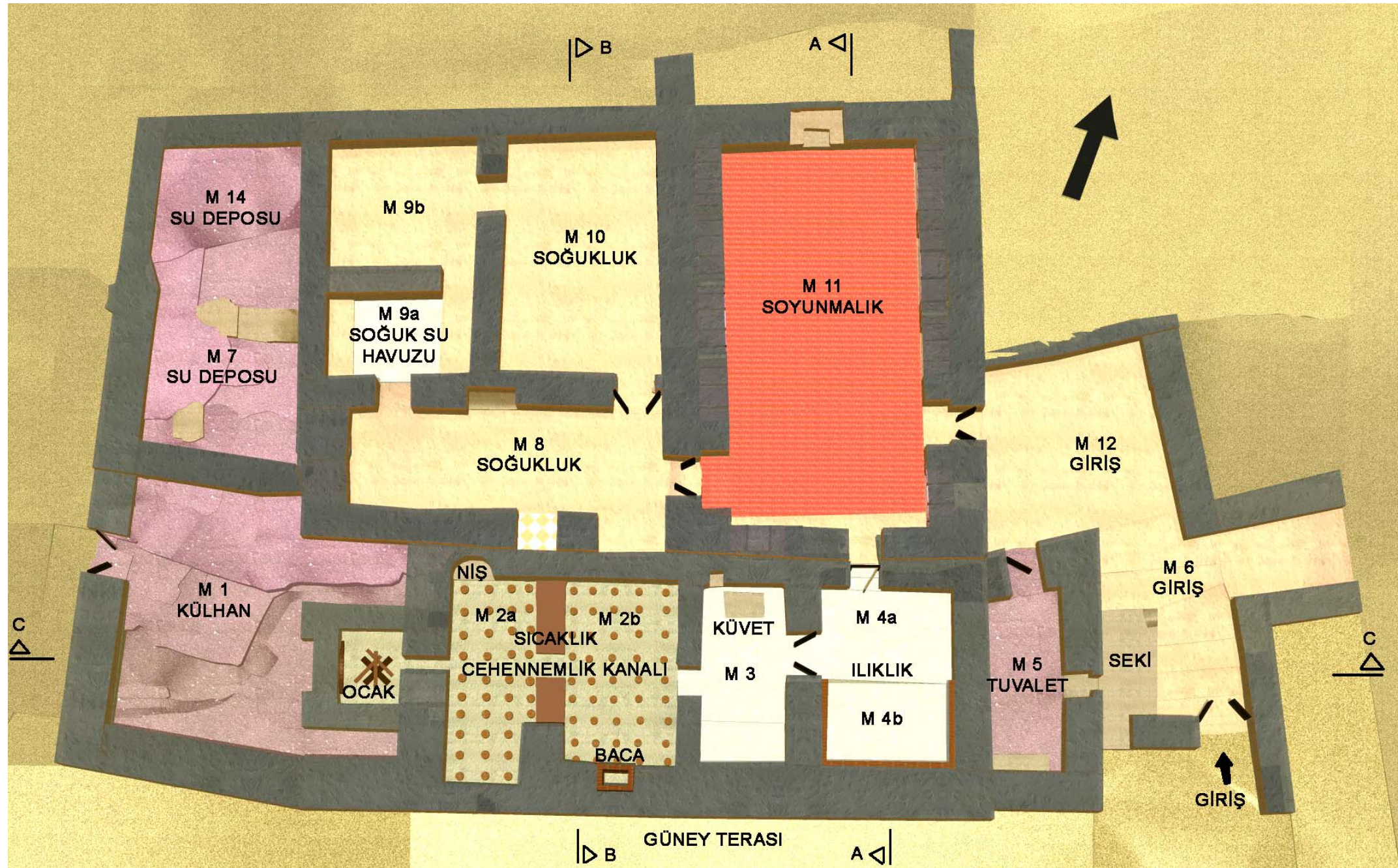

☐ RÖLÖVE
☐ ANALİZLER
☒ RESTİTÜSYON
☐ RESTORASYON

PAFTA NO: 2

EK – 6 (Devam) Restitüsyon çizimleri

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANA BİLİM DALI
RESTORASYON PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR. CAN M. HERSEK

HAZIRLAYAN:
SEDAT BİÇER

HADRIANOUPLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM
YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ

PLAN

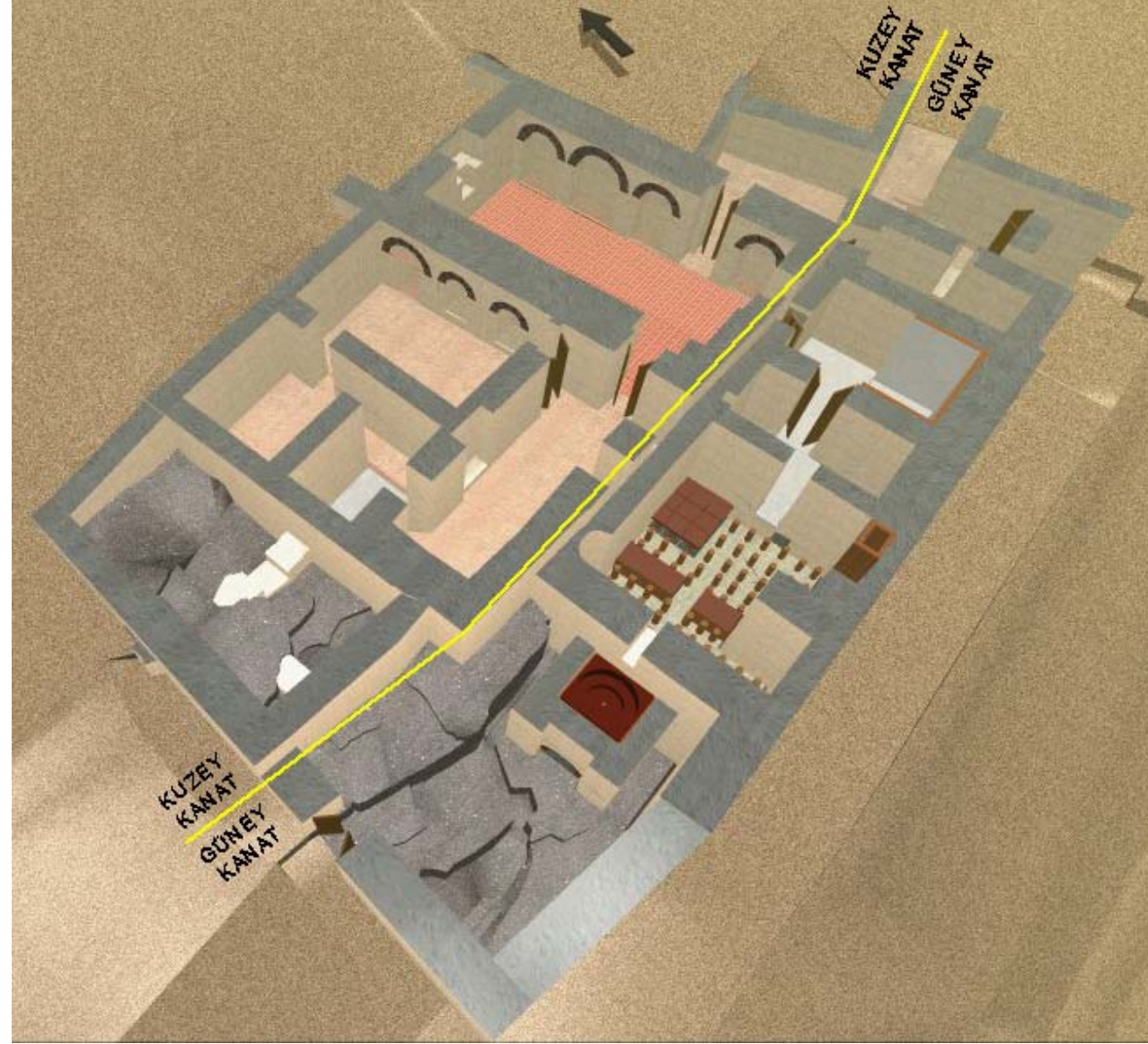

- ☐ RÖLÖVE
- ☐ ANALİZLER
- ☒ RESTİTÜSYON
- ☐ RESTORASYON

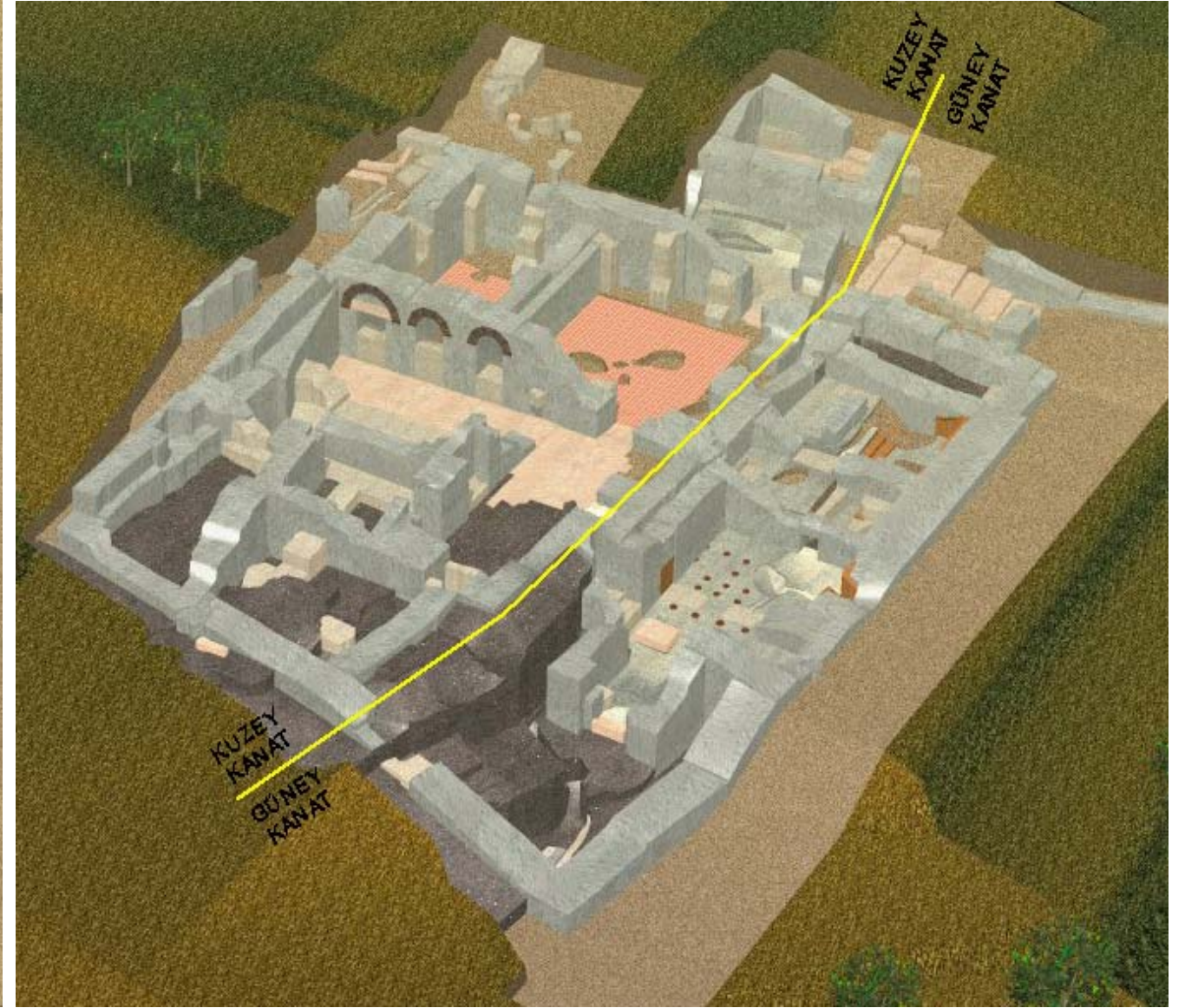

PAFTA NO: 3

EK – 6 (Devam) Restitüsyon çizimleri

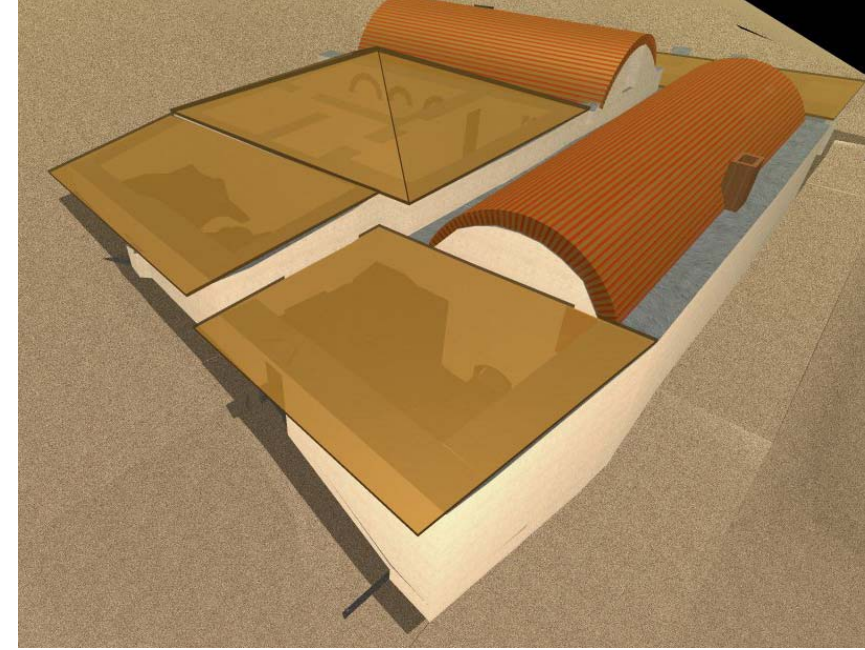
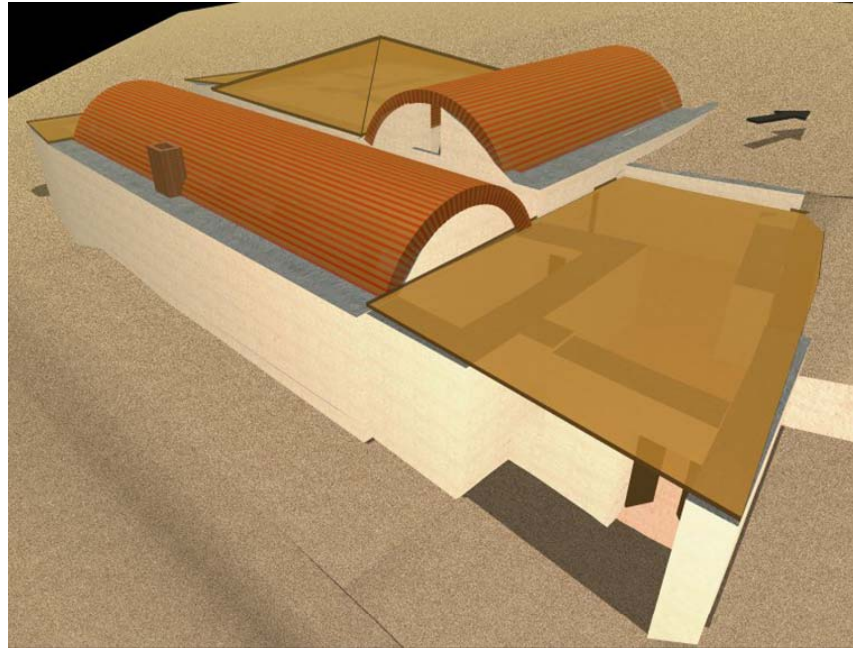
RESTİTÜSYON PERSPEKTİF

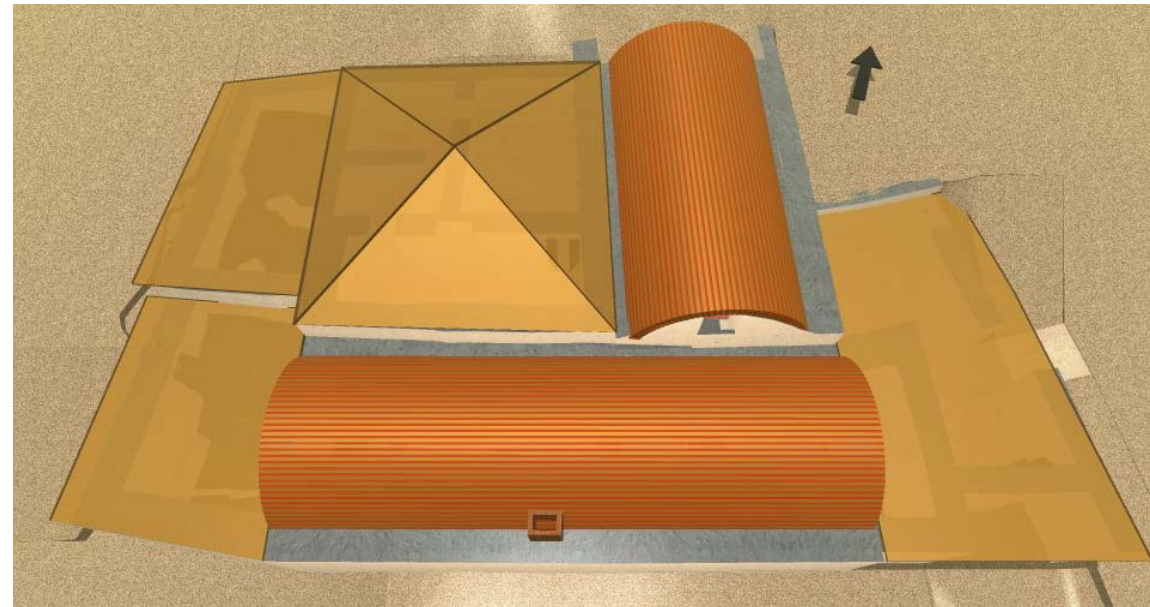
RÖLÖVE PERSPEKTİF

GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BIÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ		☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☒ RESTİTÜSYON ☐ RESTORASYON	PAFTA NO: 4
		KARŞILAŞTIRMALI PERSPEKTİF			

EK – 6 (Devam) Restitüsyon çizimleri

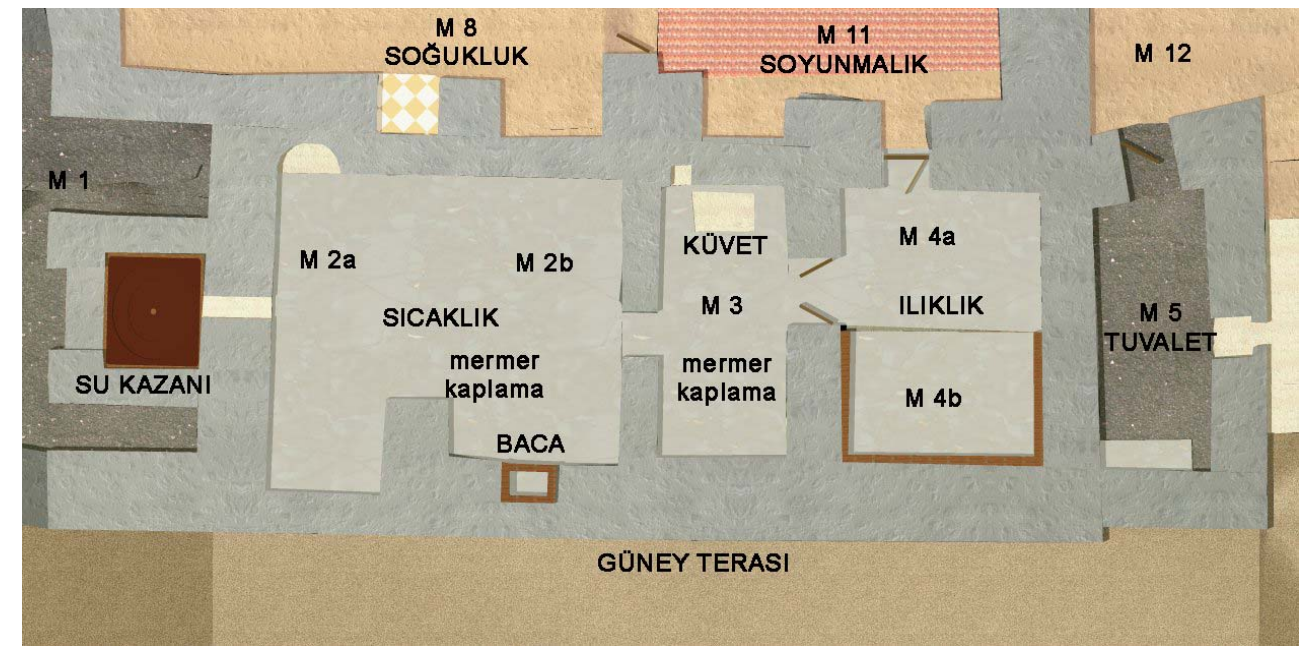
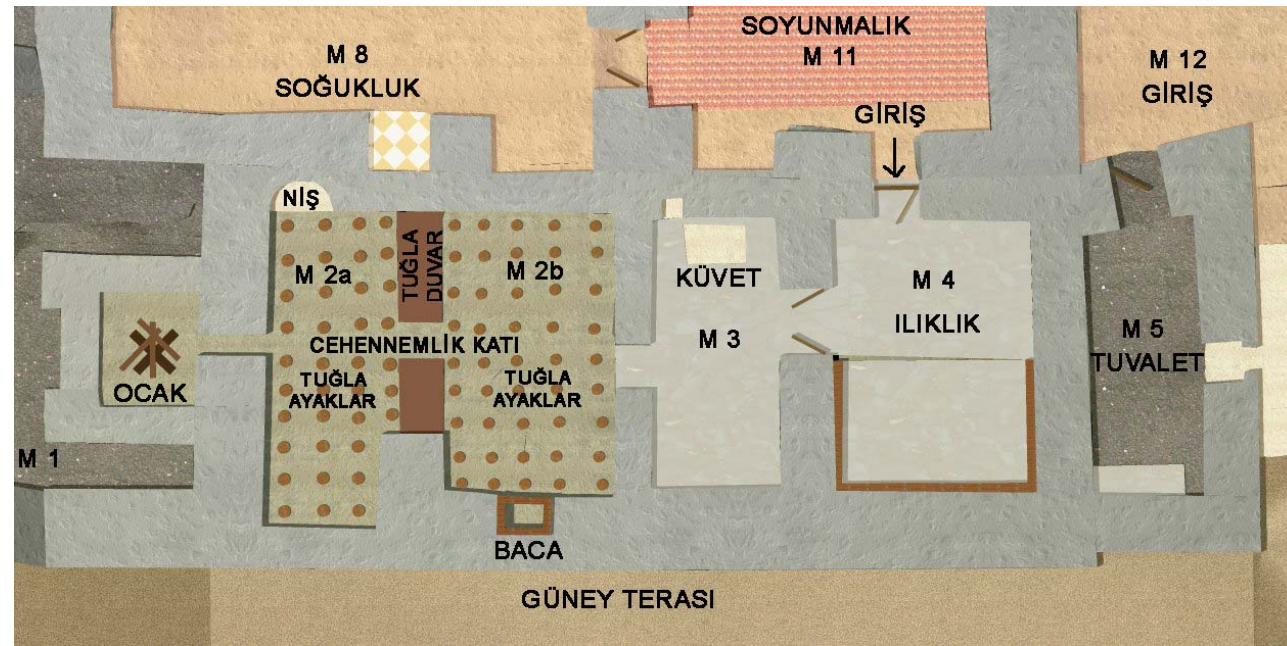
HAMAMIN ÜST ÖRTÜ SİSTEMİNİ GÖSTEREN PERSPEKTİFLER

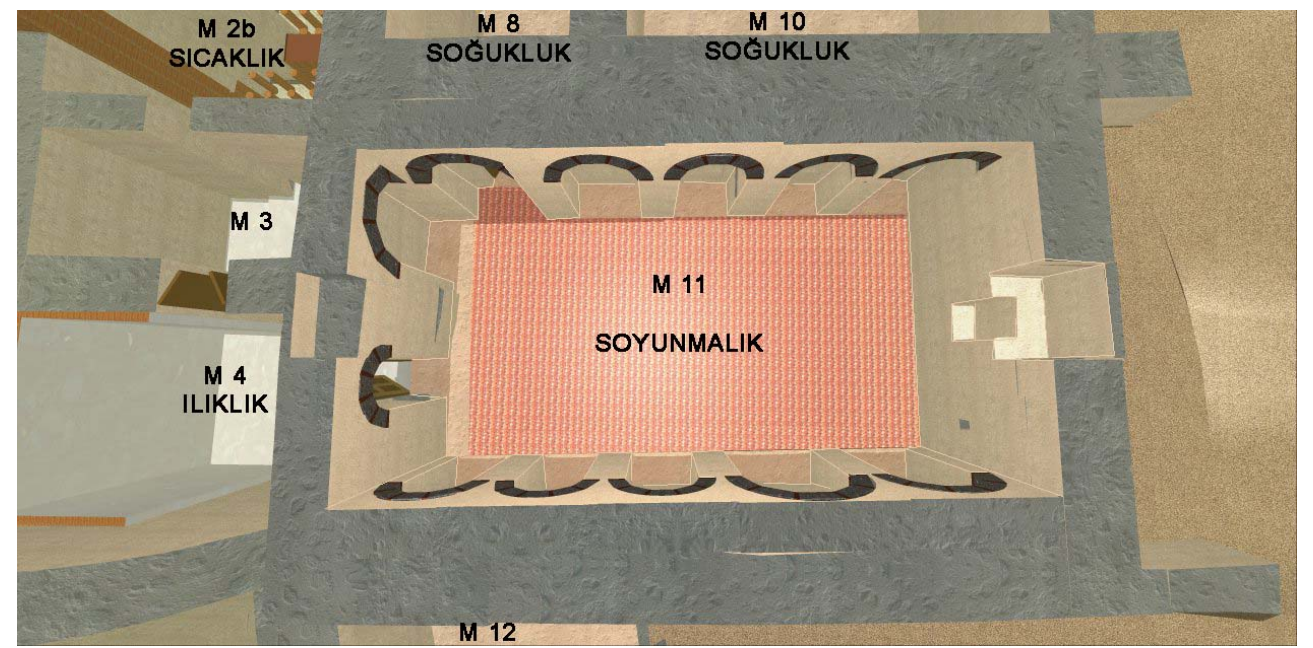
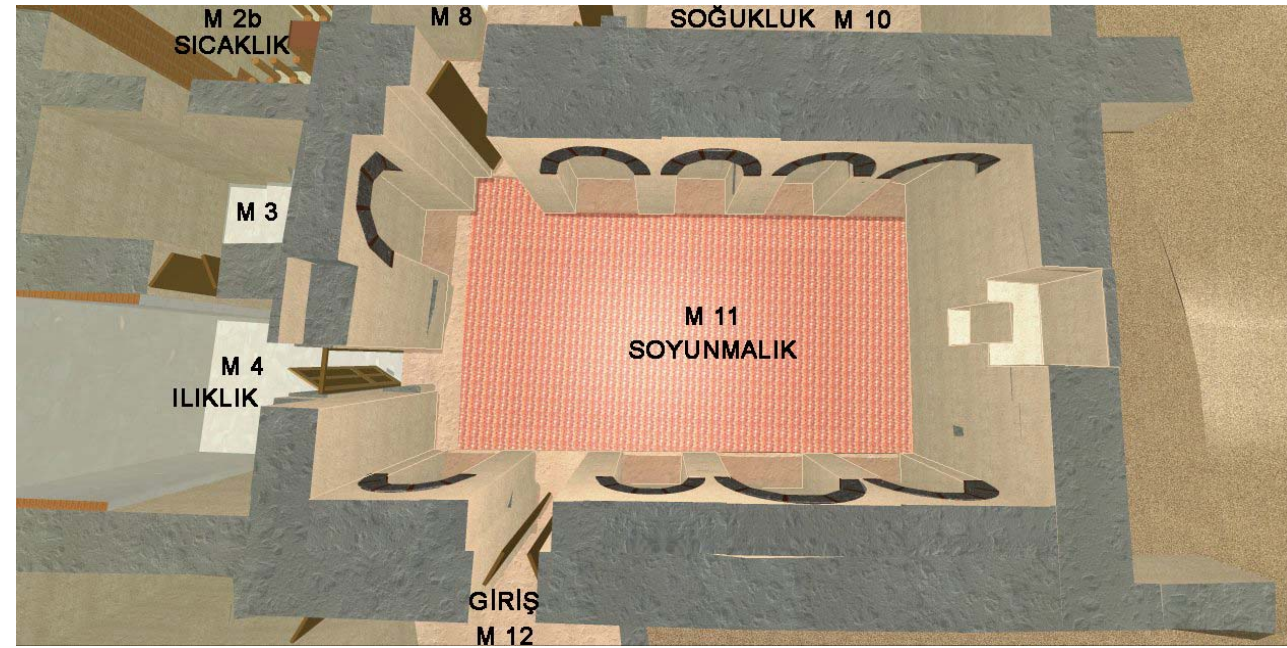
HAMAMIN ÜST ÖRTÜ SİSTEMİNİ GÖSTEREN PLAN PERSPEKTİFİ

GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ		☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☒ RESTİTÜSYON ☐ RESTORASYON	PAFTA NO: 5
		PLAN – ÇATI PLANI			

EK – 6 (Devam) Restitüsyon çizimleri

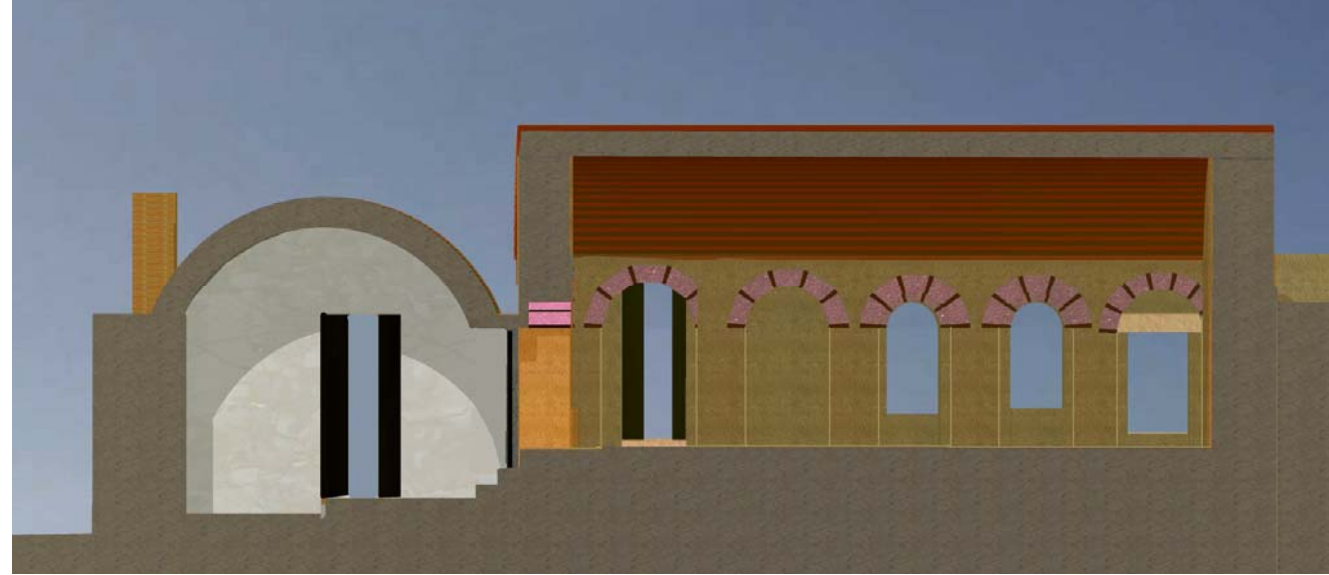
HAMAMIN ISITILAN MEKANLARININ ÜSTTEN BİR GÖRÜNÜMÜ

HAMAMIN SOYUNMALIK MEKANININ ÜSTTEN BİR GÖRÜNÜMÜ

GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ		☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☒ RESTİTÜSYON ☐ RESTORASYON	PAFTA NO: 6
		KİSMİ PLANLAR			

EK – 6 (Devam) Restitüsyon çizimleri

A – A KESİTİ

B – B KESİTİ

C – C KESİTİ

GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ		☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☒ RESTİTÜSYON ☐ RESTORASYON	PAFTA NO: 7
		KESİTLER			

EK – 6 (Devam) Restitüsyon çizimleri

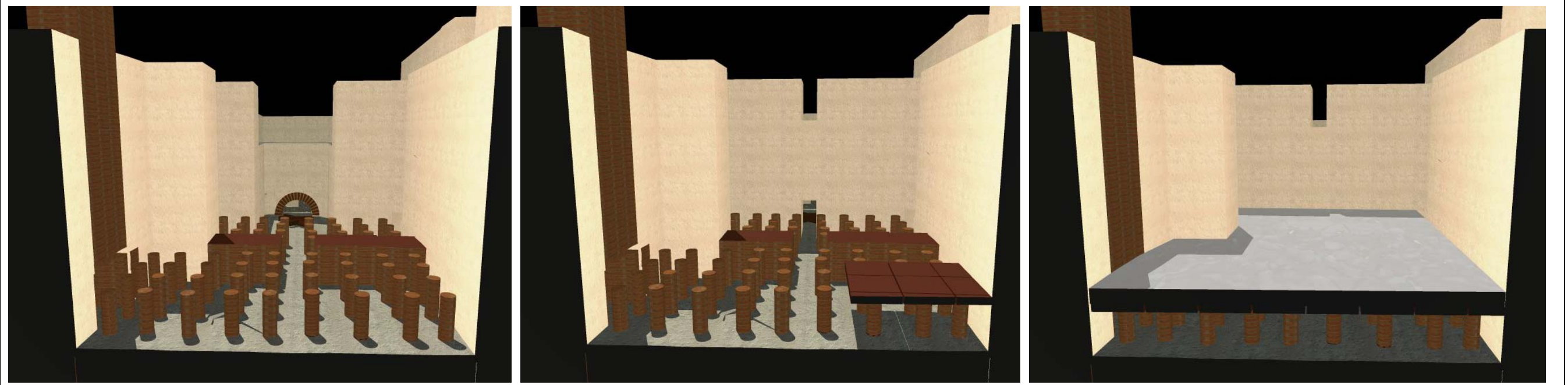
HAMAMIN BATISINDAN GENEL BİR GÖRÜNÜM

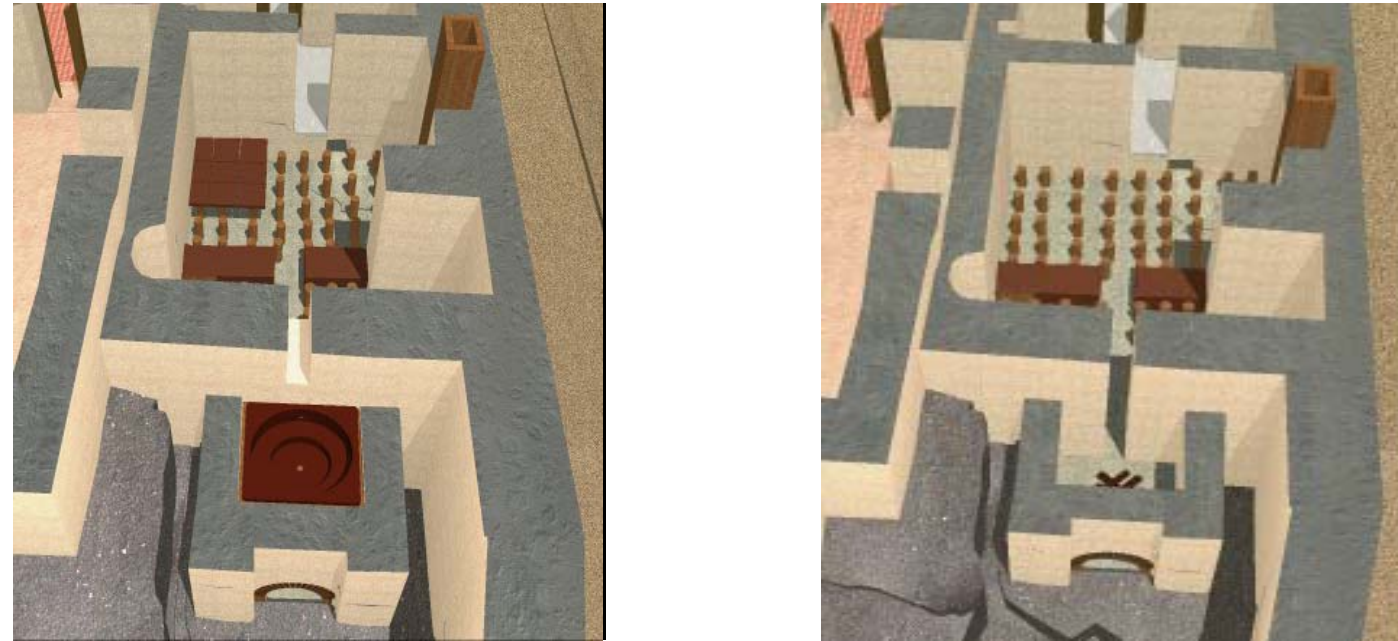
SOYUNMALIK MEKANINDAN GÜNEYE BAKAN BİR KESİT

GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ		☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☒ RESTİTÜSYON ☐ RESTORASYON	PAFTA NO: 8
		KESİTLER – GÖRÜNÜŞLER			

EK – 6 (Devam) Restitüsyon çizimleri

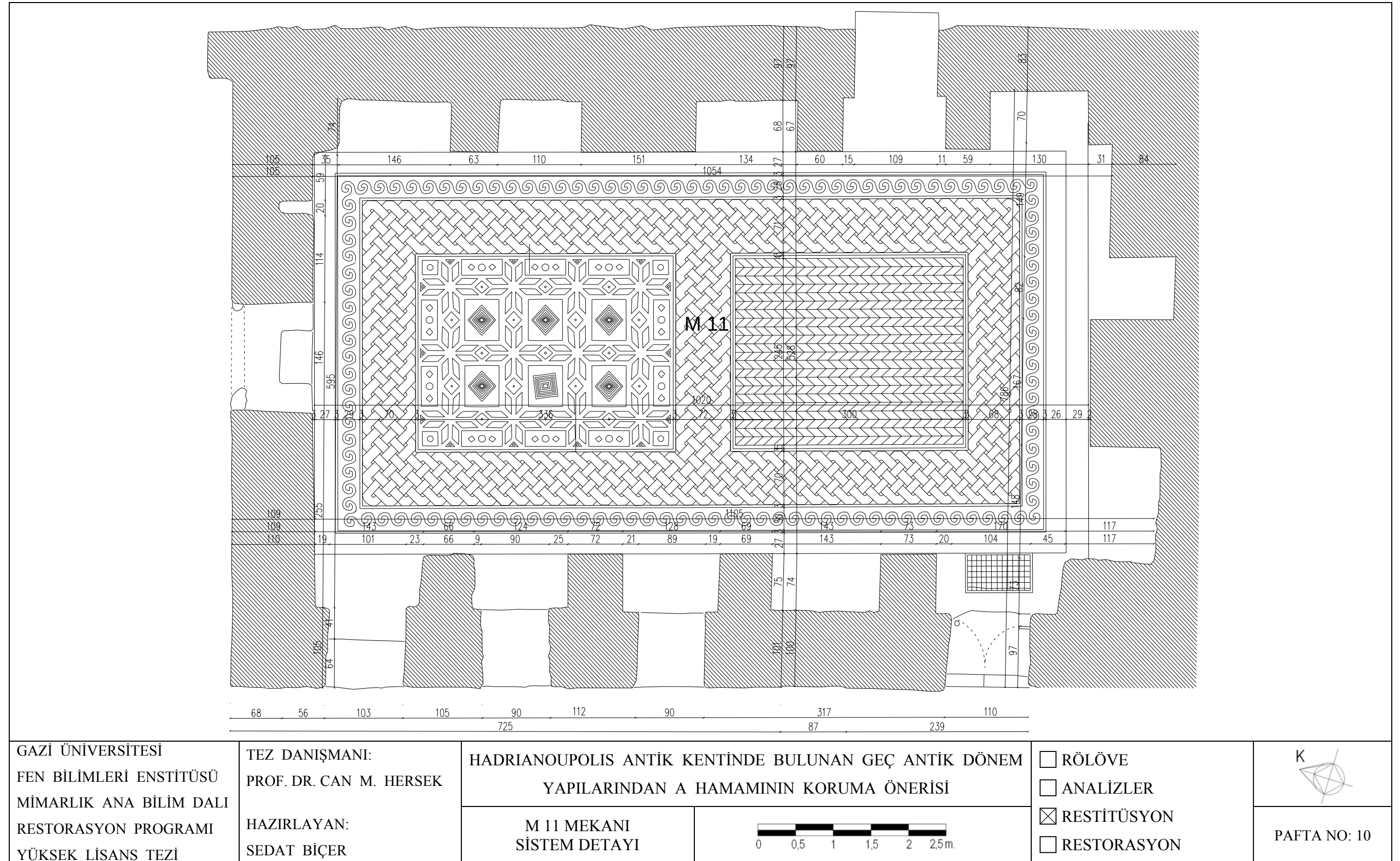
HAMAMIN SICAKLIK MEKANI VE CEHENNEMLİK KATI SİSTEM DETAYI

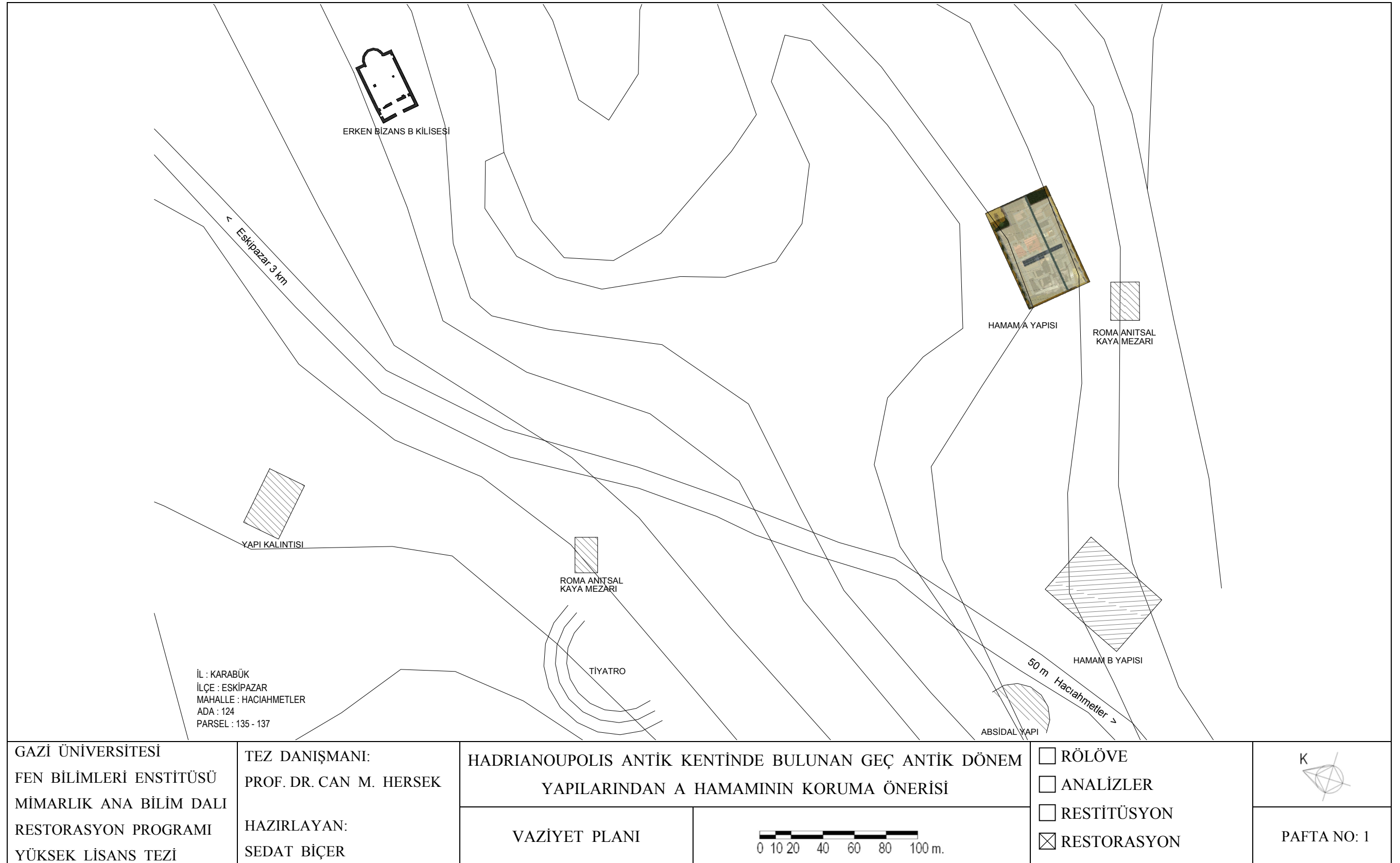
HAMAMIN SICAKLIK MEKANI VE CEHENNEMLİK KATINDAN GÖRÜNÜM

GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ		☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☒ RESTİTÜSYON ☐ RESTORASYON	PAFTA NO: 9
		SİSTEM DETAYLARI			

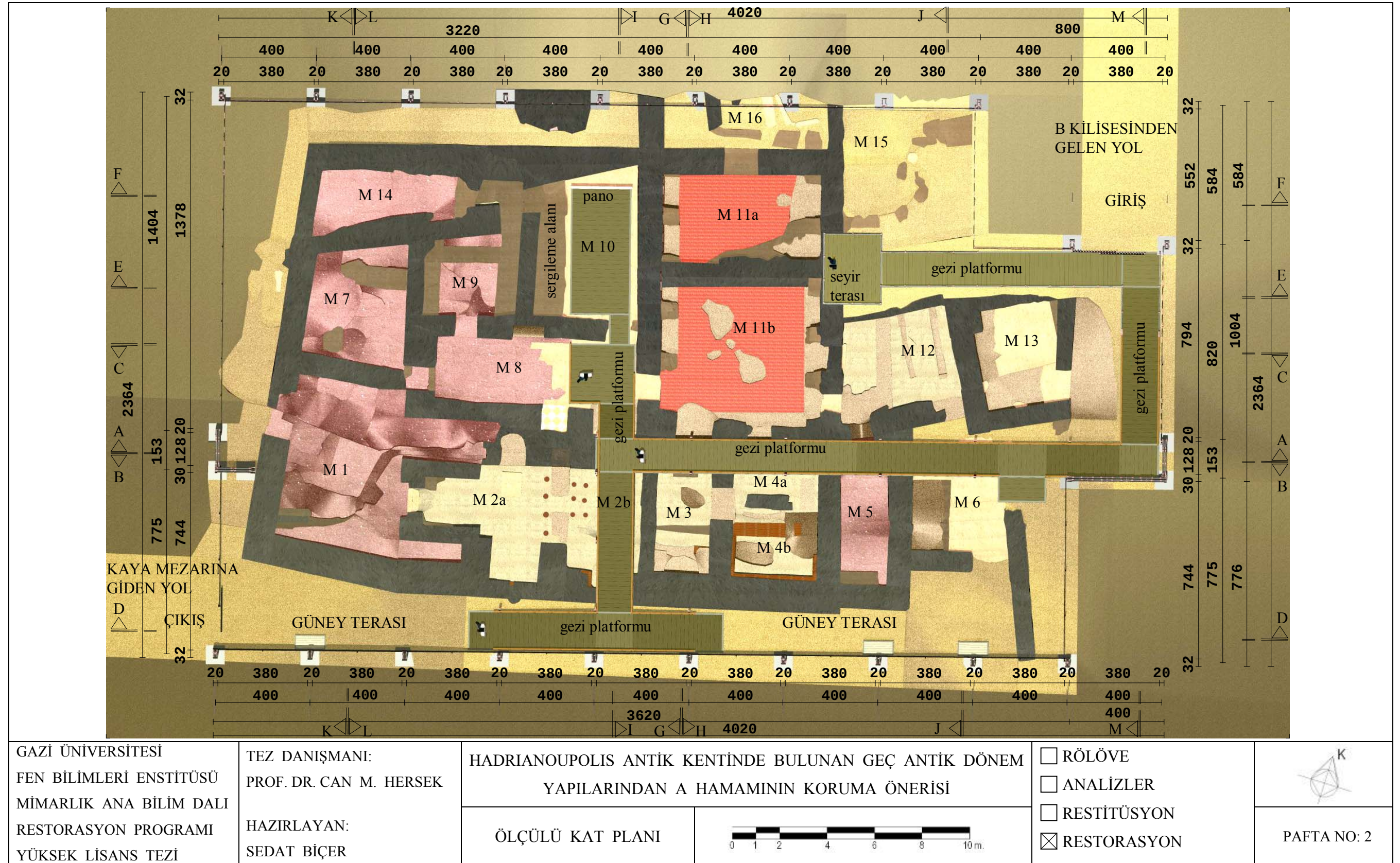
EK – 6 (Devam) Restitüsyon çizimleri

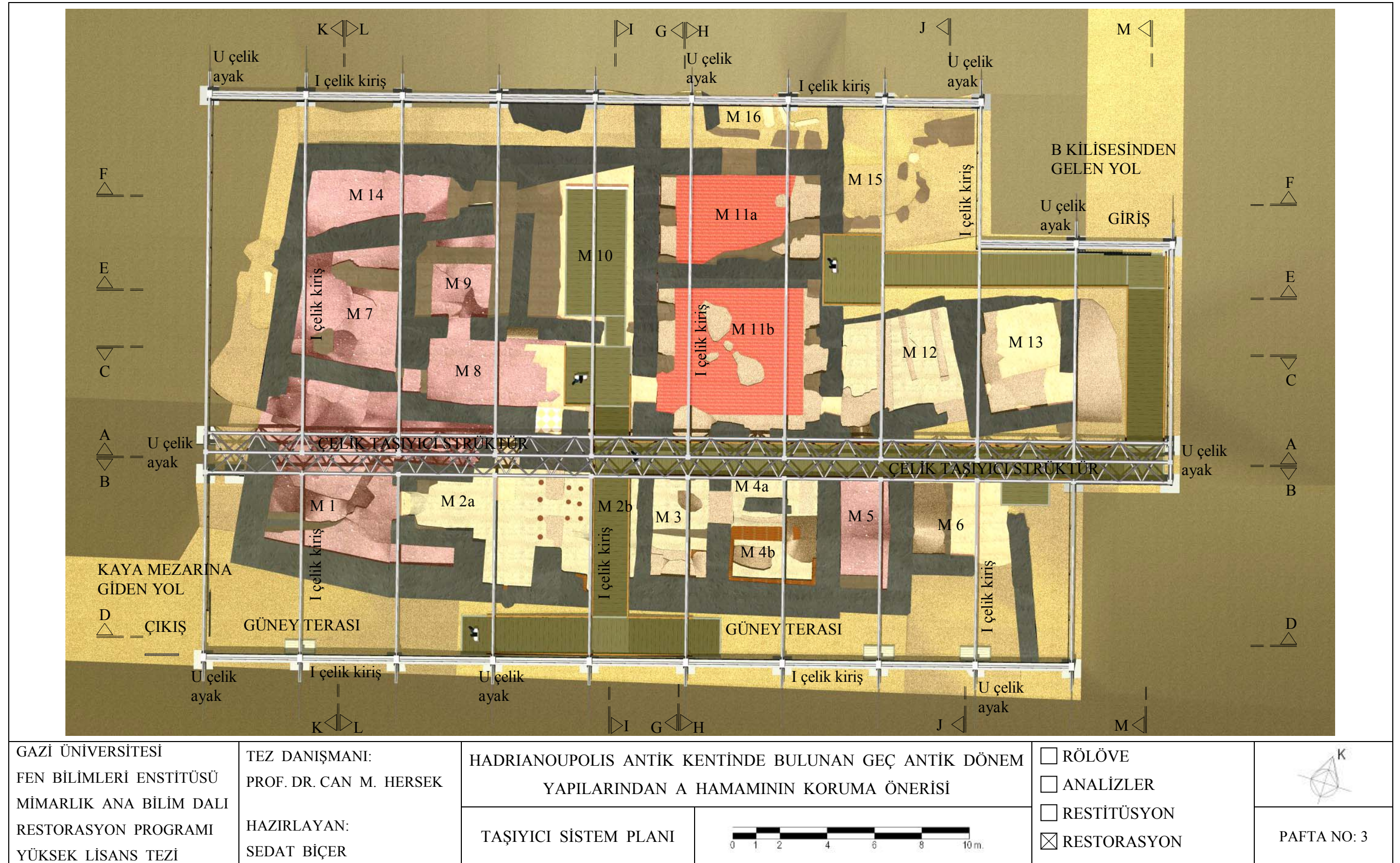
EK – 7 Restorasyon çizimleri

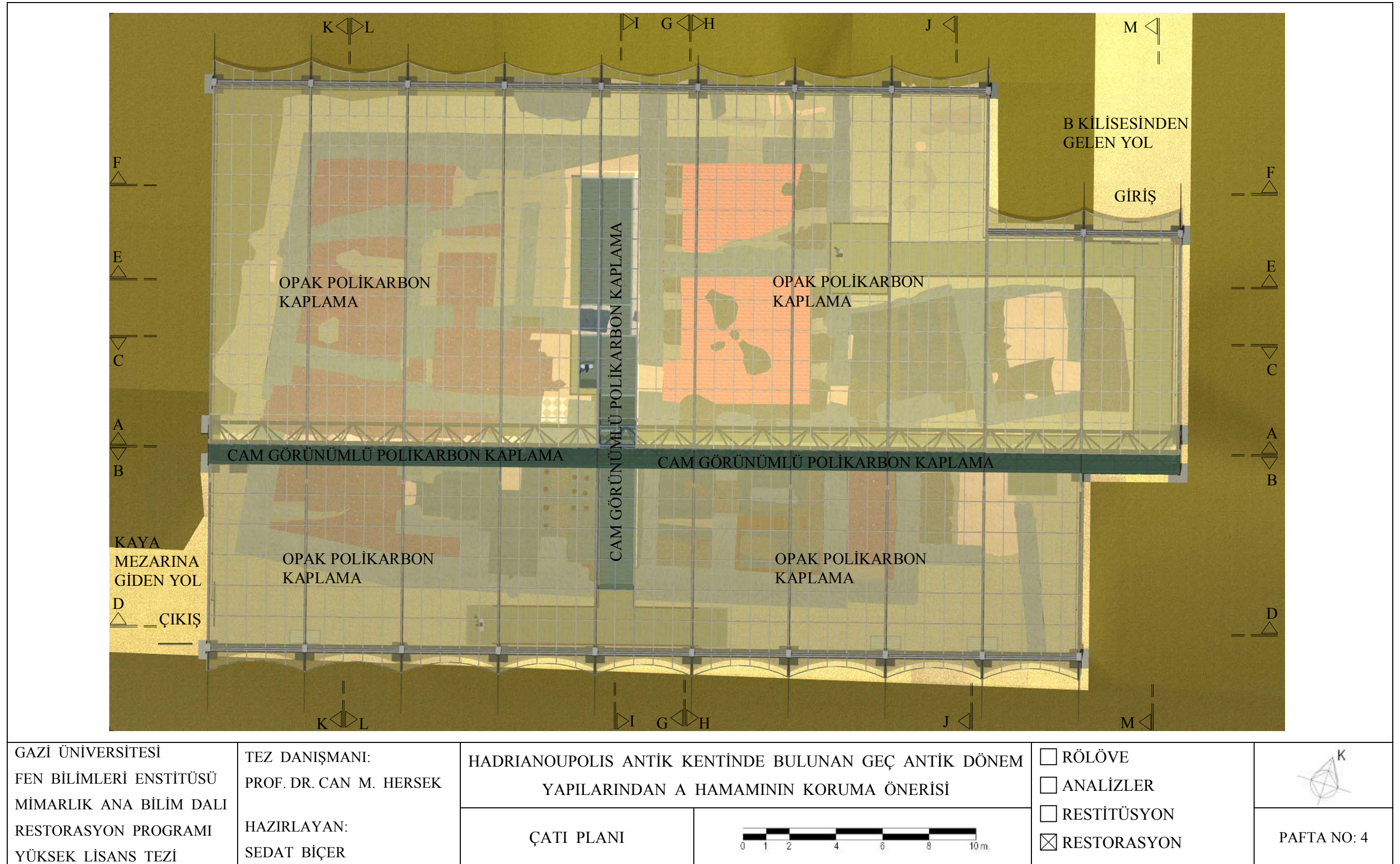
EK – 7 (Devam) Restorasyon çizimleri

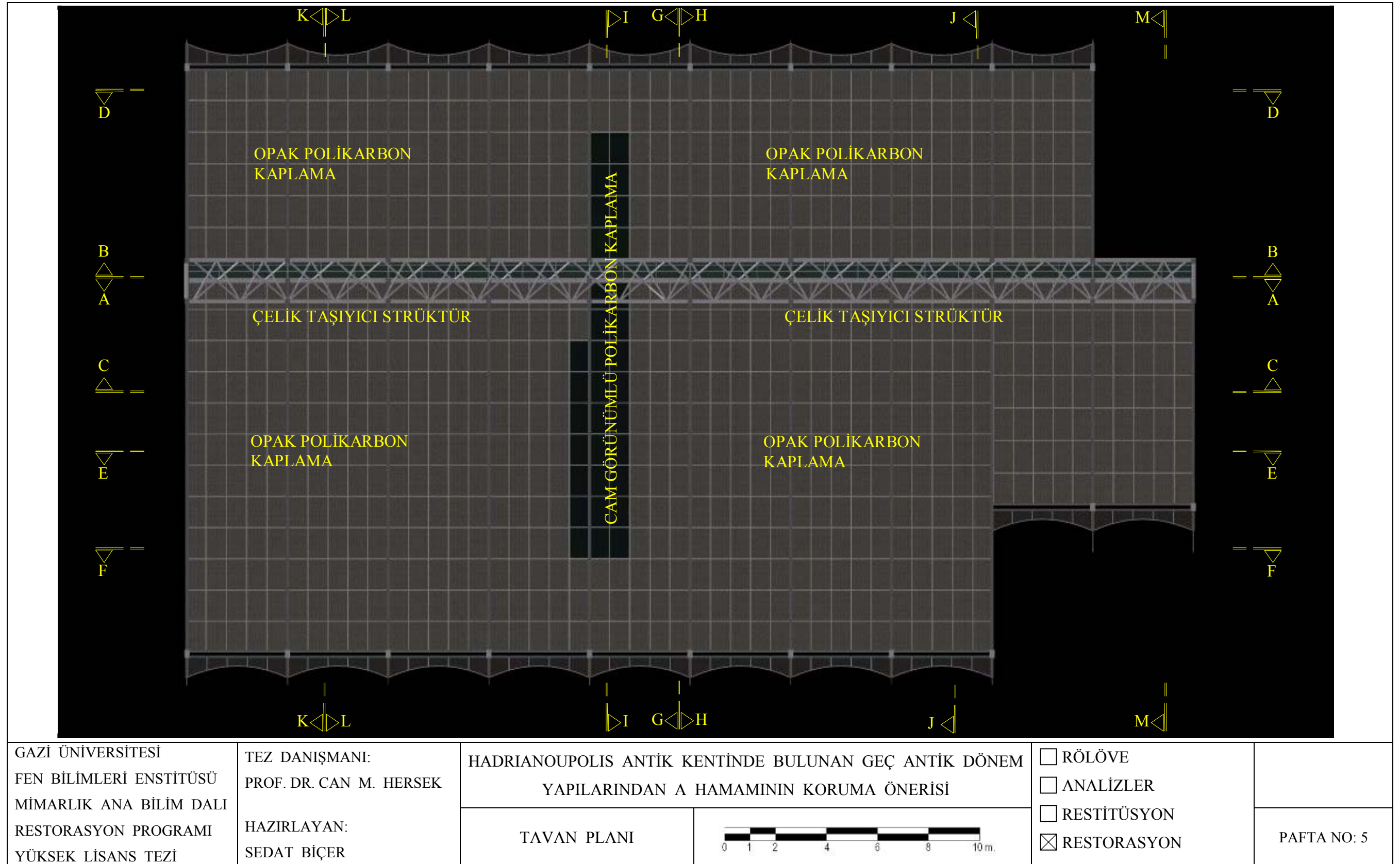
EK – 7 (Devam) Restorasyon çizimleri

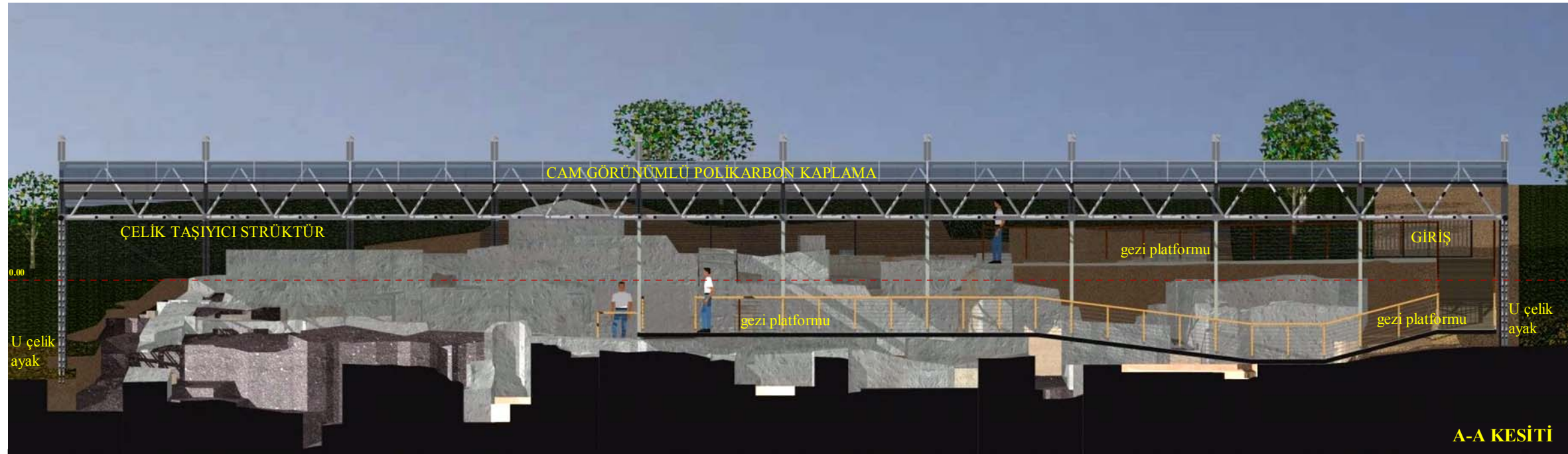
EK – 7 (Devam) Restorasyon çizimleri

EK-7 (Devam) Restorasyon çizimleri

EK – 7 (Devam) Restorasyon çizimleri

GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ		☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☐ RESTİTÜSYON ☒ RESTORASYON	PAFTA NO: 6
		KESİTLER-GÖRÜNÜŞLER			

EK – 7 (Devam) Restorasyon çizimleri

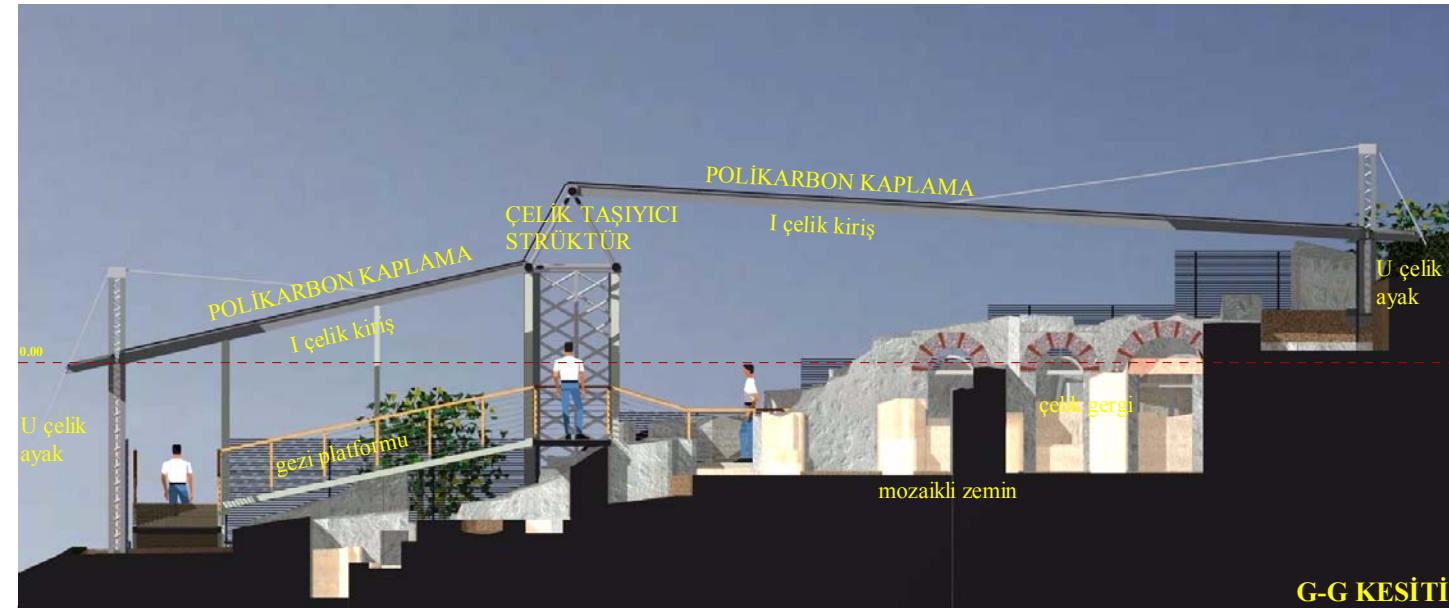
GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ		☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☐ RESTİTÜSYON ☒ RESTORASYON	PAFTA NO: 7
		KESİTLER-GÖRÜNÜŞLER			

EK – 7 (Devam) Restorasyon çizimleri

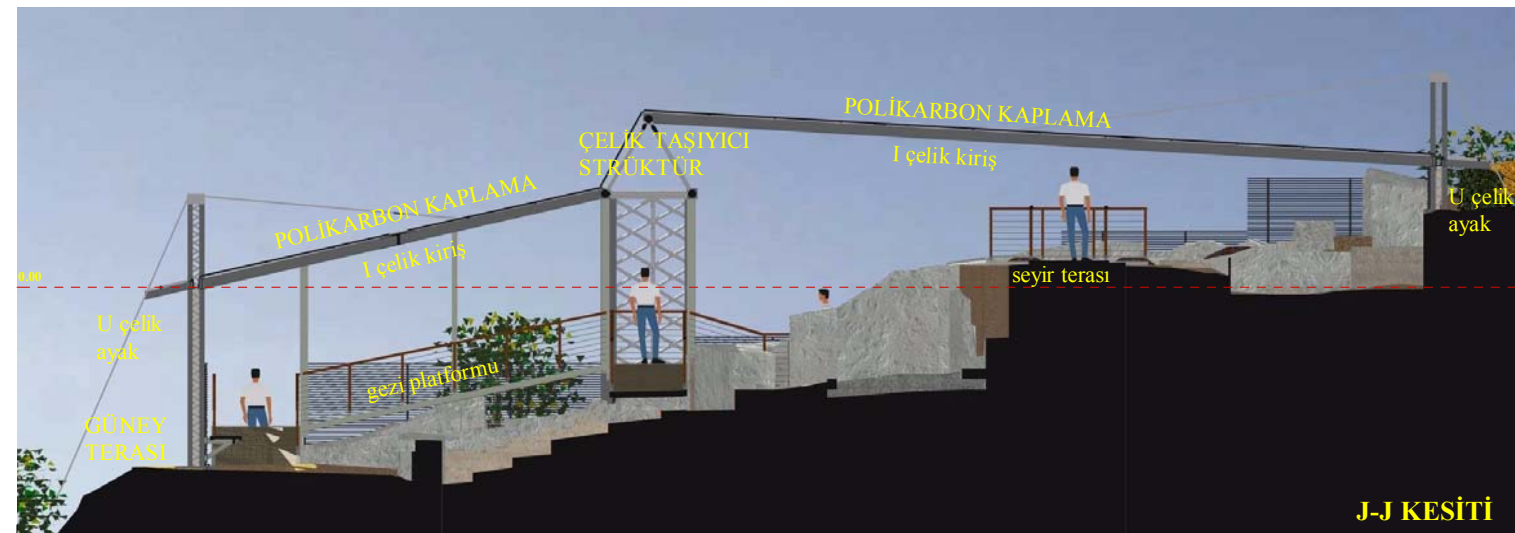
GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ		☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☐ RESTİTÜSYON ☒ RESTORASYON	PAFTA NO: 8
		KESİTLER-GÖRÜNÜŞLER			

EK – 7 (Devam) Restorasyon çizimleri

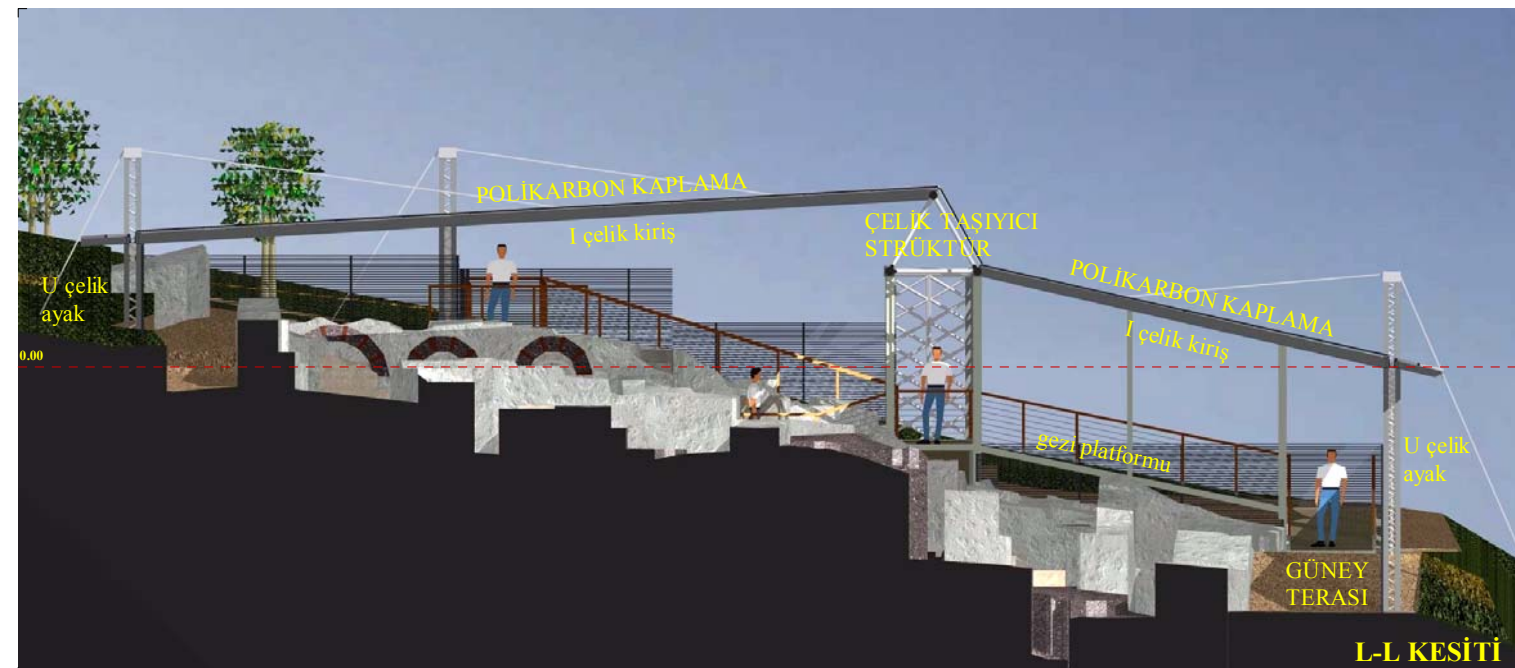
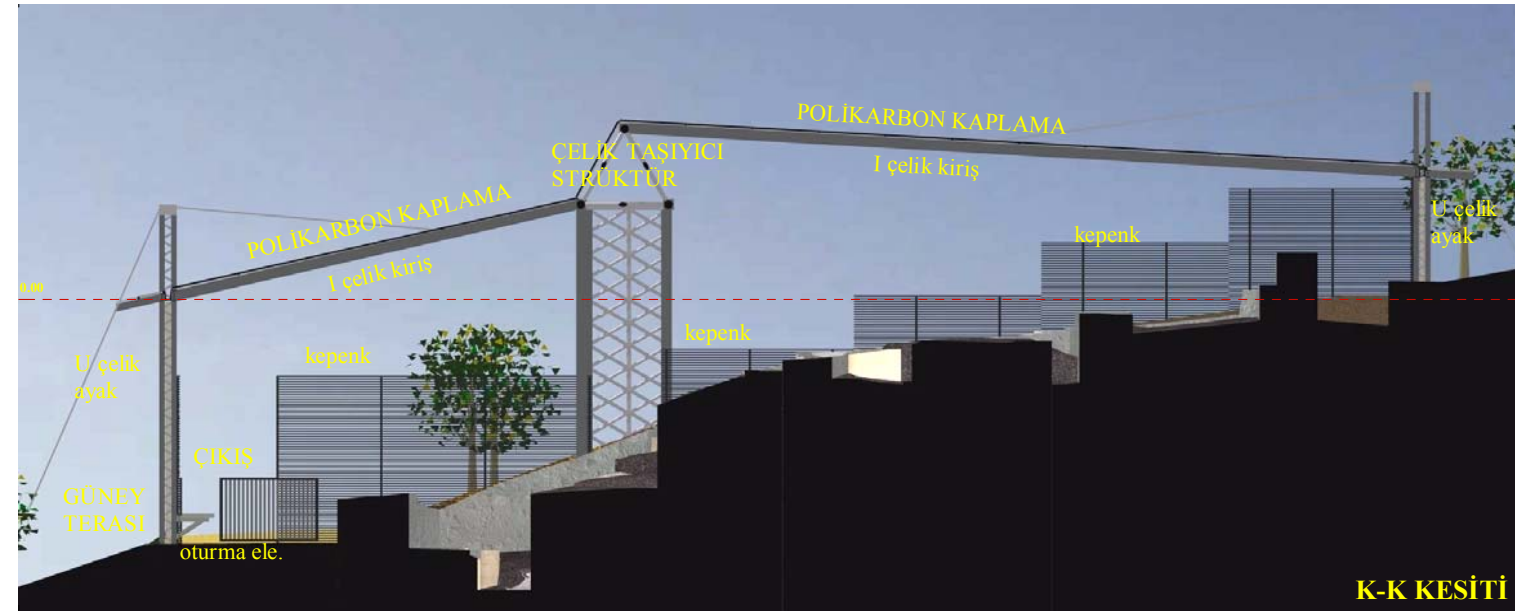
GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ		☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☐ RESTİTÜSYON ☒ RESTORASYON	PAFTA NO: 9
		KESİTLER-GÖRÜNÜŞLER			

EK – 7 (Devam) Restorasyon çizimleri

GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ		☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☐ RESTİTÜSYON ☒ RESTORASYON	PAFTA NO: 10
		KESİTLER-GÖRÜNÜŞLER			

EK – 7 (Devam) Restorasyon çizimleri

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANA BİLİM DALI
RESTORASYON PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR. CAN M. HERSEK

HAZIRLAYAN:
SEDAT BİÇER

HADRIANOUPLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM
YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ

KESİTLER-GÖRÜNÜŞLER

☐ RÖLÖVE
☐ ANALİZLER
☐ RESTİTÜSYON
☒ RESTORASYON

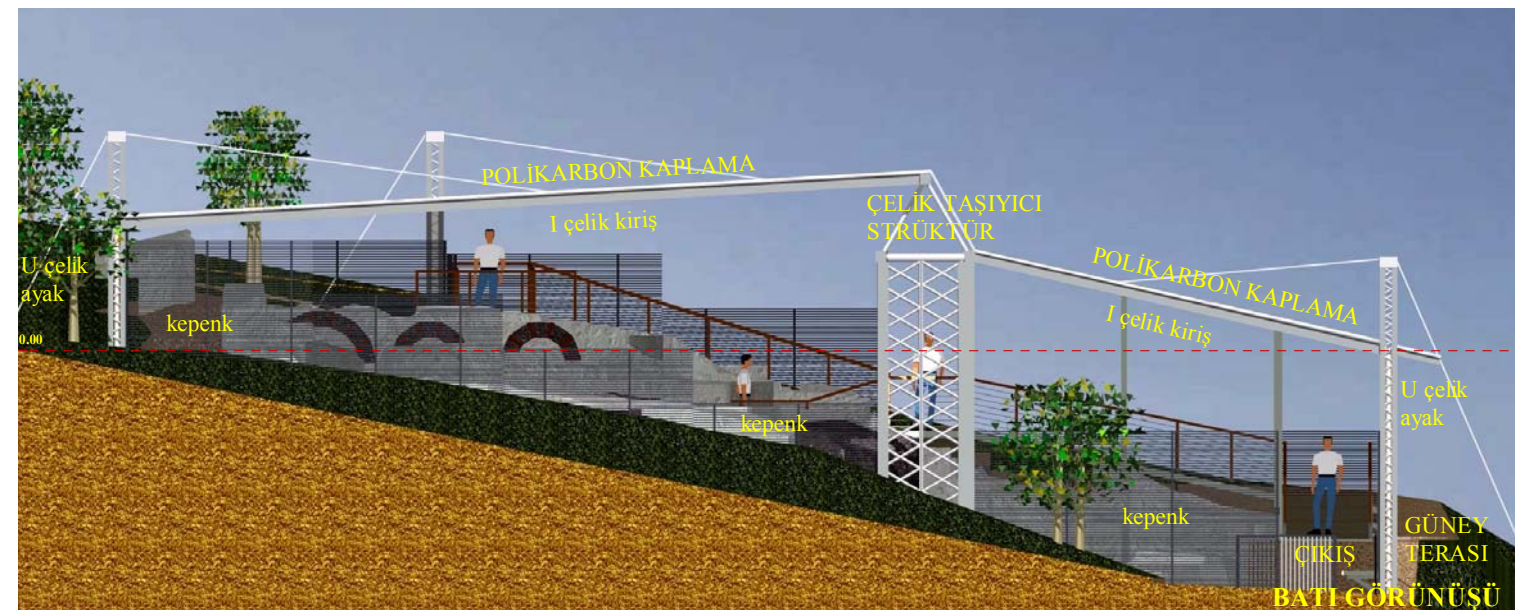
PAFTA NO: 11

EK – 7 (Devam) Restorasyon çizimleri

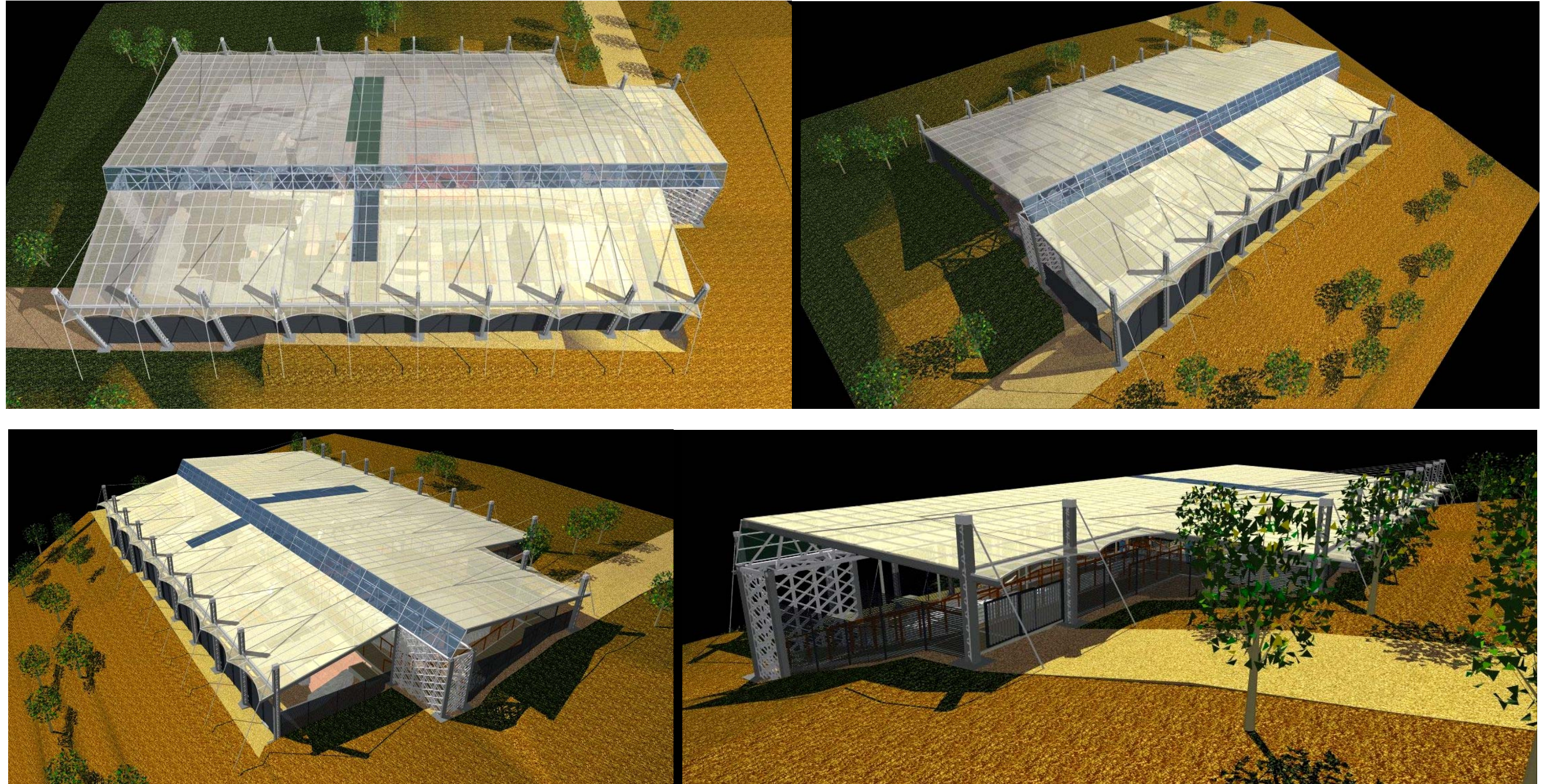
GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ		☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☐ RESTİTÜSYON ☒ RESTORASYON	PAFTA NO: 12
		KESİTLER-GÖRÜNÜŞLER			

EK – 7 (Devam) Restorasyon çizimleri

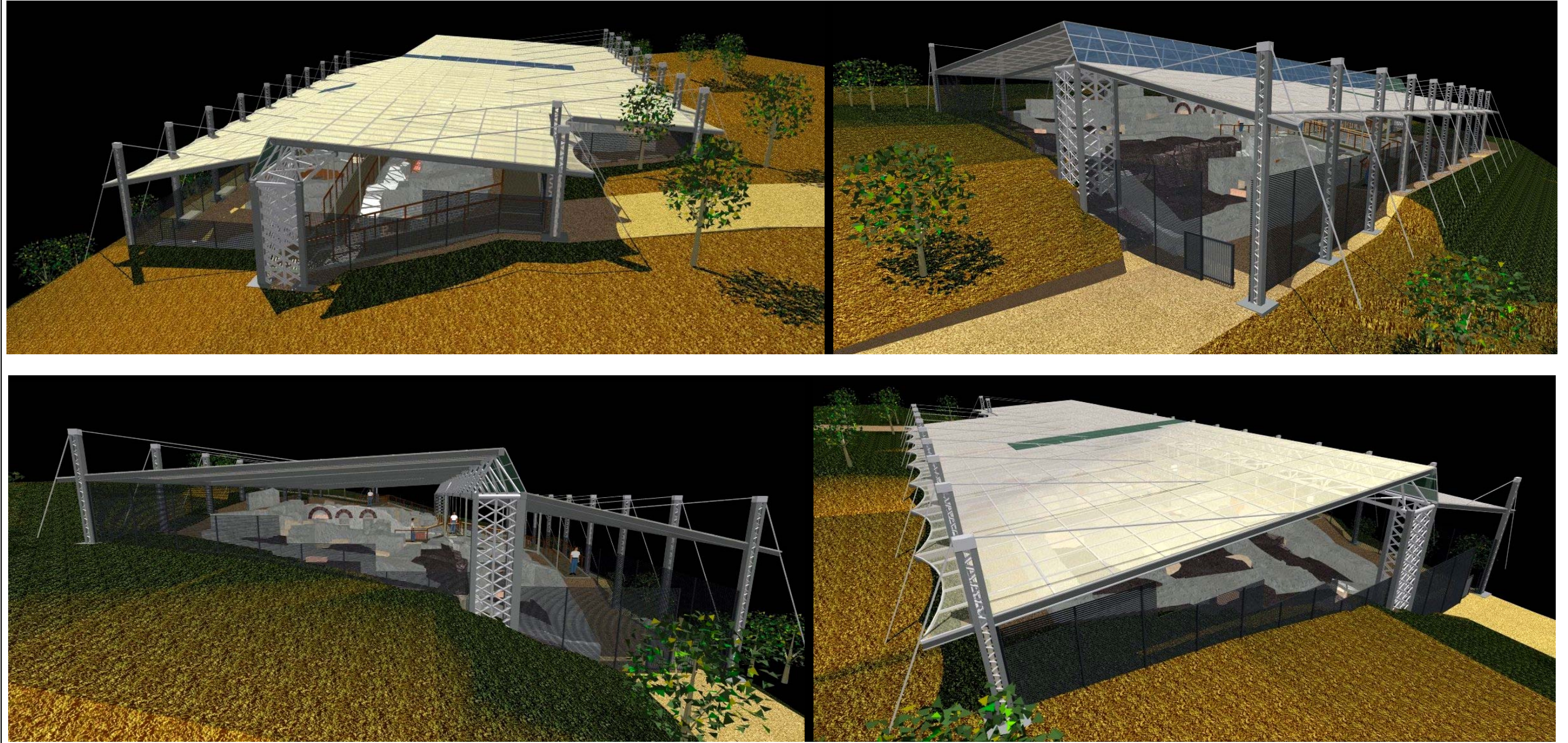
GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ		☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☐ RESTİTÜSYON ☒ RESTORASYON	PAFTA NO: 13
		KESİTLER-GÖRÜNÜŞLER			

EK – 7 (Devam) Restorasyon çizimleri

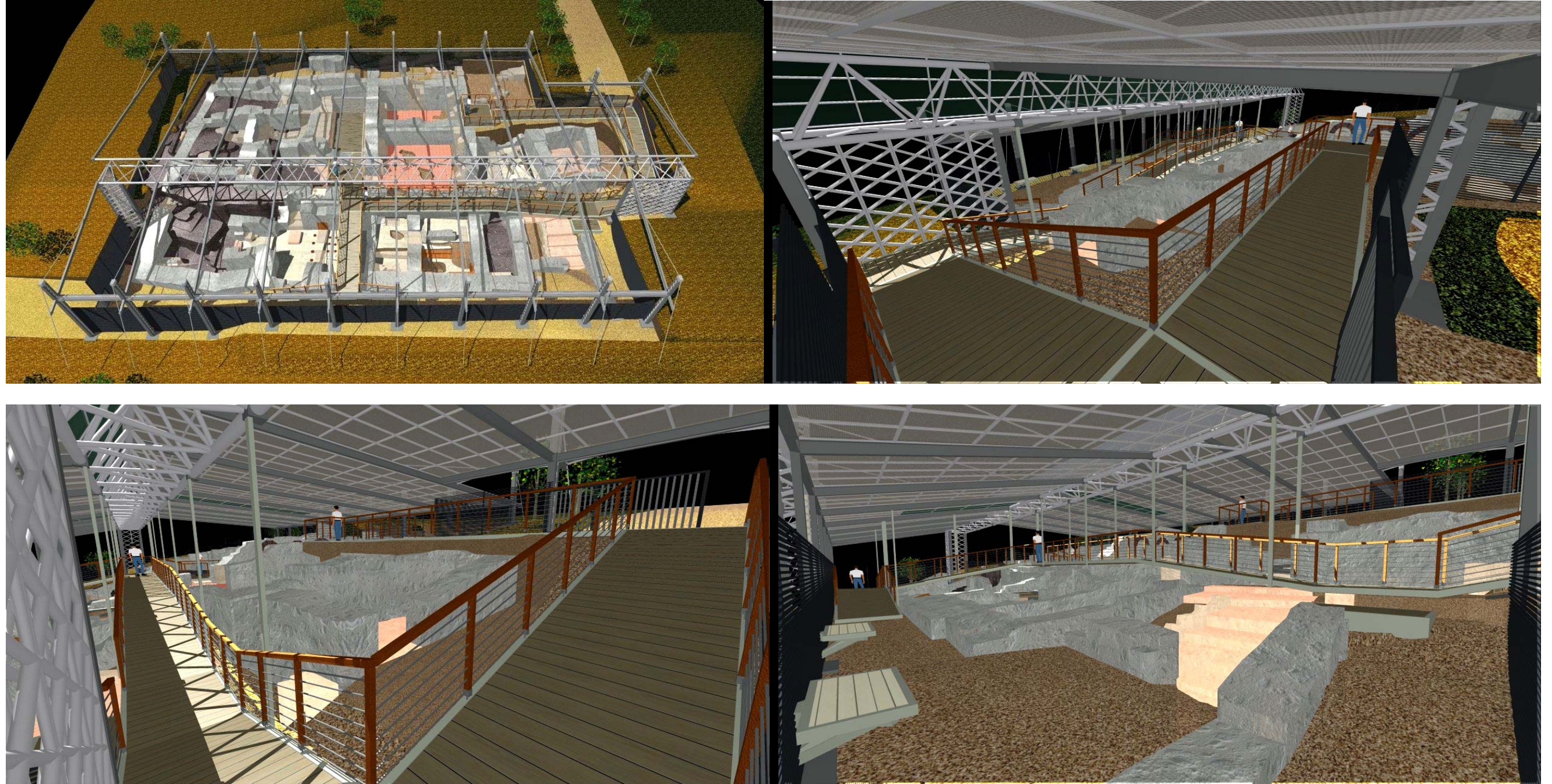
GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ		☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☐ RESTİTÜSYON ☒ RESTORASYON	PAFTA NO: 16
		PERSPEKTİF			

EK – 7 (Devam) Restorasyon çizimleri

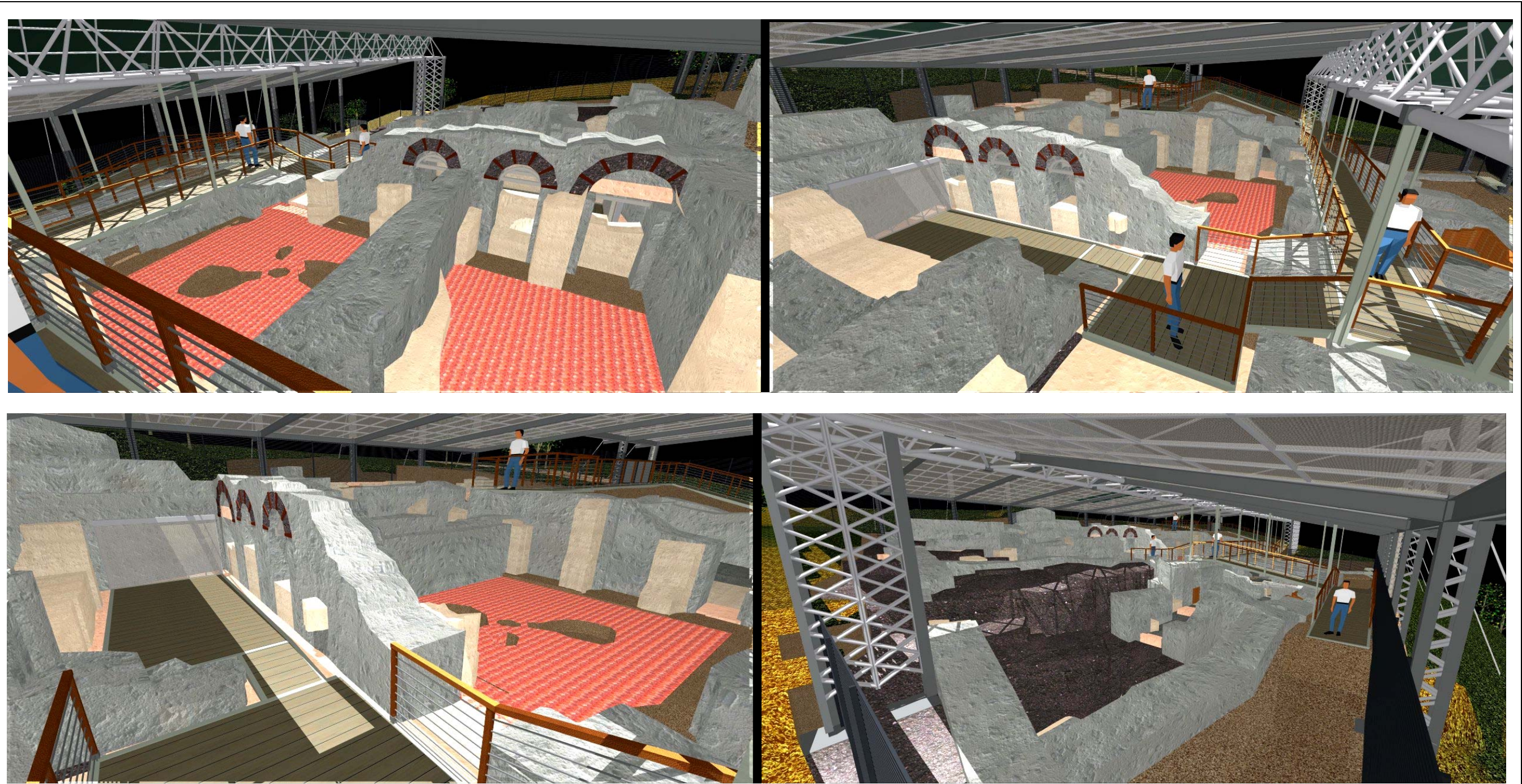
GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ		☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☐ RESTİTÜSYON ☒ RESTORASYON	PAFTA NO: 17
		PERSPEKTİF			

EK – 7 (Devam) Restorasyon çizimleri

GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ		☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☐ RESTİTÜSYON ☒ RESTORASYON	PAFTA NO: 18
		PERSPEKTİF			

EK – 7 (Devam) Restorasyon çizimleri

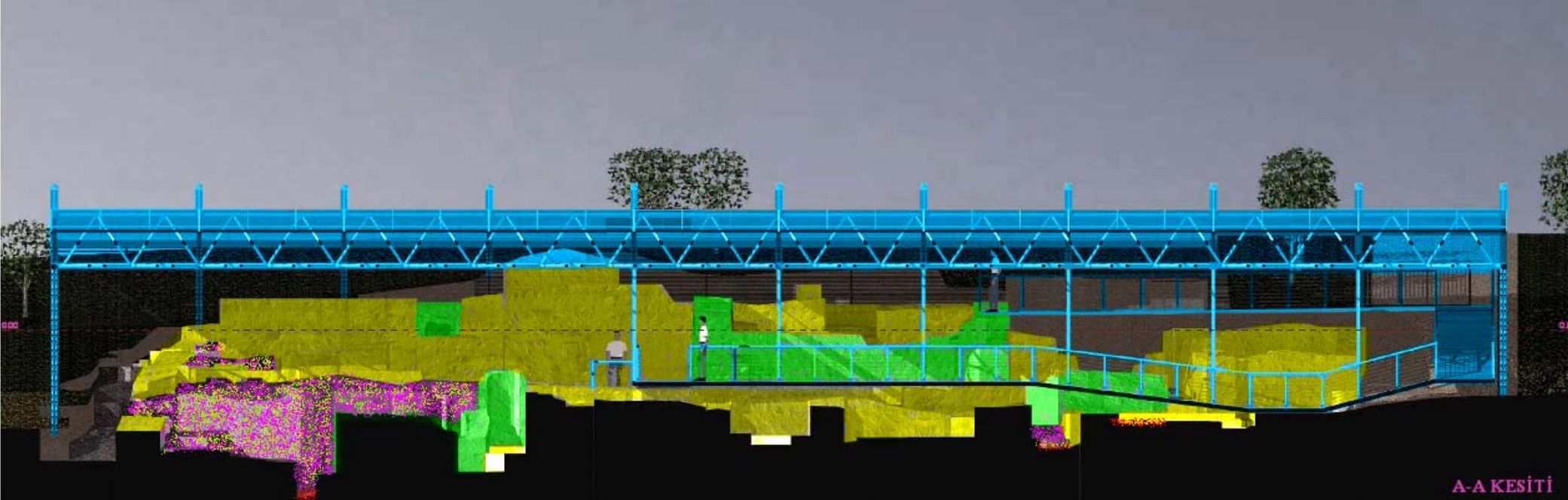

GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ		☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☐ RESTİTÜSYON ☒ RESTORASYON	PAFTA NO: 19
		PERSPEKTİF			

EK – 8 (Devam) Restorasyon müdahale çizimleri

MÜDAHALE BİÇİMLERİ SAĞLAMLAŞTIRMA TAŞIYICI SİSTEM SAĞLAMLAŞTIRMASI MALZEME SAĞLAMLAŞTIRMASI TEMİZLEME BİTKİ TEMİZLİĞİ MALZEME YÜZEY TEMİZLİĞİ TOPRAK DOLGU TEMİZLİĞİ KAZI ve BELGELEME KAZI ve BELGELEME ÇAĞDAŞ EKLER ÇAĞDAŞ EKLER ANASTYLOSIS Belgeleme çalışmaları sonrası, proje uygulama aşamasına kadar geçen süre zarfında oldukları yerden düşen öğeler üzerinde, anastylosis yöntemi uygulanacaktır. TAŞIMA Arkeolojik kazı esnasında çıkartılan ve yapının kuzeydoğusunda depolanan mimari öğelerin sergileme alanına taşınması sağlanacaktır.					
GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ MÜDAHALE BİÇİMLERİ	0 1 2 4 6 8 10 m.	☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☐ RESTİTÜSYON ☒ RESTORASYON	PAFTA NO: 2

EK – 8 (Devam) Restorasyon müdahale çizimleri

MÜDAHALE BİÇİMLERİ SAĞLAMLAŞTIRMA TAŞIYICI SİSTEM SAĞLAMLAŞTIRMASI MALZEME SAĞLAMLAŞTIRMASI TEMİZLEME BİTKİ TEMİZLİĞİ MALZEME YÜZEY TEMİZLİĞİ TOPRAK DOLGU TEMİZLİĞİ KAZI ve BELGELEME KAZI ve BELGELEME ÇAĞDAŞ EKLER ÇAĞDAŞ EKLER ANASTYLOSIS Belgeleme çalışmaları sonrası, proje uygulama aşamasına kadar geçen süre zarfında oldukları yerden düşen öğeler üzerinde, anastylosis yöntemi uygulanacaktır. TAŞIMA Arkeolojik kazı esnasında çıkartılan ve yapının kuzeydoğusunda depolanan mimari öğelerin sergileme alanına taşınması sağlanacaktır.				
GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ MÜDAHALE BİÇİMLERİ 0 1 2 4 6 8 10 m.	☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☐ RESTİTÜSYON ☒ RESTORASYON	PAFTA NO: 3

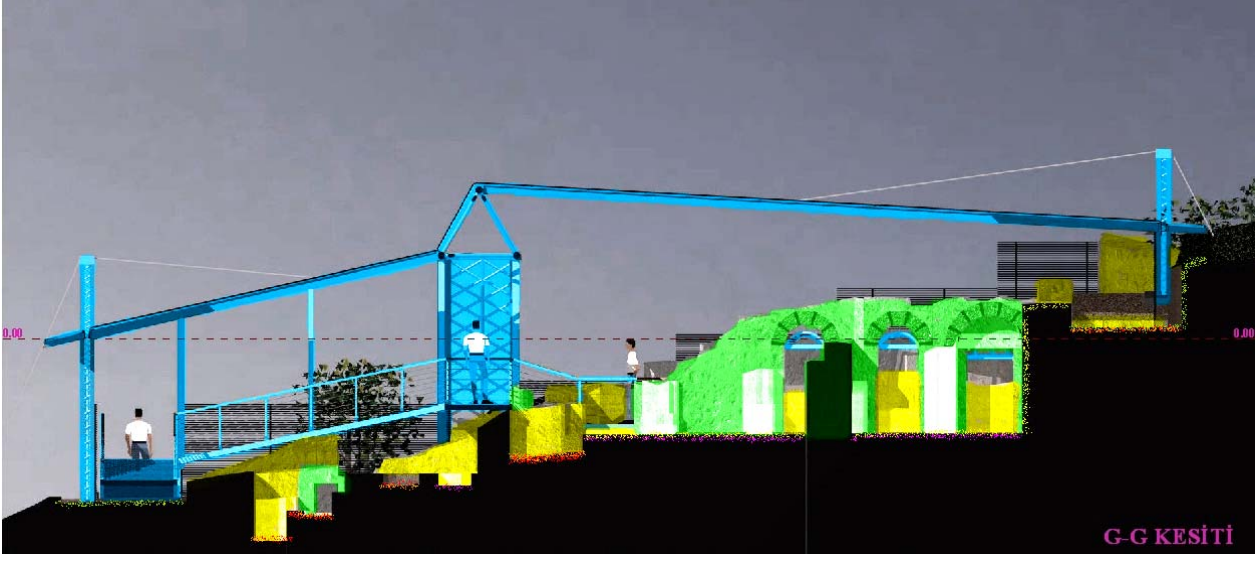
EK – 8 (Devam) Restorasyon müdahale çizimleri

MÜDAHALE BİÇİMLERİ SAĞLAMLAŞTIRMA TAŞIYICI SİSTEM SAĞLAMLAŞTIRMASI MALZEME SAĞLAMLAŞTIRMASI TEMİZLEME BİTKİ TEMİZLİĞİ MALZEME YÜZEY TEMİZLİĞİ TOPRAK DOLGU TEMİZLİĞİ KAZI ve BELGELEME KAZI ve BELGELEME ÇAĞDAŞ EKLER ÇAĞDAŞ EKLER ANASTYLOSIS Belgeleme çalışmaları sonrası, proje uygulama aşamasına kadar geçen süre zarfında oldukları yerden düşen öğeler üzerinde, anastylosis yöntemi uygulanacaktır. TAŞIMA Arkeolojik kazı esnasında çıkartılan ve yapının kuzeydoğusunda depolanan mimari öğelerin sergileme alanına taşınması sağlanacaktır.				
GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ MÜDAHALE BİÇİMLERİ 	☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☐ RESTİTÜSYON ☒ RESTORASYON	PAFTA NO: 4

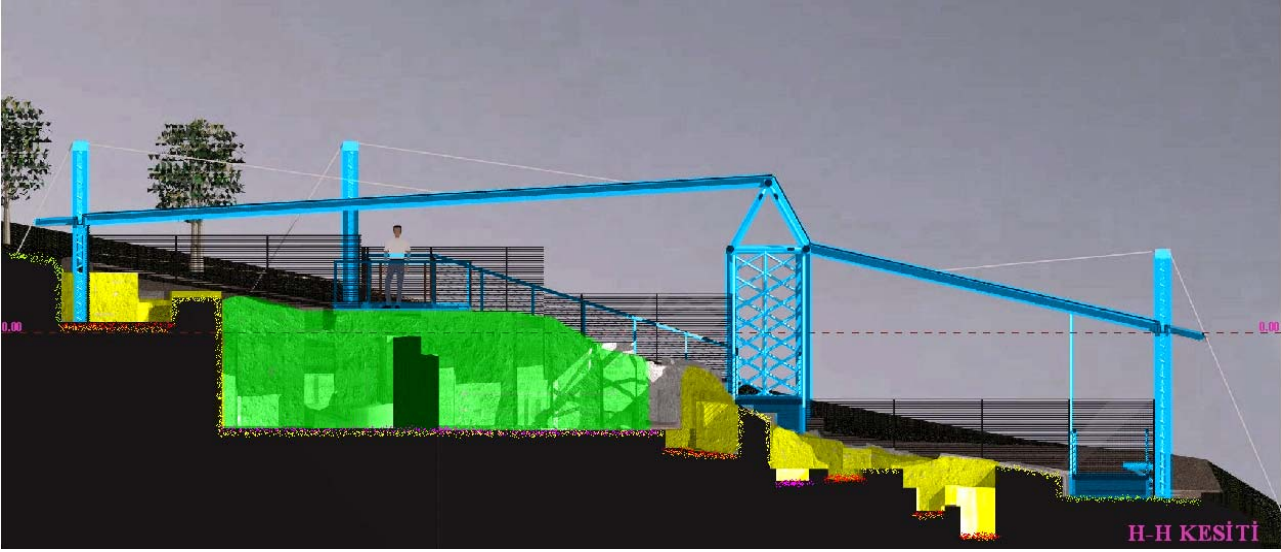
EK – 8 (Devam) Restorasyon müdahale çizimleri

MÜDAHALE BİÇİMLERİ SAĞLAMLAŞTIRMA TAŞIYICI SİSTEM SAĞLAMLAŞTIRMASI MALZEME SAĞLAMLAŞTIRMASI TEMİZLEME BİTKİ TEMİZLİĞİ MALZEME YÜZEY TEMİZLİĞİ TOPRAK DOLGU TEMİZLİĞİ KAZI ve BELGELEME KAZI ve BELGELEME ÇAĞDAŞ EKLER ÇAĞDAŞ EKLER ANASTYLOSIS Belgeleme çalışmaları sonrası, proje uygulama aşamasına kadar geçen süre zarfında oldukları yerden düşen öğeler üzerinde, anastylosis yöntemi uygulanacaktır. TAŞIMA Arkeolojik kazı esnasında çıkartılan ve yapının kuzeydoğusunda depolanan mimari öğelerin sergileme alanına taşınması sağlanacaktır.				
GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ MÜDAHALE BİÇİMLERİ 	☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☐ RESTİTÜSYON ☒ RESTORASYON	PAFTA NO: 5

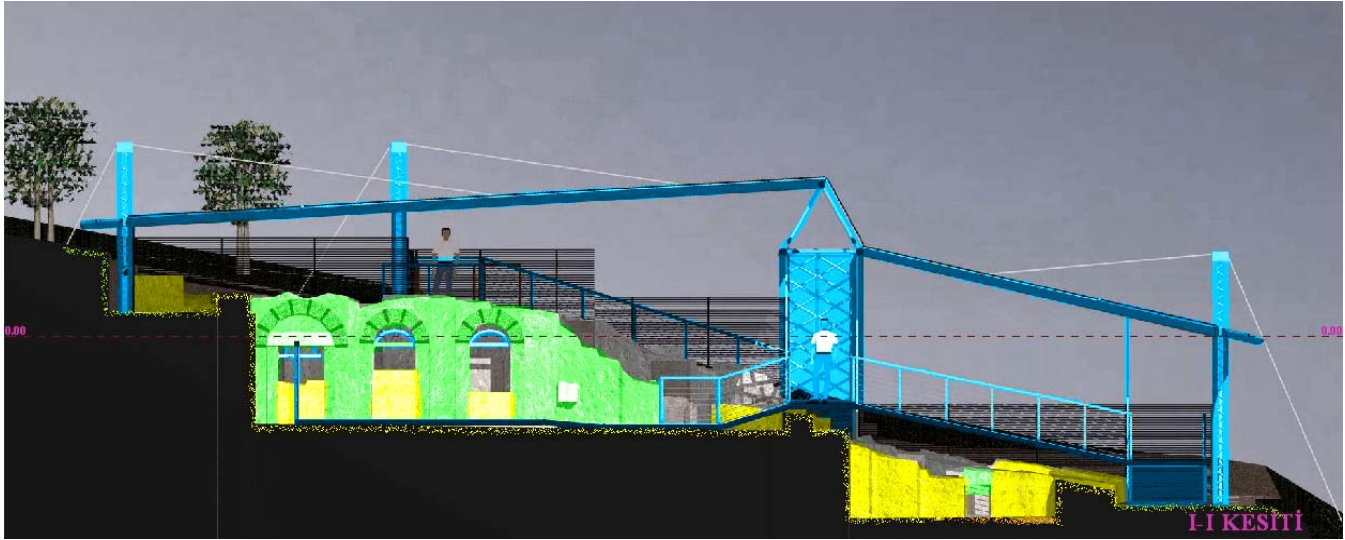
EK – 8 (Devam) Restorasyon müdahale çizimleri

MÜDAHALE BİÇİMLERİ SAĞLAMLAŞTIRMA TAŞIYICI SİSTEM SAĞLAMLAŞTIRMASI MALZEME SAĞLAMLAŞTIRMASI TEMİZLEME BİTKİ TEMİZLİĞİ MALZEME YÜZEY TEMİZLİĞİ TOPRAK DOLGU TEMİZLİĞİ KAZI ve BELGELEME KAZI ve BELGELEME ÇAĞDAŞ EKLER ÇAĞDAŞ EKLER ANASTYLOSIS Belgeleme çalışmaları sonrası, proje uygulama aşamasına kadar geçen süre zarfında oldukları yerden düşen öğeler üzerinde, anastylosis yöntemi uygulanacaktır. TAŞIMA Arkeolojik kazı esnasında çıkartılan ve yapının kuzeydoğusunda depolanan mimari öğelerin sergileme alanına taşınması sağlanacaktır.				
GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ MÜDAHALE BİÇİMLERİ 	☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☐ RESTİTÜSYON ☒ RESTORASYON	PAFTA NO: 6

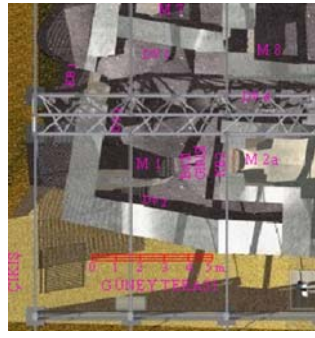
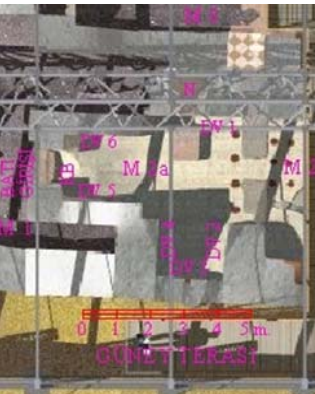
EK – 8 (Devam) Restorasyon müdahale çizimleri

MÜDAHALE BİÇİMLERİ SAĞLAMLAŞTIRMA TAŞIYICI SİSTEM SAĞLAMLAŞTIRMASI MALZEME SAĞLAMLAŞTIRMASI TEMİZLEME BİTKİ TEMİZLİĞİ MALZEME YÜZEY TEMİZLİĞİ TOPRAK DOLGU TEMİZLİĞİ KAZI ve BELGELEME KAZI ve BELGELEME ÇAĞDAŞ EKLER ÇAĞDAŞ EKLER ANASTYLOSIS Belgeleme çalışmaları sonrası, proje uygulama aşamasına kadar geçen süre zarfında oldukları yerden düşen öğeler üzerinde, anastylosis yöntemi uygulanacaktır. TAŞIMA Arkeolojik kazı esnasında çıkartılan ve yapının kuzeydoğusunda depolanan mimari öğelerin sergileme alanına taşınması sağlanacaktır.				
GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ MÜDAHALE BİÇİMLERİ 	☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☐ RESTİTÜSYON ☒ RESTORASYON	PAFTA NO: 7

EK – 8 (Devam) Restorasyon müdahale çizimleri

MÜDAHALE BİÇİMLERİ SAĞLAMLAŞTIRMA TAŞIYICI SİSTEM SAĞLAMLAŞTIRMASI MALZEME SAĞLAMLAŞTIRMASI TEMİZLEME BİTKİ TEMİZLİĞİ MALZEME YÜZEY TEMİZLİĞİ TOPRAK DOLGU TEMİZLİĞİ KAZI ve BELGELEME KAZI ve BELGELEME ÇAĞDAŞ EKLER ÇAĞDAŞ EKLER ANASTYLOSIS Belgeleme çalışmaları sonrası, proje uygulama aşamasına kadar geçen süre zarfında oldukları yerden düşen öğeler üzerinde, anastylosis yöntemi uygulanacaktır. TAŞIMA Arkeolojik kazı esnasında çıkartılan ve yapının kuzeydoğusunda depolanan mimari öğelerin sergileme alanına taşınması sağlanacaktır.				
GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANA BİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ	TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAN M. HERSEK HAZIRLAYAN: SEDAT BİÇER	HADRIANOUPOLIS ANTİK KENTİNDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM YAPILARINDAN A HAMAMININ KORUMA ÖNERİSİ MÜDAHALE BİÇİMLERİ	☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☐ RESTİTÜSYON ☒ RESTORASYON	PAFTA NO: 8

EK – 9 Restorasyon müdahale tablosu

MEKAN		YAPI ELEMANI	SORUN TÜRÜ	MÜDAHALE TEKNİKLERİ							MÜDAHALE ŞEKLİ				
				SA		TE			KB	ÇE		A			
				TS	MS	BİT	YT	TT							
M 1 MEKANI		DV 1	Yapısal eleman kaybı (Duvarlar belli bir yükseklikten sonra tamamen yıkılmıştır). Malzemede dış şartlara bağlı düşme, kopma ve çatlaklar.		•						Belgeleme çalışmaları sonrası, proje uygulama aşamasına kadar geçen süre zarfında oldukları yerden düşen veya ayrılan öğeler üzerinde anastylosis uygulanacaktır.	Hidrolik özellikli harç enjeksiyonu ile malzeme sağlamlaştırma ve derz güçlendirmesi. Yosun ve otları kimyasal olmayan yöntemlerle kurutma ve temizleme. Yüzey temizliği.			
		DV 2			•									Hidrolik özellikli harç enjeksiyonu ile malzeme sağlamlaştırma. Yüzey temizliği.	
		DV 3			•										Çağdaş malzeme ile koruyucu çatı yapılacaktır.
		DV 4			•								Yosun ve otları kimyasal olmayan yöntemlerle kurutma ve temizleme. Yüzey temizliği. Toprak temizliği.		
		KB 1	Yapısal eleman kaybı. Yüzeyde aşınma.		•										
		KB 2			•		•								
		TA	Yapısal eleman kaybı (Yapının tavanı tamamen yıkılmıştır).									•			
M 2a MEKANI		DÖ	Biyolojik tahribat. Yüzeyde aşınma. Toprak dolgu.				•	•	•	•				Hidrolik özellikli harç enjeksiyonu ile malzeme sağlamlaştırma ve derz güçlendirmesi. Malzeme yüzey temizliği.	
		DV 1	Yapısal eleman kaybı (Duvarlar belli bir yükseklikten sonra tamamen yıkılmıştır). Yapısal duvar çatlakları. Malzemede dış şartlara bağlı düşme, kopma ve çatlaklar.		•										
		DV 2			•										
		DV 3			•										
		DV 4		•	•										
		DV 5		•	•										
		DV 6		•	•										
KB	Yapısal eleman kaybı. Yüzeyde aşınma.		•												
N	Yapısal eleman kaybı. Malzemede düşme ve kopma.	•	•												
TA	Yapısal eleman kaybı (Yapının tavanı tamamen yıkılmıştır).									•			Çağdaş malzeme ile koruyucu çatı yapılacaktır.		
DÖ	Yapısal eleman kaybı. Yüzeyde aşınma. Toprak dolgu.					•	•					Yüzey temizliği. Toprak temizliği.			
DV 1	Yapısal eleman kaybı. Tuğlada oksitlenme ve aşınma.		•												
M 2b MEKANI		DV 2	Yapısal eleman kaybı. Malzemede dış şartlara bağlı düşme, kopma ve çatlaklar.		•									Hidrolik özellikli harç enjeksiyonu ile malzeme sağlamlaştırma ve derz güçlendirmesi. Malzeme yüzey temizliği. Tuğla malzemede sağlamlaştırma.	
		DV 3		•											
		DV 4	Yapısal eleman kaybı. Tuğlada oksitlenme ve aşınma.		•										
		KA	Yapısal çatlak. Yüzeyde aşınma.	•											Hidrolik özellikli harç enjeksiyonu ile malzeme sağlamlaştırma.
		TA	Yapısal eleman kaybı (Yapının tavanı tamamen yıkılmıştır).										•	Çağdaş malzeme ile koruyucu çatı yapılacaktır.	
		DÖ	Yapısal eleman kaybı. Yüzeyde aşınma. Toprak dolgu.					•	•				•		Yüzey temizliği. Toprak temizliği. Çağdaş malzeme ile tarihi yapıya zarar vermeyen bir gezi platformu oluşturmak.
M 3 MEKANI		DV 1	Yapısal eleman kaybı (Duvarlar belli bir yükseklikten sonra tamamen yıkılmıştır). Malzemede dış şartlara bağlı düşme, kopma ve çatlaklar.		•								Hidrolik özellikli harç enjeksiyonu ile malzeme sağlamlaştırma ve derz güçlendirmesi. Malzeme yüzey temizliği.		
		DV 2			•										
		DV 3			•										
		DV 4			•										
		KA	Yapısal çatlak. Yüzeyde aşınma.	•										Hidrolik özellikli harç enjeksiyonu ile malzeme sağlamlaştırma.	
		TA	Yapısal eleman kaybı (Yapının tavanı tamamen yıkılmıştır).									•			Çağdaş malzeme ile koruyucu çatı yapılacaktır.
		DÖ	Yapısal eleman kaybı. Yüzeyde aşınma. Toprak dolgu.					•	•	•	•			Yüzey temizliği. Toprak temizliği. Çağdaş malzeme ile tarihi yapıya zarar vermeyen bir gezi platformu oluşturmak.	

Kısaltmalar: DV: Duvar, K: Kemer, DÖ: Döşeme, TA: Tavan, P: Payanda, KB: Kapı boşluğu, KA: Cehennemlik kanalı, N: Niş, BA: Basamak.
SA: Sağlamaştırma, TS: Taşıyıcı sistem sağlamaştırması, MS: Malzeme sağlamaştırması, TE: Temizleme, BİT: Bitki temizliği, YT: Malzeme yüzey temizliği, TT: Toprak temizliği, KB: Kazı ve belgeleme, A: Anastylosis, ÇE: Çağdaş ekler.

Kısaltmalar: DV: Duvar, K: Kemer, DÖ: Döşeme, TA: Tavan, P: Payanda, KB: Kapı boşluğu, KA: Cehennemlik kanalı, N: Niş, BA: Basamak.

SA: Sağlamaştırma, TS: Taşıyıcı sistem sağlamaştırması, MS: Malzeme sağlamaştırması, TE: Temizleme, BİT: Bitki temizliği,

YT: Malzeme yüzey temizliği, TT: Toprak temizliği, KB: Kazı ve belgeleme, A: Anastylosis, ÇE: Çağdaş ekler.

EK – 9 (Devam) Restorasyon müdahale tablosu

MEKAN		YAPI ELEMANI	SORUN TÜRÜ	MÜDAHALE TEKNİKLERİ							MÜDAHALE ŞEKLİ			
				SA		TE			KB	ÇE		A		
				TS	MS	BİT	YT	TT						
M 4a MEKANI		DV 1	Yapısal eleman kaybı (Duvarlar belli bir yükseklikten sonra tamamen yıkılmıştır). Yapısal duvar çatlakları. Malzemede dış şartlara bağlı düşme, kopma ve çatlaklar.	•	•						Belgeleme çalışmaları sonrası, proje uygulama aşamasına kadar geçen süre zarfında oldukları yerden düşen veya ayrılan öğeler üzerinde anastylosis uygulanacaktır.	Hidrolik özellikli harç enjeksiyonu ile malzeme sağlamlaştırma ve derz güçlendirmesi. Malzeme yüzey temizliği.		
		DV 2			•							Çağdaş malzeme ile koruyucu çatı yapılacaktır.		
		DV 3			•							Yüzey temizliği. Toprak temizliği. Çağdaş malzeme ile tarihi yapıya zarar vermeyen bir gezi platformu oluşturmak.		
		DV 4			•									
		TA	Yapısal eleman kaybı (Yapının tavanı tamamen yıkılmıştır).							•				
		DÖ	Yapısal eleman kaybı. Yüzeyde aşınma. Toprak dolgu.				•	•	•	•				
M 4b MEKANI		DV 1	Yapısal eleman kaybı. Tuğlada oksitlenme, aşınma ve çatlak.		•		•						Hidrolik özellikli harç enjeksiyonu ile malzeme sağlamlaştırma ve derz güçlendirmesi. Malzeme yüzey temizliği. Tuğla malzemede sağlamlaştırma.	
		DV 2	Yapısal eleman kaybı. Tuğlada oksitlenme, aşınma ve çatlak.		•		•							
		DV 3	Yapısal eleman kaybı. Duvarda düşme, kopma ve çatlak.		•									
		DV 4	Yapısal eleman kaybı. Tuğlada oksitlenme, aşınma ve çatlak.		•		•							
		TA	Yapısal eleman kaybı (Yapının tavanı tamamen yıkılmıştır).							•				Çağdaş malzeme ile koruyucu çatı yapılacaktır.
		DÖ	Yapısal eleman kaybı. Yüzeyde aşınma. Toprak dolgu.				•	•	•					Yüzey temizliği. Toprak temizliği.
M 5 MEKANI		DV 1	Yapısal eleman kaybı (Duvarlar belli bir yükseklikten sonra tamamen yıkılmıştır). Yapısal duvar çatlakları. Malzemede dış şartlara bağlı düşme, kopma ve çatlaklar.		•								Hidrolik özellikli harç enjeksiyonu ile malzeme sağlamlaştırma ve derz güçlendirmesi. Malzeme yüzey temizliği.	
		DV 2			•									
		DV 3			•									
		DV 4			•									
		N	Yapısal eleman kaybı. Malzemede düşme ve kopma.	•					•					Hidrolik özellikli harç enjeksiyonu ile malzeme sağlamlaştırma. Yüzey temizliği.
		TA	Yapısal eleman kaybı (Yapının tavanı tamamen yıkılmıştır).							•				Çağdaş malzeme ile koruyucu çatı yapılacaktır.
		DÖ	Yapısal eleman kaybı. Biyolojik tahribat. Yüzeyde aşınma. Toprak dolgu.			•	•	•		•				Yüzey temizliği. Toprak temizliği. Çağdaş malzeme ile tarihi yapıya zarar vermeyen bir gezi platformu oluşturmak.
M 6 MEKANI		DV 1	Yapısal eleman kaybı (Duvarlar belli bir yükseklikten sonra tamamen yıkılmıştır). Yapısal duvar çatlakları. Malzemede dış şartlara bağlı düşme, kopma ve çatlaklar. Derz boşalması.		•								Hidrolik özellikli harç enjeksiyonu ile malzeme sağlamlaştırma ve derz güçlendirmesi. Malzeme yüzey temizliği.	
		DV 2		•	•									
		DV 3			•									
		DV 4			•									
		DV 5		•	•									
		KB 1	Yapısal eleman kaybı. Yüzeyde aşınma.											Hidrolik özellikli harç enjeksiyonu ile malzeme sağlamlaştırma. Yüzey temizliği.
		KB 2												
		BA	Yapısal eleman kaybı. Yüzeyde aşınma ve çatlak.		•		•						Malzeme sağlamlaştırma ve yüzey temizliği.	
		TA	Yapısal eleman kaybı (Yapının tavanı tamamen yıkılmıştır).							•			Çağdaş malzeme ile koruyucu çatı yapılacaktır.	
		DÖ	Yapısal eleman kaybı. Biyolojik tahribat. Yüzeyde aşınma ve çatlak. Toprak dolgu.		•	•	•	•	•	•			Yüzey temizliği. Toprak temizliği. Çağdaş malzeme ile tarihi yapıya zarar vermeyen bir gezi platformu oluşturmak.	

Kısaltmalar: DV: Duvar, K: Kemer, DÖ: Döşeme, TA: Tavan, P: Payanda, KB: Kapı boşluğu, KA: Cehennemlik kanalı, N: Niş, BA: Basamak.

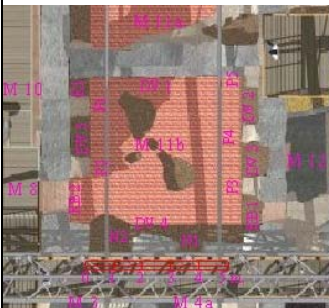
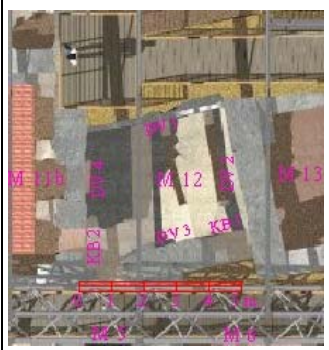
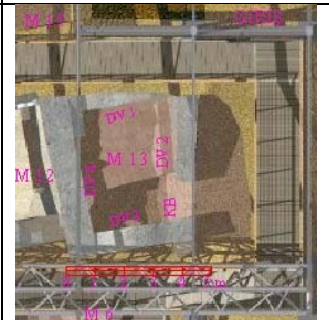
SA: Sağlamaştırma, TS: Taşıyıcı sistem sağlamaştırması, MS: Malzeme sağlamaştırması, TE: Temizleme, BİT: Bitki temizliği, YT: Malzeme yüzey temizliği, TT: Toprak temizliği, KB: Kazı ve belgeleme, A: Anastylosis, ÇE: Çağdaş ekler.

Kısaltmalar: DV: Duvar, K: Kemer, DÖ: Döşeme, TA: Tavan, P: Payanda, KB: Kapı boşluğu, KA: Cehennemlik kanalı, N: Niş, BA: Basamak.

SA: Sağlamaştırma, TS: Taşıyıcı sistem sağlamaştırması, MS: Malzeme sağlamaştırması, TE: Temizleme, BİT: Bitki temizliği,

YT: Malzeme yüzey temizliği, TT: Toprak temizliği, KB: Kazı ve belgeleme, A: Anastylosis, ÇE: Çağdaş ekler.

EK – 9 (Devam) Restorasyon müdahale tablosu

MEKAN		YAPI ELEMANI	SORUN TÜRÜ	MÜDAHALE TEKNİKLERİ							MÜDAHALE ŞEKLİ		
				SA		TE			KB	ÇE		A	
				TS	MS	BİT	YT	TT					
M 11b MEKANI		DV 1	Yapısal eleman kaybı (Duvarlar belli bir yükseklikten sonra tamamen yıkılmıştır). Yapısal duvar çatlakları. Malzemede dış şartlara bağlı düşme, kopma ve çatlaklar. Sıva dökülmesi. Tuğla malzemede oksitlenme.	•	•						Belgeleme çalışmaları sonrası, proje uygulama aşamasına kadar geçen süre zarfında oldukları yerden düşen veya ayrılan öğeler üzerinde anastylosis uygulanacaktır.	Hidrolik özellikli harç enjeksiyonu ile malzeme sağlamlaştırma ve derz güçlendirmesi. Sıva sağlamlaştırma. Malzeme yüzey temizliği. Tuğla malzemede sağlamlaştırma.	
		DV 2		•	•								
		DV 3		•	•								
		DV 4			•								
		DV 5		•	•								
		P 1	Yapısal eleman kaybı, çatlak ve derz ayrılmaları. Malzemede dış şartlara bağlı düşme, kopma ve çatlaklar. Sıva dökülmesi.	•	•								
		P 2		•	•								
		P 3		•	•								
		P 4		•	•								
		P 5		•	•								
		KB 1	Yapısal eleman kaybı. Yüzeyde aşınma ve çatlak.				•						
		KB 2					•		•				
		K 1	Yapısal eleman kaybı ve çatlak. Sıva dökülmesi ve kopma.	•	•							•	Hidrolik özellikli harç enjeksiyonu ile malzeme sağlamlaştırma. Yüzey temizliği. Kriko sistemi ile çalışan çelik destekleyiciler ile sağlamlaştırma. Hidrolik özellikli harç enjeksiyonu ile malzeme sağlamlaştırma.
		N 1	Yapısal eleman kaybı. Malzemede düşme ve kopma. Yüzeyde aşınma ve çatlak. Toprak dolgu.				•	•	•				Hidrolik özellikli harç enjeksiyonu ile malzeme sağlamlaştırma ve derz güçlendirmesi. Malzeme yüzey ve toprak temizliği.
		N 2			•		•	•	•				
		TA	Yapısal eleman kaybı (Yapının tavanı tamamen yıkılmıştır).									•	Çağdaş malzeme ile koruyucu çatı yapılacaktır.
DÖ	Yapısal eleman kaybı. Su ve nem tahribatı. Ateş tahribatı. Yüzeyde aşınma, çatlak ve kopma. Toprak dolgu.	•	•		•	•	•			Hidrolik özellikli harç enjeksiyonu ile malzeme sağlamlaştırma ve derz güçlendirme. Yüzey temizliği. Toprak temizliği.			
M 12 MEKANI		DV 1	Yapısal eleman kaybı (Duvarlar belli bir yükseklikten sonra tamamen yıkılmıştır). Yapısal duvar çatlakları ve derz ayrılmaları. Malzemede dış şartlara bağlı düşme, kopma ve çatlaklar. Derz boşalmaları.		•						Hidrolik özellikli harç enjeksiyonu ile malzeme sağlamlaştırma ve derz güçlendirmesi. Malzeme yüzey temizliği. Hidrolik özellikli harç enjeksiyonu ile malzeme sağlamlaştırma. Yüzey temizliği. Çağdaş malzeme ile koruyucu çatı yapılacaktır. Malzeme sağlamlaştırma ve yüzey temizliği. Toprak temizliği.		
		DV 2			•								
		DV 3		•	•								
		DV 4		•	•								
		KB 1	Yapısal eleman kaybı. Yüzeyde aşınma.				•						
		KB 2	Yapısal eleman kaybı. Yüzeyde aşınma ve çatlak.				•						
		TA	Yapısal eleman kaybı (Yapının tavanı tamamen yıkılmıştır).									•	
		DÖ	Yapısal eleman kaybı. Yüzeyde aşınma. Toprak dolgu.		•			•	•				
M 13 MEKANI		DV 1	Yapısal eleman kaybı (Duvarlar belli bir yükseklikten sonra tamamen yıkılmıştır). Yapısal duvar çatlakları ve derz ayrılmaları. Malzemede dış şartlara bağlı düşme, kopma ve çatlaklar. Derz boşalmaları.		•						Hidrolik özellikli harç enjeksiyonu ile malzeme sağlamlaştırma ve derz güçlendirmesi. Malzeme yüzey temizliği. Malzeme sağlamlaştırma ve yüzey temizliği. Çağdaş malzeme ile koruyucu çatı yapılacaktır. Yosun ve otları kimyasal olmayan yöntemlerle kurutma ve temizleme. Yüzey temizliği. Toprak temizliği.		
		DV 2			•								
		DV 3			•								
		DV 4			•								
		KB	Yapısal eleman kaybı. Yüzeyde aşınma.				•						
		TA	Yapısal eleman kaybı (Yapının tavanı tamamen yıkılmıştır).									•	
		DÖ	Yapısal eleman kaybı. Biyolojik tahribat. Yüzeyde aşınma ve çatlak. Toprak dolgu.			•	•	•					

Kısaltmalar: DV: Duvar, K: Kemer, DÖ: Döşeme, TA: Tavan, P: Payanda, KB: Kapı boşluğu, KA: Cehennemlik kanalı, N: Niş, BA: Basamak.
SA: Sağlamaştırma, TS: Taşıyıcı sistem sağlamaştırması, MS: Malzeme sağlamaştırması, TE: Temizleme, BİT: Bitki temizliği, YT: Malzeme yüzey temizliği, TT: Toprak temizliği, KB: Kazı ve belgeleme, A: Anastylosis, ÇE: Çağdaş ekler.

Kısaltmalar: DV: Duvar, K: Kemer, DÖ: Döşeme, TA: Tavan, P: Payanda, KB: Kapı boşluğu, KA: Cehennemlik kanalı, N: Niş, BA: Basamak.

SA: Sağlamlaştırma, TS: Taşıyıcı sistem sağlamlaştırması, MS: Malzeme sağlamlaştırması, TE: Temizleme, BİT: Bitki temizliği, YT: Malzeme yüzey temizliği, TT: Toprak temizliği, KB: Kazı ve belgeleme, A: Anastylosis, ÇE: Çağdaş ekler.

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında Karabük'te doğdu. Lise eğitimini Karabük Demir Çelik Lisesi'nde, lisans eğitimini ise, Bursa Uludağ Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde tamamladı. 2002 yılında Gazi Üniversitesi Mimarlık Ana Bilim Dalında yüksek lisans programını kazandı. Yüksek lisans eğitimine 2005 yılında ara verdi ve 2009 yılında tekrar başladı. Bu süre zarfında Antakya, Hasankeyf, Karabük ve İstanbul illerinde arkeolojik kazılara katıldı ve rölöve-restorasyon çalışmalarında bulundu. Halen aktif olarak Sedat Biçer Mimarlık Bürosu'nda çalışmalarına devam etmektedir.